

DE BEELDENAAR

JANUARI/FEBRUARI 2008, 32^e JAARGANG NR. 1



Jean ELSÉN & ses Fils s.a.



Kelten, Grieken, Romeinen, Byzantium en Oosterse wereld.
Middeleeuwen en moderne tijden. Penningen en jetons.

**JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN.**

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32.2.734.63.56
Fax : 32.2.735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu



**WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT.**



Frans Bekersstraat 1a, 5504 JA Veldhoven
Tel. 040 - 2123455 – Fax 040 - 2110845
E-mail: numis@kareldegeus.nl
Website: www.kareldegeus.nl

Voor inkoop-verkoop-veilingen-taxaties-opdrachten-adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kostenloze taxatie door onze experts van
al uw munten en bankbiljetten



Overweegt u thans uw verzameling, of een gedeelte hiervan
te verkopen? Nu, of op de wat langere termijn, is het
goed om hierover eens met ons van gedachte te
wisselen. Maak vrijblijvend een afspraak.

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Tel. 040 - 2123455

Van der Dussen Numismatic Books
Tel. 043 - 3215119, website: www.vanderdussen.com



Wij zien uw inzending voor veiling 329, voorjaar 2008, gaarne tegemoet.



“een rijkdom aan numismatische kennis opgebouwd sinds 1880”



Schulman b.v.



DE BEELDENAAR 32 (2008) nr. 1

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

STICHTING DE BEELDENAAR
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
Postbank 5761252
BIC: PSTBNL21
IBAN: NL59 PSTB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl
M.L.F van der Beek, P.A.M. Beliën, L. Boezelijm,
R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur),
W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland,
J.E.L. Pelsdonk, H. van der Vorst.

JAARABONNEMENTEN

Nederland, België en Luxemburg € 25;
Overige landen € 35.
Losse nummers € 5.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

KOPIJSLUITING

10 jan. / 10 mrt. / 10 mei / 10 jul. / 10 spt. / 10 nov.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

De 25.000ste bezoeker Janjaap Luijt	4
Herinnering aan Jan Wolkers Hans de Koning	5
Nogmaals een merkwaardige vredespenning Henk van Osch	8
Topmodel Leni De dames Nijland	11
Vetglanzend Christien Nijland	14
Neurenbergse rekenpenningen uit Amsterdam Freek Groenendijk	15
Gegraveerde spotpenningen op Leicesterstoters Kees van der Pols	22
For love of money Hans de Koning	25
Overslagen van duiten op Franse double tournois Dick Purmer	27
Van Gelder-lezing 2007 groot succes	36
Berichten uit het Geldmuseum FIDEM COLORADO SPRINGS 2007	37
Penningnieuws WIEN COBBENHAGEN ERIC CLAUS THEO VAN DE VATHORST	39
Muntmelange OORD VAN KAREL II GESLAGEN IN NAMEN	43
Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen	46

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

De 25.000ste bezoeker

JANJAAP LUIJT Elke twee maanden moet ik weer iets verzinnen voor deze rubriek. Het meeste van wat ik hier schrijf, is mij op hoofdlijnen werkelijk overkomen. Andere verhalen zijn stevig aangedikt en een enkele keer komt het verhaal regelrecht uit mijn dikke duim. Het is telkens weer een verrassing om te ontdekken dat de lezers van *De Beeldenaar* de waar gebeurde verhalen vaak beschouwen als pure fantasie en dat de duimzuigerij op zijn beurt geloofwaardig is. Dit is het bewijs - en dat weet eigenlijk iedereen al lang - de werkelijkheid is vaak gekker dan welke soap ook.

Een voorbeeld van de werkelijkheid die gekker is dan een verzonden verhaal ontving ik op 31 oktober 2007 als persbericht van het Geldmuseum. De tekst voor publicatie luidde als volgt: 'Vandaag - vijf maanden na de opening - verwelkomde het Geldmuseum zijn 25.000ste bezoeker. Maria Virto

Marcilla - hoofd Informatie en Publiek van het Geldmuseum - overhandigde aan de volkomen verraste Utrechtse beeldhouwer Theo van de Vathorst een bos bloemen en een spaarvarken. Ook mocht hij het Geldmuseum gratis bezoeken. Van de Vathorst: "Ik kom regelmatig in het Geldmuseum. Vandaag kwam ik voor de expositie van de portretpenningen uit de Renaissance. Ik ben een beetje overvallen door dit alles." De ruim 70-jarige Van de Vathorst is - naast beeldhouwer - ook maker van penningen. Een aantal van zijn penningen bevindt zich ook in de collectie van het Geldmuseum.'

In vijf maanden tijd maar liefst 25.000 bezoekers. En uitgerekend trekt de ons allen bekende beeldhouwer Theo van de Vathorst het strootje. Ongeloofwaardiger kan ik een voorwoord niet schrijven. ■



Bij de voorplaat

Viering in Den Haag van het huwelijk van Willem V en Frederica Sophia Wilhelmina van Pruisen door G. van Moelingen

Vz. Naar rechts gewend dubbelborstbeeld van Willem V en Frederica Sophia Wilhelmina van Pruisen. De Prins in harnas met mantel en ordelint, de prinses eveneens in staatsiekluding.

Omschrift: WILHELM. V. AURIA. & FREDER. A. SOPHIA. WILHELM. A. PRUSSIACA onderaan de signatuur: G. V. MOELINGEN.

Kz. Een rond altaar op een begroeide ondergrond. Links van het altaar een veldheerstaf en roer van staat, rechts het Medusaschild van Minerva, dit alles omgeven door een wijnrank

Twee genii boven het altaar houden ieder een brandend hart in de ene hand, in de andere hand respectievelijk een kroon en een lauwerkrans vast. Omschrift: SPES PATRIAE POPULI DELICIE (De hoop van het vaderland, de lieveling van het volk) In de afsnede: NUPTIÆ. CELEBRATÆ BEROLIN. IV. OCT. MDCCCLXVII (Dit huwelijk is ingezegend te Berlijn op 4 oktober 1767) Vvl.403; JMP 71 p. 64-67; JMP 33-34 p. 67-68; goud, 37 mm., 27,75 gram.

De veldheerstaf en het roer van staat symboliseren "het Hoog gezag in Staats- en Krijgszaken van Willem V, het Minervaschild de wijsheid, deugd en voorzichtigheid van de prinses, de wijnrank vruchtbaarheid en overvloed. De genii dragen symbolen van huwelijksliefde, vrede, eer en bestendigheid en de hoge geboorte van het bruidspaar," volgens de penningverklaring van Van Moelingen.

Vervaardigd in opdracht van de Prins en uitgereikt aan de leden van de Vroedschap van Den Haag op 18 maart 1768.

Collectie Munthandel Verschoor, foto Dimitri Verschoor

Herinnering aan Jan Wolkers

Een beknopte notitie bij zijn penningen

In de herfst van 2007 overleed een week voor zijn 82ste verjaardag Jan Wolkers. In reactie hierop werd een overweldigende hoeveelheid tv-programma's en krantenpagina's aan zijn leven en dood gewijd. Wolkers zelf noemde zich beeldhouwer, schilder, schrijver. In die volgorde, maar het grote publiek maakte toch in de eerste plaats kennis met de schrijver Wolkers. Hij volgde een avondtekenschool, bekwaamde zich verder als beeldend kunstenaar en studeerde van 1949 tot 1953 in Amsterdam aan de Rijksacademie bij Piet Esser. In de jaren vijftig volgde hij lessen bij enige bekende kunstenaars in het buitenland. In Salzburg bij Giacomo Manzù en Oskar Kokoschka en vervolgens in Parijs bij Ossip Zadkine. In die tijd maakte Wolkers beeldhouwwerken die op verschillende plaatsen in ons land in de openbare ruimte staan. Dat hij ook penningen maakte is veel minder bekend.

Twee penningen van Jan Wolkers werden geëxposeerd bij de Nederlandse inzending tijdens de internationale FIDEM 1963 in Den Haag; in de catalogus vermeld als: *Familie van de kunstenaar* en *Overstroming*. De laatstgenoemde penning toont vier mensen gevlucht in een boom. Zelf heb ik die expositie niet gezien; mijn belangstelling voor penningkunst begon kort daarna in 1964. Ik herinner me wel later enige penningen van Wolkers gezien te hebben, waaronder een met de afbeelding van een kip of haan. Ik meen dat die ook ergens is afgebeeld, maar waar? Een kleine speurtocht leverde niets op. Wel ontdekte ik dat er nooit aandacht is besteed aan Wolkers' werk in *De*

Geuzenpenning of *De Beeldenaar*. Mijn persoonlijke belangstelling voor zijn penningen was maar zijdelings omdat, voorzover ik meende te weten, die penningen enkelzijdig zijn (de aanduiding eenzijdig kan verkeerd begrepen worden). Naar mijn mening - voorheen nog meer dan nu - hoort een 'echte' penning op beide zijden een voorstelling of tekst te hebben. Ik zocht wat in catalogi en in zijn boeken. In Wolkers' autobiografische *Werkkleding* (1971) staat op bladzijde 74 een penning afgebeeld met daarop een groep kinderen met opgeheven handen en de randtekst 'vrede' in verschillende talen (o.a. paix, paz, peace). Het bijschrift is typisch Wolkers: 'Penning voor de vrede. Het heeft niet geholpen'.

Contact met het Geldmuseum te Utrecht (collectie voorheen KPK) over penningen van Jan Wolkers leverde resultaat op. Uit de verstrekte gegevens valt te concluderen dat Jan Wolkers (minstens) acht penningen heeft

HANS DE
KONING

*Jan Wolkers, De familie
van de kunstenaar, 1952
(2/3 ware grootte)*





Jan Wolkers, Erik Peter
Wolkers 4 jaar, 1952
(2/3 ware grootte)



Jan Wolkers, Geboorte
Jeroen Sebastiaan Wol-
kers, 1953
(2/3 ware grootte)

ontworpen. Het Geldmuseum heeft vijf gegoten bronzen penningen van hem in zijn verzameling. In de collectie van Teylers Museum bevinden zich acht penningen. Daaronder zijn dezelfde vijf



Jan Wolkers,
Overstroming, 1953
(2/3 ware grootte)

als in het Geldmuseum, maar dan vrijwel alle uitgevoerd in terracotta. Tijdens het signeren in december 1979 van zijn boek *De doodshoofdvlinde* in De Bijenkorf te Amsterdam merkte ik op: 'Je hebt ook penningen gemaakt.' Met zijn typische (hoge) stem reageerde hij, wat verrast: 'Ja, en hele mooie ook! Ik moet er weer eens een paar maken. Ja, hele mooie, hè?!' 'Ze liggen zo lekker in je hand', voegde hij er met de hem eigen lach aan toe. Gezien de blikken van het publiek rond de signeertafel steeg ik bij hen waarschijnlijk in achting. Het was overigens, na het eerder signeren van *Werkkleding* in 1971 – dat deed hij ook toen met een dikke rode viltstift – het enige contact dat ik met Wolkers had. Al veel eerder had ik eens onaangekondigd bij hem aangebeld toen hij nog in een van de atelierwoningen in de Zomerdijkstraat woonde (eerder had de beeldhouwer en verzetsstrijder Gerrit Jan van der Veen hier zijn woon- en werkruimte, later Paul Grégoire en nu Jet Schepp). Ik kreeg er helaas geen gehoor.

Voor de Teylers agenda 2000 schreef Wolkers een aardige inleiding. Hij deed een greep uit de Teylers collectie en voorzag alle afbeeldingen in de agenda van een bijschrift. Bij die 52 illustraties staan er twee van penningen. Die trokken blijkbaar zijn speciale aandacht. Bij een zelfportret van Andriessen uit 1921 staat als toelichting: 'Een penning kan je in je handpalm houden. Het is jongleren op de vierkante centimeter. Mari Andriessen, die zulke onvergetelijke beelden heeft gemaakt als De man voor het vuurpeloton op de Dreef in Haarlem en het beeld van Lely aan de kop van de Afsluitdijk, verstond ook die kunst'. Bij de afbeelding van de bekende penning *Frank Lloyd Wright* (VPK 1963) schreef Wolkers: 'Het portret dat Eric Claus van Frank Lloyd Wright heeft gemaakt, is niet mis. De grote architect, die als mens een

egocentrische pofadder bleek te zijn, is hier wel in zijn kernen verrast.'

Na een periode in zijn werk van naturalisme en intimiteit, ook kenmerkend voor zijn penningen, nam Wolkers rond 1960 afscheid van het figuratieve en maakte hij, voorzover mij bekend, ook geen penningen meer.

De kleurrijke figuur Jan Wolkers, is vooral bekend door zijn taboedoorbrekende boeken en zijn grote liefde voor zijn inspiratiebron, de natuur. Wolkers, 'zo'n intens natuurmens die "de mensen" aanspoorde toch vooral vaak en veel om je heen te kijken, observeren en van de natuur en z'n stiltes te genieten', zoals een goede bekende van mij terecht opmerkte, leverde op zijn wijze ook een bijdrage aan de Nederlandse penningkunst. ■



Jan Wolkers, Haan,
1957 (2/3 ware grootte)

Met dank aan Carolien Voigtman van het Geldmuseum voor de verstrekte informatie.
Alle foto's van het Geldmuseum, Utrecht.

Hans de Koning (1929) is oud-bestuurslid van de VPK en gewezen redacteur van *De Geuzenpenning*

Lijst van penningen door Jan Wolkers in de collecties van het Geldmuseum Utrecht en Teylers Museum Haarlem. Alle penningen zijn enkelzijdig. De stukken in de collectie van het Geldmuseum zijn op de keerzijde met potlood gesigeneerd.

	Teylers Museum	Geldmuseum
De familie van de kunstenaar (1952)*, 98 mm	brons	brons
Twee duiven in een hok (1952), 70 mm	klei	
Erik Peter Wolkers 4 jaar (1952), 82 mm	terracotta	brons
Jan Wolkers en Maria 5 jaar getrouwd (1952), 78 mm	terracotta	
Vrede (1952), 77 mm	terracotta (2 ex.)	
Overstroming (1953)*, 81 mm	terracotta	brons
Geboorte Jeroen Sebastiaan Wolkers (1953), 79 mm	terracotta	brons
Haan (1957), 78 mm	terracotta	brons

* De catalogus bij de FIDEM expositie 1963 vermeldt als jaartal bij *Overstroming*: 1957; Gevoelsmatig heb ik mijn twijfel bij die datering. Bij *De familie van de kunstenaar* staat 1958. Dit lijkt waarschijnlijker dan 1952 gezien de voorstelling en de randtekst op de penning: Jeroen Sebastiaan is geboren in 1953 en staat op de penning als een kleuter, met vermelding van zijn naam.

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16^e tot en met de 21^e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Nogmaals een merkwaardige vredespenning

HENK VAN OSCH

In *De Beeldenaar* 1984-4 beschrijft H. Enno van Gelder een gegraveerde penning uit het Teylers Penningkabinet, die tot op dat moment vrijwel onopgemerkt was gebleven. De penning heeft betrekking op de ratificatie van de Vrede van Utrecht tussen Spanje, de Republiek en Frankrijk op 26 juni 1714. De vrede maakte een einde aan de Spaanse Successieoorlog (1702-1714).

De voorzijde laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Onder de verbonden wapens van de drie genoemde landen staat een gesloten Janustempel en de tekst: 'Door een eendrachtige vrede verbonden. 26 juni 1714.' De Janustempel werd destijds vaak als symbool voor een gesloten vrede gebruikt, zoals te

zien is op de penningen afgebeeld in Van Loon IV- 215.1 – 215.2 – 657.2 en Pax in Nummis 465, en werd als symbool door iedereen begrepen.

Zo duidelijk als de voorzijde, zo raadselachtig is de keerzijde. Deze toont een gesluierde vrouw die het armstuk van een harnas achter zich werpt. Nog in de lucht verandert dit armstuk in een soort hoorn van overvloed. De vrouw stelt Pyrrha voor zoals blijkt uit de tekst: 'Zie, een andere Pyrrha en een gedaanteverandering der zaken. Na de grondvesting van de vrede 26 juni 1713.'

In zijn *Metamorphosen* vertelt Ovidius dat Pyrrha en haar man Deucalion na de zondvloed de enige overlevenden waren. Het advies van het orakel van Themis luidde dat zij zich moesten sluiëren en stenen in hun voetspoor werpen. Uit de stenen ontstonden nieuwe mensen. De symboliek van dit verhaal is met enige goede wil wel te verstaan: de oorlog was als een verwoestende zondvloed over het land getrokken, maar door de vrede zou alles nieuw worden. Dat de symboliek van deze zeer ongebruikelijke voorstelling ook destijds slechts door weinigen zou worden begrepen, hoefde geen bezwaar te zijn, omdat de penning slechts voor enkelen en waarschijnlijk zelfs voor één bepaald persoon was bedoeld. Van Gelder schreef dat er geen tweede exemplaar van de penning bekend was en hij veronderstelde dat dit unicum met zijn deels zeer speciale symboliek voor een bijzonder doel vervaardigd moest zijn. Van Gelder vervolgt dan: 'Een probleem blijft dat de tekst in de afsnede daar nauwelijks mee overeenstemt: daar is sprake van een op



26 juni 1713 ‘gegrondveste’ vrede. Op die datum is echter niets relevant gebeurd! Indien de ontwerper het begin van het vredesproces had willen aanduiden had er 11 april 1713 moeten staan; bij de afsluiting daarvan hoort de op de andere zijde al vermelde datum 26 juni 1714. In feite is op de penning te zien dat de cijfers 13 van het jaartal verbeterd zijn uit iets anders: mogelijk heeft er oorspronkelijk inderdaad 1714 gestaan en is dit later veranderd in 1713 als het meer bekende jaartal van de Vrede van Utrecht. Zekerheid is niet te krijgen, omdat tot nu toe geen tweede exemplaar van de penning bekend is’. Van Gelder besluit zijn artikel met: ‘Dit gegraveerde unicum met zijn deels traditionele, deels zeer speciale symboliek moet wel voor een bijzonder doel vervaardigd zijn, dat echter door de onzeker blijvende tekst nauwelijks te raden valt’.

Tweede exemplaar

In de veiling van Jean Elsen, Brussel, van februari 2002 is een tweede exemplaar opgedoken. Het is een gegraveerde messing penning, eveneens 58 mm in doorsnede en 41 gram. De penning is slordiger en minder gedetailleerd gegraveerd dan het exemplaar dat Van Gelder bij zijn artikel afbeeldt. De belettering verradt dezelfde hand, zodat het geen latere kopie betreft. Boven in de penning is een klein gaatje aangebracht. Een verklaring is dat de graveur een proefexemplaar heeft gemaakt en dit voorbeeld boven zijn werkbank heeft gehangen.

Op dit tweede exemplaar staat op de keerzijde ook de datum 26 IVN.1713 en de drie is zeker niet uit een ander cijfer veranderd. Hiermee vervalt dus de veronderstelling dat er oorspronkelijk 1714 gestaan zou hebben en wordt het raadsel eerder groter dan kleiner. Dat de datum 26 juni 1713 op een vergissing berust is onwaarschijnlijk. De penning werd vervaardigd voor een persoon die

een weinig bekende symboliek kon verstaan en er werd een proefstuk vervaardigd. Deze omstandigheden maken een domme vergissing in de datum niet aannemelijk, temeer daar op de andere zijde wel de juiste datum vermeld wordt. Heeft de ontwerper door een afgerond jaar te vermelden tussen het grondvesten van de vrede en de ratificatie daarvan willen wijzen op het trage proces bij de onderhandelingen? Deze waren al in 1708 in Den Haag begonnen maar in 1709 afgebroken. Nog in datzelfde jaar werden ze in Utrecht hervat. In januari 1712 werd in deze stad een vredesconferentie gehouden en ten slotte werden in april 1713 de verdragen gesloten: op 11 april tussen Engeland en Frankrijk en op 13 april tussen Frankrijk en de Republiek. Door het verzet van de Duitse keizer kon de vrede tussen Spanje en de Republiek pas op 26 juni 1714 worden getekend.

Misschien heeft de keuze voor Pyrrha te maken met het trage vredesproces, want de nieuwe mensen ontstonden pas traag uit de geworpen stenen. Ovidius schrijft hierover:

Zij gaan dus heen, sluieren zich, knopen hun kleren los en werpen volgens godsbevel de stenen in hun voetspoor. De brokken – wie geloofde ’t, als dit voorval zelf niet reeds sinds lang bekend was? – raakten kou en stijfheid kwijt en werden langzaam zacht, en zacht geworden kregen zij vorm, groeiden al snel en toonden een zacht-aardiger karakter, en toen het zover was, kon men niet duidelijk nog, maar toch, een menselijk beeld ontwaren, als een vroeg begin uit marmer, nog lang niet afgewerkt, maar meer een eerste ruwe vorm.

Ovidius,
Metamorphosen,
boek I, vers 398-406

Maria Anna van Neuburg

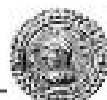
Een andere mogelijke aanwijzing voor de keuze van deze mythe is dat Pyrrha 'De Roodharige' betekent en dat de tekst op de penning spreekt van een 'andere' Pyrrha. Misschien is dit een verwijzing naar een andere roodharige vrouw die in die tijd een belangrijke rol speelde. De knappe Maria Anna van Neuburg (1667-1740), de tweede echtgenote van de Spaanse koning Karel II, werd ook steeds met het epitheton 'de roodharige' gesierd. Keizer Leopold I was haar zwager en Maria Anna ijverde en intrigeerde na de dood van haar man dan ook ten gunste van haar neef aartshertog Karel van Oostenrijk. Deze neef was tevens de tweede zoon van Leopold I en hij was tot tegenkoning van Spanje uitgeroepen tegenover Filips V van Anjou. Dat was tegen de wens van de Republiek geweest.

Hoe hevig het Duitse verzet tegen de erkenning van Filips van Anjou als koning van Spanje was, blijkt niet alleen uit het feit dat de Duitse keizer zich pas op 7 maart 1714 in het verdrag van Rastadt bij de overeengekomen regeling in Utrecht neerlegde, maar ook uit het grote aantal satirische penningen die op de voorgenomen vrede van Utrecht werden geslagen. (Pax in Numis nr. 426, 429, 435, 436, 438, 439, 444)

Zinspeelt de afbeelding erop dat de andere roodharige, Maria Anna van Neuburg, met het wegwerpen van een deel van een harnas haar ambitie achter zich had gelaten om haar neef Karel gewapenderhand op de Spaanse troon te zetten? Voorzover mij bekend heeft

Maria Anna op 13 juni 1713 geen belangrijke daad verricht en bovendien stond ze toen politiek al op een dood spoor. De datum van 13 juni 1713 blijft voorlopig nog een raadsel. ■

Henk van Osch was 25 jaar huisarts, daarna inspecteur van de volksgezondheid en tot slot bestuursvoorzitter van zorgverzekeraar VGZ. Vorig jaar verscheen van zijn hand de biografie *Jonkheer D. J. de Geer. De teloorgang van een minister president*. Van Osch verzamelt vredespenningen en rekenpenningen.



MUNTHANDEL

G. HENZEN

Wij bieden u een ruim assortiment van

*Grieks, Romeins en
Byzantijns*

*Middeleeuws en
Provinciaal*

Koninkrijk en Overzee

*Buitenlands en
Archeologie*

(wij verkopen zeer mooie munten)

Wij kopen ook graag goede munten aan!
en betalen zeer hoge prijzen!

Vraag onze stijl getillustreerde prijslijsten aan!
aan: G. Henzen, Postbus 100

Postbus 100 • NL-3955 ZT Amersfoort
• Tel. 031-3 100551 • Fax 0313-100512 •

website: www.henzen.org

Topmodel Leni

Op 20-jarige leeftijd begon Leni Verbrugge met poseren voor kunstenaars. Ooit vertelde zij ons dat ze destijds geen enkel vermoeden had aan het begin te staan van een zeer lange loopbaan als beroepsmodel. De eerste keer dat zij poseerde, was bij een kunstschilder die later haar man werd. Geleidelijk aan kreeg Leni steeds meer verzoeken voor poseerwerk.

Wij maakten kennis met haar toen zij op de Rijksakademie van Beeldende Kunsten werkte als vast model. Zij had een stabiele natuurlijke houding en droeg volle vormen. Voeg daarbij haar sublieme uithoudingsvermogen en aangenaam karakter en je weet waarom Leni letterlijk en figuurlijk een geliefd model voor ons was. Kortom, zij werd voor ons een dierbare persoon.

Leni vatte haar taak zeer consciëntieus op, wat onder meer betekende dat zij zich direct op de draaischijf installeerde als de pauzertijd om was. Daaruit mag de lezer concluderen dat dit geen gewoonte was bij academiemodellen. Wij leerden Leni beter kennen toen zij, bij ieder van ons in de eigen studie, voor langere perioden naaktmodel was voor figuurstudie op de beeldhouwafdeling. Uit die tijd stamt de bronzen penning Leni (1961) van Christien.

Door middel van forse kleistudies raakten wij vertrouwd met Leni's balans en de manier waarop zij in ononderbroken sessies van 45 minuten perfect dezelfde stand aanhield en na elke rustpauze van 15 minuten moeiteloos hervond. We dronken gezamenlijk koffie en thee en in het koude seizoen installeerden wij extra elektrische straal-kachelletjes om haar heen voor wat toegevoegde warmte. Na de afronding van

onze opleiding ging het contact niet geheel verloren. Leni bleef, zelfs toen haar leeftijd aardig vorderde, werken als model in het kunst- en amateur-kunstcircuit, tot op de dag van vandaag. Hierdoor kwamen wij haar bij diverse gelegenheden tegen, temeer daar zij bij openingen van exposities vrijwel nooit verstek liet gaan. Mede om het contact met de kunstenaars waarmee zij een dierbare band had opgebouwd te onderhouden, wist Leni als geen ander zich alle namen en verbanden te herinneren. Op deze wijze kon zij goed bijhouden hoe het met de kunstenaars en hun voormalige docenten gesteld was.

DE DAMES
NIJLAND



*Christien Nijland,
Leni, 1961, brons
(2/3 ware grootte)*

Kris Spinhoven, Leni in vensterbank, 2000, olieverf op doek, 65 x 80 cm.



In 2003 werd Leni zelf onderwerp voor een omvangrijke tentoonstelling. In dat jaar was zij een halve eeuw werkzaam als kunstenaarsmodel. Uit waardering voor Leni en om de schijnwerpers op háár te richten, had een aantal kunstenaars in het Vakbondsmuseum in Amsterdam een overzichtstentoonstelling georganiseerd van kunstwerken die waren ontstaan dankzij haar geweldige staat van dienst. Om die expositie mogelijk te maken, kwam het werk van heinde en verre. Vooral kunstschilder Kris Spinhoven, die regelmatig portret-

ten van Leni schilderde, heeft zich daar enorm voor ingespannen. Leni, de organisatoren en het toegestroomde publiek genoten van de hoeveelheid kunstwerken die voor de gelegenheid door de eigenaren van harte aan de stichting Samenwerkende Amsterdamse Kunstenaarsverenigingen (SAK) waren afgestaan voor de expositie. De SAK was verantwoordelijk voor de organisatie. Uit zowel de plastische als de tweedimensionale kunst op de expositie, sprak de intensiteit waarmee de kunstenaars met Leni hadden samengewerkt. Tijdens de openingsceremonie, verzorgd door de toenmalige Amsterdamse Wethouder voor Zorg en Cultuur, Hannah Belliot, bleek dat kunstenaars uit alle windstreken en periodes present waren. Voor de meesten was het een heerlijk onderling weerzien en een feest der herkenning. Leni genóót ervan en vertelde ons dat ze na de expositie weken moest afkicken van alle aandacht. Het Vakbondsmuseum ontving in de expositieperiode een record aantal bezoekers.

Drie jaar later, in 2006, overhandigden wij Leni op haar 75ste verjaardag feestelijk een 'penning van waardering'. 'Luus' modelleerde het portret en 'Chris' de keerzijde. Voor Leni zijn wij: de dames Nijland. Natuurlijk verraste

Lucie Nijland (vz.) en Christien Nijland (kz.), Topmodel Leni, 2006, terra cotta (2/3 ware grootte)



het Leni dat zij een penning kreeg. Het was voor ons een aandoenlijk moment om mee te maken hoe zij daarop reageerde. Alle drie hebben we goede herinneringen aan elkaar van de academieperiode. Leni schiep een werkzame sfeer, waarin wij goed gedijden. Uit waardering achteraf maakten wij voor Leni deze persoonlijke penning. Het portret is geïnspireerd op afbeeldingen van portretten van andere kunstenaars, zoals Spinhoven. De keerzijde verbeeldt een uit steen gehouwen Leni (1968, h: 1.30 m.) op een Top-model voetstuk. Leni poseerde daarvoor een half jaar in de 'hak-klas'. Onder leiding van hun docent Piet Esser verduurzaamden vier leerlingen - waaronder Lucie - haar gestalte in natuursteen.

Met het maken van één kiekje sloten wij de bijzonder feestelijke ochtend af. ■



De dames Nijland zijn de zussen Lucie en Christien. Beiden volgden hun opleiding aan de Rijksakademie van Beeldende Kunsten en beiden zijn actief als beeldhouwer en penningmaker.

*Verjaardag Leni 2006.
vlnr: Leni Verbrugge,
Jet Schepp, Lucie
Nijland, Ans Teeuwisse
(foto: Christien Nijland)*

(advertentie)

MPO *MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE*

Verzamelbeurzen / Taxaties / Veilingen



Op onze halfjaarlijkse drukbezochte veilingen is er altijd een ruim aanbod van penningen, zowel op het gebied van historie en VPK als algemeen. Bel gerust voor meer informatie.



Wij hopen u te mogen begroeten als inzender of bidder!



MPO, Industrieweg 29, 3401 MA, IJsselstein
Tel. 030-6063944 / www.mpo.nl

Vetglanzend

CHRISTIEN
NIJLAND

Tijdens mijn studie aan de Rijksakademie, begin jaren zestig, woonde ik op een zolderkamer in Amsterdam. Op een mooie lenteavond ging de bel. Daar stond Piet Esser, vergezeld van zijn jongste kind. Helaas ben ik de reden van zijn bezoek vergeten. In die tijd was ik telefonisch onbereikbaar en een dergelijke tocht was niet ongebruikelijk als een bericht moest worden verspreid. Terwijl ik thee zette keek Esser van zeer dichtbij naar mijn penningenbord met afdrukjes. Hij zag ook twee kleidrukjes van zijn Rembrandt-penning en zweeg. Het waren ongebakken afdrukken die ik had meegenomen uit het leslokaal. Ik ontdekte ze bovenop een kast waar een rol papier lag. Die rol moest ik pakken, waardoor ik een stoel nam om erbij te kunnen. Waarom die afdrukjes daar lagen was mij een raadsel.

Ik ben toen niet zo eerlijk geweest mijn vondst aan Esser te melden. Integendeel, ik nam die mee naar huis en plakte de drukjes met een klontje boetseerwas op mijn penningenbord, want alles wat Esser maakte kon je als leerling adoreren. De drukjes waren zonder keerzijde en een beetje beschadigd van het uit de mal wippen met een voorwerp. Ik vermoed dat de mallen in een

onbewaakt ogenblik op de werktafel van gipsgieter Ernst Kuck waren blijven liggen en een leerling gauw met klontjes klei afdrukken maakte, waarbij er geen tijd was om de krimp die nodig was voor het lossen af te wachten. Kuck assisteerde Esser wel eens bij het afgieten. Het moet een clandestiene actie van een leerling zijn geweest, want zowel Esser als Kuck waren nooit slordig en wisten juist alles bij de leerlingen weg te houden.

In mijn herinnering was ik tijdens het bezoek even de kamer uit en spoedig daarna vertrokken ze. Even later ontdekte ik dat Esser de twee kleidrukjes had omgewisseld met mooie gave terracotta exemplaren. Tweezijdige. Die zaten keurig op het bord geplakt. Echte broekzak-penningen dus! Later zei Esser dat, als ik toch afdrukjes van zijn werk had, het dan goede en gave exemplaren moesten zijn. En van eenzijdige penningen moest hij ook al niks hebben. Zodoende ben ik in het bezit van twee prachtige versies van zijn Rembrandt-penning die vetglanzend uit zijn broekzakken zijn gekomen. Dat hij er twee bij zich had verbaast me nog steeds. ■

Christien Nijland is beeldhouwster en penningmaakster.

Neurenbergse rekenpenningen uit Amsterdam

Amsterdam gaat flink op de schop: de noord-zuidlijn van de metro doorsnijdt het hart van de oude stad. Onder het Damrak, de Dam en het Rokin - vroeger water - wordt heel wat grond weggehaald en elders in en om de stad gestort. Een waar Eldorado voor archeologen, zowel professionals als amateurs. Helaas ontbreekt het de stadsarcheoloog aan tijd en middelen al die grond minutieus te doorzoeken. Anderen nemen het graafwerk maar al te graag over: met metaaldetector en schop wordt er heel wat uit de grond gehaald, dat anders voor altijd ongezien zou verdwijnen.

De detectoramateurs voelen zich niet (altijd) serieus genomen, hoewel ze een belangrijke bron van informatie zijn voor de geschiedenis van de stad. Ze worden met argusogen bekeken, uitgemakkt voor schatgravers en af en toe door de politie bekeurd. De meesten van hen zouden hun vondsten best willen melden, maar doen dat om vermeelde redenen niet. Aardewerk, tinnen lepels, Romeinse fibulae, pelgrimsinsignes, munten en penningen. Veel van deze zaken kom je weer tegen op internetforums waar vondsten worden gemeld en gedetermineerd. Veel verdwijnt in de vaak overvolle vitrines van de vindsters en soms kom je iets tegen op Ebay of Marktplaats.

Mijn belangstelling gaat uit naar rekenpenningen en met name die in Neurenberg gemaakt zijn. Een oproep aan amateurs op verschillende forums en in de *Detector-amateur* en *the Coinhunter Magazine* leverden genoeg reacties op om verder onderzoek te doen: ruim 200 rekenpenningen. Een vraag aan Jerzy Gawronski, hoofd van de afdeling

Archeologie BMA, leverde op dat ook die afdeling bezig is met een inventarisatie. De vondsten bewijzen de grote verscheidenheid aan Neurenbergse rekenpenningen die een periode van ruim drie eeuwen omvat. De vroegste dateert van medio/eind vijftiende eeuw, de laatste van eind achttiende, begin negentiende eeuw.

Rekenpenningen

Rekenpenningen (ook wel jetons genoemd) werden van de vijftiende tot de achttiende eeuw gebruikt als hulpmiddel bij het maken van allerlei berekeningen op rekenborden. Ze werden in diverse Europese landen geslagen, meestal in opdracht van regionale of plaatselijke autoriteiten. In Neurenberg was een rekenpenningmakersgilde actief van circa 1550 tot circa 1800, waarbinnen penningmakers volgens strakke regels rekenpenningen vervaardigden en verhandelden. Via de Leipziger en de Frankfurter Messe verkochten de rekenpenningmakers hun producten aan handelaars uit heel Europa. Alleen Amsterdam telde in de zeventiende eeuw al zeven handelaars die rekenpenningen kochten en verkochten, waardoor een grote variëteit aan rekenpenningen in Amsterdam terecht is gekomen. Determinatie en datering is in het algemeen gemakkelijk, omdat de naam van de

FREEK
GROENENDIJK



Hans Schultes, ca 1600,
Stalzer 353

*Franse rekenpenning,
omschrift Ave Maria
gracia, laat 15de-eeuw,
cgb 587*



maker op de rekenpenningen vermeld staat.

De vroege Neurenbergse rekenpenningen hebben doorgaans een fictief omschrift. Vanaf medio 1550 werden op Neurenbergse rekenpenningen de naam of initialen van de maker geplaatst en vanaf begin zeventiende eeuw ook het woord RECHENPFENNIG of een afkorting daarvan (RECHPF of RE PF). Op voor Engeland bestemde rekenpenningen ook het woord COUNTER.

Verskillende typen vóór 1700

De in Amsterdam gevonden rekenpenningen zijn te splitsen in zes typen:

- koggeschip / vier lelies in een vierhoek. Van dit type zijn in totaal zes exemplaren, zowel vroege als latere varianten, gevonden.
- het type 'Leeuw van Sint Marcus', genoemd naar de leeuw met Bijbel op het San Marcoplein in Venetië. Van dit type zijn vijf exemplaren gemeld.
- het Venus-type (een Neurenbergse imitatie van een vijftiende eeuwse Nederlandse rekenpenning), genoemd naar de afbeelding van de naakte godin. Van dit type zijn drie exemplaren gevonden.

*Vermoedelijk Neuren-
bergse rekenpenning,
fictief omschrift,
ca. 1500, vgl. Mitchiner
1031*



- het rekenmeester-type met op de voorzijde een voorstelling van een man met een rekenbord. Dit type wordt ook wel Schulpfennig genoemd vanwege het alfabet op de keerzijde. Van dit type kreeg ik vijf exemplaren onder ogen.
- de 'Kopf'-penning uit Neurenberg. Hiervan is slechts één exemplaar gemeld. Dit stuk betrof een piedfort en was gedateerd 1572.
- het rijksappeltje genoemd naar de rijksappel op de voorzijde. Van dit type kreeg ik 25 anonieme zestiende-eeuwse Neurenbergse exemplaren in onderzoek, in grootte variërend van 18 tot 28 mm. Op één na hebben anonieme exemplaren een geheel fictief omschrift. De uitzondering draagt op de voorzijde het omschrift IESVS KRISTVS G. Ruim 20 rijksappel-jetons zijn direct terug te voeren op de maker, omdat zijn naam op de penning is vermeld. Een opmerkelijk exemplaar van dit type is een onbekend exemplaar met de omschriften DAMON HAT GE3ELT 154 IAR en RECHENPFENNING GEMACHT, dat beschreven is in *De Beeldenaar* 2007-5.

Na 1700

Nadat het rekenen met jetons uit de mode raakte, werden rekenpenningen veel gebruikt als fiches bij (kaart)spelen. Vanaf circa 1700 verandert het uiterlijk van de Neurenbergse rekenpenningen. De meeste hebben vanaf die tijd een doorsnede van 19 mm. Het andere uiterlijk heeft ongetwijfeld te maken met het veranderde gebruik: niet meer als penning op een rekenbord, maar als fiche bij bijvoorbeeld kaartspelen. Van nagenoeg alle rekenpenningmakers uit de periode tweede helft zeventiende tot halverwege de negentiende eeuw zijn rekenpenningen teruggevonden. Ruim 150 rekenpenningen vallen in deze categorie. In het kader van dit artikel heb ik afgezien van volledige determi-

natie en vermeld ik in het overzicht uitsluitend de maker.
 De hier beschreven rekenpenningen vormen slechts een klein deel van wat er in Amsterdam aan rekenpenningen gevonden is. Toch leverde deze inventarisatie een grote variatie aan vondsten op, voor het merendeel uit de bodem van vroegere vaarwegen in Amsterdam. De vondsten bewijzen de grote verscheidenheid aan Neurenbergse rekenpenningen die een periode van ruim drie eeuwen omvat. Nagenoeg alle rekenpenningmakers zijn vertegen-

woordigd met verschillende types. De resultaten zetten Amsterdam in elk geval op de kaart als een belangrijk handelscentrum, ook voor Neurenbergse rekenpenningen.

Freek Groenendijk is jurist en heeft een omvangrijke collectie Neurenbergse rekenpenningen. Hij werkt mee aan diverse muntenforums en determineert rekenpenningen. Publicaties van zijn hand zijn onder andere ‘Rekenpenningen, geschiedenis en gebruik’ in *Detector Magazine* mei 2006 (een bewerking van ‘Jetons, their use and history’ door Bert van Beek) en ‘Een raadselachtige rekenpenning’ in *De Beeldenaar* 31 (2007) 243.
 groenendijk.f@planet.nl

Overzicht

Verklaring van de in het overzicht gehanteerde afkortingen:
 CGB CLAUDE ROELANDT c.s. *Jetons XX* (Comptoir Général Financier, s.l. s.a.).
 M MICHAEL MITCHINER *Jetons, medalets and tokens; vol. 1, Medieval period and Nuremberg*, (Seaby).

S FRANZ STALZER *Rechenpfennige, Band 1: Nürnberg. Signierte und zuweisbare Gepräge. 1.Lieferung: Die Familien Schultes, Koch und Krauwinkel* (Staatliche Münzsammlung München).



Koggeschip: Hans Schultes ca. 1600, Stalzer, var. 195

 Leeuw van St. Marcus: Hans Schultes, ca 1600, S 217

Franse rekenpenningen en vroeg-Neurenbergse imitaties		
Franse rekenpenning	CGB 587	1 ex. NZ-lijn Rokin, 2005 1 ex. NZ-lijn Rokin, 2006
vermoedelijk Neurenberg	M 1031	1 ex. NZ-lijn Rokin, 2007

Type ‘koggeschip’ / 4 lelies in een vierhoek’	
midden zestiende eeuw, fictief randschrift	1 ex. NZ-lijn Rokin 4 ex. Rokin Diamond Center, 2003/7
Hans Schultes	1 ex. NZ-lijn Rokin, 2007

Type ‘Leeuw van Sint Marcus’	
fictief omschrift, medio zestiende eeuw	1 ex. Rokin Diamond Center, 2007
fictief omschrift, 2de helft zestiende eeuw	1 ex. NZ-lijn Rokin, 2006
fictief omschrift, medio zestiende eeuw	1 ex. Amsterdam, 2007
Jorg Schultes (meester 1515/1559)	1 ex. NZ-lijn Rokin, 2005
Hans Schultes (ca. 1600)	1 ex. Rokin Diamond Center, 2007

Venus-type: Jorg Schultes, 1555, S 8



Venus-type		
fictief omschrift, vroeg zestiende eeuw		1 ex. Grote Bickerstraat, 2000 1 ex. NZ-lijn Rokin, 2005
Jorg Schultes, 1555		1 ex.

rekenmeester-type: onbekende maker ca. 1550; Hans Schultes, ca. 1600; Hans Schultes, ca. 1600



rekenmeester-type (of Schulpfennig)		
Damian Krauwinkel (ged. 1553)	S 37; M 1424	1 ex. Damrak
onbekende maker RECHE MEISTER (ca. 1550)		1 ex. Damrak
Hans Schultes, ca 1600 ABC met LERN DAS		1 ex. Damrak 1 ex. Damrak 1 ex. NZ-lijn Rokin, 2006

'Kopf'-penning: Hans Schultes, 1572, piedfort, S 370



'Kopf'-penning uit Neurenberg		
Hans Schultes (ged. 1572)	piedfort, S 370	Rokin, 2007

Rijksappeltype: Jorg Schultes, S 516; Hans Krauwinkel II S 372; Wolf Lauffer II, M 1703





Rijksappel-type:
onbekend model;
onbekende maker;
fictief omschrift,
1ste helft 16de eeuw;
2de helft 16e eeuw,
fictief omschrift;
2de helft 16e eeuw,
omschrift:
IESVS KRISTVS G

Type rijksappel		
anoniem, zestiende eeuw		25 ex. Rokin
Jorg Schultes (meester 1515/1559)	S -	1 ex. Amsterdam 2005
Hans Schultes	S 454 S 516 S 483 S 459 S 481 S 460 S 518	1 ex. IJ-tram/Piet Heinkade 2001 1 ex. NZ-lijn Rokin, 2003 1 ex. O.Z. Achterburgwal (OZABW), 2005 NZ-lijn Rokin, 2005 OZABW, 2005 Damrak Damrak
Er zijn drie rekenpenningmakers met de naam Hans Schultes: I meester van 1553-1584), II meester van 1586-1603 en III meester van 1608-1612		
Hans Krauwinkel II (meester 1584/1635)	S 476 S 456 S 375 S 362 S 457 S 410 S 372 S 364 S 476 S 382	Grote Bickerstraat, 2001 Station IJ-tram, 2001 Borneostraat, 2003 NZ-lijn Rokin, 2003 NZ-lijn Rokin, 2003 NZ-lijn Rokin, 2003 Amsterdam, 2004 (2 ex.) Amsterdam, 2005 OZABW, 2005 NZ-lijn Rokin, 2006
Wolf Lauffer II (meester 1612/1651)	M 1703 M 1703	Frederik Hendrikstraat, 2002 NZ-lijn Rokin, 2006



Wulf Lauffer; M
1739; Wolf Lauffer II,
M 1748; Wolf Lauffer
II, M 1734; Wolf
Lauffer II, M 1727;
Wolff Lauffer III, M -

Andere rekenpenningen vervaardigd door de familie Lauffer

De rekenpenningen van Lazarus Gottlieb en Hans II zijn in de volgende rubriek opgenomen. De eerste maakte ook een grote verscheidenheid aan show-jetons voor de Franse markt. Voorzover mij bekend zijn die niet in Amsterdam teruggevonden

Wulf Lauffer (meester 1554-1601)	M 1739	1 ex. Marnixstraat, 2003
Wolf Lauffer I signeerde zijn rekenpenning met WVLF, Wolf Lauffer II met WOLF en Wolf Lauffer III met WOLFF. Het in Amsterdam gevonden exemplaar laat duidelijk WVLF zien, maar het jaartal 1619 kan daar niet mee kloppen, omdat Wolf I toen al dood was. Mitchiner schrijft deze rekenpenning daarom aan Wolf II toe. Anderen menen dat de zoon van Wolf I (Hans Lauffer I meester van 1607-1632) rekenpenningen op zijn vaders naam heeft gemaakt.		
Wolf Lauffer II (meester 1612-1651)	M 1748 M 1734 M 1727	1 ex. Stadhouderskade, 2004 1 ex. station IJ-tram, 2002 1 ex. Kl. Wittenburgerstraat, 2005
Wolf Lauffer III (meester 1650-1670)	M -	1 ex. Kl. Wittenburgerstraat, 2002

Deze rekenpenning wordt vanwege de dubbele FF toegeschreven aan Wolf III. In dat geval heeft hij voor de voorzijde gebruik gemaakt van een stempel van zijn vader. Lodewijk XIII overleed in 1615 en Wolf III werd pas in 1650 meester. Er is daarom gerede twijfel of de maker Wolf II of III is.

Conrad Lauffer (meester 1637-1668) 2 typen	2 ex. Zeeburgerdijk, 2003 en 2006 1 ex. NZ-lijn Rokin, 2005
Cornelius Lauffer (meester 1658-1711)	1 ex. NZ-lijn Rokin, 2005



*Johann Jakob Dietzel;
Johann Albrecht Dorn;
Wolf Hieronymus
Hoffman; Johann
Georg Kunstmann*

Neurenbergse rekenpenningen uit de zeventiende en achttiende eeuw (niet nader beschreven; chronologisch geordend)

Lazarus Gottlieb Lauffer (meester 1663/1709) 6 typen	2 ex. Damrak, 2005 1 ex. Cruquiuskade, 2003 1 ex. Nieuwendam. Meerpad, 2006 2 ex. NZ-lijn Rokin, 2004 en 2005 2 ex. Van Diemenstraat, 2007
Hans Ulrich Horauff (meester 1663-1687)	1 ex. IJ-tram, 2001
Johann Weidinger (meester 1670-1627) 8 typen	3 ex. IJ-tram/Piet Heinkade 2001 1 ex. Kl. Wittenburgerstraat, 2002 1 ex. NZ-lijn Rokin, 2003 2 ex. NZ-lijn Rokin, 2005 2 ex. NZ-lijn Rokin, 2006 2 ex. Damrak, 2005 1 ex. NZ-lijn Vijzelstraat, 2006 2 ex. Van Diemenstraat 2007 1 ex. Amsterdam, 2007
Johann Heinrich Metzger (meester 1680/1697) 3 typen	1 ex. Amsterdam, 2002 2 ex. Damrak 2005 (1 ged. 1689) 1 ex. NZ-lijn, 2007

Van Metzger zijn 3 types rekenpenningen bekend; het is opmerkelijk dat twee daarvan in Amsterdam gevonden zijn, maar ook een tot nu toe onbekend type.

Hans Lauffer II (meester 1686/1716)	1 ex. Cruquiuskade, 2003
Johan Conrad Hoger (meester 1705/1743) 5 typen	3 ex. Kl. Wittenburgerstraat, 2002 2 ex. Kl. Wittenburgerstraat, 2004 1 ex. Cruquiuskade, 2003 1 ex. Van Diemenstraat, 2007 1 ex. Watergraafsmeer, 2006 1 ex. NZ-lijn Vijzelgracht, 2005 1 ex. NZ-lijn, Rokin, 2003 1 ex. NZ-lijn, Rokin, 2004 2 ex. NZ-lijn, Rokin, 2005 1 ex. OZABW, 2005 1 ex. Amsterdam, 2005
Johann Friedrich Weidinger (meester 1710-1765) 2 typen	1 ex. Kl. Wittenburgerstraat, 2002 1 ex. Damrak, 2006
Johann Jakob Dietzel (meester 1711-1748) 15 typen	3 ex. Kl. Wittenburgerstraat, 2002 2 ex. Houtmanskade, 2006 1 ex. Valkenburgerstraat, 2004 2 ex. 1e Const. Huijgensstraat, 2005 1 ex. Van Diemenstraat, 2007 1 ex. Piet Heintunnel, 2001 10 ex. NZ-lijn Rokin, 2003/6

Dietzel maakte veel ‘Engelse’ rekenpenningen (met de beeltenis van George, Willem en Maria Stuart), maar ook ‘Poolse’ (met de Poolse koning August III en zijn vrouw Maria Josepha.).	
Christoph Sigmund Anert (meester 1714-1754/68) 3 typen	1 ex. Kl. Wittenburgerstraat, 2002 1 ex. NZ-lijn Rokin, 2005 1 ex. Houtmanskade, 2006
Wolf Hieronymus Hoffman (meester 1719-1756) 3 typen	1 ex. Kl. Wittenburgerstraat, 2002 1 ex. Amsterdam, 2004 1 ex. Meerpad Nieuwendam, 2006
Michael Leykauff (meester 1724-1768) 2 typen	1 ex. NZ-lijn Rokin, 2003 1 ex. Rokin Diamond Center, 2007 1 ex. Damrak, 2006
De rekenpenningen gevonden in 2003 en 2007 zijn gesigneerd IML en worden algemeen toegewezen aan Michael Leykauff die ook nagenoeg identieke rekenpenningen maakte met zijn naam er op.	
Johann Albrecht Dorn (meester 1732-1783) 2 typen	1 ex. IJtram/Piet Heinkade, 2002 1 ex. Van Diemenstraat, 2007 1 ex. NZ-lijn Rokin, 2007
Albrecht Hoger (meester 1735-1789)	1 ex. NZ-lijn Rokin, 2003
Johann Adam Dietzel (meester 1746-1762/8) 3 typen	1 ex. Piet Heintunnel, 2001 2 ex. NZ-lijn Rokin, 2004 en 2005
Georg Hoger (meester 1764-1788)	1 ex. Piet Heintunnel, 2002
Johann Christian Reich (meester 1758-1814) 13 typen	1 ex. IJ-tram/Piet Heinkade, 2002 3 ex. Damrak, 2005 1 ex. 1e Chr., Huijgensstraat, 2005 3 ex. NZ-lijn Vijzelgracht, 2005 1 ex. Amsterdam, 2005 1 ex. OZABW, 2005 1 ex. Houtmankade, 2006 9 ex. NZ-lijn Rokin, 2003/7 1 ex. Van Diemenstraat, 2007
J.C.Reich werkte in Fürth, een voorstad van Neurenberg. Veel van zijn rekenpenningen hebben een hoog zinkgehalte.	
Magnus Gottlieb Jordan (meester 1761-1783) 4 typen	1 ex. Damrak, 2005 1 ex. NZ-lijn Rokin, 2005 1 ex. Amsterdam, 2007 1 ex. Van Diemenstraat 2007
Johann Georg Kunstmann (meester 1761-1780) 4 typen	1 ex. IJtram/Piet Heinkade, 2002 2 ex. NZ-lijn Rokin, 2005 1 ex. NZ-lijn Rokin, 2006
Johann Conrad Kunstmann (meester 1780-1782/3) 4 typen	1 ex. IJtram/Piet Heinkade, 2002 1 ex. Damrak, 2005 2 ex. NZ-lijn Rokin, 2005 1 ex. NZ-lijn Rokin, 2006
Ernst Ludwig Sigmund Lauer (meester 1783-1829) 6 typen	1 ex. Nieuwendam Meerpad, 2006 6 ex. NZ-lijn Rokin, 2005
Johann Jacob Lauer (meester 1806-1852) 9 typen	1 ex. Meeuwenlaan 2004 3 ex. Damrak, 2005 8 ex. NZ-lijn, 2005 en 2006



*Ernst Ludwig
Sigmund Lauer;
Johann Jacob Lauer;
Ernst Ludwig
Sigmund Lauer*

Gegraveerde spotpenningen op Leicesterstoters

KEES VAN DER
POLS

Door de eeuwen heen zijn munten bewerkt om ze een andere betekenis te geven. Voorbeelden hiervan zijn de tijdens de Duitse bezetting tot Wilhelminahanger verzaagde munten en de rond 1785 verzaagde Overijsselse duiten van 1766, waarbij na het zagen meestal een anker (als symbool van hoop) en een borstbeeldje van Willem V resteerden.

Een kennelijke bezigheid in de zeventiende en achttiende eeuw bestond eruit een munt aan één of beide zijden glad te slijpen en het gladde deel te graveren met meestal een ludieke voorstelling, vanwaar de benaming

‘spotpenning’. Hier volgen drie voorbeelden van dergelijke spotpenningen op Leicesterstoters. Leicesterstoters zijn zilveren munten met een laag zilveragehalte en een nominale waarde van $2\frac{1}{2}$ stuivers, die vanaf 1586 gedurende ongeveer tien jaren werden geslagen in de Noord-Nederlandse gewesten. De spotpenningen wegen nog maar 2 gram per stuk, daar is dus zo’n 40% van afgesleten, dan wel afgevijld om een vlak plaatje te krijgen.

Hier zijn twee voorbeelden afgebeeld, waarbij de tweede een ‘spotpenning’ is doordat Leicester een pijp in



Overijsselse Leicesterstoter. Spotpenning met ‘DAT IS TABAKS GELDT’ (2 x ware grootte)



Overijsselse Leicesterstoter. Spotpenning met ‘THEEDRINKEN’ (2 x ware grootte)



zijn mond heeft. Gezien de grote slijtage van de munt veronderstel ik dat de graving pas is aangebracht, nadat de munten minstens 50 jaar in circulatie zijn geweest. Dus na 1640, wat bovendien overeenstemt met details van de graving.

Twee andere in mijn ogen zeer bijzondere spotpenningen vormen een paar. De ene toont een voorstelling van een uil op een stok met knijpbril en een kandelaar met de tekst 'wat baat kaars of bril als ik niet sien en wil'. De andere draagt een voorstelling van twee mannen, één met een balk in zijn oog en de tekst 'Weg schalk, siet naar u eyge Balk'. De slijtage is hier beduidend minder.

De gegraveerde afbeeldingen verwijzen naar de onverkwikkelijke godsdiensttwist die Arminianen en Gomaristen rond 1615 uitvochten over het stuk van de predestinatie. Deze beide spot-

penningen horen waarschijnlijk al sinds hun vervaardiging bij elkaar, immers afkomstig uit dezelfde oude collectie en met een vrijwel gelijke muntslijtage. Maar belangrijker voor deze stelling zijn de gravingen. Er bestaat een vrij zeldzame satirieke rekenpenning uit 1553 (Dugniolle 1934) met de omschriften 'WAT BAT KERS OF BRIL DIE NIT SIEN EN WIL' en 'O SCHALC TREK VTH V BALCK'. Deze rekenpenning verwijst ook naar een godsdiensttwist: het al dan niet aanvaarden van de goddelijke drie-eenheid. Een ruzie die zich afspeelde tussen Calvin en Servet en die in 1553 voor Servet beroerd afliep op de Geneefse brandstapel.

Zestig jaar na de ruzie tussen Calvin en Servet verschijnen grosso modo dezelfde voorstellingen en teksten op de beschreven 'spotpenningen'. Gelukkig voor het beeld van onze geschiede-



Leicesterstoter, Overijssel 1591, met een gegraveerde voorstelling (2 x ware grootte)



Leicesterstoter met een gegraveerde voorstelling (2 x ware grootte)

Koperen rekenpenning,
Dordt 1553 (Dugniolle
1934) (2 x ware grootte)



nis overleed Arminius aan een ziekte en niet op het schavot. Dat deed zijn tijdgenoot Van Oldenbarnevelt wel, die - hoewel een aanhanger van Gomar - tegen de wil van prins Maurits de Arminianen godsdienstvrijheid wilde verlenen. ■

Kees van der Pols is gepensioneerd beroepsmilitair en verzamelt samen met zijn echtgenote sinds jaren veelal kleine objecten die met de Nederlandse revoluties worden geassocieerd. Het betreft met name 'De Opstand' in de tweede helft van de zestiende eeuw en de periode 1780-1813. Voor Van der Pols zijn de objecten pas echt interessant als er een verhaal omheen valt te vertellen; met penningen is dat al gauw het geval.

(advertentie)



GROOT ASSORTIMENT:

- Provinciale munten
- Koninkrijks munten o.a. topkwaliteit
- Gouden munten
- Bankbiljetten

LUTTEKESTRAAT 31 8011 LP ZWOLLE
TEL: 038-422 33 68 FAX 421 66 43

☎ Doorlopend te koop gevraagd:
Munten en muntverzamelingen

BEZOEK GEHEEL VRIJBLIJVEND ONZE WINKEL

DINSDAG T/M ZATERDAG VAN 10.00 TOT 17.30 UUR

For love of money

Notitie bij een hernieuwde kennismaking

Desiree Croes, toegewijd conservator/directeur van het Museo Numismatico op Aruba, wil de manier waarop men in het algemeen naar geld en musea kijkt veranderen. Dat las ik in een beknopt informatieblad met de kop *For love of money* over het numismatisch museum en zij bevestigde die uitspraak in een gesprek dat ik met haar had tijdens een recent verblijf op Aruba. Sinds 1996 bezocht ik verschillende malen het museum. Nu voor het eerst in de nieuwe vestiging.

De privéverzameling van J. Mario Odor (1919-2001), grootvader van de huidige directeur, vormt de basis van het museum. De collectie bestaat momenteel uit meer dan 50.000 munten en aanverwante numismatische voorwerpen, zoals papiergeld, waardebonnen en bankbiljetten afkomstig uit meer dan vierhonderd landen. De verzameling van het museum is tegenwoordig ondergebracht in een stichting. Odor begon met verzamelen in de jaren vijftig en besteedde sindsdien veel tijd aan zijn hobby die uitgroeide tot een 'passie'. Nadat eerst zijn dochter Raquel en zoon Rubèn de collectie beheerden en uitbreidden, nam klein-

dochter Desiree in 2001 de leiding van het museum over. Zij deelt klaarblijkelijk het ongeneeslijk verzamelvirus met haar grootvader, maar noemt zich – bescheiden, ondanks haar inmiddels vijftien jaar ervaring – in vergelijking tot hem, nog een beginneling. Zij vergaarde haar kennis door bestudering van numismatische documentatie en met assistentie van professionele historici.

Nadat het museum in 1981 van start ging, was het van 1987 tot 2001 gevestigd in een pand elders in Oranjestad. De sindsdien sterk uitgebreide collectie is nu ondergebracht in een meer dan honderd jaar oude 'stadswoning' die aan de rand van het centrum van de stad is herbouwd. Het fraaie pand (een monument) behoorde oorspronkelijk aan de familie Eman, Aruba's eerste bankiers.

Vernieuwde aanpak

'Geld is de spiegel van de geschiedenis, een manier voor landen, naties en individuele personen om zich onsterfelijk te maken,' aldus Desiree. 'Door het bestuderen van geld, munten, bankbiljetten en dergelijke, leer je het doen en

HANS DE
KONING



laten van de mens beter begrijpen. Het geeft je meer inzicht in de menselijke natuur en een bredere visie daarop.'

Deed de vorige behuizing vanwege de beperkte mogelijkheden primitief aan, de nieuwe opstelling is een verrassende verbetering. De huidige opstelling deelt aan de hand van munten en bankbiljetten de geschiedenis van Aruba (en de wereld) in kenmerkende tijdperken. Meer dan zich alleen te concentreren op de intrinsieke waarde wordt de aandacht gevestigd op de tijd, het land en de omstandigheden waarin de munten en ander geld circuleerden. Deze aanpak in de vorm van een historische terugblik, geeft het museum zijn eigenheid en het is daardoor uniek. Aan de hand van de opstelling is de turbulente geschiedenis van het eiland Aruba te volgen vanaf het schelpen- of kralengeld (botons) van de Caiquetio-indianen, via de realen van de Spaanse overheersers tot munten door Europese kolonisten ingevoerd, zoals door de West-Indische Compagnie. Munten van de twintigste eeuw geven de ontwikkeling van de Arubaanse economie weer: Geld in omloop voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog, de munten van de Nederlandse Antillen, sinds het statuut in 1954 tot de huidige munteenheid van Aruba de florin, sinds de status aparte van Aruba in 1986.

Desiree Croes wijst tijdens de rondgang door het museum op de bronzen 1-centstukken en de zilveren guldens met het jaartal 1952 die merkwaa- digerwijs al het omschrift Nederlandse Antillen dragen, terwijl het statuut pas twee jaar later op 15 december 1954 tot stand kwam. (Uit nadere informatie blijkt dat in de grondwet van 1948 de

naam Curaçao voor de West-Indische eilanden is vervangen door de nieuwe naam: Nederlandse Antillen).

Met enige trots vestigt Desiree Croes de aandacht op een uniek stuk: een tweeguldenvijftig-'biljet' of -bon uitgegeven door de Curaçaosche Bank in 1920, uitgevoerd op geel papier met rode opdruk en vervaardigd bij Joh. Enschede. Tot zeldzame en interessante stukken behoren ook Joods geld en 'guillotines', van in vier of vijf delen gekapte en geklopte munten waaronder oorspronkelijke Spaanse 8-realen. Deze guillotines, vanwege hun vorm ook wel driekantjes genoemd, waren door gebrek aan wisselgeld in omloop gebracht.

De internationale collectie bevat Byzantijnse, Romeinse, Griekse munten en geldstukken uit mystiek India en de Chinese dynastieën. Sommige exemplaren dateren van 900 voor Chr. en worden in de Bijbel genoemd.

De onvermoeibare en enthousiaste aanpak van Desiree Croes heeft ertoe bijgedragen dat het museum, curieus genoeg, behoort tot de top zeven van de geldmusea in de wereld.

Als Croes geen rondleiding geeft houdt zij zich nauwgezet bezig met onderzoek en determinatie op haar werkplek, omringd door onderzoeksmateriaal, stapels vakliteratuur en catalogi. Zij beschouwt het als een kroon op haar werk als binnen niet al te lange tijd de laatste beschikbare ruimte in het museum voor permanente expositie is ingericht. ■

LITERATUUR

HANS DE KONING 'Het oudste en het nieuwste geld van Aruba' *De Beeldenaar* 21 (1997) 398-403.

Overslagen van duiten op Franse double tournois

Enige tijd geleden werd mij een duitje van Friesland aangeboden met als toelichting dat het geslagen was over een Frans muntje van Bourgondië. Een overslag van een duit van Friesland over een andere munt was ik nog nooit tegengekomen. Een overgeslagen munt uit Bourgondië was mij eveneens onbekend, zodat het duitje van eigenaar verwisselde. Het heeft mij tijd gekost de overslag te kunnen thuisbrengen. Het bleek niet om Bourgondië te gaan, maar toch bleef de aankoop interessant. Daarna is het duitje vergeleken met andere overslagen uit twee particuliere collecties. Tevens zijn zes exemplaren van het Geldmuseum en enkele exemplaren van het Historisch Museum te Rotterdam hiermee vergeleken.

Allereerst een toelichting op de term overslag. De *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* geeft de volgende omschrijving 'een overslag is een aan de circulatie onttrokken munt, die met nieuwe stempels van andere beeldenaars wordt voorzien. De oorspronkelijke munt wordt gebruikt als rondel, die alvorens te worden gebruikt enige summiere bewerkingen kan ondergaan'. Er wordt nog opgemerkt, dat munten geslagen met oudere stempels (bijv. jaartal) in de numismatische literatuur dikwijls ten onrechte overslagen worden genoemd. Een dergelijke wijziging aan het muntstempel heet volgens dezelfde encyclopedie een stempelwijziging.

Indien de munt voor de tweede maal krachtig wordt geslagen, is het vaak moeilijk er achter te komen wat de oorspronkelijke munt was. Met de overslag verdwijnt het grootste deel van het reliëf van de oorspronkelijke munt en blijven hooguit enkele vage letters

over. Toch kan vaak met enig puzzelwerk de oorspronkelijke munt worden herkend.

DICK PURMER

Overslagen waarbij gedeelten van de tekst van de oorspronkelijke munt goed leesbaar zijn of delen van de beeldenaar zichtbaar zijn, komen niet zo vaak voor. Het bekendst zijn de Franse 'réformati- ons' van Lodewijk XIV.

Koper voor de muntslag

De provinciale muntateliers konden op diverse manieren aan hun grondstoffen komen, die nodig waren voor de muntproductie van het kopergeld, de oordjes en de duiten. Ze kochten voor de muntproductie koperen muntplaten, buitenlandse munten of schroot, zoals niet meer te gebruiken ketels en ander afval.

De rijke kopermijnen van Falun in Zweden leverden vanaf de vroege Middeleeuwen een belangrijk gedeelte van de koperbehoefte. De hier afgebeelde klipping van 1 öre uit de periode rond 1626 werd gevonden in de rivier de Eem bij Amersfoort. Aangezien deze plaatmunten niet gebruikt werden in het normale betalingsverkeer acht ik het waarschijnlijk dat hier sprake is van een toelevering van metaal als grondstof voor de muntproductie. In dit geval zou gezien de vondstplaats levering aan de stedelijke Munt te Utrecht zeer goed mogelijk zijn. Het gezuiverde koper uit Zweden werd ook verhandeld



Klipping van 1 öre, ca. 1626



op de beurs van Amsterdam. De rechthoekige plaatjes in plaats van ronde munten maakten productie goedkoper. De productiekosten werden nog geringer door het slaan van grote koperen rechthoekige platen, de zgn. plätmynten. In 1644 werd gestart met een plätmynt ter waarde van 10 daler SM (Silver Mynt) met een gewicht van 19,72 kilogram. In de achttiende eeuw kwamen meer handzame maten en gewichten op de markt met een aanzienlijk lager gewicht. Zo woog de 1 daler SM in 1740 circa 800 gram. Het Zweedse koper werd in de munthuizen verwerkt tot rondellen.

De tweede manier om koper te verwerven voor de muntproductie, was het opkopen van een buitenlandse muntsoort. Het gewicht en de doorsnee van de buitenlandse munt moesten wel enigermate corresponderen met de provinciale munt, waarvoor de aankoop gebruikt werd. Vanuit productieoogpunt is dat erg prettig, omdat met de munt een halfproduct werd ingekocht, namelijk een goed te gebruiken muntplaatje. Hooguit moest de oorspronkelijke beeldenaar worden verwijderd, bijvoorbeeld door vijlen. Dit is niet altijd gebeurd. Aangezien kopergeld fiduciair geld is, was er een ruime marge in het gewicht en het formaat van de munt

toegestaan. Bij het gebruiken van andere munten voor de eigen muntslag is dan sprake van een overslag.

Tot slot konden de munthuizen oud metaal, zoals niet meer te gebruiken ketels en ander afval, opkopen als grondstof voor de muntproductie. Deze methode zal niet zo vaak gebruikt zijn, maar wordt wel in de literatuur genoemd.

Terugkeer van het kopergeld

Gedurende de middeleeuwen werden in West-Europa alleen gouden en zilveren munten geslagen. Tegen het einde van die periode werd in Italië het kopergeld (dat ten tijde van de Romeinen in grote getale was geslagen) herontdekt. De cavallaro van Ferdinand I van Napels (1458-1494) was de eerste succesvolle koperen munt van Europa. De voorzijde imiteerde de Romeinse antoninianus uit het laatste gedeelte van de derde eeuw. De naam was afgeleid van het op de keerzijde voorkomende paard. Hier was sprake van fiduciair geld.

Het Italiaanse voorbeeld is in Frankrijk eerst in 1575 gevolgd tijdens de regering van Hendrik III (1574-1589). Geslagen zijn de double- en denier tournois. Ciani beschrijft vijftien verschillende typen, waaruit geconcludeerd kan worden dat de productie van het kopergeld voortvarend is opgestart en voortgezet. De grootste productie van deze muntsoorten vindt plaats onder Lodewijk XIII (1601-1643). Het officiële gewicht van de denier tournois bedraagt onder Lodewijk XIII 1,569 gram, dat van de double tournois is het dubbele, 3,138 gram. In de praktijk waren de munten aanzienlijk lichter. Lodewijk XIV heeft als laatste in beperkte mate de double en denier tournois geslagen, de liard (oord) was in opkomst.

Met de koninklijke muntslag hebben 21 munthuizen zich beziggehouden. Ook diverse feodale munthuizen



hebben dit kopergeld geslagen, met name munthuizen in de Ardennen, zoals die van Bouillon, Charleville, Cugnon, Château-Renaud, Rethel en Arches en Sedan. Het merendeel van dit kopergeld is geslagen tussen 1600 en 1649. Het munthuis te Dombes was zeer actief en heeft de tournois geslagen tussen 1581 en 1654. In het zuiden van Frankrijk heeft Monaco de double tournois geslagen in 1653, de pauselijke Munt te Avignon van 1635 tot 1640 en het ons goed bekende Orange van 1636 tot 1643 en 1659. Ook van Phalsbourg en Lixheim en Boisbelle-Henrichemont is nog een bescheiden muntslag bekend.

Overlagen op de double tournois

Uit de jaren tachtig van de zeventiende eeuw zijn diverse overlagen bekend van duiten van Zutphen, Zeeland, Friesland en Rekem over Franse double tournois. De double tournois uit de zeventiende eeuw is door diverse muntmeesters opgekocht waardoor het zelf vervaardigen van het halffabrikaat, de rondel, niet meer nodig was. De aange troffen double tournois wegen tussen de 1,3 en 2,9 gram, hetgeen duidelijk minder is dan het officiële gewicht van 3,138 gram. Hiermee paste de double tournois goed in het Nederlandse systeem met een in de zeventiende eeuw gebruikelijk gewicht van 2 gram voor de Nederlandse duiten.

Tot heden is in de literatuur geen aandacht besteed aan het economische profijt van het opkopen van de double tournois. Om enig inzicht te krijgen heb ik de zilverpariteit van de duit en de double tournois met elkaar vergeleken. Dat wil zeggen, de hoeveelheid zilver, die de beide munten zouden moeten bevatten, indien het geen fiduciair, maar zilvergeld zou zijn. Hierbij



Lodewijk XIII, double tournois, 1621, Gad. 8

zou het onderstaande tabelletje als uitgangspunt kunnen dienen.

Op basis van deze vergelijking blijkt dat de double tournois 15% meer waarde zou moeten hebben dan de duit op basis van de berekende ‘zilverpariteit’. Het aankopen van double tournois om duiten van te slaan zou op basis van het staatje geen goede zaak zijn. Wat wel een reden zou kunnen zijn, is de vervanging van de double tournois door de liard. In 1643 wordt de liard van 3 deniers met een gewicht van 3,8 gram ingevoerd en enige tijd later volgt de liard de France, ook van 3 deniers maar met het iets hoger gewicht van 4,1 gram.

In de jaren 1655-1657 zijn deze liards in zeer grote aantallen geslagen. Gadoury komt voor deze jaren tot een productie van ruim 500 miljoen stuks. Hiermee zal de rol van de double denier ter waarde van 2 deniers en met een gewicht van 3,2 gram zijn uitgespeeld. Om toch nog wat geld voor deze incurante munt terug te krijgen zullen de in de jaren tachtig nog aanwezige double deniers uit omloop zijn gehaald en onder meer in partijen aan munthuizen in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden zijn verkocht tegen aanzienlijk lagere prijzen dan de waarde bedroeg in de jaren voor de introductie van de liard. De overige double deniers zouden dan in de munthuizen in Frankrijk moeten zijn omgesmolten en hergebruikt.

	Gewicht	Gehalte	Fijn zilver	Aantal	Zilverpariteit
Driegulden 1682	31,423	0,917	28,815	480 duiten	0,0600
1 Écu aux 8 L 1690	27,142	0,917	24,889	360 double tournois	0,0691



Besluit

Bestudering van de overslagen van duiten op Franse double tournois leidt tot een aantal conclusies:

- Het gebruik van koperen Franse munten als halffabrikaat voor de productie is meermalen aangetroffen bij Rekem en bij Zeeland.
- Bij de munthuizen Zutphen en Friesland wordt de overslag zeer zelden aangetroffen.
- De overslagen hebben plaatsgevonden in de periode 1682-1687 voor zover dit uit de gedateerde exemplaren valt af te leiden.
- Indien duiten zonder jaar eveneens in dezelfde periode zijn geslagen, zijn ook Rekem duiten met het wapenschild van de stad Utrecht geslagen door Frans Gobert en Ferdinand Gobert (1665-1703). Het gebruik van TRAREC in combinatie met het wapenschild van de stad Utrecht versterkt deze gedachte. Dit geldt ook

voor het hybride duitje van Rekem (voorzijde Friesland, keerzijde Deventer) uit de collectie van het Geldmuseum.

- Het opkopen van de double tournois was economisch gezien lucratief. Dit zal vermoedelijk zijn gekomen door de incurantheid van de munt.
- Voor het merendeel wordt voor de oorspronkelijke munt bij de overslag een double tournois van Lodewijk XIII gebruikt. Deze munten dateren meestal uit de periode 1630 - 1640.

Voor de duit van Friesland is een feodale double tournois gebruikt uit het begin van de zeventiende eeuw, hetgeen ook het geval is bij een tweetal duiten van Rekem. Hiervan dateert één uit een iets oudere periode, het einde van de zestiende eeuw en de andere uit 1636.

Voor Zutphen is een double tournois van Lodewijk XIII gebruikt van 1642-1643, daarnaast is een feodale double tournois gebruikt in de periode 1621-1626.

Het hergebruik heeft dus lange tijd na de oorspronkelijke slag plaatsgevonden. Anders gezegd, de overgeslagen munten weerspiegelen het beeld van de circulatie van de double tournois: ze bleven tientallen jaren in omloop. ■

(advertentie)

www.sipiro.nl

lid NVMH



Beschrijving van de overslagen duiten

Achtereenvolgend zullen de overslagen munten worden beschreven, waarbij getracht zal worden de oorspronkelijke munt te identificeren. Ook het gewicht zal worden vermeld, hetgeen t.o.v. het officiële gewicht duidelijk afwijkt. Hierbij is echter geen rekening gehouden

met opgetreden slijtage. Opvallend is dat met name Rekem ruimschoots de mogelijkheid heeft aangegrepen om de Franse halffabrikaten te gebruiken.

Rekem is zeer productief met zijn overslagen. In de loop van de tijd heb ik zes exemplaren verworven.



Lodewijk XIII, double tournois (type Warin), 1643, Gad. 12

Duit Zutphen 1687 (PW 1903)

De beslist niet zeldzame duit van Zutphen 1687 is overslagen op een double tournois van Lodewijk XIII. Van de oorspronkelijke munt is een groot gedeelte goed leesbaar.

Vz.: LVD XIII.D:G.FR.ET. Het vervolg NAV.REX is niet meer leesbaar.

Kz.: OVRNOIS.16. Het volledige omschrift moet luiden:

DOVBLE.TOVNRNOIS.1642 of 1643

Het betreft een double tournois van Lodewijk XIII, geslagen in 1642 of

1643 van het type Warin, genoemd naar de graveur Jean Warin. De duit weegt 2,0 gram, een voor duiten uit deze tijd gebruikelijke gewicht.

Het Geldmuseum bezit eveneens een overslag van de duit 1687 over een double tournois, echter geslagen over een provinciale double tournois van Dombes uit de periode 1612-1626.

Ook het Historisch Museum te Rotterdam bezit een overslag van de duit 1687 van Zutphen.



Duit Zeeland 1684 (PW 4007)

Ook van Zeeland zijn overslagen over Franse koperen munten bekend. Van de duiten van het type 1680-1689 (PW 4006) zijn er enkele geslagen over een double tournois. Opvallend is dat de overslagen alleen voorkomen met het jaartal 1684. De hier getoonde duit biedt te weinig informatie om de munt

te kunnen toeschrijven aan een bepaalde vorst. Links van de maagd op de voorzijde is te lezen DOVBL, waaruit af te leiden is, dat het hier een double tournois betreft. Op de keerzijde zijn diverse letters in de bladerkrans te zien, zoals een LVD boven de Z en een R onder de I.. Het gewicht is 1,9 gram.

Een tweede exemplaar van de duit Zeeland 1684 is eveneens overslagen over een double tournois. Te lezen is op de voorzijde +DOVBL E en op de keerzijde XIII.R en ET.NA. Het gewicht bedraagt 2,2 gram.



Het Geldmuseum bezit drie exemplaren van de duit 1684 geslagen over de double tournois, waarvan één duidelijk toe te wijzen aan Lodewijk XIII.

Duit Rekem nabootsing gewest Utrecht 1681 (Lucas 512 variant)

De duit met op de voorzijde het wapenschild van het gewest Utrecht. De voorzijde is in de loop van de tijd sterk aangetast en geeft helaas geen duidelijke sporen van een overslag meer te zien. Op de keerzijde is nog leesbaar 3/TRARECVM/1681. Deze duit is curieus, aangezien het gewest Utrecht geen kopergeld heeft geslagen en de productie van het kopergeld overliet aan de stad. Deze duit heeft het jaartal

1681 en is geslagen onder Frans Gobert en Ferdinand Gobert d'Aspremont Lynden, regeringsperiode 1665-1703.

Deze duit geeft op de keerzijde toch nog iets te zien van de oorspronkelijke munt en wel XIII, zodat ook hier sprake is van een munt van Lodewijk XIII.

Het gewicht van de duit bedraagt 2,3 gram.



Duit Rekem nabootsing stad Utrecht z.j. (niet in Lucas)

Op de voorzijde, onder het wapenschild is duidelijk te lezen +DOVBL+. Het type DOVBL tussen twee kruizen, komt alleen voor bij Gad. 6 en is geslagen tussen 1610 en 1618. Ook is hier de oorspronkelijke munt een double tournois van Lodewijk XIII. Het gewicht van de duit is slechts 1,5 gram.

Deze Rekemse munt heeft op de voorzijde een vrije en zeldzame variant van het Utrechtse stadswapen met een halve maan en een hoorn en op de keerzijde RAREC. Normaal wordt deze duit

uitgevoerd op de voorzijde met het wapenschild van het gewest Utrecht. Hier is dus sprake van een hybride munt, hetgeen bij Rekem vaker voorkomt.

De munten met RAREC worden toegeschreven aan Frans Gobert en Ferdinand Gobert d'Aspremont Lynden, regeringsperiode 1665-1703, terwijl het normaal uitgevoerde wapenschild van de stad Utrecht wordt geslagen door Ernst d'Aspremont Lynden (1606-1636) en zijn opvolger Ferdinand d'Aspremont-Lynden (1636-1665). De

datering en toeschrijving van deze munt worden nu problematisch. Als het opschrift RAREC wordt toegeschreven aan Ernst zou dit opschrift echter in combinatie met het wapenschild van de stad Utrecht veel eerder zijn gebruikt dan tot nu toe is aangenomen. Gezien

het feit, dat de gedateerde overslagen in de jaren tachtig hebben plaatsgevonden acht ik de toeschrijving aan Frans Gobert en Ernst Gobert het meest waarschijnlijk en is het wapenschild van de stad Utrecht dus ook gebruikt door Frans Gobert en Ferdinand Gobert.



Duit Rekem, nabootsing stad Utrecht z.j. (Lucas 446)

De duit met op de voorzijde het wapenschild van de stad Utrecht en op de keerzijde TRA/REC/HEM is een van de meest voorkomende duiten van Rekem. De voorzijde van de munt is sterk aangetast en geeft weinig informatie over de overslagen munt. De keerzijde is beter en laat H LOV met nog een stukje van de binnencirkel zien. Deze beperkte informatie brengt ons toch nog een stukje verder. De H is het muntteken van de stad La Rochelle, die gemunt heeft van 1611 tot 1794. Echter de combinatie met LOV komt voor bij Gadoury 9 en de munt zou geslagen moeten zijn van 1632 tot 1633. Ook hier een overslag over een double tournois van Lodewijk XIII. Het gewicht bedraagt 2,4 gram.

Deze munt wordt in de literatuur toegeschreven aan Ernst en Ferdinand d'Aspremont Lynden, die regeerden van 1606 tot 1665. De double tournois is geslagen van 1632 tot 1633. Het merendeel van de gedateerde munten is geslagen tussen 1682 en 1687. In relatie met de vorige en de volgende duit is het waarschijnlijk, dat het stadswapen van Utrecht ook van ca. 1680 tot 1690 is geslagen. Duiten met het wapenschild van de stad Utrecht zijn dan niet alleen door Ernst en Ferdinand, maar ook door Frans Gobert en Ferdinand Gobert geslagen, wat de door onder meer Lucas gehanteerde toeschrijving aan een bepaalde vorst twijfelachtig maakt.



Duit Rekem nabootsing stad Utrecht en Deventer z.j. (niet in Lucas)

Het betreft hier een hybride duit met op de voorzijde het wapenschild van de stad Utrecht en op de keerzijde DA/ETR/TRIA. Bij Rekem komen diverse hybride duiten voor. Op de voorzijde

links boven het wapenschild is van de oorspronkelijke munt nog ILLON te lezen.

Dit komt niet voor op de koninklijke munten, maar wel op de double tour-

nois van Sedan van Robert de la Mark (1574-1588), hertog van Bouillon uit 1587 (De Mey R 16 en Crépin CGKL 556). Hierop staat op de voorzijde als omschrift: G.R.DE.LA.MARK.D. DE.BOVILLON. Alhoewel de informatie beperkt is, kon geen andere double tournois gevonden worden met de letters ILLON. Bij de door de muntmeester

ingekochte partij zijn dus ook nog zestiende-eeuwse munten opgenomen. Tevens is dit een niet-koninklijke munt. Het gewicht bedraagt slechts 1,3 gram. Gezien het lage gewicht zou een denier tournois in een partij double tournois geglipt kunnen zijn. Echter in Bouillon is van dit type geen denier tournois geslagen.



Duit Rekem nabootsing Holland en Friesland z.j. (L 441)

Deze relatief algemene duit van Rekem met op de voorzijde het wapenschild van Holland (of Overijssel) en op de keerzijde FRI/CIA/R laat nog duidelijk de sporen van de oorspronkelijke munt zien. Op de voorzijde is nog leesbaar LOVIS () NET NA en op de keerzijde. 16() DOVBL(). Dit komt overeen met Gadoury 10, de double tournois van de graveur Jean Warin, geslagen van 1632 tot 1643. Hier wordt op de voorzijde vermeld LOVIS XIII D.G.R.FRANETNA mt en op de keerzijde DOVBLE.TOVRNOIS. jaartal kruis. Het is de zwaarste aange troffen double tournois met een gewicht

van 2,9 gram wat wel erg dicht in de buurt komt van het officiële gewicht.

Het Geldmuseum heeft twee Rekemse overslagen in zijn collectie. De eerste is een hybride duit met op de voorzijde het ongekroonde wapenschild van Friesland met stippen onder het wapenschild (PW 60.1) en op de keerzijde DA/ETR/TRIA. De munt is geslagen over een double tournois van Lodewijk XIII. De tweede Rekemse duit is geslagen over een provinciale double tournois van Maximilien I de Béthune van het prinsdom Boisbelle en Henrichemont en dateert uit de periode 1621-1626.



Duit Friesland 1682 (PW 6008)

Tot slot de duit Friesland 1682, die overslagen is over een andere munt en een gewicht heeft van 1,7 gram. Op de voorzijde is te lezen DE.BOVRBON, ook de binnencirkel van de oorspronkelijke

munten is nog goed zichtbaar. Zeer merkwaardig is de onder het wapenschild staande 6, die niet verklaard kan worden. Op de keerzijde is nog VR te zien van TOVRNOIS. In afwijking van het



merendeel van de voorgaande munten is hier geen sprake van een koninklijke munt, doch van een munt van Château Renaud. Hier regeerde van 1605 tot 1614 François de Bourbon-Conti. In De Mey D 11 tot en met 15 worden vijf varianten beschreven van de double tournois, waarop op de voorzijde BOURBON voorkomt, F.DE.BOURBON.P(RINCE).D(E).CONTI. In de uitgebreide studie van Crépin over de Franse double tournois worden achttien typen uitgebreid behandeld. ■

Met dank aan Nico Arkesteyn, die het concept kritisch heeft doorgenomen en van diverse kanttekeningen heeft voorzien.

LITERATUUR

BERT VAN BEEK e.a *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* (Houten 1997).

E. BOUDEAU *Catalogue Général illustré de Monnaies françaises (Provinciales)* (Maastricht herdruk 1970).

LOUIS CIANI *Les Monnaies royales françaises de Hugues Capet à Louis XVI* (Parijs 1926).

GÉRARD CRÉPIN *Doubles en Deniers Tournais de Cuivre royaux et féodaux* (Parijs 2002).

VICTOR GADOURY *Monnaies royales françaises 1610-1792* (Monte-Carlo 1986).

H.W. JACOBI *De Zweedse plaatmunten Willem van Rede (1880-1953) Een verzamelaar uit hartstocht* ('s-Gravenhage 1990) 93-109.

PAUL LUCAS *Monnaies seigneuriales mosanes* (Hennuyères 1982).

J.R. DE MEY *Les monnaies ardennaises* (Brussel 1985).

D. PURMER Een onbekende en opmerkelijke hybride duit van Reckheim *De Beeldenaar* 22 (1998) 254-256.

D. PURMER / H.J. VAN DER WIEL *Handboek van het Nederlandse kopersgeld 1523-1797* (Vriezenveen 1996).

(advertentie)

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- **JAARBOEK**
- **DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT**
- **GRATIS TOEGANG** tot de gewone bijeenkomsten van al de aangesloten afdelingen
- **PRIJSVERMINDERING** op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 11 (buiten België € 17) op rekening 000-1614677-15 van het EGMP of contacteer Johnny Bosman, Spaarzaamheidstraat 8, 9330 Aalst; e-mail: JohnnyBosman@skynet.be

www.EGMP.be

Van Gelder-lezing 2007 groot succes

Op donderdag 22 november 2007 vond in het Geldmuseum voor de zesde maal de jaarlijkse Van Gelder-lezing plaats. Spreker die avond was prof. dr. N.G.A.M. Roymans, hoogleraar West-Europese archeologie aan het Archeologisch Centrum van de Vrije Universiteit te Amsterdam. In zijn voordracht met de titel *Muntgebruik in een dynamisch grensgebied: Keltische munten in de Nederrijnse regio*, sprak hij over de introductie van munten de preromeinse Keltische samenlevingen van West- en Midden Europa. In zijn voordracht gaf Roymans een overzicht van de ontwikkeling van de Keltische muntcirculatie en -productie in Nederland en directe omgeving vanaf de derde eeuw v.Chr., waarbij de belangrijkste muntgroepen aan bod kwamen.

De meeste Keltische munten zijn gevonden in het oostelijke rivierengebied, met belangrijke concentraties bij Gallo-Romeinse heiligdommen,

zoals Empel en Elst. Aangezien in ons land, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Duitsland, detectoramateurs niet worden gecriminaliseerd (er bevonden zich ook verschillende amateurarcheologen onder de toehoorders), zijn er veel meer losse vondsten in Nederland bekend dan in Duitsland.

De lezing was een succes en voor het eerst was er voldoende tijd beschikbaar voor de discussie, die dan ook zeer levendig was. Als blijk van waardering ontving de spreker na afloop de Van Gelder-penning, welke vervaardigd is door penningmaakster Elisabeth Varga.

De Van Gelder-lezing vindt jaarlijks plaats en richt zich op ieder die numismatiek op een multidisciplinaire wijze wil benaderen en op niet-numismaten die gebruik willen maken van de inzichten die de numismatiek en geldcultuur te bieden hebben. De spreker voor 2008 zal zijn Karel Soudijn. ■



Elisabeth Varga geeft prof. Roymans een toelichting bij de penning (foto: Bert van Beek)

Berichten uit het Geldmuseum

FIDEM Colorado Springs 2007

De FIDEM (Fédération Internationale de la Médaille) vierde haar zeventigste verjaardag met een congres en een tentoonstelling in Colorado Springs, de tweede stad van de staat Colorado in het mid-westen van de Verenigde Staten. Gastheer was de American Numismatic Association (ANA) die in deze stad zetelt en er een museum heeft. En wat een gastheer! Het congres was van A tot Z tot in de puntjes geregeld en met oog voor alle details.

Dat het congres in de Verenigde Staten plaatsvond was voor veel Europese FIDEM-leden een behoorlijke (financiële) drempel. De Europese afvaardiging was daarom dit keer bescheiden. Amerikaanse deelnemers waren om deze reden dit keer juist in de meerderheid, al bleef ook onder hen het aantal kunstenaars bescheiden. Het congres duurde traditiegetrouw vier dagen (van woensdag 19 tot en met zaterdag 22 september) en werd gevuld met lezingen, vergaderingen, recepties en een excursie.

De tentoonstelling vond plaats in een van de zaaltjes van het ANA, waarvan als huiselijke dimensie vloerbedekking en jazzy achtergrond muziek waren toegevoegd. Op zichzelf een aardige benadering, maar het bekijken van 1400 penningen in overvolle vitrines blijft een hele opgave. Ik heb de tentoonstelling zeker drie keer bekeken om in ieder geval iets van een indruk mee naar huis te kunnen nemen.

Ter viering van de zeventigste verjaardag was er speciale aandacht voor kunstenaars die een rol hebben gespeeld in de lange geschiedenis van FIDEM en 70 jaar of ouder zijn. Nederland greep deze gelegenheid aan om penningen van Eric Claus te tonen aan

het publiek. De selectie was tot stand gekomen met inbreng van Claus zelf, die bewust niet alleen oud werk wilde laten zien, maar ook heel veel nieuw werk. Zodoende was de FIDEM 1963 penning te bewonderen naast *Johan Cruiff* uit 2006. Andere internationale kunstenaars aan wie deze eer te beurt viel, waren onder meer Heide Doberkau (Duitsland) en Arnaldo Pomodoro (Italië). Ook was er ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag een penningwedstrijd uitgeschreven, die werd gewonnen door de Italiaanse kunstenaar Alessandro Verdi. Linda Verkaaik kreeg een eervolle vermelding voor haar penningontwerp.

De reguliere inzending van Nederland getuigde wederom van hoge kwaliteit. Veel bekende namen, maar ook een enkele debutant (Pauline Hoeboer, een van de deelnemers van *Over the Edge*) waren in de tentoonstelling vertegenwoordigd. Twee andere landen die er wat mij betreft uitsprongen waren Bulgarije dat een goede selectie penningen

CAROLIEN
VOIGTMANN

De Nederlandse inzending. foto: Carolien Voigtmann





inzond, het gevolg van een penningproject in de stad Sopron in 2006 en - als altijd - Portugal. De beste penning in de tentoonstelling was naar mijn mening *Abub Graib* van James Malone-Beach, een snoeiharde confrontatie met de realiteit.

De Grand Prix FIDEM 2007 ging deze keer naar de Portugese beeldhouwer en penningmaker Helder Batista (1928). Batista timmert al tientallen jaren aan de weg met kwalitatief hoogstaande en steeds verrassende penningen. Daarnaast is hij in zijn eentje in staat gebleken het penningklimaat in Portugal tot een ongekennde hoogte te brengen.

De traditionele congrespenning, een slagpenning met de titel *Rebuild/Replenish* werd ontworpen door de Amerikaanse beeldhouwer Sarah Peeters, en viel goed in de smaak.

Among friends

Verder was het een congres als vanouds; warm, gezellig, 'among friends'. De

weergoden werkten mee en het congres had vijf dagen stralend weer. Toch zijn er wel wat donkere wolken te bespeuren, maar die hebben meer met FIDEM als organisatie te maken. Er is uitgebreid gesproken over de moeilijke financiële situatie van de federatie en wat dat betekent voor de toekomst. Een aantal mogelijke oplossingen is ter tafel gekomen, maar zonder financiële ondersteuning van verzamelaars, musea, kunstenaars en munthuizen, ziet de toekomst er beslist somber uit. Nederland heeft een naam hoog te houden binnen FIDEM: steeds weer is de Nederlandse inzending een van de spannendste en kwalitatief meest hoogstaande van de gehele tentoonstelling. Nederland heeft de mogelijkheid een groot aantal penningen ter expositie aan te bieden omdat we traditioneel veel FIDEM-leden hadden.

Dat dat met een teruglopend aantal leden anders zou kunnen worden, is niet uit te sluiten. In september 2008 organiseert FIDEM een mini-congres in Brussel. De leden zullen hierover bijtijds worden geïnformeerd. ■

Voor informatie over lidmaatschap en FIDEM:
c.voigtmann@geldmuseum.nl
www.fidem-medals.org

De tentoonstelling *The Medal is the message. Global ideas in handheld sculpture* is nog tot en met mei 2008 te zien in het Museum van the American Numismatic Association in Colorado Springs.

In de rubriek 'Berichten uit het Geldmuseum' leveren medewerkers van de afdeling Collectie en Onderzoek van het Geldmuseum om beurten een korte bijdrage om zo het onderzoek dat verricht wordt bij het Geldmuseum voor het voetlicht te brengen. De onderwerpen variëren van nieuwe aanwinsten tot een kijkje achter de schermen.

Penningnieuws

Penningen reflecteren vaak gebeurtenissen in onze samenleving. Dat wordt aardig geïllustreerd door de drie penningen die ik dit keer aan u mag voorstellen.

WIEN COBBENHAGEN

Trouwpenning 2005, gietpenning, zilver (gegoten door Argentor), 70 mm.

Deze penning maakte Cobbenhagen in 2005 voor zijn zoon Stephan en zijn schoondochter Andrea Coerdt, bedoeld als persoonlijk cadeau ter gelegenheid van hun bruiloft op 10 juni 2005. Op de vlakke voorkant staan de A en de S in een feestelijke verbinding, als een dansje, en bovendien de letter C (beider familienaam begint met een C) uitgevoerd als een simpel reliëf. De plaats en datum is in eigen handschrift onder aan de rand - dun - toegevoegd. In het fond staat een verwijzing naar hun beroepen: links, een in een cirkeltje afgedrukte fossiele schelp (Stephan is bioloog) en rechts sporen van een rieten matting (Andrea is restaurator van meubels). De ietwat bolle achterkant vertelt een zelfde verhaal; de A en de S zijn echter een spiegelbeeldige incisie, het exact omgekeerde van het reliëf aan de voorkant. De spiegelbeeldige C, in gewoon opvallend reliëf, 'kijkt' naar links (het verleden). Rechts daaronder een ingeslagen kleine c, die gewoon naar rechts kijkt (de toekomst) en dat is Cobbenhagens signatuur. Aan de linkerkant, twee afdrukken van een fossiel schelpje en aan de rechterkant een stukje rieten matting (in opvallend reliëf, het omgekeerde van het reliëf aan de voorkant).

Er bestaat slechts één exemplaar van deze penning en dat zal ook zo blijven laat de maker weten. De penning heeft een mooie (dunne) dikte.

HENK VAN DER VORST



ERIC CLAUS

Johan Cruijff, 2007, gietpenning, brons, 80 mm

Naar aanleiding van een opdracht voor een portret van Johan Cruijff voor de portretgalerij van Museum Beelden aan Zee te Scheveningen, maakte Claus ook twaalf penningen van de beroemde nummer 14. Naast tekeningen, koppen en reliëfs, waren ze deze zomer te zien op de tentoonstelling *Nr 14 in brons* in het genoemde museum. Claus heeft getracht Cruijff weer te geven als actieve voetballer op het hoogtepunt van zijn carrière bij Ajax. Uit de serie koos ik een penning met twee karakteristieke beelden. Op wat ik gemakshalve

de voorzijde noem, blikte de afgetrainde Cruijff ons zelfbewust toe, met achter hem het doel dat hij zo vaak wist te vinden. Op de andere zijde zien we 'nummer 14' in een zeer karakteristieke pose: aanwijzingen gevend aan zijn teammaten op het veld. Op die zijde ook de tekst Cruijff Foundation, een door Johan Cruijff ingestelde stichting die onder meer trapveldjes voor de jeugd bewerkstelligt.

Al het tentoongestelde werk, inclusief de twaalf penningen, wordt getoond in het boekje *Nummer 14 in brons* dat gelijktijdig met de tentoonstelling verscheen.

Meer werk van Eric Claus:
www.penningkunst.net



THEO VAN DE VATHORST

Hommage aan Jacob van Eyck, 2007, gietpenning, brons en enkele ex. in terra cotta, 60mm.

De aanleiding voor deze penning was *Festival Oude Muziek 2007* in Utrecht en het onderwerp is Jacob van Eyck (ca 1590-1657), beiaardier en blokfluitist. De informatie (aangeleverd door Van de Vathorst) komt uit een artikel over Van Eyck door Thiemo Wind, verschenen in *Tijdschrift Oud Utrecht*

2007-2. Aan de ene kant zit de blinde Jacob in de klok en luistert of die goed gestemd is. Aan de andere kant vermaakt hij het Utrechtse publiek op het Janskerkhof met zijn blokfluitspel. Jacob van Eyck kreeg van het gemeentebestuur hiervoor een extra beloning van twintig gulden per jaar. Die zijde vermeldt, behalve de titel van de penning, ook het jaartal 2007 en de sterfdatum van Van Eyck. ■

Meer over Theo van de Vathorst:
www.vandevathorst.nl



De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek (circa 100 woorden) nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn.
e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

ADRESSEN VAN DE SECRETARIATEN EN PLAATSEN VAN BIJENKOMSTEN VAN NUMISMATISCHE KRINGEN

AMSTERDAM

A.E. Kokplantsoen 33,
1063 PV Amsterdam.
020-6148590
p.f.drenth@minfin.nl
2de maandag van de maand in
't Open Hof, Burgermeester
Haspelslaan 129, Amstelveen

BLOEMBOLLENSTREEK e.o.

Postbus 238, 2160 AE Lisse.
023-5637048
info@e-nkbs.com
www.e-nkbs.com
2de dinsdag van de maand in
't Poelhuys, Vivaldistraat 4,
Lisse - Poelpolder

BRABANT

Het Vlaggeschip 37,
5237 PA 's-Hertogenbosch.
073-6442702
info@numismatischekringbrabant.nl
www.numismatischekringbrabant.nl
2de woensdag van de maand in
Le Duc, Korenbrugstraat 5-7,
's-Hertogenbosch

FRIESLAND 'Mr. Jacob Dirks'

Grindweg 208,
8483 JL Scherpenzeel (Fr.).
0561-481394
Wisselende dinsdagen in rest.
K. Leeuwen, Parkstraat 1,
Sneek

'FRISIA'

Westerbuorren 33,
9212 PK Boornbergum.
0512-382 901
d.hienstra@home.uni-one.nl
Laatste dinsdag van de maand in
zalencentrum Oase, Ringwei 3,
Drachten

DEN HAAG

Gruttostraat 3,
3145 CB Maassluis.
010-5914709
l_boezelij@zonnet.nl
www.gulden.tmfweb.nl/start/start.htm
3de dinsdag van de maand in
de Remonstrantse Kerk, Laan v
Meerdervoort 955,
Den Haag

GRONINGEN

Havezathelaan 104,
9472 PZ Zuidlaren.
050-4029218
vrz@numismatischekringgroningen.nl
www.numismatischekringgroningen.nl
3de vrijdag van de maand in
't Gorechthuis, Hortuslaan 1,
Haren

HOOGVEEN

Drentse Munten Kring,
De Veenkampen 43,
7822 GN Emmen.
0591-649850
henderik.siepel@home.nl
2de donderdag van de maand in
Museumherberg 'De Ar',
Hoofdstraat 42-44,
Westerbork

KAMPEN-ZWOLLE E.O.

Mirteweg 22,
8042 HT Zwolle.
038-4211443
2de of 3de maandag van de maand
in Assendorp, Geraniumstraat,
Zwolle

KENNEMERLAND

2e Hogewoerddwarsstraat 6,
2033 VJ Haarlem.
023-5255765
3de dinsdagavond van de maand in
Buurtcentrum-Noord,
Flevoplein 7,
Haarlem

LIMBURG

p/a Witmakersstraat 14A,
6211 JB Maastricht.
043 -3215119.
info@vanderdussen.com
3e dinsdag van de maand in
't Pruiske, Hoogbrugstraat 9,
Maastricht

NOORDOOSTPOLDER E.O.

Uranusstraat 5,
8303 ZW Emmeloord.
0527-616650
Laatste dinsdag vd maand in
Nieuw Jerusalem Kerk,
Cornelis Dirkszplein 10,
Emmeloord

OOST-NEDERLAND

Klaroen 6,
6904 PB Zevenaar.
0316-340521
NKON@hetnet.nl
home.hetnet.nl/mr_2/238/oostned
erland
2de maandag van de maand (niet
in juni t/m augustus) in
Odd Fellows Huis,
Marspoortstraat 10A,
Zutphen

ROTTERDAM

Hoylelesingel 16,
3054 EK Rotterdam.
010-4227741
NKRotterdam@hotmail.com
1e dinsdag van de maand in
wijkcentrum De Esch,
Rijnwaterstraat 11,
Rotterdam

TWENTE

Oosteinde 97,
7671 AT Vriezenveen.
0546 -561322
info@mevius.nl
3de dinsdag van de maand (niet in
juni t/m augustus) in parochiehuis
Stefans-Hof, Grotestraat 207,
Borne

UTRECHT

Cameliastraat 16,
1214 GA Hilversum.
035-6243498
franspeters@ftpeters.demon.nl
4e donderdag van de maand in
parochiecentrum Kerkestein,
Past. Ohllaan 34a,
Vleuten

ZEELAND

Breeweg 40,
4335 AR Middelburg.
0118-626294
wmoll@hz.nl
nkz@clubnet.zeelandnet.nl
2de dinsdag van de maand in
'Dauwendaele', Vrijlandstraat 59,
Middelburg

Muntmelange

Oord van Karel II geslagen in Namen

Hoewel al verschillende keren gepubliceerd, loont het alleszins de moeite hier nogmaals een oord (liard) van de Zuidelijke Nederlanden onder de loep te nemen. Het betreft een oord op naam van koning Karel II van Spanje (1665-1700), geslagen te Namen. Op de voorzijde staat in het midden een gekroonde vuurslag met links het wapen van Oostenrijk, rechts dat van Bourgondië en er onder het wapen van Brabant. Samen vormen deze elementen een kruis. Het omschrift luidt:

CAROL(us). II. D(ei). G(ratia). HISP(aniarum). ET. INDIARUM. REX, klimmende leeuw naar links. De keerzijde toont het gekroonde wapenschild van Karel II en het omschrift: ARCHID(ux) AVST(rie). DVX. BVRG(undie) (.) BRAB(antie) Z, met aan weerskanten van de kroon respectievelijk de eerste en de laatste twee cijfers van het jaartal (16-92). De omschriften luiden, vrij vertaald: Karel II bij de gratie Gods, koning van Spanje en de Indiën, aartshertog van Oostenrijk, hertog van Bourgondië, Brabant etcetera. Strikt genomen kan uit de titulatuur niet geconcludeerd worden dat het een oord van Brabant betreft. Het omschrift eindigt immers op 'etcetera' waarmee de andere provincies van de Zuidelijke Nederlanden worden bedoeld. Daarentegen blijkt uit het muntteken op de voorzijde zonneklaar dat de oord in Namen geslagen is. Tegen deze achtergrond is het merkwaardig dat het omschrift niet met de titel graaf van Namen afsluit. Deze schijnbare ongerijmdheid heeft aan verschillende auteurs die het muntje publiceerden, opmerkelijke uitspraken ontlokt.

Van Gelder en Hoc omzeilden het probleem tactisch door de oord niet in hun handboek van de munten van de Bourgondische en Spaanse Nederlanden op te nemen. Misschien wilden ze de suggestie wekken dat hij niet tijdens de regering van Karel II geslagen was. De Mey en Van Keymeulen namen de munt wel op in hun publicatie van de munten van Brabant. Zij vermeldde echter dat de oord van 1692 weliswaar op titel van de hertog van Brabant geslagen is, maar als muntteken een leeuw heeft. Het zou volgens hen daarom een Namense munt betreffen. Zij laten zich niet uit over de merkwaardige tegenstrijdigheid tussen de toeschrijving aan het hertogdom

RONALD
WIENTJES



(2x ware grootte)
foto: Tjep Hesselink

Brabant en het feit dat de liard niet in een van de Brabantse muntplaatsen (Brussel of Antwerpen) geslagen is. Later zag Van Keymeulen de bui kennelijk hangen en rangschikte de oord onder de munten die geslagen werden onder Maximiliaan-Emanuel van Beieren (1711-1714). Maar dit impliceert dat de oord geantedateerd zou zijn. De auteur sprak in dit verband van een bedrieglijke productie. Waarom Maximiliaan-Emanuel oorden liet slaan op naam van de minstens elf jaar eerder overleden Karel II liet hij in het midden. Een ander probleem bleef waarom juist voor het jaartal 1692 gekozen werd. Tenslotte meende Bos dat Filips V (1700-1712) en Maximiliaan-Emanuel ook na 1700 'valse' oorden geslagen hadden op naam van Karel II met het jaartal 1692 en het muntteken leeuw van Namen.

Na 1709 restte Filips V alleen nog het hertogdom Luxemburg en het graafschap Namen. In 1709 en 1710 zijn grote aantallen oorden op zijn naam in Namen geslagen. Nadat de koning van Spanje in 1711 zijn aanspraken op de Zuidelijke Nederlanden overgedragen had aan Maximiliaan-Emanuel en deze op 17 mei 1712 in die stad ingehuldigd was als soeverein van de Zuidelijke Nederlanden, zette de nieuwe machthebber de emissie van oorden onder zijn eigen naam voort. Deze gebeurtenissen maken het zeer onwaarschijnlijk dat er na 1700 nog oorden op naam van Karel II en met het jaartal 1692 in roulatie zijn gebracht. Vandaar dat ik hier een andere, meer voor de hand liggende mogelijkheid wil voorstellen.

Reeds vanaf zijn troonsbestijging in 1665 wachtte Europa op het overlijden van de infantiele en mismaakte koning Karel II van Spanje. Hij zou echter pas op 1 november 1700 kinderloos overlijden. Dit vooruitzicht en zijn zwakke regering leidden tot een eindeloze reeks politieke en militaire conflicten,

die lang voor de dood van de koning begonnen. Koning Lodewijk XIV van Frankrijk (1643-1715), die getrouwd was met Maria Theresia, een zuster van Karel II, had zijn oog op de in het vooruitzicht liggende erfenis laten vallen. Hij schoof zijn kleinzoon Filips van Anjou (de latere Filips V) naar voren. Dit stuitte op grote tegenstand van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en Engeland. Zijn grote tegenspeler was stadhouder-koning Willem III, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland en Overijssel (1672-1702) en koning van Engeland, Schotland en Ierland (1688-1702). In november 1688 verklaarde de Franse koning de Republiek de oorlog. Er volgde in 1690 een grote inval van de Fransen in de Zuidelijke Nederlanden. Op 10 mei 1692 verliet Lodewijk XIV met heel zijn hofhouding Versailles, om zich aan het hoofd van het leger te stellen dat Namen belegerde. Op 5 juni gaf de stad zich over en op 29 juni viel de citadel. Maar de Fransen slaagden er niet in Brussel, waar de centrale regeringsinstellingen zetelden, te veroveren. Het hertogdom Brabant bleef een prentie voor de Zonnekoning. De Brabantse muntplaatsen Brussel en Antwerpen waren stevig in handen van geallieerden. Tot overmaat van ramp wisten Willem III en Maximiliaan-Emanuel, mede dankzij de expertise van de vestingbouwkundige Menno van Coehoorn, Namen al in september 1695 te heroveren. Uiteindelijk mondde het conflict uit in de Spaanse Successieoorlog (1702-1713).

In de tweede helft van 1692 was Namen dus in bezit van de Fransen. Daarom is het niet ondenkbaar dat de oord onder het Franse bewind geslagen is. De Franse koning kon echter nog niet munten laten slaan op naam van Filips van Anjou, want Karel II was nog niet overleden. De oord is dan ook formeel correct geslagen op naam van Karel II in wiens naam Lodewijk XIV

beweerde te handelen. De titel hertog van Brabant en het Brabantse wapen waren voor hem voorlopig nog een pretentie, maar de Franse koning hoopte spoedig Brussel te veroveren. De oorlogshandelingen zullen tot een grote vraag naar allerlei gemunt geld geleid hebben, dus ook naar kleingeld. Dit maakt het waarschijnlijk dat het een grote emissie betreft, waarvan in theorie ook de jaartallen 1693, 1694 en 1695 zouden kunnen bestaan. De grote oplage wordt onderstreept door het verschijnsel dat de liard regelmatig in de handel voorkomt. Bovendien gaat het om een populaire munt die later ook in grote aantallen onder Filips V

en Maximiliaan-Emanuel in Namen geslagen is. ■

LITERATUUR

W.S. BOS *Oord en duit uit Noord en Zuid; Nieuwe overzichtelijke catalogus van koperen munten zoals die in de Provinciale tijd circuleerden in de Nederlanden* (Zwolle 1995).

H.E. VAN GELDER / M. HOC *Les monnaies des Pays-Bas bourguignons et espagnols 1434-1713* (Amsterdam 1960).

J. DE MEY / A. VAN KEYMEULEN *Les monnaies de Brabant III 1598-1790* (Bruxelles/Paris 1974).

A. VAN KEYMEULEN *Munten van de Zuidelijke Nederlanden van Albrecht en Isabella tot Willem I* (Brussel 1981).

(advertenties)



DRINGEND GEZOCHT !!



Middeleeuws, Provinciaal en beter Koninkrijk

Wij kunnen U momenteel **zeer hoge** prijzen betalen voor dergelijke munten. Bij ons betaalt U natuurlijk geen hoge veilingcommissies of hoge taxatiekosten, zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt. Let wel ! Wij berekenen **nooit** kosten en onze taxaties zijn **altijd** vrijblijvend.

MUNTHANDEL G.HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN
TEL.0343-430564 - FAX 0343-430542 - e.mail : henzen.coins@tiscali.nl

KUNSTZAAL VAN HEIJNINGEN



Theo van de Vathorst



Henk van Bommel



Eric Claus

NOORDEINDE 152 · DEN HAAG · Open: wo t/m zo 12.00-17.30 · Tel. 070-345 90 53 · www.kunstzaalvanheijningen.nl

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Ledendag 2008

De VPK-ledendag zal plaatsvinden op 17 mei 2008.

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

Voorjaarsvergadering

De voorjaarsvergadering van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde vindt plaats op 26 april 2008 in Enschede.

NUMISMATISCHE KRINGEN

Kring Brabant

Het adres van de website van de Numismatische Kring Brabant is onlangs gewijzigd in www.numismatischekringbrabant.nl

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap,
adreswijzigingen en opzeggingen):
M. Kemper-Koel
Herman de Ruijterweg 2
4254 EG Sleeuwijk
tel. (0183) 307236, fax (0183) 307356
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
A.M.W. Slager-Dijkstra
Galderie 1
4116 DS Buren
tel. (0344) 601653
a.b.slager1@netnet.nl

DE NEDERLANDSCHE BANK

Geld moet rollen

Een nieuw lesprogramma *Geld moet rollen* biedt VMBO-scholieren de kans meer te leren over geldzaken en betaalwijzen. Filmpjes en animaties illustreren de levensloop van bankbiljetten en internet-bankieren. Het nieuwe lesprogramma is te bekijken op www.dnb.nl.

TENTOONSTELLINGEN

Gewogen...

Keulen was van de zestiende tot en met achttiende eeuw een belangrijk productiecentrum voor muntgewichten. Het museum van de Kreissparkasse in Keulen besteedt tot 28 maart uitgebreid aandacht aan muntgewichten, muntgewichtdoosjes en alles wat met het wegen van munten te maken heeft. Dus



Gewogen und (nicht) zu leicht befunden.
Tot en met 28 maart, ma.-vr. 9-18:30, za. 10-14.
Kreissparkasse Köln am Neumarkt, Keulen.
www.geldgeschichte.de

's Rijks Munt in 1916

Tussen 2007 en 2009 zendt de VPRO de serie *In Europa* uit op televisie. Daarin reist Geert Mak door het Europa van de twintigste eeuw. Als extra bij deze serie zijn op internet aanvullende films te bekijken. Bij de uitzending van 9 december 2007 hoorde een film van het werk bij 's Rijks Munt in 1916. Deze bijna 10 minuten durende film valt te bekijken op geschiedenis.vpro.nl/artikelen/38199646

Spelen met de toekomst

In de tentoonstelling *Geld voor later* speelt de bezoeker met zijn toekomst. Op een verrassende, attractieve en grappige manier ervaren bezoekers wat de invloed is van de economische keuzes die ze maken in verschillende levensfasen. Door een levensweg te doorlopen krijgt men uiteindelijk ook inzicht in het pensioenstelsel en de keuzes en risico's die daarmee samenhangen.

Geld voor later.
Tot en met 8 juni, di.-vr. 10-17 uur;
za.-zo. 12-17 uur.
Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldenjeleven.com

GELDCULTUREEL CAFÉ

Eens per kwartaal laat het Geldmuseum in het Geldcultureel Café een publicist optreden die zich lichtvoetig weet te bewegen op het terrein van de sociologie, de psychologie of de filosofie van het geld. Het Geldcultureel Café begint om 16.00 uur en eindigt om 18.00 uur (inclusief borrel). De



(advertentie)



Our auctions I34 and
I35 in Berlin
January 31, 2008



Interested in receiving our auction
catalogues? Simply contact us!

CATALOGUE I34: A Magnificent
Thaler Collection

CATALOGUE I35: Gold Coins •
The Klaus Propp Collection –
Silesian Coins and Medals •
Russian Coins and Medals

on the occasion of



February I-3, 2008
www.worldmoneyfair.ch

Profit from our experience of more
than 120 successful auctions –
consign your coins and medals!

Call: +49 (0) 541 96 20 20
Email at: service@kuenker.com
Visit us at: www.kuenker.com

Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG
Gutenbergstraße 23 · 49076 Osnabrück
Germany · www.kuenker.com



NETHERLANDS

Gold medal (17 ducats) from 1760, by J. G. Holtzhey, depicting Jacob Mossel,
Governor General of the Dutch East Indian possessions. Extremely fine.



KINGDOM OF SWEDEN

Sigismund, 1592-1599. Daler 1597, Stockholm. Presumed to be one of two known
specimens in private hands. Very fine.



CITY OF HAMBURG

Bankportugalöser (10 ducats) from 1677, depicting the banking cities of Venice,
Amsterdam, Hamburg and Nuremberg. Perfect specimen. Uncirculated.



RUSSIAN EMPIRE

Alexander III, 1881-1894. gold medal (30 ducats) from 1883, by A. Griliches Jr.,
depicting his coronation in Moscow. Extremely fine to uncirculated.



Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*



*1791. HUWELIJK ERFPRINS WILLEM-FREDERIK (LATER KONING WILLEM I)
MET WILHELMINA VAN PRUISSEN. Door J. Stierle*

*Vz. Beider borstbeelden naar links. Omschrift: W:FRIDERICUS PR: HAER: ARAUSION:
F:L:WILHELMINA PR: FIL: R: BOR: FR: WILH: II.*

*Kz. Twee vrouwen bij een brandend altaar waartegen de wapenschilden van Pruisen en
Nederland. Omschrift: SANGUINE ET AMORE IUNCTIS.*

In de afsnede: NUPT.CEL D.I. OCT.-MDCCXCI.

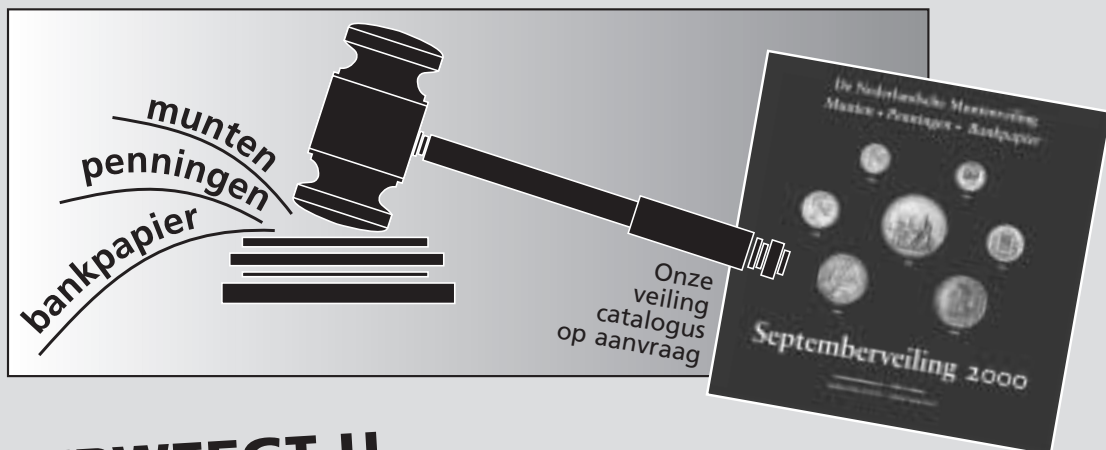
VvL.798; zilver 44.5 mm.,27.44 gram.

POSTBUS 5803 - 3290 AC STRIJEN
TEL: (078) 674 77 12 - FAX: (078) 674 44 24

*info@verschoor.com
<http://www.verschoor.com>*



De Nederlandsche Muntenveiling



OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20

Fax. 0294 - 43 30 55



De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuvenveldseweg 14

1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder en taxateur

Internet:

www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

MAART/APRIL 2008, 32^e JAARGANG NR. 2



GELYKHEID, VRYHEID, BROEDERSCHAP. WAARSCHOUWING.

De Raad der Gemeente der Stad Utrecht, maakt by deze bekend/ dat 'er zedert eenige dagen hier en daar binnen deze Stad valsche nieuwe Guldens, van het Jaar 1794. op de wyse van den Utrechtschen Stempel, in circulatie zyn gebragt/ dewelke uit Tin en Lood schynen te bestaan/ en zeer ligt van de echte te onderscheiden zyn/ 300 door haare dofte Klank en eenigzins Blaauw-schynige Couleur, als ligtheid in Gewigt.

En op dat een ieder hier tegen zoude zyn gewaarschouwd/ en zich voór dat bezog zoude kunnen wachten/ zal deze worden afgekondigd/ gedrukt en alomme naar behoren aangeplakt.

Aldus gecirculeerd by den Raad der Gemeente der Stad Utrecht, op Maandag den 13 November 1797. Het Derde Jaar der Batavische Vryheid, en op Dinsdag den 14 daaraanvolgende van den Stadhuize, gelyk gewoonlyk, afgekondigd.

In kennisse van my,

W. PEIFFERS SCHEIDIUS,

Secretaris.

Te Utrecht, by P. NUNTENDAM, Stads-Drukker in de Maatschapp.

Jean ELSÉN & ses Fils s.a.



Kelten, Grieken, Romeinen, Byzantium en Oosterse wereld.
Middeleeuwen en moderne tijden. Penningen en jetons.

**JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN.**

*Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel*

*Tel. : 32.2.734.63.56
Fax : 32.2.735.77.78*

*info@elsén.eu
www.elsén.eu*



**WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT.**



Frans Bekersstraat 1a, 5504 JA Veldhoven
Tel. 040 - 2123455 – Fax 040 - 2110845
E-mail: numis@kareldegeus.nl
Website: www.kareldegeus.nl

Voor inkoop-verkoop-veilingen-taxaties-opdrachten-adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kostenloze taxatie door onze experts van
al uw munten en bankbiljetten

Veiling 25
21 en 22 april 2008
Maak nu een afspraak
om de kavels te bekijken

Overweegt u thans uw verzameling, of een gedeelte hiervan
te verkopen? Nu, of op de wat langere termijn, is het
goed om hierover eens met ons van gedachte te
wisselen. Maak vrijblijvend een afspraak.

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Tel. 040 - 2123455

Van der Dussen Numismatic Books
Tel. 043 - 3215119, website: www.vanderdussen.com



Schulman b.v.

numismatists EST. 1980

Kijk op www.schulman.nl voor onze vernieuwde website



“ Geld maakt niet gelukkig, munten wel ”

- Jacques Schulman



Breda 4300 - Tel 044 6371 - Business Cardprint - Officiele uitgever - Tel 025 4914677 - Fax 025 4910079 - info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 32 (2008) nr. 2

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

STICHTING DE BEELDENAAR
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
Postbank 5761252
BIC: PSTBNL21
IBAN: NL59 PSTB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl
M.L.F. van der Beek, P.A.M. Beliën, L. Boezelijm,
R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur),
W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland,
J.E.L. Pelsdonk, H. van der Vorst.

JAARABONNEMENTEN

Nederland, België en Luxemburg € 25;
Overige landen € 35.
Losse nummers € 5.

Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

KOPIJSLUITING

10 jan. / 10 mrt. / 10 mei / 10 jul. / 10 spt. / 10 nov.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Opa's brons 52
Janjaap Luijt

Over erepenningen, prijspenningen 53
en zo meer
Herman Gerritsen

Kennismaking met Henk van Bommel 65
Lucie Nijland

Bijna de 25.002de bezoeker 70
Joop de Vries

Een spotpenning op het Concilie van Trente 71
Kees van der Pols

Penningmarkt 73
Linda Verkaaik

Een teken aan de wand 75
Janjaap Luijt

Berichten uit het Geldmuseum 77
KUNSTZIN IN DE FAMILIES VAN DER KELLEN EN MENDER

Muntmelange 86
MET STIP UIT KAMPEN

Penningnieuws 87

GINA RES
ELLY BALTUS
MAJA HOUTMAN

Boekbespreking 90

Nieuws, aankondigingen en 91
tentoonstellingen

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Opa's brons

JANJAAP LUIJT De afgelopen jaren is de prijs van verschillende metalen met sprongen toegenomen en doen koper, tin en brons het goed op de wereldmarkt. Op rommelmarkten stropen opkopers de kramen af op zoek naar koperen voorwerpen, de spoorwegen worden beroofd van bovenleidingen en andere kabels en musea moeten geregeld constateren dat beelden uit de tuin worden vermist. Alles alleen voor het koper en het brons. Voor onze muntproductie is de toegenomen koperprijs niet van belang. De euro-zone kent immers geen koperen en bronzen munten meer. Waren de Nederlandse stuiver en de Belgische 50 centimes nog van brons, tegenwoordig zijn de munten van 1, 2 en 5 eurocent van verkoperd ijzer (controleer maar met een magneet). Niemand zal dus nu nog muntgeld aan de circulatie onttrekken vanwege het brons. In mijn naaste omgeving leefde vroeger iemand die dat wel deed.

Toen opa naar een verzorgingshuis vertrok en wij zijn boerderij opruimden, vonden we in zijn nogal rommelige werkplaats her en der bronzen stuivers met een uitgezaagd vierkantje. Was opa creatief geweest met muntjes? Nee, opa was uitvinder die van soepblikken en ander afvalmateriaal de meest fantastische machines bouwde: van Stirlingmotoren tot Van de Graaffgeneratoren en van poedervrouwmachines tot telescopen. En af en toe had hij daarbij een stukje roestvrij metaal nodig om het een of ander dicht te solderen. Voor hem was het makkelijker en zelfs goedkoper een plaatje brons uit een stuiver te zagen dan in zijn scootmobiel naar de stad te rijden. Sinds de opruiming van de boerderij heb ik een leuke verzameling stuivers. Allemaal met een vierkant gat. Dus als u binnenkort op Marktplaats of E-bay stuivers tegenkomt met de classificatie 'zeer goed tot fraai met een gaatje', wees gewaarschuwd en koop ze alleen voor de bronswaarde!



Bij de voorplaat

Waarschuwing van het gemeentebestuur Utrecht afgekondigd op 14 november 1797. Het gemeentebestuur maakt bekend dat er valse guldens met het jaartal 1794 en het wapen van Utrecht zijn aangetroffen van een lood-tin verbinding. De valse guldens zijn herkenbaar aan de doffe klank, de blauwe kleur en hun lichte gewicht.

Particuliere collectie

Over erepenningen, prijspenningen en zo meer

De schenking Sanders aan het NEPK

In 2007 heeft het Nederlands Economisch Penningkabinet (NEPK) van de Erasmus Universiteit Rotterdam de schenking Sanders verworven, bestaande uit dertien penningen. Tien ervan zijn erepenningen die aan prof. Piet Sanders zijn uitgereikt wegens zijn verdiensten op het gebied van wetenschap en cultuur, drie zijn herinneringspenningen van de Erasmus Universiteit. Alle zijn door gerenommeerde kunstenaars ontworpen in de periode 1898 tot 1998. Het is aardig bij de tien erepenningen uit deze schenking stil te staan om de grote verscheidenheid in deze penningen te laten zien. Enkele wat oudere exemplaren hebben historische, vaak allegorische verbeeldingen en een symboliek die velen nu niet meer aanspreekt. Daarnaast heeft een aantal moderne penningen eenvoudigere, direct toegankelijke afbeeldingen en bijbehorende associaties.

Het NEPK is bijzonder blij met de schenking van de Collectie Sanders, die een goede gelegenheid biedt nader stil te staan bij het verschijnsel persoonlijke penningen. In het bijzonder omdat dergelijke penningen rijkelijk in de collec-

tie van het NEPK aanwezig zijn. Om deze penningen goed te kunnen plaatsen is het zinvol eerst aan te geven wat we precies verstaan onder een erepenning, een penning van verdienste en een prijspenning en welke varianten er bestaan.

Verschillen

Velen van ons hebben het wel eens meegemaakt: een gelegenheid waarbij iemand met lovende woorden toesproken wordt en een penning ontvangt. Zo reiken overheden, maatschappelijke organisaties en bedrijven bij een jubileum, een afscheid of een andere bijzondere gelegenheid aan een persoon een penning uit als blijk van erkenning van diens verdiensten. Sport- en andere verenigingen reiken bij het behalen van een topprestatie veelal een penning uit. Je komt allerlei benamingen tegen: erepenning, penning van verdienste, penning voor trouwe dienst, beloningspenning, jubileumpenning, prijspenning, afscheidspenning, deelnemerspenning, herinneringspenning, enzovoort. Maar wat zijn nu de overeenkomsten en verschillen?

HERMAN
GERRITSEN



*Henk van Bommel,
Penning van verdienste
van het Koninklijk
Nederlands Genootschap
voor Munt- en Pen-
ningkunde (KNGMP),
1982, brons, geslagen
(2/3 ware grootte)*

Marianne Letterie, Herinneringspenning bij het 100-jarig bestaan van het KNGMP in 1992 (niet verkozen ontwerp), 1990, brons, gegoten (2/3 ware grootte)



In vrijwel alle gevallen is er sprake van een instantie die volgens een reglement of protocol een penning toekent aan een persoon, groep of organisatie die aan het reglement van toekenning voldoet. Er zijn echter ook wezenlijke verschillen. Hieronder volgt een indeling van wat we voor de eenvoud ‘persoonlijke’ penningen noemen.

Ten eerste de erepenning. De sleutelwoorden hiervan zijn: protocol, verdiensten en verrassing. De instantie die een erepenning uitreikt doet dit volgens een protocol of reglement, waarin staat aan welke criteria van verdienste een persoon (of organisatie) moet voldoen om hiervoor in aanmerking te komen. In het algemeen betreft het bij erepenningen erkenning voor over een reeks van jaren verrichte ‘buitengewone’ activiteiten op een bepaald terrein. Vaak wordt gesproken van toekenning voor het ‘unieke oeuvre’ van de persoon. Een ander kenmerk van een erepenning is dat de te eren persoon of organisatie niet van tevoren weet dat de penning zal worden toegekend. Hij of zij kan er dus niet gericht naar toe werken.

Dat is anders met de prijspenning, waar het er naar toe (kunnen) werken een belangrijk kenmerk is. Bij een prijspenning definieert een organisatie in een reglement of protocol een competi-

tie. Personen of collectieven (verenigingen) worden uitgenodigd individueel of in groepsverband deel te nemen en mee te dingen naar de beste plaats. Vervolgens vindt er een ordening plaats van de prestaties van de deelnemers, op basis waarvan één of meer prijspenningen worden uitgereikt. Bekende voorbeelden zijn sportevenementen, fokveetentoonstellingen en postduivenwedstrijden. Op internationaal niveau zijn de Olympische Spelen en wereldkampioenschappen goede voorbeelden. Maar ook wetenschap en cultuur kennen prijspenningen. Kenmerkend is steeds dat een penning wordt uitgelooft voor de beste prestatie(s) en dat personen of teams hier gericht naar kunnen meedingen.

Naast deze twee typeringën definiëren we nog twee andere groepen penningen. De eerste is de penning van verdienste, een penning die volgens een bijbehorend protocol wordt uitgereikt aan personen ter gelegenheid van een (dienst)jubileum, een afscheid van hun functie of een andere gelegenheid die bij de positie of functie hoort. Afscheid betekent in de meeste gevallen pensionering, maar ook bij interne overplaatsing of vertrek naar een gelijkwaardige (meestal hoge) functie buiten de organisatie worden penningen van verdienste uitgereikt.

Een veel gebruikte benaming is ook jubileumpenning (een erg brede benaming) of beloningspenning. Kenmerken voor deze penning zijn verdiensten in brede zin, gedurende langere periode, zoals bij een erepenning. Het aspect van verrassing ontbreekt echter: je weet dat je na zoveel jaar of bij je afscheid de penning uitgereikt zult krijgen. Meestal hoef je geen 'buitengewone' verdiensten te hebben. Als je gedurende 10, 12^{1/2}, 25 of 40 jaar je werk trouw en naar behoren gedaan hebt, kom je volgens de regels in aanmerking voor de penning van verdienste.

Elk exemplaar uit deze drie groepen penningen is persoonlijk: het is een expliciet aan één persoon opgedragen eerbewijs. De penning is daarmee niet alleen bijzonder, maar in de meeste gevallen zelfs uniek. De uniciteit is evident als er sprake is van een nieuw en origineel ontwerp met afbeelding en tekstregels die direct op de ontvanger en diens verdiensten betrekking hebben. Vaak heeft de uitreikende organisatie echter ooit een algemeen bruikbare penning laten ontwerpen, die ter gelegenheid van een uitreiking persoonlijk en uniek wordt gemaakt door deze te graveren met de naam en een toelichting die betrekking heeft op de betreffende gelegenheid en de geëerde persoon.¹

De laatste groep, de zogenaamde herinneringspenningen, betreft ad hoc gelegenheidspenningen. Hierbij bestaat geen echt protocol voor uitreiking. Vaak beslist de leiding van een bedrijf of organisatie een bijzondere gelegenheid te memoreren door een penning te laten vervaardigen en uit te reiken. Aanleidingen zijn onder andere het zoveel-jarig bestaan van de organisatie of het bedrijf, een naamsverandering of het betrekken van een nieuw pand. Het benadrukken van saamhorigheid en binding met de organisatie is vaak een van de overwegingen. Een beperkte groep personen (de eigen medewerkers

en belangrijke relaties) wordt met een dergelijke ad hoc herinnerings- of herdenkingspenning geëerd. Dit bepaalt meestal de oplage. Sleutelwoorden zijn hier: een unieke gelegenheid, een gelegenheidsontwerp, het ontbreken van protocol, een brede toekenning en grotere oplages.²

Twijfelgevallen

Natuurlijk zijn er penningen die elementen van meer dan een categorie hebben. Penningen voor jubilea van instellingen of bedrijven kunnen door de uitgevende instantie bedoeld zijn als blijvende herinnering voor een brede groep, terwijl de ontvangende medewerkers hier vanuit hun persoonlijke band met de instelling of het bedrijf ook vaak een tastbaar blijk van waardering en erkenning in zien. Verder is de deelnemerspenning voor deelname aan de Olympische Spelen of het uitlopen van een marathon enerzijds bedoeld als herinnering, maar erkent zij impliciet ook de prestatie van de deelnemer. Dit laatste is zeker ook de beleving van de ontvanger. De penning die wordt uitgereikt aan Nobelprijslaureaten voldoet evident aan alle kenmerken van een erepenning. Voor alle vier categorieën is sprake van een 'persoonlijke' penning, hetzij vanuit de bedoeling van de gever, dan wel vanuit de beleving van de ontvanger. Bij de twijfelgevallen is een categorie-indeling vanuit het protocol of de bedoeling van de uitgevende instantie in alle gevallen het meest zuiver.

Van alle tijden

De penning als geschenk is in de renaissance ontstaan. Als voorbeeld voor de vroege renaissancepenningen, meestal met portretten van nog levende personen, dienden de Romeinse keizersmunten. Grote bronzen gietpenningen verschijnen voor het eerst in het midden van de vijftiende eeuw in Italië en dit gebruik vindt van daaruit in heel westelijk en zuidelijk Europa navolging.³



Leone Leoni, Karel V en zijn zoon Filips, midden 16de eeuw, brons, gegoten



Ze worden bijna altijd ontworpen in opdracht van lokale heersers en later ook door rijke functionarissen en burgers voor een specifieke gelegenheid (huwelijken, belangrijke ontmoetingen van heersers). In beperkte oplage worden ze onder relaties, vrienden en familie verspreid. Ze zijn daarmee aanvankelijk vooral te beschouwen als familiepenningen, terwijl ze later meer en meer de functie van herinneringspenning krijgen. Een mooi voorbeeld uit de zestiende eeuw is de penning met het dubbelportret van Karel V en zijn zoon Filips gemaakt door Leone Leoni.

Vader en zoon reisden in de periode 1549-1550 het Bourgondische rijk rond om Filips als Karels opvolger te introduceren. Volgens Van Mieris is deze

penning tijdens de reis in grote aantallen aan hoogwaardigheidsbekleders uitgereikt.⁴ Afhankelijk van de status van de ontvanger kreeg deze een gouden, zilveren of bronzen exemplaar.

In de Republiek der Verenigde Nederlanden hadden de Staten-Generaal als officiële erepenning de zogenaamde Ambassadeurspenning, een zware gouden plak, veelal aan een keten. Deze erepenning is aan diverse vlootvoogden en vertrekkende ambassadeurs uitgereikt.

De wetenschappelijke genootschappen of 'maatschappijen' die ten tijde van de verlichting werden opgericht zijn vooral bekend van de prijspenningen die ze uitloofden (en nog steeds uitloven) voor de beste wetenschappelijke verhandeling over een specifiek onderwerp. Zo werd in 1990 de prijspenning van Teylers' Tweede Genootschap (opgericht in 1778) toegekend aan Jadwiga Pol als eerste prijs voor haar verhandeling over de penningen van Chris van der Hoef.

In 2006 kende het Bataafsch Genootschap voor Proefondervindelijke Wijsbegeerte (1769) de *Steven Hoogendijkpenning* toe aan Martijn de Jong, voor

Daniel Drappentier, Ambassadeurspenning, ongedateerd (ca.1710), goud, geslagen collectie Geldmuseum Utrecht





zijn proefschrift over het voorspellen van een gevaarlijk type golven in de havenbekkens van Rotterdam. Volgens de beoordelingscommissie was dit het beste Delftse proefschrift over een natuurwetenschappelijk onderwerp in de voorgaande twee jaren. Is dit een erepenning of prijspenning? Het gegeven dat een commissie de specifieke prestaties van een aantal gekwalificeerde deelnemers onderling evalueert maakt dat dit een prijspenning is.

Weinig aandacht

Uit het voorgaande wordt duidelijk dat bovenstaande 'persoonlijke' penningen een aparte categorie vormen naast de

zogenaamde historiepenningen en de algemene kunstpenningen. In de literatuur en bij verzamelaars hebben historiepenningen en kunstpenningen altijd veel meer aandacht gekregen dan persoonlijke penningen. Een voor de hand liggende oorzaak is dat persoonlijke penningen niet de primaire functie hebben van een - meestal breed erkende - kunstuiting of die van herdenking van een tot de verbeelding sprekende gebeurtenis van nationaal of internationaal belang. Dit leidt vrijwel automatisch tot minder bekendheid over en daarmee minder brede interesse voor deze penningen. Op basis van literatuur wordt het aantal van dit soort penningen

J.G. Holzbeij, Prijspenning van Teylers' Tweede Genootschap, 1778, goud, geslagen (V/L 523)



J.G. Holzbeij, Steven Hoogendijkpenning, 1770, goud, geslagen (V/L 452)

geschat tussen de 75 en 150 nieuwe ontwerpen per jaar. Daarmee doet ze niet onder voor de beide andere categorieën. Mogelijk spelen de soms nogal povere ontwerpen en uitvoering van de penningen een rol bij de beperkte aandacht die ze krijgen. Laat ik dit toelichten.

Opdrachten voor persoonlijke penningen komen meestal van leidinggevenden. Het gebeurt vaak dat zij, meestal uit onbekendheid met de wereld van de penningen, het opdrachtgeverschap er gemakshalve ‘even bij doen’. Geslaagde directeuren of afdelingshoofden zijn echter niet meteen geslaagde opdrachtgevers voor een penningontwerp. De keuze van een kunstenaar en ruimte voor diens creatieve inbreng is veelal niet het eerste aandachtspunt. Opdrachtgevers verwachten dat de penning een specifieke, voor iedereen (of in ieder geval voor henzelf?) herkenbare boodschap overbrengt. Vertaling hiervan in concrete specificaties voor het ontwerp staat te vaak op gespannen voet met de artistieke vrijheid van de kunstenaar in zijn ontwerpproces. Elk jaar komt zo een aantal fantasieloze en plichtmatige producten tot stand, waarbij ontwerp en uitvoering de beleving van het vereerd zijn met een penning niet versterken, maar er eerder afbreuk aan lijken te doen.

Gelukkig bestaat er ook goed opdrachtgeverschap, waarbij bekwame beeldhouwers en medailleurs voldoende creatieve ruimte krijgen in hun opdracht een (ere)penning te ontwerpen. Je mag dan penningen verwachten met passende motieven, verantwoord vanuit historische symboliek of juist van een grote originaliteit. Met aandacht voor vormgeving, vlakverdeling en belettering en technisch goed uitgevoerd. Kunstenaars als Carel J. Begeer, Chris van der Hoef, Huib Luns, J.C. Wienecke, Jac. J. van Goor en tientallen anderen hebben voor en na de oorlog uitstekende ontwerpen gemaakt voor slagpenningen voor persoonlijke uitreiking. Veelal waren zij verbonden aan een van de voorlopers van de huidige Koninklijke Begeer of aan 's Rijksmunt, die tientallen jaren zorg droegen voor vakbekwame uitvoering en afwerking van de penningen. Bij gegoten penningen zijn originaliteit en artistiekheid in ontwerp en uitvoering zeker zo belangrijk. Pas na de Tweede Wereldoorlog krijgen gietpenningen echt ingang en wordt het ontwerpen veel meer het terrein van individueel werkende kunstenaars, die hun vaak zeer beperkte oplage bij een zelfgekozen bronsgieter laten uitvoeren. Het niveau van de gietpenning (inclusief de gegoten persoonlijke penningen)

Prof. Sanders

Prof. mr. Pieter Sanders is in 1912 in Schiedam geboren en gaat rechten studeren in Leiden. Direct na de oorlog promoveert hij met lof bij professor Cleveringa op het onderwerp ‘Aantasting van arbitrale vonnissen’. In 1949 richt hij samen met prof. Cleveringa het NAI - Nederlands Arbitrage-Instituut op. Van 1959 tot 1982 bezet prof. Sanders diverse leerstoelen aan de Nederlandse Economische Hogeschool en haar opvolger, de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR). Hij is daar onder meer medeoprichter van de faculteit der rechtsgeleerdheid. Prof. Sanders is een internationaal erkend specialist op het vakgebied arbitrage. Wereldwijd is hij een veelgevraagde en graag geziene spreker op conferenties en fora; ook heeft hij diverse gashoogleraarschappen vervuld.⁵

Al tientallen jaren is hij actief kunstverzamelaar en nog steeds is hij sterk betrokken bij instellingen als Boymans van Beuningen, het Museum van Volkenkunde (thans: Wereldmuseum) en Museum Beelden aan Zee in Scheveningen. De EUR is hem nog steeds dankbaar voor het oprichten van de grafiekcollectie van de EUR en voor het verfraaien van de campus Woudestein met kunst.



cat. nr. 2

is in Nederland relatief erg hoog en geniet internationaal veel aanzien. Voor de ontvanger zal echter primair het gebaar gelden: de erkenning die van de penning uitgaat. Een zekere ijdelheid is de meesten van ons immers niet vreemd: je bent met de penning ‘vereerd’.

NEPK: spiegel van ontwikkeling

De vier categorieën persoonlijke penningen reflecteren als het ware de maatschappelijke, culturele en economische ontwikkeling van Nederland. De penningcollectie van het Nederlands Economisch Penning Kabinet (NEPK) biedt een mooi voorbeeld. Met inmiddels ruim 1400 erepenningen, penningen van verdienste, herinneringspenningen en een klein aantal prijspenningen verbeeldt en documenteert dat de economische en deels ook culturele ontwikkelingen in Nederland. Daarmee zijn de genoemde verschillen in vormgeving en uitvoering in de NEPK collectie duidelijk zichtbaar. Het NEPK is sinds 1961 ondergebracht bij de Nederlandse Economische Hogeschool (NEH) die in 1973 is overgegaan in de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR).

Het NEPK is bij de universiteit op zijn plaats. Met het tonen van zijn collectie draagt het NEPK bij aan de doel-



cat. nr. 6

stelling van de universiteit: opleiding en ontwikkeling. De universitaire wereld is bovendien een bron van penningen voor het NEPK. Zo kent de EUR een aantal erepenningen, penningen van verdienste en historiepenningen. Dit zijn onder andere de *Umbra Erasmi-penning*, de *Ad Fontes-penning*, de *Molenwaterpenning*, de *Mandeville-penning* en de *De Civilitate-penning*. Daarnaast bezit het NEPK een groot aantal penningen van andere universiteiten, die veelal aan de eigen medewerkers en hoogleraren zijn uitgereikt. Hiertoe behoren de erepenningen uitgereikt aan de econoom prof. Jan Tinbergen (waaronder de penning beho-



rende bij de Nobelprijs (1969)) en de recent verworven schenking Sanders.

Collectie Sanders

De oudste aan professor Sanders uitgereikte penning is de penning van de Université Libre de Bruxelles in 1909 ontworpen door Godefroid Devreese. Op de voorzijde staat de heilige Michael die de draak verslagen heeft met in het Latijn de naam (Universiteit Brussel) en het devies van de universiteit (door wetenschap de duisternis overwinnen). De betekenis van de Franse tekst op de keerzijde kan niemand ontgaan: 'HOMMAGE A' met ruimte voor inscriptie. Alle doctores honoris causa, alle uittreedende leden van de raad van bestuur en alle professoren die met pensioen gaan,

ontvangen deze penning van verdienste. Deze penning is zowel in 1969 als in 1990 aan prof. Sanders toegekend.

De penning van de Universiteit van Luik is in 1929 ontworpen door Georges Petit en heeft een klassieke symboliek. De voorzijde toont een staande, gehelmde Pallas Athene in klassiek gewaad (als personificatie van de wetenschap) met op de rechterhand een personificatie van Nikè (de Overwinning) en in de linkerhand een speer en een schild met de Gorgonenkop. Op de achtergrond een perron (een zuil met pijnappel en kruis; het eeuwenoude symbool van Luik) en universiteitsgebouwen. De keerzijde is geheel bedoeld voor inscriptie. Wat vooral opvalt is de heldhaftige Pallas Athene. In deze context verwacht je haar





cat. nr. 7
($\frac{2}{3}$ ware grootte)

met haar uil (symbool voor wetenschap) in plaats van met speer en schild. Ook zou bij deze klassieke verbeelding een lauwerkrans beter passen dan Nikè. Deze erepenning wordt nog steeds toegekend 'aan doctores honoris causa en algemeen aan personen die zich verdienstelijk hebben gemaakt voor de universiteit'.

Jac. J. van Goor ontwierp in 1947 de erepenning van de Nederlandse Economische Hogeschool, voorloper van de Erasmus Universiteit. De jonge eik in de duinrand en het devies 'stevig onder de stormen' op de voorzijde zijn ontleend aan het grootzegel van de Hogeschool, opgericht in 1913. De symboliek is eenvoudig en sterk. Intuïtief zal iedereen de boodschap begrijpen. De keerzijde heeft binnen een dunne sierrand een volledig veld beschikbaar voor inscriptie. Het is daarmee een typische, traditionele erepenning.

De voorzijde van de erepenning van het T.M.C. Asser Instituut in Den Haag toont het portret van de naamgever van het instituut. Jüngers portret van een eerdere penning van 1898 is hier opnieuw gebruikt, zoals onder de signatuur expliciet vermeld is. De keerzijde is een eenvoudig, functioneel fabrieksontwerp zonder enige franje van Koninklijke Begeer. De penning stamt uit 1990 en is in de periode 1990-2006 dertien keer uitgereikt.

De *Johan van Oldenbarneveldt*penning is de belangrijkste erepenning van de stad Rotterdam en wordt tegenwoordig nog maar zeer zelden uitgereikt (tot nu toe minder dan twintig keer). Hij is in 1941 ontworpen door de Rotterdamse beeldhouwer Han Richters en is zowel mét als zonder persoonlijke inscriptie uitgereikt. Professor Sanders ontving deze penning in 1996 voor zijn inzet voor de kunst en



cat. nr. 8
($\frac{2}{3}$ ware grootte)



cat. nr. 10
($\frac{2}{3}$ ware grootte)



de Rotterdamse museumwereld in het bijzonder. Op de keerzijde symboliseren de afbeelding van de stoere bouwers en de spreuk van Van Oldenbarnevelt de werkstad Rotterdam: 'je krijgt het niet voor niets'. Dat geldt zeker voor deze penning. In 1999 ontving professor Sanders de erepenning van het Museum Beelden aan Zee, voor zijn inzet voor het museum en de kunst in het algemeen. De penning is een jaar eerder ontworpen door Frank Letterie. De afbeeldingen zijn modern, eenvoudig en intuïtief aansprekend. Ze tonen het uitzicht van het museum op de Noordzee en de thema's van het museum (onder andere een liggend naakt van Jan Meefout). De verbeelding en uitvoering van deze

gietspenning zijn zeer karakteristiek voor de kunstenaar.

De *Ad Fontes-penning* door Eric Claus ontworpen in 1976 is een penning van verdienste van de EUR die onder andere aan jubilerende hoogleraren wordt uitgereikt. De penning heeft geen ruimte voor inscriptie. De afbeeldingen op voor- en keerzijde met de bijbehorende Latijnse teksten 'met de eigen ogen waarnemen' en '(terug) naar de bronnen' tonen traditionele symboliek in een modern jasje. Deze verstilde penning heeft in zijn eenvoud een geweldige zeggingskracht en schoonheid.

De erepenning van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschap-



cat. nr. 5
($\frac{2}{3}$ ware grootte)





cat. nr. 9

pen (KNAW) wordt sinds 1983 jaarlijks uitgereikt. In 1998 ontving professor Sanders de penning 'wegens zijn grote verdiensten op het gebied van de rechts-wetenschappen, in het bijzonder op het terrein van het vennootschaps- en ondernemingsrecht en het arbitrage-recht'. Deze zilveren slagpenning is ontworpen in opdracht bij Koninklijke Begeer. De voorzijde toont het Trippen-huis aan de Kloveniersburgwal, zetel van de KNAW. Het gebouw is zeer nauwgezet weergegeven, zoals uit vergelijking met een gravure blijkt en de penning is vak-kundig afgewerkt. Voor- en keerzijde hebben een klassieke uitstraling, maar de penning oogt wat saai. Bij een voornaam instituut als de KNAW zou je toch een

sterker ontwerp verwachten. Het 'geëerd zijn met de penning' lijkt hier belangrij-ker dan de intrinsieke zeggingskracht van de penning.

De *Sylvan Gotschal Medal*, de ere-penning van de American Arbitration Association, toont op de voorzijde een no-nonsense weergave van de diverse vormen van transport en communicatie boven een wereldkaart, een weegschaal boven een lauwerblad, naam en devies van de uitgevende organisatie, plus een tweede, idealistisch motto. Al met al is deze zijde aardig volgepropt. Zeg maar een rommeltje. De keerzijde noemt als enige penning concreet de naam van de ontvanger samen met de verdiensten waarvoor hij is toegekend. ■



cat. nr. 4

Catalogus Schenking Sanders

- 1967 Jacques J. van Goor (1947), Erepenning Nederlandse Economische Hogeschool, slagpenning, zilver, 60 mm. NEPK1306
Inscriptie: Prof. Mr. P. Sanders Vormgever Juridische Faculteit
Lit.: VON WEILER 1960, nr. 1692.
- 1969 Godefroid Devreese (1909), Penning van verdienste Université Libre de Bruxelles, slagpenning, brons, 66 mm. NEPK1078
Inscriptie: P. Sanders 24 Janvier 1969
- 1973 Georges Petit (1929), Erepenning Universiteit Luik, slagpenning, brons, 60 mm. NEPK0994
Inscriptie: A Monsieur le Professeur P. Sanders, Mars 1973
- 1976 (medailleur en jaar onbekend), Sylvan Gotshal Medal; Erepenning van de American Arbitration Association, slagpenning, brons, 62,5 mm. NEPK1308
Inscriptie: Pieter Sanders 1976
- 1981 Eric Claus (1976) Ad Fontespenning; Penning van verdienste Erasmus Universiteit Rotterdam, gietpenning, brons, 92 mm. NEPK1301
Zonder inscriptie (uitgereikt 7 mei 1981).
Lit.: DE KONING 2002, cat. 105.
- 1990 Godefroid Devreese (1909), Penning van verdienste Université Libre de Bruxelles, slagpenning, brons, 65 mm. NEPK1303
Inscriptie: Monsieur le Professeur Pieter Sanders Chaire Paul Friers Novembre 1990
- 1992 L. Jünger (1990 / 1898) Erepenning T.M.C. Asserinstituut, slagpenning, brons, 80 mm. NEPK1302
Inscriptie: P. Sanders 23-10-1992
- 1996 Han Richters (1941), Johan van Oldenbarneveldtpenning - Erepenning van de stad Rotterdam, slagpenning, brons, 70,5 mm. NEPK1310
Zonder inscriptie (uitgereikt op 28 augustus 1996)
- 1998 Koninklijke Begeer (1983), Akademiepenning - Erepenning Koninklijke Akademie van Wetenschappen, slagpenning, zilver, 60 mm. NEPK1309
Inscriptie: Op 20 april 1998 uitgereikt aan Prof. Mr. P. Sanders
- 1999 Frank Letterie (1998), Erepenning Museum Beelden aan Zee, gietpenning, brons, 88 mm. NEPK1304
Op de rand de inscriptie: Piet Sanders September 1999
Lit.: THOBEN 2003, nr. 56-variant
- 1963 Cor van Kralingen (1963), Herinneringspenning 50 jaar Nederlandse Economische Hogeschool, slagpenning, brons, 70 mm. NEPK1305
Lit.: VON WEILER 1975, nr. 2866.
- 1970 Eric Claus (1970), Herinneringspenning Opening Aula Woudestein, gietpenning, zilver, 72 mm. NEPK1307
Lit.: DE KONING 2002, cat. 77
- 1973 Eric Claus (1973), Herinneringspenning Nederlandse Economische Hogeschool wordt Erasmus Universiteit, gietpenning, brons, 61 mm. NEPK1312
Lit.: DE KONING 2002, cat. 85

De penningen van de schenking Sanders zijn onderdeel van de penningtentoonstelling *Met een penning geëerd - aanwinsten van het NEPK 2006 - 2007*. Meer over deze tentoonstelling leest u in de rubriek *Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen* op pagina 93.

LITERATUUR

HANS DE KONING 'De veelzijdige penningkunst van Eric Claus' *De Beeldenaar* 26 (2002) 12- 23 en 63-90.

PETER THOBEN *Frank Letterie. Het leven in brons; beelden & penningen* (Museum Kempenland Eindhoven, 2003).

JHR. A.C. VON WEILER *Penningen geslagen of gegoten bij Koninklijke Begeer in de jaren 1935- 1960, Deel V* (Voorschoten, 1960).

JHR. A.C. VON WEILER *Penningen geslagen of gegoten bij Koninklijke Begeer in de jaren 1960- 1975, Deel VI* (Voorschoten, 1975).

NOTEN

- Familiepenningen ter herinnering van geboorte, huwelijk of overlijden, etc. zijn eveneens persoonlijke penningen. Deze categorie valt echter buiten het bestek van dit artikel. Voor familiepenningen zie onder andere

- A.J. BEMOLT VAN LOGHUM SLATERUS *Nederlandse familiepenningen tot 1813* (Zutphen, 1981) en de vele artikelen in de *Geuzenpenning* en *De Beeldenaar* (bijvoorbeeld *De Beeldenaar* 6 (1982) 144-146; 16 (1992) 174-175; 16 (1992) 213-217; 27 (2003) 110-116).
- De zogenaamde stedenpenningen of stedentkens uit de periode 1975-1990 zijn gelegenheidspenningen die hier buiten beschouwing worden gelaten. Voor dit soort penningen zie onder andere W. DE KREUK / J. MEVIUS *Nederlandse berdenkings- en gelegenheidspenningen van steden 1935-1989* (Vriezenveen, 1990).
- Zie onder andere FRITS SCHOLTEN / CAROLIEN VOIGTMANN *Ben ik in beeld; Penningen uit de Italiaanse Renaissance* (Leiden, 1998).
- FRANS VAN MIERIS *Histori der Nederlandsche Vorsten, Deel III* (Den Haag, 1735) 233-1. Phillip Attwood, dé specialist op het gebied van zestiende-eeuwse Italiaanse penningkunst, plaatst deze penning kort voor Karels aftreden in 1555. Hij baseert zich op een referentie aan vrijwel zeker deze penning in een brief van Leone Leoni aan kardinaal Granvelle gedateerd 14 augustus 1555 (PH. ATTWOOD *Italian Medals c. 1530- 1600* (London, 2003) vol. 1, p. 107, nr. 48 (met dank aan Carolien Voigtman)).
- Archief KNAW (met dank aan prof. dr. W.P. Gerritsen).

Kennismaking met Henk Van Bommel

Penningmaker in de zijlijn van de trend

LUCIE NIJLAND

In het voorjaar van 2007 besloot ik contact op te nemen met ontwerper Henk Van Bommel (1938), waarna een bezoek volgde in de herfst. Wetende dat hij zeer goed bevriend was met wijlen Willem Vis (1936-2007), zou Vis ook aan de orde komen in ons gesprek. Uit hoofde van hun dienstbetrekking als medailleur bij Koninklijke Begeer (hierna Begeer), een bedrijf dat slag- en gietpenningen uitvoerde, onderhielden zij contacten met penningkunstenaars. Ik had aan ieder een bezoek willen brengen, maar het overlijden van Willem Vis heeft dat verhinderd. De medailleurs werkten veel samen. Hun hechte vriendschap is daaruit ontstaan. In het in memoriam artikel over Willem Vis in *De Beeldenaar* 2007-6, staan ze op een foto uit 1988 in het Singer Museum. Net als Vis, was Van Bommel mij bekend als ontwerper, maar van een goede kennismaking met elkaar is het pas onlangs gekomen. Ik was benieuwd naar zijn positie binnen de penningkunst als gebonden en ongebonden penningmaker.

Langs de zijlijn

Naast het ontwerpen van Begeerpenningen, een opgedragen taak die Van Bommel vaak genoeg met plezier uitvoerde, maakte hij ook graag penningen in zijn vrije tijd. Uit liefhebberij, net als beeldhouwers dat plegen te doen. Thuis in zijn werkkamer ontwerpt hij ze nog steeds. Van zijn werk zagen we relatief weinig in *De Beeldenaar*.

De klassieke slagpenning, veelal in opdracht gemaakt, kreeg in de jaren tachtig hevige concurrentie van artistieke ontwikkelingen op penninggebied die meer aansloten bij de plastische opvat-

tingen van beeldhouwers. Hierdoor kwam Van Bommel, net als Willem Vis, in kunstzinnig opzicht langs de zijlijn te staan. De nieuwe richting waarin de penning zich had begeven (overigens niet alleen in Nederland) werd in hoge mate bepaald door ex-pupillen van beeldhouwer Piet Esser (1914-2004), docent aan de Rijksakademie in Amsterdam en zelf verwoed penningmaker. Esser trok de penningkunst naar een ongekende bloei. Hij had een eigen stijlschool gekweekt, waarnaast andere richtingen in de schaduw kwamen te liggen. Opvallend aan deze ontwikkeling was dat de slagpenning steeds verder op de achtergrond raakte. Esser liep bovendien niet warm voor de soort en de techniek ervan. Hij stimuleerde de vrijheid van de gemodelleerde – lees: geboetseerde – penningen, die in toenemende mate de allure van kleinplastieken kregen. Die stijl bepaalde steeds vaker de gedaante waarin de Nederlandse (giet)penningkunst zich vanaf 1960 begon te manifesteren. In de school van Esser stond artistieke kwaliteit voorop en was vakmanschap daar



Narcis, brons, gietpenning (2½ ware grootte)

*Manneke, brons,
gietpenning
(2/3 ware grootte)*

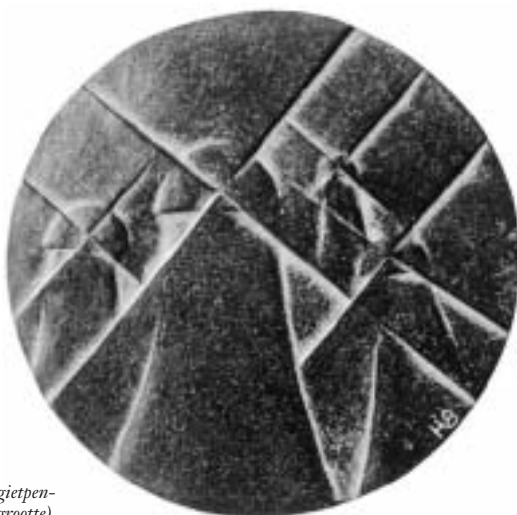


hooguit dienstbaar aan. Een goed voorbeeld daarvan is de *Huwelijks- of relatiepenning* (1988) van P  p   Grégoire. (zie *De Beeldenaar* 12 (1988) 425).

Bij wat we gemakshalve maar de School van Begeer zullen noemen, lag de nadruk op vakmatige ambachtelijkheid en productie. Voor medailleurs als Van Bommel en Vis werd het mede daardoor moeilijker om zich te doen gelden tussen de nieuwe trends. Zelfs hun gietpenningen raakten uit de gratie. De geringe waardering voor hun penningen werd nog versterkt door de sinds de jaren tachtig afstandelijker geworden relatie van hun werkgever

met de Vereniging voor Penningkunst (VPK). De slagpenning bleef overwegend in het verdomhoekje en dat ontging hen niet.

In 1998 trokken Van Bommel en Vis samen op een assertieve manier aan de bel tijdens het congres *Fédération Internationale de la Médaille* (FIDEM) in Den Haag. Nederland was toen gastland voor dit tweejaarlijkse penningkunst-evenement. Zij bedachten - vanuit persoonlijke stal en onder hun eigen namen - een prijsuitreiking voor die gelegenheid. Eenmaal aan het woord, wist Vis zijn betoog ten gunste van de slagpenning met overtuiging te brengen



*Molens, brons, gietpenning
(2/3 ware grootte)*

*Vriendschap, brons,
gietspenning*

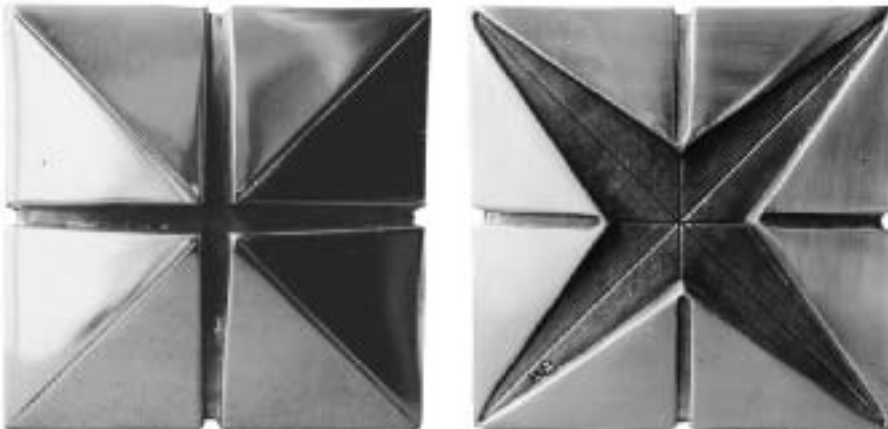


en reikte de *Willem Vis / Henk van Bommel-prijs* voor ‘The best struck medal’ uit aan José Simão voor de daar tentoongestelde penning *Natália correia - il estação* (1997). Hiermee accentueerden zij de in hun ogen ontorechte achterstelling van de geslagen penning. De medailleurs wisten het salonfähige ‘awards-system’ van de organisatie op geestige wijze aan te wenden. Hun gezamenlijk ontworpen penning voor de naar henzelf genoemde prijs hoorde in het rijtje prijzen van dit FIDEM-congres meer dan thuis: tussen onder andere de *Gay van der Meer-prijs* en de *Jan Paul Kruijmel-prijs* (zie *De Beeldenaar* 33 (1999) 39).

Van Bommel

Uit nieuwsgierigheid hoe het Van Bommel nu vergaat, ging ik bij hem op bezoek. In alle gezelligheid bij hem thuis in Den Haag wierpen wij een terugblik op zijn loopbaan en spraken over de penningkunst.

Van Bommel volgde in Den Haag de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in de avonduren, van 1955-1960, in teken- en grafische richting. Na zijn indiensttreding in 1963 bleef Henk van Bommel 36 jaar modelleur bij Begeer. Het bedrijf was gespecialiseerd in kleine en edelmetalen voorwerpen zoals: trofeeën, schalen,



*Vuurwerk, brons,
gietspenning
(2/3 ware grootte)*



gedenkplaten, bijzondere heraldische attributen, ambtsketens en bestek, maar men kon bij Begeer evenzeer terecht voor gelegenheidsmunten en slag- en gietpenningen. Allemaal voorwerpen die Van Bommel ook ontwierp. Begeer verzorgde bovendien eigen munt- en penninguitgiften voor de verzamelaar, waarvoor Van Bommel en Vis menig ontwerp leverden. (Toen collega Vis vertrok om voor zichzelf te beginnen, werd Van Bommel in 1980 hoofd van de ontwerpafdeling).

Voor hun verdere artistieke ontwikkeling mochten Van Bommel en Vis, op aanbeveling en kosten van Begeer, lessen volgen op de Haagse Vrije Akademie Psychopolis. Eén dagdeel per week gingen ze zich plastisch bekwamen onder de leiding van Rudi Rooijackers. Ze werkten er naar model, portretboetsen bijvoorbeeld.

In tegenstelling tot gangbare veronderstellingen, besteedde de directie van Begeer wel degelijk aandacht aan Van Bommels wens ook vrije penningen te maken. Dat later de situatie veranderde doordat het bedrijf verhuisde en onder een andere eigenaar en leiding verder moest, werd dan ook voor hem een minpunt in zijn relatie met het bedrijf. Dat laat onverlet dat Van Bommel zich bij Begeer tot een vakbekwaam en consciëntieus ontwerper kon ontwikkelen. Bovendien ontstonden hier zeer waardevolle vriendschappen met collega's,

vooral met Vis. Nadat het bedrijf in 1985 verhuisde van Voorschoten naar Zoetermeer veranderde de aard van zijn contact met het bedrijf en verminderte Van Bommels animo om er te werken. In 1999 ging hij met de VUT.

Penningen

Van Bommel houdt van de natuur. Voor zijn vrije penningen laat hij zich er door inspireren. Motieven als boom, blad, bloem, vogel en vlinder verwerkt hij tot aandoenlijk elementaire penningen. Meestal moeten die het hebben van een organisch decoratief effect. Als je er meer tegelijk ziet, valt op dat de plastische oplossing zich te weinig ontplooid naar een identiteitsgebonden verbeeldende kracht. Ik heb er één uitgekozen om u te laten zien: de *Narcis*. De andere vier vrije (giet)penningen die ik voor dit artikel selecteerde hebben een helderder onderwerp en zijn scherper van vormgeving. De eerste is *Manneke*, waarop Van Bommel een compact kort mannetje in standbeenpose neerzet. De compositie en vorm hebben aangename rondingen. De keerzijde is voorzien van een speels letterbeeld, waarbij de pittige letters zo zijn gepositioneerd, over de rug van het figuurtje, dat ze de imaginaire hulplijntjes boven en onder overschrijden. Hier zie je dat Van Bommel het ontwerpen van een letterbeeld beheerst. Voor- en keerzijde zijn een eenheid. In *Molen*

heeft hij een plastisch patroon gemaakt met een verbijsterend effectieve werking van de strakke gleuven, die de wieden suggereren. De keerzijde verbeeldt de roterende werking van de as en de draaibeweging van de molensteen met molenijzer. De gelijke intensiteit van het reliëf verbindt voor- en keerzijde. Ik kijk graag naar het effect, maar mis het gebruik van tekens voor betekenis, zoals tekst. De *Vriendschapspenning* zegt veel over Van Bommel zelf: dat hij waarde hecht aan de duur van een vriendschap. Voor- en keerzijde zijn verbonden met een simpele decoratieve ingekerfde tekening van druiventros en -blad. De letters staan functioneel in het rond, met een goede leesbaarheid. Bij het koppel op het bankje voorkomt het been over de knie een saaie centering op het fond. Precies zoals bedoeld: een aanblik van trouw en genegenheid.

Vouwwerk is totaal anders, geometrisch. De vormgeving is niet volledig strak en sterk symmetrisch. Het oogstrelende eraan is de polijstglans. Verder toont de diagonale open vorm - en op de andere zijde het gesloten effect - een diffuse ideesturing. Je zou graag eraan willen aflezen waarom deze penning is gemaakt.

Een Begeer-penning

Alle hierboven besproken penningen zijn uit liefhebberij gemaakt, waarbij de strengheid van verplichte opdrachten niet telde. Uit Van Bommels Begeertijd koos ik één voorbeeld: de slagpenning *Alkmaar 400 Jaar Waag* (1982). De penning is er een uit zeer velen die hij beroepshalve vorm gaf. De afbeelding en de letters zijn vakkundig in een compositorisch evenwicht geplaatst, maar de plastische artisticeit komt bij dit soort opdrachten flink in het gedrang. De onwetende klant die geen bijzondere of kunstzinnige eisen stelt, gaat af op de keuze die het productiebedrijf biedt voor een bepaalde prijs. Ontwerpers in dienst van het bedrijf zijn onderworpen aan de vraag, het bedrijfsaanbod en de productietijd en -middelen. Dat Van Bommel wat penningen betreft meer in zijn mars had dan enkel dit genre te maken, laten zijn gietpenningen zien. Eigenlijk is het een wonder dat een vakman als Henk van Bommel ook in zijn vrije tijd plezier had in penningontwerpen en ze ook daadwerkelijk uitvoerde. ■

Lucie Nijland is beeldhouwster, penningmaakster en lid van de redactie van *De Beeldenaar*.

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16^e tot en met de 21^e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Bijna de 25.002de bezoeker

JOOP DE VRIES

Begin oktober zag ik bij een vriend een terracotta versie van de *Van Eijck-penning* van Theo van de Vathorst (zie *De Beeldenaar* 32 (2008) 41). Ik heb Theo gemaild, dat als er een bronzen versie beschikbaar zou zijn, ik er een wilde aanschaffen. Theo antwoordde mij dat die er inderdaad was. Hij zou hem komen brengen, zodat hij kon zien in welk gezelschap de penning zou komen. Woensdag 31 oktober was het zo ver. Theo kwam langs en we hebben gesproken over penningen en over mijn verzameling. Bij zijn vertrek heb ik Theo aangeraden nog even het bij mij om de hoek gelegen Geldmuseum te bezoeken. Hij antwoordde dat in dat museum toch geen barst te zien was, maar ik wees hem op de mooie tijdelijke tentoonstelling met renaissancepenningen samengesteld door Carolien Voigtman.

Drie kwartier later werd er bij mij aangebeld en tot mijn stomme verbazing stond Theo weer voor de deur. Hij vertelde mij van zijn ontvangst als 25.000ste bezoeker van het museum. Ik heb snel mijn camera gepakt en een foto gemaakt.

Later hoorde ik dat museummedewerkers dachten dat er sprake was van doorgestoken kaart: 'het kan nooit toeval zijn dat een bekende Utrechtse kunstenaar dit lot treft'. Van de dames van de receptie vernam ik echter hoe ze die woensdag hadden zitten wachten op de 25.000ste bezoeker. Een vader met zijn zoontje waren komen aanfietsen; zij waren nummer 25.000 en 25.001. Maar omdat het op slot zetten van hun fiets nogal tijd nam, was Theo ze net voor. ■

Joop de Vries verzamelt hedendaagse penningen en is bij het Geldmuseum vrijwillig werkzaam als 'geldgids'.



Een spotpenning op het Concilie van Trente

In het midden van de zestiende eeuw moest de Kerk in West-Europa twee belangrijke gevaren trotseren. Enerzijds was dat het protestantisme en als tweede gevaar waren daar de uit de Balkan oprukkende Turken. Om zijn macht te consolideren, besloot de paus tot het houden van een concilie in Trente. Rooms Keizer Karel V, in die tijd al ziekelijk, had juist vrede met de koning van Frankrijk gesloten en van hem bovendien de toezegging gekregen te zullen participeren in de strijd tegen de Turken. Maar omdat werd verwacht dat de uitkomst van dat concilie tot een verdere onderdrukking van het protestantisme zou leiden, was in de Rijksdag van 1545 een belangrijk aantal (protestantse) Duitse vorsten niet bereid de strijd tegen de Turken aan te gaan, als niet het onzalige plan van een concilie werd verijld. Van Mieris schrijft hierover in *Histori der Nederlandsche vorsten*:¹ 'beweerende datmen geen uitheemschen kryg konde beginnen, dan naa de inwendige rust verzekerd zoude zyn: wandt onder welk rechtmatig voorwendsel zoude iemand geld van zyne Onderdaanen konnen eischen, zoomen dezelve geene verzekering gaf, datze

met wyf en kinderen in vrede by hunnen Godsdienst zouden blyven, ja zoomen den Turk beoorloogde, en hierentusschen t'huis in gevaar bleef, wat zoomen daar door uitwinnen?' De paus persisteerde in het concilie en bood de keizer 12.000 voetknechten en 500 ruiters aan om de Lutheranen te bedwingen. Het gevolg was dat op veel plaatsen de vlam in de pan sloeg.

Van Mieris beeldt bij zijn overzicht drie verschillende penningen af van onbekende medailleurs met een ernstige bespotting van Roomse kerkvorsten. Alle penningen zijn gebaseerd op dubbelbeeltenissen van 'paus/duivel' en 'kardinaal/nar', maar hebben verschillende omschriften. Een dergelijke zilveren penning, waarschijnlijk eind zestiende eeuw gegoten naar een vroeger exemplaar, is hieronder afgebeeld. De omschriften luiden 'ECCLESIA PERVERSA TENET FACIEM DIABOLI' en 'STVLTI ALIQVANDO SAPIENTES'. Vrij vertaald: 'De moderne kerk lijkt des duivels' en 'Soms wijs, maar meestal krankzinnig'.

De spotternij met de dubbelbeeltenissen is decennia lang doorgegaan. De steden Keulen en Frechen waren eind zestiende eeuw belangrijke productie-

KEES VAN DER
POL



(1½ x ware grootte)



centra voor de West-Europese markt van gebakken hardstenen kruiken, waaronder de zogenaamde 'baardmankruik'. Die is om praktische redenen aan de hals versierd met een baardig hoofd en op de buik zijn één of meer ingestempelde zegels of appliques aangebracht. Want meestal at men in die tijd nog met zijn vingers en huisvrouw of waard zagen zo'n kruik liever niet uit de vette handen glijden. In Amsterdam en in Hoorn zijn in de bodem fragmenten van baardmankruiken gevonden met een zegel met de beschreven dubbelbeeltenissen en in Rotterdam is nog een loden afgietsel van de weergegeven penning opgegraven met een wat dikere rand. Overigens was het produceren of verhandelen van dit soort vaatwerk in Keulen of Frechen niet ongevaarlijk. Voor deze blasfemie was vernietiging van de koopwaar wel het minste, recidive kon leiden tot verbanning van persoon, naaste familie en personeel.²

Zelfs begin achttiende eeuw waren de dubbelbeeltenissen nog niet vergeten, maar wellicht niet meer geheel helder voor de geest. Immers een onbekende graveur versierde de bovenzijde van de hier afgebeelde roodkoperen tabaksdoos omstreeks 1720 met een conventioneel plaatje (de wapens van de gewesten), maar met op de onderzijde (dus toch een beetje in het verborgene) een krijgshaftig lopende Hollandse leeuw tussen twee dubbelbeeltenissen, te weten 'kardinaal/nar' en 'paus/nar'. Zou hij de betekenis wel geweten hebben? ■

NOTEN

1. FRANS VAN MIERIS *Histori der Nederlandsche vorsten* (s-Gravenhage, 1723-1731).
2. *Steengoed onderzocht vormen uit vuur* nr. 198 (2007).

Kees van der Pols is gepensioneerd beroepsmilitair en verzamelt samen met zijn echtgenote sinds jaren veelal kleine objecten die met de Nederlandse revoluties worden geassocieerd. Het betreft met name 'De Opstand' in de tweede helft van de zestiende eeuw en de periode 1780-1813. Voor Van der Pols zijn de objecten pas echt interessant als er een verhaal omheen valt te vertellen; met penningen is dat al gauw het geval.

Penningmarkt

Een reactie en een voorstel

Wat laat reageer ik op het artikel van Lucie Nijland in *De Beeldenaar* 2007-2 over de penningmarkt die gewoontegetrouw plaatsvindt na afloop van de jaarvergadering van de Vereniging voor Penningkunst (VPK). In het artikel beweert Lucie dat bevordering van de beoefening en belangstelling voor de penningkunst het enige belang van de VPK zou moeten zijn en dat marktwerking daar niet goed tussen past. Misschien is het woord 'markt' hier de boosdoener. In mijn ogen is die penning'markt' juist zeer goed ter bevordering van de beoefening van en

de belangstelling vóór penningen. En voor beide partijen zou het als eye-opener kunnen werken. Voor maker én verzamelaar. Zeker in het licht van de eveneens gesignaleerde tweestroming die onderhuids binnen de VPK heerst.

Voor mij is tijdens de penningmarkt niet de verkoop essentieel, maar het kennis nemen van wat er buiten de door de VPK aangeboden jaar- en inschrijfpenningen op penningengebied gebeurt. Zowel voor de maker, als voor de verzamelaar. Het is zeer stimulerend andermans oeuvre te zien en een uitgelezen mogelijkheid om andere pennin-

LINDA VERKAAIK



gen te kunnen bekijken. Dat roept vergelijkingen en discussie op en geeft stof tot nadenken. Zowel over het gemaakte, als over het reeds verzamelde.

Je hebt altijd je eigen oogkleppen en principes in je vormgeving. Maar ook je eigen verzamelgedrag. Daarom werkt het zeer stimulerend om met elkaar van idee te wisselen. Dat lijkt mij een band te scheppen tussen beide partijen, maar ook tussen makers en verzamelaars onderling. Ik vind het erg verhelderend om zowel met verzamelaars, als met penningmakers rechtstreeks in contact te komen en om te ontdekken hoe er gedacht wordt over bepaalde stromingen. Zeker met de penning in de hand erbij. Juist daarvoor schept die 'markt' een uitgelezen gelegenheid.

Een groter oeuvre kunnen inzien, dan dat je kent van een paar websites of een tentoonstelling of een ontwikkeling in vormtaal herkennen, geven beslist gespreksstof. Maar ook om andermans verzameling te kunnen inkijken, is leuk en leerzaam. Een vereniging waar de leden uit alle windrichtingen komen, verzamelen uit al die windrichtingen. En vreemde exemplaren ontdekken in een collectie, is dan heel erg spannend.

Tijdens de VPK-penningmarkt is er wat betreft penningen, op geen enkele andere plaats meer aan potentie aanwezig. In dezen is de VPK een unieke vereniging waar juist hiervoor die mogelijkheid geboden wordt. Alleen er wordt nauwelijks gebruik van gemaakt. Voor mij zou dit onderdeel van de jaarvergadering uitgebreid mogen worden. Ik was de laatste keer heel teleurgesteld over de geringe opkomst. Bovendien waren het opnieuw dezelfde penningmakers als in de voorgaande jaren. Een verbetering zou zijn als meer penningmakers een groter geheel van hun werk zouden kunnen tonen. En verzamelaars zou ik vragen eens een deel van de verzamelde penningen te tonen. Dat geeft inzicht in hoe iemand denkt, hoe

iemand verbanden legt en waar relaties tussen penningen liggen.

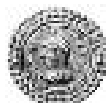
De verhelderende lezing van Peese Binkhorst in 2005 over wat in zijn ogen wel of geen penning is, gaf een mooi beeld over zijn collectie. Daardoor kregen anderen een veel ruimer beeld hoe een verzameling opgebouwd wordt en waarom er bepaalde penningen wel en niet in zijn opgenomen.

Ik zou verzamelaars en penningmakers willen oproepen om tijdens de volgende penningmarkt iets te tonen van wat hen nu bezighoudt. Dan wordt de markt minder markt en maakt ze de gezamenlijke belangstelling zichtbaar en tastbaar. ■

Linda Verkaaik is beeldhouwster en ontwerpt geregeld penningen.



MUNTHANDEL
G. HENZEN



Wij bieden u een ruim assortiment van

*Grieks, Romeins en
Byzantijns*

*Middeleeuws en
Provinciaal*

Koninkrijk en Overzee

*Buitenlands en
Archeologie*

(wij verkopen zeer eenvoudig)

Wij kopen ook graag goede munten aan
en betalen zeer hoge prijzen!

Vraag onze rijkelijk geïllustreerde prijslijsten aan!

Postbus 11 • NL-3958 ZT Amerongen

• Tel.0377 430551 • Fax.0377 430552 •

website: www.henzen.org

Een teken aan de wand

Over een geuzenpenning op Kasteel Gaasbeek

JANJAAP LUIJT

Afgelopen zomer bezocht ik Kasteel Gaasbeek, van oorsprong een versterkte burcht uit het midden van de dertiende eeuw die Brabant moest beschermen tegen invallen uit Vlaanderen en Henegouwen. Een van de bekendste heren van Gaasbeek is ongetwijfeld Lamoraal, graaf van Egmond, die het kasteel kocht in 1565. Naar de bewogen tijd dat hij het kasteel bezat, verwijst een gevelsteen die in een van de kasteelmuren is ingemetseld. De gevelsteen (ca. 120 x 40 cm) toont links een geuzenpenning met daaronder de tekst 'en tout fidelles au Roy' en rechts daarvan de tekst 'Par le pain le sel et la besace / les Gueul ne changeront quou que l'on face / 1566'. De penning is in verschillende publicaties beschreven, waaronder de *Histori penningen* van Van Loon.

Geuzenpenningen vinden hun oorsprong in de jaren zestig van de zestiende eeuw, toen het calvinisme zich in de Nederlanden verspreidde en Filips II (1527-1598), koning van Spanje en landsheer van de Nederlanden, hen met straffe hand liet vervolgen. Deze strafvervolgung lag vervat in een reeks plakaten die werd uitgevoerd door een kerkelijk gerechtshof, de inquisitie. Hoewel de inquisitie een kerkelijke instelling was, wist de Spaanse vorst deze te gebruiken als middel om de leenadel in haar macht te beknotten en het koninklijk gezag uit te breiden. Het verzet tegen de inquisitie en de plakaten groeide met steun van edelen die zich in hun positie bedreigd zagen. Ter gelegenheid van de bruiloft van Alexander Farnese (1545-1592), de zoon van landvoogdes Margaretha van Parma (1522-1586) die namens de vorst de

Nederlanden regeerde, was begin december 1565 een grote groep edelen aanwezig in Brussel. Een aantal van hen kwam daar bijeen en sloot een 'Bond' tegen de plakaten en de inquisitie. In het stuk dat zij opstelden, eisten zij het staken van de activiteiten van de inquisitie en het intrekken van de plakaten die de vrijheid van geweten aantastten. Het algemene verlangen naar verzachting van de plakaten leidde in de eerste maanden van 1566 tot enige honderden toetredingen.

De aan het hof invloedrijke katholieke prins Willem van Oranje (1533 - 1584), stadhouder van Holland en Zeeland, haalde het Verbond van Edelen over landvoogdes Margaretha van Parma een smeekschrift aan te bieden, waarin haar gevraagd werd de vervolgingen te staken. Namens de aanwezige edelen legde Hendrik van Brederode, heer van Vianen en burggraaf van Utrecht (1531-1568), een verklaring af en bood het Smeekschrift aan. Volgens de overlevering zou bij de aanbieding van het Smeekschrift de koningsgezinde Karel, graaf van Berlaymont (1510-1578), lid van de Raad van State en





stadhouder van Namen, Margaretha hebben gerustgesteld met de woorden: ‘Ce ne sont que des gueux!’ (het zijn slechts bedelaars).¹

Enkele dagen na de aanbieding van het Smeekschrift hield Hendrik van Brederode in Brussel ten huize van Floris van Pallandt, graaf van Culemborg (1537-1598), met andere edelen van het Verbond een maaltijd. Bij die gelegenheid hing Brederode een bedeltas om zijn hals en bracht een dronk uit met een houten bedelnap. Vervolgens gaven de aanwezige edelen de bedelnap door, waarbij ieder die er uit dronk, zwoer de koning trouw te blijven tot het dragen van de bedeltas aan toe. De tekst van deze belofte is terug te vinden in de omschriften op geuzenpenningen².

Hoewel hij zelf niet op het feest aanwezig was, schreef de uit Atrecht (Arras) afkomstige katholieke jurist Pontus Payen hierover: ‘... allen zwoeren het verbond steeds trouw te zullen blijven, en voor elkaar te leven en sterfen. Dit alles ging gepaard met het meest bespottelijke ceremonieel waarvan ik ooit heb gehoord: degene die de

bedelzak droeg, nam de houten nap in de hand, strooide zout in de wijn en sprak een Frans vers, dat ter plaatse was verzonnen: ‘Par le sel, par le pain, par la besace / Les Gueux ne changeront quoi qu’on fasse (bij het zout, het brood en de bedelzak, de Geuzen wijken voor niets of niemand).

Naar aanleiding van de gebeurtenissen op het banket bij de Graaf van Culemborg kozen de opstandelingen de bedelzak als hun herkenningsteken. In de dagen na het banket verschenen te Brussel veel van hen met een bedelzak of met een geuzenpenning aan een lint om de hals, waarop de bedeltas een centrale plaats innam. Deze penningen verwezen naar de insignes die stadsbesturen in die tijd aan bedelaars verstrekten als teken dat het hen was toegestaan te bedelen. Geuzenpenningen verschenen in verschillende uitvoeringen. Het exemplaar op de gevelsteen toont op de keerzijde twee edelen en de tekst ‘IVS QVES A PORTER LA BESACE’.

Waarschijnlijk diende als voorbeeld een geuzenpenning met op de voorzijde het portret van koning Filips II en de tekst ‘EN TOVT FIDELLES AV ROY’. Overigens vermoed ik dat de gevelsteen niet uit het einde van de zestiende eeuw dateert, maar van later datum is. ■

NOOT

1. Bewegende beelden van deze gebeurtenis uit 1933 zijn via internet te zien op <http://geschiedenis.vpro.nl/artikelen/38983079/>
2. Anton van der Lem, *Verbeelding van Vrijheid; Van Gelder-lezing* (Utrecht 2006).

Janjaap Luijt (1966) verricht archiefonderzoek in opdracht van notarissen, bedrijven en particulieren. Zijn eigen interesse ligt daarbij bij de gouden zilvermeden van de zeventiende en achttiende eeuw en de geschiedenis van de Munt te Utrecht. Hij is hoofdredacteur van *De Beeldenaar*.

Berichten uit het Geldmuseum

Kunstzin in de families Van der Kellen en Menger

Het voormalige Nederlands Muntmuseum heeft zich, naast zijn algemene museale functies op numismatisch gebied, steeds opgeworpen als bedrijfshistorisch instituut van het Utrechtse munthuis. Het Geldmuseum dat statutair gehouden is om de vroegere taken van zijn fusiepartners over te nemen gaat hier mee door. Zo heeft de afdeling Collecties & Onderzoek behalve voor de producten van het munthuis ook speciale interesse voor zaken als de bouwgeschiedenis van het muntgebouw, de inrichting ervan, de apparatuur en de mensen die er werkten.

Het verheugde ons dan ook bijzonder dat we onlangs bezoek kregen van twee nazaten van 's Rijks Stempelsnijders uit de negentiende eeuw. Hun stamboom gaat terug op zowel de familie Van der Kellen als de familie Menger, geslachten die tweemaal door een huwelijk aan elkaar verbonden werden. Het eerste onderlinge huwelijk was dat van de stempelsnijder David van der Kellen junior met Henriette Frederica Menger in 1830; het tweede dat van Hendrik Carel Menger met Hendrika Wilhelmina van der Kellen in 1889.

De heer A. Wijgmans en zijn kleinzoon, die het Geldmuseum bezochten, kwamen niet met lege handen. Een tijd geleden hadden zij bij een bezoek aan het Nederlands Muntmuseum al eens een aantal penningen aan conservator Albert Scheffers getoond.¹ Ditmaal brachten zij weer enige overgeleverde

penningen mee, maar tevens een aantal documenten met betrekking tot de graveur David van der Kellen junior én een fraai bewerkt schoolschrift met familiegegevens.

De documenten getuigen stuk voor stuk van de vele raakvlakken die David van der Kellen had met het culturele leven van zijn tijd:

- een bericht over de toekenning van een eervolle vermelding wegens door Van der Kellen tentoongestelde voorwerpen op de Tentoonstelling van Voorwerpen van Nationale Nijverheid te Haarlem, 4 augustus 1825 (naast de gedrukte tekst staat geschreven: 'graveerwerk op metalen'),
- een exemplaar van het Dagblad van 's-Gravenhage van woensdag 11 juli 1832, met daarin de aankondiging dat Van der Kellen's tweede penning op Van Speyck's heldendood in februari 1831 (vervaardigd in opdracht van de overheid, naar een ontwerp van het Koninklijk Instituut) gereed is, met een gunstige recensie van het werk.²
- de oorkonde behorend bij zijn benoeming tot lid van de Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, 6 februari 1833.
- een bericht van 12 mei 1841 dat Van der Kellen daags tevoren is aangenoemen als lid van Arti et Amicitia te Amsterdam.
- een vriendschappelijke brief van L. Marchand, 'medecin-vétérinaire'

MARCEL VAN
DER BEEK

In de rubriek 'Berichten uit het Geldmuseum' leveren medewerkers van de afdeling Collectie en Onderzoek van het Geldmuseum om beurten een korte bijdrage om zo het onderzoek dat verricht wordt bij het Geldmuseum voor het voetlicht te brengen. De onderwerpen variëren van nieuwe aanwinsten tot een kijkje achter de schermen.



Het schrift met familie-gegevens

- te Luik, gedateerd 8 juli 1841 (hoogst waarschijnlijk gaat het hier om Louis Marchand, een van oorsprong Duits-talig dichter uit Luxemburg; de brief bevat een gedicht getiteld 'Résignation').
- een brief van de president van Arti et Amicitia, J.A. Kruseman, met het verzoek om op te treden als corresponderend lid in Utrecht voor de te heroprichten Maatschappij tot Bevordering der Beeldende Kunsten, 27 oktober 1845.
- de oorkonde behorend bij de benoeming van Van der Kellen tot 'Chevalier de Notre Ordre de la Couronne de Chêne' (Ridder in de orde van de Eikenkroon), gedateerd 12 december 1849.
- het bericht gedateerd 30 juni 1857 dat hij is aangenomen als lid van het Provinciaal Utrechts Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

- het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad donderdag 3 april 1879 (met aantekening 'Vaders begrafenis / geb. 10-10-1804') met het bericht over zijn begrafenis.
- een (reeds bekende) foto van graveur David van der Kellen sr, met overjas en hoed staand tegen een stoel, gemaakt door Georges Statuaire, Photographe, Utrecht, Vrouw Jutte Straat 344.

Veel informatie bood het schrift met familiegegevens, dat in 1929 is samengesteld ter gelegenheid van de veertigjarige bruiloft van het (hierboven als tweede vermelde) echtpaar Menger - Van der Kellen. Eenzelfde mijlpaal blijkt trouwens ook het eerste echtpaar Van der Kellen - Menger te hebben mogen vieren. Gedegen genealogisch onderzoek levert zeker meer en betrouwbaarder geboorte-, trouw- en sterfdatums op dan in dit schrift vermeld staan.³ Maar dat was in 1929 ook niet de opzet van samensteller Carel van der Kellen, een broer van de bruid. 'Ik heb namelijk beoogd', schrijft deze in het voorwoord, 'de namen van talrijke kunstenaars en knappe koppen, die door de Mengers en van der Kellen's, zoowel in de mannelijke als in de vrouwelijke linies, gedurende meer dan een eeuw zijn opgeleverd, aan de vergetelheid te ontrukken. Hoogst zelden toch zal men in twee families, wier leden door meerdere huwelijken elkan- ders kunstaanleg ongetwijfeld gunstig hebben beïnvloed, een zoo groot aantal kunstenaars en kunstlievenden aantref- fen. Eenvoud en bescheidenheid, beide kenmerken der waarlijk grooten van geest, heeft hen allen gesierd; zich zelf zochten zij nimmer.'

Het schrift heeft een kleurig bewerkte voorzijde. De ingekleurde tekening toont een vruchtdragende 'stam'-boom op schrale grond, waartegen een Utrechts stadswapen rust en die in de kruin een lint draagt met de tekst 'MENER - V. D.

KELLEN', terwijl op de achtergrond de zon opkomt. De titel op de eerste pagina luidt 'Aanteekeningen betreffende de geslachten Menger en v. d. Kellen, bijeengegaard ter gelegenheid van de 40-jarige echtvereeniging van Hendrik Carel Menger en Hendrika Wilhelmina v.d. Kellen op 17 Oktober 1929'.

De familiestamboom, voorzover die ons iets over de stempelsnijders en hun directe omgeving vertelt, ziet er in grote lijnen als volgt uit (de cijfers in vierkante haken verwijzen naar de cijfers in de tabel). Als eerstgenoemde onder de Van der Kellens fungeert David van der Kellen [1] (1764-1825), geboren te Velsen. Als stempelsnijder bij 's Rijks Munt staat hij bekend als David van der Kellen senior.⁴ Het schrift vermeldt: 'Aanvankelijk goudsmid en graveur. Leerling van den medailleur Holtzheij. Werd door koning Lodewijk Napoleon benoemd tot graveur aan 's Rijks Munt. Vervaardigde in 1816 den stempel voor den in dat jaar geslagen Nederlandsen rijksdaalder'. De schrijver merkt nog op dat de familie Van der Kellen vermoedelijk van Scandinavische oorsprong is.

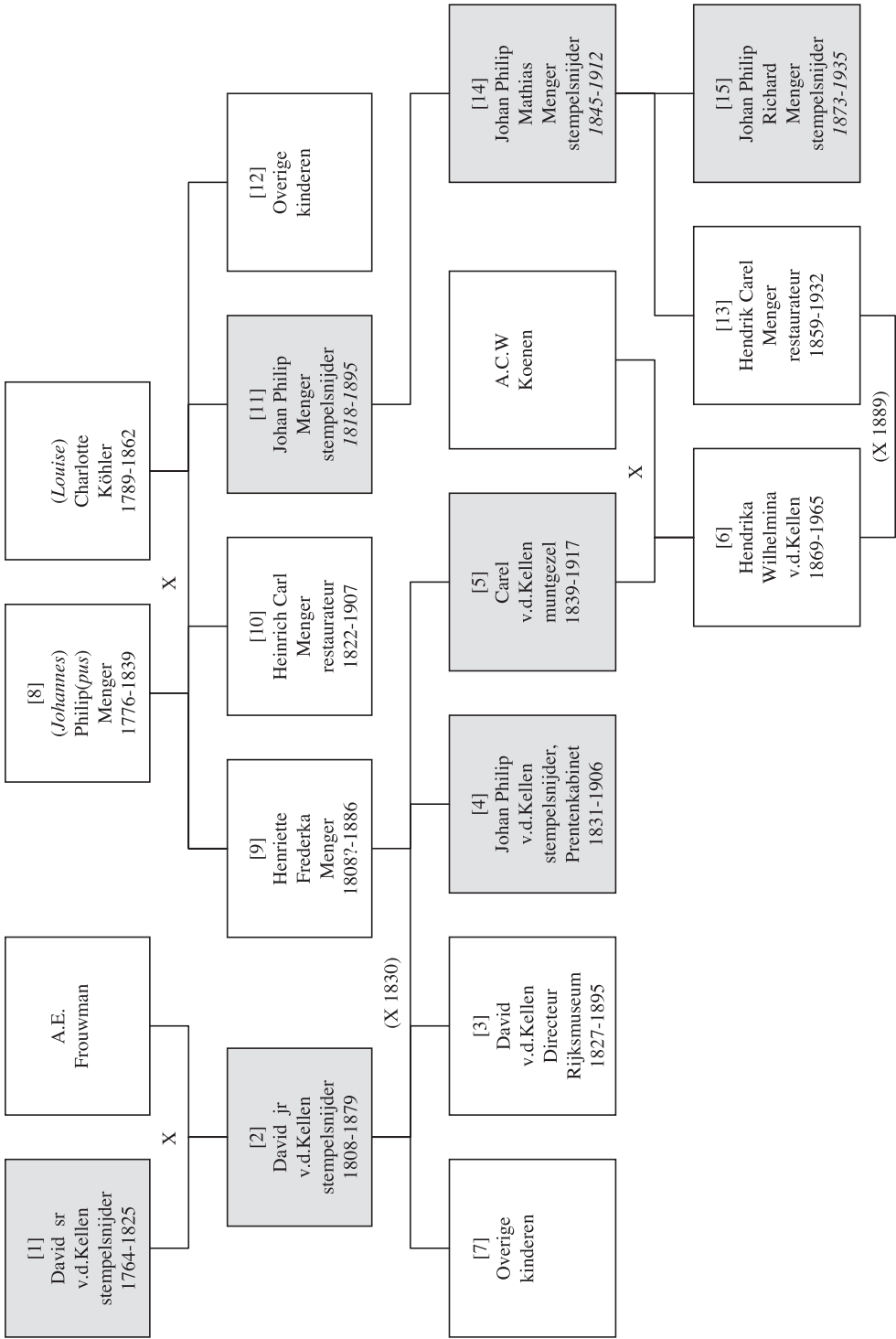
Zijn zoon, David van der Kellen junior [2] (1804-1879), wordt uitvoerig behandeld. '1e stempelsnijder aan 's Rijks Munt. Ridder in de orde van de

Eikenkroon. Ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw. Graveur. Medailleur. Schilderde niet onverdienstelijk. IJverig verzamelaar van Hollandsche schilderijen, waaronder zelfs belangrijke werken van Frans Hals en van Goyen voorkwamen. Sneed tal van fraaie medailles, o.a.: Een tweetal op de zelfopoffering van J.C.J. van Speijk. Op de verdediging van de Citadel van Antwerpen. Op de oprichting van de Kon. Jachtclub te Rotterdam. Op diverse gebeurtenissen in het Vorstelijk huis. Als medailleur kwam hij herhaalde malen ten Hove. Willem III kende hem persoonlijk zeer goed. Herhaalde malen mocht hij van meerdere Vorstelijke hooggeplaatste personen (o.a. Prins Frederik der Nederlanden, Generaal baron Chassé e.a.) schriftelijke en stofelijke blijken van belangstelling in zijn werk ontvangen. Van zijn oeuvre als stempelsnijder zijn het meest bekend de gulden en de rijksdaalder met den beeldenaar van Willem II.⁵ Het 'Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad' van Donderdag, 3 April 1879, bevatte ondervolgend verslag over zijne begrafenis: 'Gister werd het lijk van een der meest geachte en talentvolste onder de ingezetenen dezer stad, den heer David van der Kellen Sr., oud eerste medailleur aan 's Rijks munt, door



Penning bij het afscheid van David van der Kellen bij 's Rijks Munt door Johan Philip Menger, 1874

Vereenvoudigde stamboom van de families Van der Kellen en Menger; samengesteld met gegevens uit het schrift 'Aanteekeningen betreffende de geslachten Menger en v. d. Kellen ...'
De personen in gearceerd veld hadden een betrekking bij 's Rijks Munt. Aanvullende gegevens zijn overgenomen van de website <http://bome.claranet.nl/users/mengerjl>



een aantal zijner vrienden en vereerders ten laatste rustplaats geleid. Deputatiën van het Muntkollege, van het genootschap Kunstliefde, welk laatste op de lijkst een lauwerkrans met de kleuren van het St. Lukasgilde had neergelegd, enz. waren op den doodenakker aanwezig en in weinige, eenvoudige, maar zeer gevoelvolle woorden schetste Jhr. Mr. Dr D.A. van Riemsdijk, inspecteur essayeur generaal aan 's Rijks munt, bij de geopende groeve v.d. Kellen, juist zoo als men hem zoo vele jaren heeft gekend, als volijverig en talentvol kunstenaar en kunstkenner, zoowel op archeologisch als historisch gebied, als nauwlettend en onkreukbaar ambtenaar, als trouw en liefhebbend echtgenoot, als liefderijk vader en als braaf mensch in den vollen zin des woords, wiens groote verdiensten onder meer ook bij herhaling door Z.M. den Koning erkend werden, vroeger door zijne benoeming tot Ridder in den orde van den Eikenkroon en toen hij op zeventigjarigen leeftijd de welverdiende rust nam, tot Ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw. Hij ruste in vrede.' Zoals vermeld was David van der Kellen junior gehuwd met Henriëtte Frederika Menger. Zij kregen 'talrijke' kinderen waarvan het schrift vijf zoons en twee dochters beschrijft.

Van de kinderen van David van der Kellen junior wordt allereerst zijn gelijknamige zoon David van der Kellen [3] (1827-1895) genoemd, volgens het schrift gehuwd met A.W. van der Kellen (1829-1885) zonder dat dit nader wordt uitgelegd. 'Directeur van het Nederlandsch Museum van Geschiedenis en Kunst in het Rijksmuseum. Ridder in de orde van de Leeuw en de Zon van Perzië. Kunstcriticus van het Nieuws van den Dag. Oprichter en Redacteur van het tijdschrift 'De Oude Tijd'. Meede-oprichter van het Kon. Oudheidkundig Genootschap. Vlot schrijver, teekenaar, illustrator en schilder. Beoefende, als amateur, ver-

dienstelijk het vioolspel. Illustreerde o.m. voor een groot deel het bekende werk van W. J. Hofdijk 'Ons Voor- geslacht'. Schilderde o.m. het historie- stuk 'Vergadering van den Raad van Beroerten' (Stedelijk Museum, Amsterdam) en de schilderij 'Vluchtelingen van den watersnood te Veenendaal in de Buurtkerk te Utrecht' (Museum Kunstliefde te Utrecht). Heeft, in een tijd van groote onverschilligheid op kunstgebied, door woord en schrift, krachtig medegewerkt om de belang- stelling in de Oud-Hollandsche kunst te doen herleven.'

Zijn broer Johan Philip van der Kellen [4] (1831-1906, gehuwd met Hen- riette Louise Koenen - haar zuster trouwde met Johan Philips broer Carel) trad aanvankelijk in zijn vaders voet- sporen, maar koos na enige tijd een andere bestemming. 'Directeur van 's Rijks Prentenkabinet. Adviseur bij 's Rijks Museum. Ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw. Comman- deur in de orde van Isabella la Catho- lica van Spanje. Werde reeds in 1852 graveur bij 's Rijks Munt te Utrecht. Vervaardigde als zoodanig o.a. de vol- gende medailles: Op den dood van den schilder Jan Willem Pieneman. Op de onthulling van het standbeeld van Ari Scheffer te Dordrecht. Op dat van Vondel te Amsterdam. Op dat van Boerhave te Leiden. Op het 25-jarig bestaan van 'Arti et Amicitia' te Amsterdam. Voorts gaf hij blijken van zijne grondige kennis van de geschiede- nis der graveerkunst in de werken: 'Le peintre-graveur hollandais et flamand' (1866), een meesterstuk van iconografi- schen arbeid, door heel Europa geroemd, en: 'Catalogue raisonné des estampes de la collection de M. de Rid- der' (1874). Zijn kennis van de prent- kunde was schier fabelachtig. Het is dan ook logisch dat hij den 21sten Juli 1876 werd benoemd tot Directeur van 's Rijks Prentenkabinet. Toen v. d. Kel- len als zoodanig optrad, was er geen

enkele oude tekening - gedurende 20 jaren van zijn bestuur werd de verzameling verrijkt met zeker meer dan 50.000 prenten. Bij zijn aftreden werd hem zijn portret, in olieverf geschilderd door Jan Veth, aangeboden en daarna in het Rijks Museum geplaatst. (...)”

Een jongere broer, Carel van der Kellen [5] (1839-1917), vond een betrekking in een ander deel van het muntbedrijf: ‘Ambtenaar bij ’s Rijks Munt te Utrecht. Aanvankelijk voor de kunst bestemd, volgde hij eenigen tijd de lessen aan de Teekenacademie te Amsterdam. Op 17-jarigen leeftijd ging hij over bij den technischen dienst van

het Muntwezen, bij welk bedrijf hij van 1857 - 1912 werkzaam was, resp. als leerling-muntgezel en muntgezel. Deze kwaliteit is naderhand gewijzigd in ‘Opzichter bij ’s Rijks Munt’. Op 2 januari 1907 vierde hij, onder talrijke blijken van belangstelling, zijn 50-jarig dienstjubileum, bij welke gelegenheid hem o.a. eene serenade met fakkellicht door het personeel der Munt werd gebracht. Teekende en aquarelleerde niet onverdienstelijk.’ Zijn dochter Hendrika Wilhelmina [6] (1869-1965) huwde zoals vermeld in 1889 met Hendrik Carel Menger.

Andere kinderen [7] van stempelsnijder David van der Kellen junior waren Jan (‘Was aanvankelijk als Leraar M.O. in het teekenen bij het Middelbaar Onderwijs werkzaam. Heeft daarna jaren lang met zijne echtgenoot, die veel voor kunst voelde, een kunsthandel op de Noordblaak te Rotterdam gedreven. Beoefende, als amateur, zeer verdienstelijk de muziek en de toneelspeelkunst.’), Willem (‘Vertrok reeds op jeugdige leeftijd naar Oost-Indië en is daar jong overleden’), Henriëtte Wilhelmina (zonder bijzonderheden) en Hendrika Wilhelmina (gehuwd met de bekende wiskundige Corneille L. Landré en overleden in 1903).

Ook de hierop volgende generatie Van der Kellens en Landrés omvatte kunstenaars, kunstkenners en -handelaars, die we hier buiten beschouwing laten; zij behoorden niet meer tot de directe omgeving van ’s Rijks Stempelsnijders.

Menger

De familie Menger komt volgens het schrift oorspronkelijk uit Nassau Dillenburg, maar woont ‘sedert lange jaren’ in Utrecht. Als vroegste telg wordt Philip Menger (1776-1839) genoemd, gehuwd met Charlotte Köhler. De website, vermeld in noot 3, noemt hier echter Johannes Philippus Menger (1776-1839), geboren te Her-

Honderd jaar Van Speijks beldenmoed met aquarel door C. van der Kellen





Benoeming van David van der Kellen tot ridder in de Orde van de Eikenkroon, 1849

born-Seelbach, zoon van Johannes Menger en Suzanna Goerzel, gehuwd met Louise Charlotte Köhler. Deze Philip dan wel Johannes Philippus Menger [8] had vier zoons en twee dochters.

Eén van zijn dochters, Henriette Frederika [9], huwde zoals gezegd stempelsnijder David van der Kellen junior. Hun nageslacht is hierboven behandeld.

Zijn jongste zoon was Heinrich Carl Menger [10] (1822-1907): 'Geboren 1 januari 1822 - overleden 10 mei 1907. Gehuwd te Utrecht met Philippina Wilhelmina Cramer. Uit dit huwelijk: Hendrik Carel Menger. Bekend antiquair, meubelmaker en voortreffelijk restaurateur van oude meubelen. Zijne woning in de Voetiusstraat te Utrecht - dezelfde waar de bekende godgeleerde, professor Gijsbert Voetius, jaren in woonde - herbergde tal van kunstschaten. De Utrechtsche pers maakte gewag van zijn overlijden door onderstaand artikel: 'Verleden week is hier ter stede in allen eenvoud begraven de heer Heinrich Carel Men-

ger, die op 85-jarigen leeftijd overleed. Met H.C. Menger is een, in al zijn eenvoud, groot man heengegaan. Hij was een man, die door alle kunstkenners van ons land en ook van daarbuiten hoog geëerd werd, zijn restauraties van oude Nederlandsche meubelen zijn kunstwerken van de bovenste plank en alle kenners hebben hun best gedaan zich een of meer van die werken aan te schaffen. Menger werd algemeen als de allereerste beschouwd op het gebied van restaureeren der prachtige kunstproducten onzer laat-Middeleeuwsche voorvaderen.'

Johan Philip Menger [11] (1818-1895) introduceerde de familie bij 's Rijks Munt. Na het huwelijk van zijn zuster met David van der Kellen (1830) ging hij bij zijn zwager in de leer en in 1845 kreeg hij een aanstelling bij het muntbedrijf, waar hij carrière maakte. '1e Stempelsnijder bij 's Rijks Munt. Bekwaam medailleur. Vervaardigde o. a. de fraaie medaille, zijnen zwager D. van der Kellen, Sr, 1en Stempelsnijder bij 's Rijks Munt, bij diens aftreden op 30 juni 1874 door al de muntbe-

ambten aangeboden en eene penning op het overlijden van George Frederik, prins van Oranje, in 1779. Regent van het Speijart van Waerdens-hofje te Utrecht.'

Andere kinderen [12] van Philip / Johannes Philippus Menger waren Wilhelm ('Teekenaar. Graveur. Vervaardiger van kunsthaarwerken'), Georg Frederik (militair, later boekhouder) en Charlotte ('Gehuwd met een tolgaarder').

Een generatie later zette Hendrik Carel Menger [13] (1859-1932) het bedrijf van zijn vader Heinrich Carel voort. 'Geboren te Utrecht den 24en juni 1859. Meubelmaker. Restaurateur van oude meubelen. Beeldhouwer. Vaardig teekenaar en ontwerper. Eminent stijlkenner. Antiquarius. Heeft op waardige wijze de voetstappen van zijn vader gedrukt en nam, gedurende eene halve eeuw, eene zeer bijzondere plaats in de kunst- en meubelindustrie te Utrecht in. Zijn werk draagt een oorspronkelijk cachet' en: 'Hij vierde op 17 oktober 1929 zijne 40-jarige echtsvereeniging met Hendrika Wilhelmina van der Kellen'.

Ook Johan Philip Mathias Menger [14] (1845-1912), de zoon van de graveur Johan Philip, koos het beroep van zijn vader. 'Gehuwd met J. M. van Haagen. 1^e Stempelsnijder aan 's Rijks Munt. Medailleur. Vervaardigde o.m. de medaille, geslagen ter gelegenheid van het 25-jarig ambtsjubileum van den muntmeester H.A. van den Wall Bake op 1 september 1871 en de voorzijde van de gedenkpenning, vervaardigd ter gelegenheid van het 300-jarig bestaan der Unie van Utrecht. De achterzijde was door zijn vader gesneden. Ook het kistje, waarin deze medailles van de Unie van Utrecht waren besloten, was door een Menger vervaardigd. Zie onderstaand extract uit een couranten-artikel: 'Van het stedelijk archief zijn de medaljes vervat in een keurig kistje in den stijl der XVIe eeuw, door onzen

talentvollen stadgenoot, den heer H.C. Menger, uitstekend vervaardigd.' (Bijvoegsel van het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad van zaterdag 20 september 1879). Hij werkte bij 's Rijks Munt van 1862 tot 1905.

Zijn zoon, Johan Philip Richard(us) van der Kellen [15] (1873-1935) was de laatste Menger onder 's Rijks Stempelsnijders. 'Stempelsnijder bij 's Rijks Munt. Vervaardigde o.m. eene fraaie gedenkpenning ter gelegenheid van de 25-jarige Echtsvereeniging zijner ouders op 19 September 1896.'

Nog een relatie

De stamboom onthult overigens nóg een familierelatie tussen 's Rijks Stempelsnijders, zij het dan een verre. Muntgezel Carel van der Kellen [5] (1839-1917) was gehuwd met Antoinette Catherina Wilhelmina Koenen [7] en als oom daarvan wordt Johannes Petrus Schouberg vermeld. Dit zal hoogstwaarschijnlijk de Rijks Stempelsnijder van die naam zijn geweest, of eventueel zijn vader, eveneens graveur, die in Den Haag de lak- en droogstempels sneed voor de Dienst van het Zegelrecht.

Het is natuurlijk boeiend om te zien welke herinneringen een familie na meer dan een eeuw heeft overgehouden aan enkele van zijn telgen, van wie het werk ooit door de handen van elke Nederlander ging. In 1929 blijkt de familie nauwelijks weet te hebben van alle muntstukken waarvoor een Van der Kellen of een Menger de stempels had gesneden. Een drietal wordt genoemd, maar het oeuvre was natuurlijk veel groter. De penningen lijken meer tot de verbeelding te hebben gesproken en hiervan ging ook een aantal exemplaren van vader op zoon over. Het is in ieder geval duidelijk dat Van der Kellen en Menger tot een familie behoorden waarvan vele leden kunstzinige aanleg hadden en dit ook in hun loopbaan tot uiting konden brengen. De familie was zich hiervan bewust en zij was er trots op. ■

NOTEN

1. Volgens de correspondentie betrof het een bronzen penning op het Atheneum Illustré 1877 (J.P. Menger, vK 484); een verguld bronzen penning Willem III jong portret / harp met lauwerkrans (D. v.d. Kellen jr); een bronzen penning op het eeuwfeest van La Vertu 1857 (J.P. Menger), een gipsmodel voor de penning Hulde aan D. v.d. Kellen 1874 (J.P. Menger) en een wasmodel 'ge vleugeld everzwijn met wapenschild in afsnede'.
2. Dirks no. 401.
3. Zie voor een stamboom van de familie Menger: <http://home.claranet.nl/users/mengerjl>
4. Het schrift noemt deze David van der Kellen [1] 'de oudste'; zijn gelijknamige zoon [2], die als stempelsnijder bekend staat als junior, 'senior', en diens zoon [3], de museumdirecteur, 'junior'.
5. De werkzaamheden van 's Rijks Stempelsnijders worden, ten onrechte, meestal geassocieerd met het creëren van nieuwe muntstempels. Hun officiële taak voor het muntbedrijf (zij hadden daarnaast ook officiële taken voor de waarborgdienst) beperkte zich echter tot

het maken van de dienst- ofwel werkstempels waarmee de munten geslagen werden, en daarnaast het in stand houden van een toereikende hoeveelheid moederstempels die bij de productie van die dienststempels nodig waren. Het ontwikkelen van een nieuw model stempel en het vervaardigen van de eerste moederstempels daarvoor, zoals dat nodig was bij het aantreden van een nieuwe vorst of bij de invoering van een nieuw munttype, behoorde niet tot hun officiële taak. In dergelijke gevallen moest dan ook steeds worden onderhandeld wie dat werk op zich zou nemen en hoeveel hij daarvoor betaald zou krijgen, zonder dat het zelfs een uitgemaakte zaak was dat zo'n opdracht automatisch naar één van 's Rijks Stempelsnijders ging. Pas in de twintigste eeuw zou de functieomschrijving van 's Rijks Stempelsnijders veranderen.

Marcel van der Beek (1952) is onderzoeker munten bij het Geldmuseum en interesseert zich vooral voor de muntwetgeving in de Nederlanden tussen de vijftiende en negentiende eeuw. Hij is redacteur bij *De Beeldenaar*.

(advertentie)

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- **JAARBOEK**
- **DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT**
- **GRATIS TOEGANG** tot de gewone bijeenkomsten van al de aangesloten afdelingen
- **PRIJSVERMINDERING** op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 11 (buiten België € 17) op rekening 000-1614677-15 van het EGMP of contacteer Johnny Bosman, Spaarzaamheidstraat 8, 9330 Aalst; e-mail: JohnnyBosman@skynet.be

www.EGMP.be

Muntmelange

Met stip uit Kampen

JAN PELSDONK

Onlangs werd bij het Geldmuseum een in Franekeradeel gevonden groot uit Kampen aangemeld met een iets afwijkende tekening. Het rond 1425-1475 geslagen muntje is door het verblijf in de bodem kwetsbaar geworden en delen van de rand ontbreken. Dat neemt niet weg dat op de keerzijde tussen de benen van het kruis naast de bekende roosjes duidelijk vier stippen zijn waar te nemen. Qua type is het muntje, met 24 millimeter en 1,181 gram, waarschijnlijk een groot en een variant van het type Van der Chijs plaat XV.13. Dit is het tweede bekende

exemplaar: een soortgelijke munt is in 1985 in Breda gevonden (NUMIS 1005066), in de collectie van het Geldmuseum komt dit exemplaar niet voor. De nieuwe staat inmiddels in NUMIS (www.geldmuseum.nl) onder nummer 1087629.

Voorzijde: lang gevoet kruis met stippen en roosjes tussen de benen.

(+MO)NE - TA NO - VA DE - CAMPE

Keerzijde: wapenschild van het Oversticht binnen een zespas.

+BENEDICT QVI (VENI)T IN NOME DNI ■



2x ware grootte

(advertentie)

www.sipiro.nl

lid NVMH



Penningnieuws

Dit keer drie penningen die op een of andere wijze afwijken van wat deze rubriek gewoonlijk biedt.

GINA RES

Tantalus, 2004, chamotte

Tekst voorzijde: De Appel, 6-3-2004, Tantalus

Tekst keerzijde: Peleus, Helena Troje, Sophocles, Aischylos, Eripides Res heeft de penning spontaan gemaakt na haar bezoek aan de voorstelling *Tantalus* van Toneelgroep De Appel op 6 maart 2004. De voorstelling was een theaterevenement en duurde 12 uur, inclusief de 8 pauzes. Aan *Tantalus* is twintig jaar gewerkt door auteur John Barton. Aus Greidanus had de regie. De theaterstukken waren gecentreerd rond Helena van Troje.

De penning ontstond uit enthousiasme over het theaterstuk en gaf energie om een penningcompositie negatief in gips te krabben, zoals: hoe zou het zijn wanneer je een Griekse potscherf vindt. Res maakte nooit eerder een penning. Ze was wel op de hoogte van hoe de twee helften op elkaar worden gedrukt met klei ertussen. Nadat de penning was gebakken besloot ze er een gaatje in te boren voor het ophangen, niet wetende dat men dit in de renaissance ook deed.

HENK VAN DER
VORST



De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek (circa 100 woorden) nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn.
e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

ELLY BALTUS

Dust to dust, 2007, stalen mal met zakje aarde, 121 x 116 x 30 mm.

In 2007 gaf de Britse penningvereniging BAMS deze penning uit in het kader van haar jaarkeuzen voor de leden. Baltus tast met haar penningen de grenzen van het medium af en het was daarom dan ook nauwelijks een verrassing te noemen dat zij deel uitmaakte van de VPK-masterclass *Over the Edge*. In die periode ontstond *Dust to Dust*; zij werd prominent tentoongesteld in de bijbehorende expositie in Museum Beelden aan Zee. De huidige uitvoering ontstond toen de BAMS besloot deze penning exclusief voor haar leden uit te gaan geven: de penning is toen in staal uitgevoerd waardoor hij een meer industrieel karakter kreeg.



Met deze penning stelt Baltus de vergankelijkheid en het productie proces van een penning ter discussie. Het is trouwens de vraag wat hier precies de penning is: is het de stalen mal of is het nu juist de samengeperste aarde? Als het de stalen mal is die we als penning zien, dan zal deze binnen een mensenleven gaan roesten en, na vele malen van gebruik, uiteindelijk uiteenvallen. Zien we de samengeperste aarde als de penning, dan valt deze reeds spoedig uiteen. We kunnen het maakproces herhalen om de penning opnieuw te verkrijgen, zodat een eindeloze productie kan volgen, iets wat we in de hedendaagse maatschappij gewend zijn. Echter rijst nog de vraag of een aarden penning wel een penning mag heten: zij valt immers niet in de hand te nemen en nog minder in de broekzak te steken. Zou je er een afdruk in klei of plasticine mee kunnen maken? Stof tot overdenking over de penning dus en mogelijkheden voor zelfwerkzaamheid.

Bij de mal hoort een DVD waarop instructies gegeven worden over hoe je er een behoorlijke aarden afdruk mee kunt maken.

In *The Medal Autumn 2007* wordt de penning uitgebreider beschreven; een deel van deze informatie vindt u ook op www.bams.org.uk/gallery.php. Voor informatie over de andere penningen van Elly Baltus verwijs ik u naar www.ellybaltus.com.



MAJA HOUTMAN

Schrijfveer, 2008, in messing gegoten bij Van den Bergh, Schoonhoven (oplage 52), 75 mm.

Ook dit jaar werden de auteurs van *De Beeldenaar* van de afgelopen jaargang weer verrast als dank voor hun werk. De veer is een duidelijke verwijzing naar het schrijfwerk en de tekst is aangebracht met behulp van hamertjes uit een oude schrijfmachine. De ambachtelijke kant van het schrijven wordt treffend benadrukt door de huppelende tekst, zo karakteristiek voor menige oude typemachine. Al worden teksten tegenwoordig vaak rechtstreeks in de computer gezet, het blijft gelukkig mensenwerk en dat wordt in overdrachtelijke zin door deze penning gesymboliseerd. Een zeer op prijs gestelde attentie voor toch al dankbaar werk. ■



(advertentie)

KUNSTZAAL VAN HEIJNINGEN



Theo van de Vathorst



Henk van Bommel



Eric Claus

NOORDEINDE 152 · DEN HAAG · Open: wo t/m zo 12.00-17.30 · Tel. 070-345 90 53 · www.kunstzaalvanheijningen.nl

Boekbespreking

JANJAAP LUIJT

H.E. VAN GELDER / M. HOC *Les Monnaies des Pays-bas bourguignons et espagnols 1434-1713*. Herdruk Dries Jannink en Mark Mannesse. ISBN geen. Boekbinde-rij A.J. Jannink, Zuidlaren / Schulman BV, Bussum. € 60; los supplement € 5 (prijzen incl. BTW; excl. verzendkosten).

‘VAN GELDER / HOC’ is een regelmatig voorkomende verwijzing in de literatuur-opgave en het notenapparaat bij artikelen in *De Beeldenaar*. Het verwijst naar het boek met de titel *Les Monnaies des Pays-bas bourguignons et espagnols 1434-1713* van de hand van H.E. van Gelder en M. Hoc, een standaardwerk voor Nederlandse munten uit de Bourgondische en Spaanse periode. Het boek verscheen in 1960 en werd in 1964 van een supplement voorzien. Hoewel Bert van Beek, Marcel van der Beek, Jan Pelsdonk en Jan Stuurman werken aan een herziene versie van dit boek voor de periode 1434-1598, hebben Dries Jannink en Mark Mannesse, in samenwerking met firma Schulman BV, besloten tot een integrale heruitgave van de oorspronkelijke editie van 1960 en het supplement van 1964.

Het boek beschrijft de munten van de Bourgondische en Spaanse Nederlanden. Grofweg gezegd de munten die in de Lage Landen zijn geslagen op naam van de Bourgondische en Spaanse koningen (vanaf Filips de Stoute (1384-1404) tot Karel III (1703-1711)). In chronologische volgorde worden per soeverein de op zijn naam geslagen

munten besproken, voorzover die ten tijde van het verschijnen van dit boek bekend waren. Dat betekent tot 1960. Inmiddels zijn er verschillende nieuwe munten en varianten aan het licht gekomen die dus ontbreken. Dit boek wordt echter nog steeds als hét standaardwerk beschouwd, waardoor menig verzamelaar die onvolkomenheid op de koop toe zal nemen.

Meestal is een facsimile uitgave een fotografische reproductie van een net exemplaar. Jannink en Mannesse hebben echter, evenals bij hun eerdere heruitgaven, gebruik gemaakt van digitale technieken. Zij hebben een origineel drukwerk gescand en digitaal gerestaureerd. Alle scans zijn digitaal vlek-vrij gemaakt en netjes uitgelijnd en uitgelopen en doorgelopen teksten zijn handmatig en automatisch schoongemaakt. Aangezien ze een origineel als uitgangspunt hebben genomen, is de charme van het oude handzetwerk bewaard gebleven. De heruitgave is op documentpapier gedrukt, ingenaaid in een harde omslag met groen bibliotheeklinnen en voorzien van een leeslint. Het boek telt 222 pagina's (incl. supplement) en 34 platen.

De prijs van de oorspronkelijke uitgave bedroeg f 50 (exclusief f 0,80 voor de porti). Deze heruitgave is iets duurder, maar de prijs blijft desalniettemin voor een handengebonden boek zeer acceptabel. Bovendien is het supplement ook los verkrijgbaar. ■

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

In memoriam erelid Koert H. Heins

Donderdag 27 december 2007 opende ik mijn e-mailpost waaronder het bericht van Greet Kemper aan ons bestuur dat Koert Heins zondag 23 december 2007 plotseling was overleden. Ik vond het om meer redenen een opvallend bericht. Ik dacht afgelopen Eerste Kerstdag aan Koert Heins.

Ik hoopte hem komend jaar mei 2008 weer op de VPK-vergadering te ontmoeten en te horen wat hij vindt van de ontwikkelingen in penningenland, de Vereniging voor Penningkunst en haar leden. Ik dacht eraan, dat hij altijd in zijn doen en laten met hart en ziel schoolmeester op een lagere school (thans zeggen we basisschool zou hij zeggen) is geweest. Hij hoorde zichzelf volgens mijn vriend (een wat stillere leraar) best graag praten. Maar dat mocht ook.

Koert had een grote kennis van penningen en de geschiedenis van de ver-

eniging. Hij was een belangrijk deel van ons collectieve geheugen. Hij was erelid. Koert was niet bang om voor een volle zaal zijn gemotiveerde standpunten en adviezen te geven. Hij was er niet wars van, om als dat volgens hem moest, tegen de stroom in te zwemmen. Wat hij zei was volgens mij van een hoge mild- en wijsheid. Dat moet ook wel voor iemand die jarenlang hoofdonderwijzer is geweest. Dat paste geheel bij hem. Heerlijk.

Bij elke VPK vergadering had hij wel een penning uit eigen verzameling bij zich. Van hem heb ik een mooie bronzen, klassieke penning door Bert Jonk, waarop aan de ene kant zijn markante hoofd met bril naar links kijkend met de signatuur BJ en aan de andere kant een meester met drie jonge leerlingen van qua postuur en houding een jaar of zeven à acht, twee jongens aan weerszijden van de schoot van de kenelrijk gezeten leraar, die te oordelen aan zijn wijd staande bovenarmen actief onderwijs geeft, waarbij het rechter jongetje gezien zijn linker opgeheven

GERRIT BOGAERS



foto: Jos Reniers

vragende arm kennelijk iets aan de leraar vraagt en een meisje in het midden, allen in gesprek met de meester. Een beeld van grote geborgenheid en veiligheid. Daarboven staat Koert H. Heins 1991 ÆT.60 en onder de leraar met zijn drie jonge leerlingen zijn devies 'kan 't erbij doe 't erbij'. Dat was echt Koert. Een mooie les in onvergetelijk brons.

Contributie 2008

Alle leden van de VPK hebben een acceptgiro ontvangen ter betaling van de contributie 2008. Graag ziet de penningmeester dat dit bedrag voor 1 april 2008 op Postbank 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst te Sleeuwijk wordt overgemaakt.

Jaarpenning 2008

De jaarpenning 2008 wordt een in aluminium uitgevoerde penning ontworpen door Guido Geelen (www.guidogeelen.com) met als titel *Handwiel*.

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl
www.munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap,
adreswijzigingen en opzeggingen):
M. Kemper-Koel
Herman de Ruijterweg 2
4254 EG Sleeuwijk
tel. (0183) 307236, fax (0183) 307356
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
A.M.W. Slager-Dijkstra
Galderie 1
4116 DS Buren
tel. (0344) 601653
a.b.slager1@hetnet.nl

Inschrijfpennig 2008

De gegoten inschrijfpennig 2008 wordt ontworpen door Judith Pfaeltzer met als titel *Man is but a worm*. Deze penning kan door leden van de VPK besteld worden. Nadere informatie verschijnt in *De Beeldenaar* 2008-3.

Archief VPK

Als er nog leden zijn die informatie over de VPK in hun archief hebben, neem dan s.v.p. contact op met het secretariaat. We kunnen dan kijken of deze stukken nog in het VPK-archief ontbreken: (0183) 307236 / info@penningkunst.nl

Ledendag 2008

De VPK-ledendag zal plaatsvinden in mei 2008. Op deze dag zullen ook de nieuwe penninguitgaven voor 2008 te zien zijn.

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

Voorjaarsvergadering

De voorjaarsvergadering van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde vindt plaats op 26 april 2008 in Enschede.

GELDCULTUREEL CAFÉ

Eens per kwartaal laat het Geldmuseum in het Geldcultureel Café een publicist optreden die zich lichtvoetig weet te bewegen op het terrein van de sociologie, de psychologie of de filosofie van het geld. Het Geldcultureel Café begint om 15.00 uur en eindigt om 17.00 uur (inclusief borrel). De eerstvolgende editie van het Geldcultureel Café vindt plaats op zondag 6 april 2008. Spreker is Sytze Kingma, een socioloog die in 2002 promoveerde op *Het gokcomplex; Verzelfstandiging van vermaak*. Iedereen is van harte welkom, maar vantevoren aanmelden wordt op prijs gesteld: t.de.vries@geldmuseum.nl.

TENTOONSTELLINGEN

Gewogen...

Keulen was van de zestiende tot en met de achttiende eeuw een belangrijk productiecentrum voor muntgewichten. Het museum van de Kreissparkasse in Keulen besteedt tot 28 maart uitgebreid aandacht aan muntgewichten, muntgewichtdoosjes en alles wat met het wegen van munten te maken heeft. Dus zijn er ook ijkstempels en verschillende archivalia te zien.

Gewogen und (nicht) zu leicht befunden.
Tot en met 28 maart, ma.-vr. 9-18:30, za. 10-14.
Kreissparkasse Köln am Neumarkt, Keulen.
www.geldgeschichte.de

Spelen met de toekomst

In de tentoonstelling *Geld voor later* speelt de bezoeker met zijn toekomst. Op een verrassende, attractieve en grappige manier ervaren bezoekers wat de invloed is van de economische keuzes die ze maken in verschillende levensfasen. Door een levensweg te doorlopen krijgt men uiteindelijk ook inzicht in het pensioenstelsel en de keuzes en risico's die daarmee samenhangen.

Geld voor later.
Tot en met 8 juni, di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur.
Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldenjeleven.com

Met een penning geëerd

In de hal van de Universiteitsbibliotheek van de Erasmus Universiteit Rotterdam is tot 1 juni 2008 de tentoonstelling *Met een penning geëerd - aanwinsten van het NEPK 2006 - 2007* te bezoeken. Deze tentoonstelling toont de aanwinsten van het Nederlands Economisch Penning Kabinet van de laatste jaren. Naast de schenking Sanders (zie pagina 53) betreft dit onder andere de schenkingen De Oude en Nolst Trénité. Verder toont ze de recente individueel geschonken penningen en aangekochte aanwinsten die betrekking hebben op de universiteit of de economische bedrijvigheid in Nederland. Voorbeelden daarvan zijn de *CAP van Stolkpenning* (Hermance Tielmans-Mees), de *Pierre Baylepenning* (Cor van Kralingen) de *De Mandevillepenning* (Ad Haring), de *Beursassociatiepenning* (Cor van Kralingen) en werk van onder andere Marianne Letterie, Jannes Limperg, Henk van Bommel en Willem Vis. Bij de tentoonstelling verschijnt een brochure met een beknopte catalogus.

Met een penning geëerd.
Tot en met 1 juni, ma.-vr. 8:30 - 22:30 uur, zat. 9-17 uur.
Universiteitsbibliotheek Erasmus Universiteit Rotterdam, Campus Woudestein, gebouw B, Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam.
www.eur.nl/kunst

(advertentie)



DRINGEND GEZOCHT !!



Middeleeuws, Provinciaal en beter Koninkrijk

Wij kunnen U momenteel **zeer hoge** prijzen betalen voor dergelijke munten. Bij ons betaalt U natuurlijk geen hoge veilingcommissies of hoge taxatiekosten, zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt. Let wel ! Wij berekenen **nooit** kosten en onze taxaties zijn **altijd** vrijblijvend.

MUNTHANDEL G.HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN
TEL.0343-430564 - FAX 0343-430542 - e.mail : henzen.coins@tiscali.nl

NUMISMATISCHE KRINGEN

Groningen

Op 14 maart 2008 houdt Alexander Moes een lezing over de relatie tussen de leeuwendaalder 1629 en het zilver van de zilvervloot. Hij zal ingaan op de

redenen waarom er geen herdenkingsmunten geslagen zijn uit het zilver van de Zilvervloot en de vraag beantwoorden hoe is vast te stellen of een leeuwendaalder 1629 vervaardigd is uit het zilver van de zilvervloot. ■

Ere wie ere toekomt

De foto van Nico Roymans met Elisabeth Varga in *De Beeldenaar* 32 (2008) 36 is niet vervaardigd door Bert van Beek, maar door Ans ter Woerds, bibliothecaris van het Geldmuseum.

(advertentie)

MPO *MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE*

Verzamelbeurzen / Taxaties / Veilingen



Op onze halfjaarlijkse drukbezochte veilingen is er altijd een ruim aanbod van penningen, zowel op het gebied van historie en VPK als algemeen. Bel gerust voor meer informatie.



Wij hopen u te mogen begroeten als inzender of bidder!



MPO, Industrieweg 29, 3401 MA, IJsselstein
Tel. 030-6063944 / www.mpo.nl

Our auctions I36 to I39
in Osnabrueck
March 10 to 14, 2008



Interested in receiving our auction catalogues? Simply contact us!

CATALOGUE I36: Ancient coins of Crete – The Dr. Burckhard Traeger Collection • Coins of the ancient world

CATALOGUE I37: The de Wit collection of medieval coins – 1000 years of European coinage part III

CATALOGUE I38: Gold and silver coins from Italy and the Vatican • Medieval and modern coins and medals • Collection Wied

CATALOGUE I39: Gold coins • Russian coins and medals in gold and silver • German coins since 1871

Profit from our experience of more than 130 successful auctions – consign your coins and medals!

Call: +49 (0) 541 96 20 20
Email: service@kuenker.com
Visit us at: www.kuenker.com

Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG
Gutenbergstraße 23 • 49076 Osnabrück
Germany • www.kuenker.com



scaled
down



NETHERLANDS

Silver medal 1691, by J. Smeltzing, on the display of fireworks in Den Haag after the arrival of Wilhelm III. of Oranien-Nassau. Extremely fine.



ROMAN COINS

Lucius Verus, 161-169. Aureus 163/164 B. C., Rome. Perfect specimen. Extremely fine.

NAPLES

Charles I. of Anjou, 1266-1278. Saluto d'oro, Naples. Perfect specimen. Extremely fine.



scaled
down



NETHERLANDS

Silver medal 1645, by J. van Loof, on the capture of the city Hulst by the troops of prince Friedrich Heinrich of Nassau-Oranien. Fine patina, extremely fine.



scaled
down



NETHERLANDS, AMSTERDAM

Silver medal 1655, by G. Pooll, on the dedication of the new town hall. Extremely fine.

Échte munten koopt u bij de leden van de

NVMH



Kijk ook op onze website

www.nvmh.nl

De NVMH is opgericht in 1982 om de belangen van de munthandel en van de verzamelaar op effectieve wijze te beschermen. Alle leden van de NVMH onderschrijven de erecode van de vereniging:

- Een NVMH-lid zal nimmer verkopen, doen verkopen, produceren of laten produceren: vervalsingen, kopieën en niet-officiële naslagen, tenzij duidelijk als zodanig herkenbaar of aangeduid.
- Een NVMH-lid zal nimmer numismatische voorwerpen kopen of verkopen, waarvan hij aan de rechtmatigheid van de verkrijging twijfelt of hoort te twifelen.
- Voorwerpen, waarover de koper gegronde klachten heeft, dienen te worden teruggenomen, mits de klacht binnen een redelijk termijn kenbaar wordt gemaakt.
- Een NVMH-lid zal naar beste vermogen objectieve en eerlijke voorlichting geven.
- Een NVMH-lid zal zijn numismatische voorwerpen dienen te kwalificeren volgens gangbare normen.



Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*



*1858 /1839. PRIJSPENNING VAN DE MAATSCHAPPIJ "TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN".
Door Van der Kellen.*

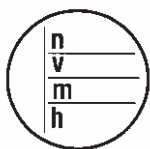
*Vz. De Maatschappij voorgesteld als een vrouw zittend op haar stoel onder een oranjeboom.
In haar linkerhand houdt ze een lauwerkrans vast en met haar rechterhand geeft ze bloemen
aan een naakt knaapje. In de achtergrond een oude man met stok, een moeder met haar kind
op de arm, en links een jonge man met zijn hoed op de rug gebonden.*

In de afsnede: VOOR LOFFELIJKE BEDRIJVEN.

Kz. Binnen een eikenkrans: aan STOFFEL / DUINHOUWER / 25 JULIJ /1858.

Omschrift: EEREPRIJS DER MAATSCHAPPIJ TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.

Dirks 559; zilver, 44,5 mm, 24,94 gram.



POSTBUS 5803 - 3290 AC STRIJEN
TEL: (078) 674 77 12 - FAX: (078) 674 44 24

*info@verschoor.com
<http://www.verschoor.com>*



De Nederlandsche Muntenveiling



OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20

Fax. 0294 - 43 30 55



De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuvenveldseweg 14

1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder en taxateur

Internet:

www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

MEI/JUNI 2008, 32^e JAARGANG NR. 3



Jean ELSÉN & ses Fils s.a.



Kelten, Grieken, Romeinen, Byzantium en Oosterse wereld.
Middeleeuwen en moderne tijden. Penningen en jetons.

**JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN.**

*Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel*

*Tel. : 32.2.734.63.56
Fax : 32.2.735.77.78*

*info@elsén.eu
www.elsén.eu*



**WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT.**



Frans Bekersstraat 1a, 5504 JA Veldhoven
Tel. 040 - 2123455 – Fax 040 - 2110845
E-mail: numis@kareldegeus.nl
Website: www.kareldegeus.nl

Voor inkoop-verkoop-veilingen-taxaties-opdrachten-adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kostenloze taxatie door onze experts van
al uw munten en bankbiljetten

Overweegt u thans uw verzameling,
of een gedeelte hiervan te verkopen?
Nu, of op de wat langere termijn,
is het goed om hierover eens met ons
van gedachte te wisselen.
Maak vrijblijvend een afspraak.

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Tel. 040 - 2123455

Van der Dussen Numismatic Books
Tel. 043 - 3215119, website: www.vanderdussen.com



Schulman b.v.

numismatists Est. 1880

www.schulman.nl



“ Geld maakt niet gelukkig, munten wel ”

- Jacques Schulman



Brinklaan 84n - 1464 GM - Buxsum - Geopend: dinsdag t/m vrijdag - Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 32 (2008) nr. 3

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

STICHTING DE BEELDENAAR

Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
Postbank 5761252

BIC: PSTBNL21

IBAN: NL59 PSTB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl
M.L.F. van der Beek, P.A.M. Beliën, L. Boezelijm,
R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur),
W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland,
J.E.L. Pelsdonk, H. van der Vorst.

JAARABONNEMENTEN

Nederland, België en Luxemburg € 25;
Overige landen € 35.
Losse nummers € 5.

Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

KOPIJSLUITING

10 jan. / 10 mrt. / 10 mei / 10 jul. / 10 spt. / 10 nov.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Muntset en tienermeisjes 100
Janjaap Luijt

Man is but a worm 101
Frits Scholten

De bianci van Vianen en Stevensweert 105
Theo Nissen

Nikolovs penningproject 2008 112
Elly Baltus

Trial of the Pyx 113
Janjaap Luijt

Opdracht geven is ook een kunst! 119
Gerhard Fliehe Boeschoten

Een penning door Suze Boschma-Berkhout 122
Henk van de Vorst

Spagaat bij penningindeling 123
Lucie Nijland

TEFAF Maastricht, zaterdag 8 maart 2008 128
Gerrit Bogaers

Op zoek naar WH 131
Johan Mevius

Met stip uit Megen 133
Jos Benders / Theo Nissen

Berichten uit het Geldmuseum 135
NUMIS en het determineren van munten

Muntmelange 137

Penningnieuws 139

GUUS HELLEGERS

FRANK LETTERIE

GEER STEYN

Nieuws, aankondigingen en
tentoonstellingen 141

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Muntset en tienermeisjes

JANJAAP LUIJT Zaterdag 14 juni is het weer Dag van de Munt en zijn er rond de Munt weer lange rijen verzamelaars te verwachten. Voor een groot deel worden die veroorzaakt door bezoekers die in het bezit hopen te komen van het speciaal voor deze dag geproduceerde muntsetje. Aan het muntsetje van tien jaar geleden heb ik een bijzondere herinnering. Niet vanwege het thema, want dat weet ik niet meer, maar omdat ik er over schreef in *Het Financieele Dagblad*. Het was mijn tweede artikel voor die krant en wist nog niet goed wat ik wel of niet kon schrijven. De strekking van het artikel was dat volwassen muntverzamelaars elkaar verdrongen en uren in de rij gingen staan om in het gelukkige bezit te komen van een muntsetje. Ik legde de lezers uit wat een muntsetje was: vooral veel verpakking dat in mijn

ogen weinig van doen had met numismatiek. Het bijzondere zat hem niet in de munten, maar in de beperkte oplage van het karton en plastic eromheen. Ik vertelde hoe de Munt f 8,90 nominaal verkocht voor f 30, en hoe op het moment van aanschaf de set al het driedubbele waard was. Het artikel zoals ik het inleverde bij de redactie bevatte de volgende zinsnede: 'De populariteit van de muntset onder numismaten laat zich vergelijken met die van de Backstreet Boys onder tienermeisjes'. Het artikel zoals het uiteindelijk in de krant verscheen, miste deze zin. De eindredacteur vond hem te denigrerend voor de verzamelaars. Wie de Backstreet Boys waren, zullen de meesten zich niet meer herinneren, maar de rij voor de Munt bewijst dat het muntsetje aan populariteit nog niet heeft ingeboet. ■



Bij de voorplaat

Judith Pfaltzer,
Man is but a worm,
inschrijfpennig 2008.
foto's: Bart Lahr

Man is but a worm

Bij een penning van Judith Pfaeltzer (2008)

FRITS SCHOLTEN

Over Hans Maslitzer, een goudsmid uit de zestiende eeuw, werd in 1547 gezegd dat hij de eerste in Neurenberg was die zogenaamde 'Naturabgüsse' of 'life-casts' (een Nederlands equivalent bestaat nog niet) maakte: afgietsels in brons of zilver van levende dieren en planten. Hoewel over hem geschreven werd: 'die Würm abzugießen ... soll er der erste gewesen sein', zijn er geen bronzen of zilveren wormen bewaard gebleven. Wel kennen we talrijke afgietsels van andere 'lagere' diersoorten, slangen, hagedissen, kikkers, slakken, krabben en insecten die voor het merendeel uit Duitse (Neurenbergse) of Noord-Italiaanse werkplaatsen stammen. In de late renaissance was het onder vorstelijke verzamelaars namelijk mode zilveren of bronzen hagedissen, slangen of kikkers te bezitten, of liever nog een combinatie van een aantal dieren. In 1549 kochten de Fuggers, rijke bankiers én kunstverzamelaars, 40 zilveren hagedissen van Maslitzer. Zijn collega Hans Jamnitzer kreeg voor de

levering van allerlei zilveren diertjes aan het Habsburgse keizerlijke hof de zeer aanzienlijke som van 100 gulden betaald. De fraaiste exemplaren werden echter gemaakt door zijn broer, de zilver-smid Wenzel Jamnitzer, die ze op allerlei manieren verwerkte in zijn edelsmeedkunst. Het gebruik nam zulke vormen aan dat bronsgieters voor de grap spraken van de 'lost lizard'-methode als woordspeling op de 'lost wax'-wijze van gieten (verloren was).

Judith Pfaeltzers penning - als dat woord hier nog van toepassing is - sluit op deze traditie aan, al is haar ontwerp geen letterlijke Naturabguss, maar een eigenhandig gemodelleerde regenworm. Het was ook niet haar opzet om met de traditie van de life-cast te spelen. Achter de nietige en schijnbaar onmogelijke regenworm gaat voor haar een wereld van grote wetenschap schuil, zoals ook tot uitdrukking komt in de verpakking van de worm: een petri-glasje dat normaal gesproken wordt gebruikt in laboratoria voor het maken van 'kweekjes'.



*Wenzel Jamnitzer,
afgegoten hagedis,
16^{de} eeuw*



Toen haar gevraagd werd de inschrijpenning voor 2008 te maken, koos Pfaeltzer onmiddellijk het 200-jarig bestaan van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW) als aanleiding. De keuze voor de regenworm was daarbij al even vanzelfsprekend. In al zijn biologische eenvoud belichaamde het diertje voor haar het essentiële, natuurwetenschappelijk onderzoek, dat ons regelrecht terugvoert naar een van de grootste en invloedrijkste denkers in de wetenschapsgeschiedenis, Charles Darwin (1809-1882). In zijn laatste boek *The formation*

of vegetable mould through the action of worms, with observations on their habits (1881) behandelde Darwin de regenworm (*Lumbricus terrestris*) als maker van humus en de centrale rol van wormen in het proces van erosie van het aardoppervlak. In de achtertuin van zijn huis, Down House, had Darwin een 'worm stone', waarmee hij de verplaatsingen van aarde en compost door de wormen kon meten; het bevestigde zijn ideeën over biologische recycling. Ook onderzocht hij de gevoeligheid van wormen voor geluiden en ging daarin zo ver dat hij zijn hele gezin liet musiceren om te zien of regenwormen reageerden op deze geluidssignalen. Alleen de trillingen van de piano, bespeeld door zijn dochter Emma, bleken door zijn proefdierpjes te worden geregistreerd. Graag had Darwin ook in de tuin van Down House begraven willen worden om zijn lichaam voor zijn eigen onderzoek ter beschikking te stellen. Die ultieme daad was hem (en 'zijn' wormen) echter niet gegund.

Het randschrift op het petri-glaasje 'Man is but a worm' werd ontleend aan een spotprent uit *Punch* van 1882. Het is een satirisch commentaar op Darwins

Judith Pfaeltzer

Judith L.A. Pfaeltzer werd opgeleid aan de Rijksakademie voor Beeldende Kunsten in Amsterdam, waar ze werd onderscheiden met de Uriot Prijs. Ze nam deel aan diverse tentoonstellingen, onder andere op Slot Zeist (1976), Het Belfort in Brugge (1984), Museum Singer te Laren (1986), Pulchri Studio in Den Haag (1987 en 2000), Museum de Buitenplaats te Eelde (2000) en Raadhuis 'De Paauw' in Wassenaar (2002). Recent besteedden solo-tentoonstellingen in Raadhuis 'De Paauw' in Wassenaar (2003) en in Het Depot te Wageningen (2007) aandacht aan haar werk. Ter gelegenheid van de laatstgenoemde expositie verscheen de monografie *Judith Pfaeltzer; sculptuur als landschap* (Waanders Zwolle 2007) ISBN 978-90-400-8387-7).

Judith Pfaeltzer maakt geregeld sculptuur in opdracht, particuliere opdrachten voor portretbustes en penningen, maar ook sculptuur voor de openbare ruimte, zoals in het Zuiderzee-ziekenhuis in Lelystad, Muziekcentrum Vredenburg in Utrecht en voor de Stichting Opbouw Schiedam. Voorts ontwierp ze de trofee voor de Gouden Olijf, een Italiaanse filmprijs van de IBFI. Komend zomerseizoen is opnieuw werk van Pfaeltzer te zien in het Raadhuis 'De Paauw' te Wassenaar.

wormenonderzoek en op zijn evolutieleer. In de prent ontwikkelt de mens (een portret van Darwin zelf) zich geleidelijk uit de regenworm langs een 'time meter'. Hoewel de uitspraak dat de mens slechts een worm is hier misschien vooral een ironische betekenis heeft, bleek ze niet eens zo ver bezijden de waarheid. Zelf eindigde Darwin zijn laatste boek met de droge constatering 'Worms have played a more important part in the history of the world than most persons would at first suppose.' Zoals zo vaak had hij ook hier het gelijk aan zijn zijde.

De laatste decennia is een worm - weliswaar niet de regenworm, maar een kleinere soort (*Caenorhabditis elegans*) - het troeteldiertje geworden van veel genetici, onder wie minister cum wetenschapper Ronald Plasterk. Vanwege zijn overzichtelijke organische structuur (959 cellen) werd dit wormpje door biologen volkomen ontleed en is zijn genenstructuur volledig in kaart gebracht (19099 genen). Opmerkelijk is dat verschillende genen van het diertje in ongewijzigde vorm ook bij de mens voorkomen, waarmee het spottende motto 'Man is but a worm' ineens een serieuzere lading krijgt. In 2002 werd dit fundamentele onderzoek naar *C. elegans* zelfs bekroond met de Nobelprijs voor fysiologie en geneeskunde, toegekend aan drie Britse en Amerikaanse onderzoekers. Het genetisch onderzoek heeft zich de laatste jaren meer verplaatst in de richting van 'functional genomics' (het uitvissen wat die genen precies doen). Juist omdat de genetische kennis over dit simpele meercellige diertje zo groot is, speelt het wormpje daarbij opnieuw een sleutelrol.

In een tijd waarin het onderzoek naar de genetische structuur van de mens wereldwijd hoog op de agenda staat, Darwin weer terug is in de debat-



Man is but a worm in terracotta

ten over evolutie en 'intelligent design' en een internationaal vermaard 'wormen-expert' minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap is, is de worm actueler dan ooit. De keuze voor een worm als penning mag in eerste instantie slechts een grap lijken, in feite is het een meer dan logisch eerbetoon aan een diertje dat in het fundamentele onderzoek een hoofdrol heeft. Judith Pfaeltzers regenworm-penning staat dan ook voor de oprechte, nieuwsgierige en onbevangen wetenschap, zoals de KNAW die stimuleert. De wetenschap die door naar het schijnbaar onbetekenende te kijken komt tot inzichten die zowel mooi, eenvoudig en zelfs ironisch zijn, als verstrekkend voor de mensheid. Diegene die de penning op de hand bestudeert en het randschrift van het petri-glaasje overdenkt, kan niet anders dan heel bescheiden, maar niet zonder glimlach, concluderen dat de mens slechts een nietig schepsel is. Dat veel kan en weet, maar nog veel meer niet. ■

Frits Scholten is hoofdconservator beeldhouwkunst van het Rijksmuseum Amsterdam. Hij is onder andere redacteur van *Kunstschrift* en het *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek*. Momenteel werkt hij aan een monografie over de beeldhouwer Frits van Hall (1898-1945).

Bestellen van de inschrijfpennning 2008

De Vereniging voor Penningkunst (VPK) geeft dit jaar de inschrijfpennning 2008 *Man is but a worm* van Judith Pfaltzer in twee uitvoeringen uit: één uitvoering in zilver en één in keramiek. De zilveren uitvoering kost € 165 en de keramische uitvoering € 95 (prijzen inclusief verzendkosten). Beide penningen liggen in een petrischaaltje waarin de volgende tekst is aangebracht: 'Charles Darwin Man is but a worm'. De penningen zijn verpakt in een lavendelkleurig doosje. De zilveren penning is gemaakt van eerste gehalte zilver en voorzien van Nederlandse keurtekens. Gewicht 55,5 gram.

Tot 1 september 2008 kunnen leden van de VPK inschrijven op deze penningen door overmaking van het verschuldigde bedrag op Postbank 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst te Sleenwijk, onder vermelding van inschrijfpennning 2008 'Man is but a worm'. Het is toegestaan de penning in beide uitvoeringen te bestellen. Indien u via girotel betaalt gelieve uw adres, postcode en woonplaats te vermelden. Na betaling ontvangt u een bevestiging van de bestelling. Toezending van de penning(en) vindt plaats in het laatste kwartaal van 2008.

(advertentie)

MPO *MUNTEN- EN POSTZEGEL*ORGANISATIE

Verzamelbeurzen / Taxaties / Veilingen



Op onze halfjaarlijkse drukbezochte veilingen is er altijd een ruim aanbod van penningen, zowel op het gebied van historie en VPK als algemeen. Bel gerust voor meer informatie.



Wij hopen u te mogen begroeten als inzender of bidder!



MPO, Industrieweg 29, 3401 MA, IJsselstein
Tel. 030-6063944 / www.mpo.nl

De bianci van Vianen en Stevensweert

Afscheid van de Nederlandse carlino

THEO NISSEN

Een recent verschenen prijslijst van Henzen vermeldt een carlino van Vianen geslagen onder Hendrik van Brederode (1556-1568).¹ Het omschrift op de voorzijde luidt:

•S•PETRVS•APOS•PON•MAX•, dat op de keerzijde: •MONE•NOVA•ARGENT•D•I•VV•. In de toelichting staat dat de naam carlino feitelijk onjuist is en dat het munttype een navolging van de Bolognese zilveren bianco betreft (vgl. Berman 927). Als referenties geeft Henzen Delmonte 659 var. en vdCh - (vgl. XLII.25). Delmonte houdt dezelfde vdCh-referentie aan, zegt dat de toewijzing aan Vianen onzeker is en verwijst vervolgens door naar catalogusnummer 754, een carlino van Filips van Montmorency (1540-1568) geslagen te Weert. Om de onzekerheid te vergroten vermeldt hij bovendien dat zijn toewijzing aan Weert discutabel is. Bij lezing van de afbeeldingen van de twee munttypen (D 659 en D 754) zit kennelijk het relevante verschil tussen beide munten in de initialen van de titulatuur, respectievelijk D•I•VV en D•I•W. Dit wekt bevreemding, omdat de hoofdletters W en dubbele V in de zestiende eeuw onderling uitwisselbaar waren. Er staat dus gewoon hetzelfde. De vraagtekens worden groter wanneer de auteur schrijft dat op de voorzijde

het borstbeeld van paus Petrus III prijkt. Geen enkele opvolger van Petrus heeft immers ooit zijn naam aangenomen.

Van Gelder zegt dat rond 1560 imitaties van zilveren carlini uit Bologna van paus Clemens VII (1523-1534) te Vianen, Batenburg en door een derde nog niet nader geïdentificeerd munthuis werden vervaardigd.² Wanneer bij toetsing blijkt dat de carlino van Clemens VII qua type en stijl niet overeenkomen met de Nederlandse nabootsing is de verwarring compleet. Ook is het portret van paus Julius III (1550-1555) als voorbeeld genoemd.³

Hoe kunnen in de numismatische naslagwerken zulke onjuiste en tegenstrijdige uitspraken zijn geslopen? Het is een situatie die uitdaagt de mist rondom de carlini van Vianen en het (mysterie van het) 'niet nader geïdentificeerd munthuis' op te lossen. In dit kader kan het Batenburgse carlinotype aan de zijlijn blijven; de toewijzing aan dit munthuis lijdt geen twijfel en de munteigenschappen hebben uitsluitend indirect toegevoegde waarde voor dit artikel.

Kopieergedrag

Van der Chijs behandelt onder Vianen twee munttypen als imitaties van de



'carlino'
(Henzen lijst 181-825)

‘carlinen van Bologna’, elk met een afwijkend omschrift op de keerzijden:⁴

- vdCh XLII.24:

HEN•D•BRED•L•B•D•V•ET•SI•MORTVV
S•V• (VR vlg. Serrure, zie hierna), en

- vdCh XLII.25:

MONETA•NOVA•ARG.....DI•VY• (of VI
vgl. Serrure)

Hij zegt de munten niet zelf te hebben waargenomen, maar ontleent ze aan het muntboek van Stürmer en aan ingewonnen informatie van Serrure te Gent. Laatstgenoemde corrigeert Van der Chijs op enige details, maar zijn reactie met de afbeeldingen van de stukken uit zijn privé-collectie roept wel vraagtekens op.⁵ Ik kom hierop nog uitgebreid terug.

De Jonghe meent dat een imitatie van een ‘lire de Bologne’ met het omschrift MONETA•NOVA•ARGENTE•D•I•W• - in een verkooplijst van Cisternes toegeschreven aan Weert - thuishoort in Stevensweert onder Frederik van den Bergh (1572-1592) vanwege de gebruikelijke titels op zijn munten.⁶ Hij vervolgt met te zeggen dat Roest meent dat Vianen de muntplaats kan zijn, omdat de initiaal V van Vianen ook wel met een W voorkomt.

In zijn artikel ‘De munt van Stevensweert’ maakt Tangelder melding van een carlino in de collectie van huis Bergh.⁷ Zonder enige onderbouwing spreekt hij de voorkeur uit voor Weert als muntplaats. Chronologisch plaatst hij de munt in de Tweede Periode (1616-1632) van de Stevenweertse muntslag onder Herman Frederik (1626-1632).

Delmonte beschrijft vier munttypen van de carlino. Gezien het belang van zijn catalogus passeren ze kort de revue (alleen de keerzijden).

Onder Vianen:

- D 658:

H•D•D•B(R)•L•D•VI•ETSI•MORTVVS•V
RO

Auteur ziet de everzwijnskop in het vaandel over het hoofd.

- D 659:

MONETA•NOVA•ARGENTE•D•I•VV

Onzeker, Delmonte laat de mogelijkheid open voor Weert als muntplaats.

- D 660:

MONETA•NOVA•ARG•H•D•B•L•D•I•VY

Een exemplaar van D 660 (met R4) is niet afgebeeld. Volgens Delmonte zou er een berusten in (een van) de collecties van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel of het Geldmuseum te Utrecht. Geen van beide instituten heeft echter een exemplaar in zijn bezit, noch is er elders enig exemplaar aangetroffen. De auteur zal zich bij de samenstelling van de catalogus vergist hebben, zodat dit type kan worden beschouwd als niet bestaand.

Onder Weert:

- D 754: MONETA•NOVA•ARGEN•D•I•W

Onzeker, de mogelijkheid voor Stevensweert wordt open gehouden.

In het standaardwerk voor de muntslag in het Maasgebied behandelt Lucas in precieze navolging van Tangelder de carlino, ook onder Stevensweert, en refereert naar Delmonte.⁸

Hendrickx kent alle hem bekende varianten met de tekst D•I•VV• toe aan Stevensweert, helaas zonder bewijsvoering.⁹ Kortom, hier wordt het ook niet duidelijker.

Het blijkt aldus dat in de twintigste eeuw het negentiende-eeuwse discours in de RBN niet is voortgezet en er geen bijdrage meer over het onderwerp is geleverd. De veilinghuizen (zoals Muller 1904 (collectie Stephanik), Schulman en anderen) volgen trouw de toewijzingen aan Vianen door Van der Chijs en Serrure. Het type wordt ook lira genoemd, maar die naam raakt in de loop van de twintigste eeuw in onbruik. Kopieergedrag heeft aldus geleid tot de situatie waarin we nu verkeren: verwarren rondom naam en toewijzing.

Bianco

Zijn de Nederlandse navolgingen (inclusief de Batenburgse) inderdaad



geen carlini, maar bianci, zoals Henzen beweert? De bianco is een Italiaanse munt die in de loop van de zestiende eeuw een grote verspreiding kent. De naam komt overeen met de wit in de Nederlanden, de Franse blanc en de Duitse albus; munttypen van relatief hoog zilveragehalte, die in de omloop hun kleur behouden. Onder paus Leo X (1513-1521) introduceert de Kerkelijke Staat voor het eerst de bianco als nieuw munttype. De waarde bedraagt een halve lira of 10 bolognini. Op de voorzijde prijkt het borstbeeld van de paus, op de keerzijde loopt een recht-opstaande leeuw naar links, in zijn klauwen een vaandel met het stadswapen van Bologna. Vanaf paus Paulus III (1534-1549) draagt de beeldenaar een baard en ligt het gewicht van de munt met een diameter van 30 mm. op 4,9 gram. Als denominatie is de bianco door de Kerkelijke Staat tot 1799 geslagen.

De besproken navolgingen hebben alle de stijlkenmerken van de bianco van het Paulus III-type. Daarnaast zijn exemplaren bekend waarvan het pausportret een treffende gelijkenis vertoont met dat van Paulus IV (1555-1559). Omschriften met de teksten 'PETRVS III' of 'PETRVS IIII' zijn aldus verklaarbaar. Van een relatie tussen de munt en de zittende kerkvorst is echter geen sprake. De paus heeft in het opschrift plaats gemaakt voor de apostel Petrus en om het karakter van de Italiaanse bianco te behouden, is het pausportret als allegorische voorstelling van Petrus gehandhaafd (bij Batenburg is dat Sint Victor als bisschop van

Rome). Het zou al te bizar zijn als een antipaap zoals Hendrik van Brederode de naam van de werkelijke paus te Rome op zijn munten had gezet. Deze veranderingen betekenen dat de voorzijde en keerzijde bij de imitaties van functie gewisseld zijn. De voormalige keerzijde is nu de voorzijde, namelijk de zijde met de heerlijke titels en wapens, en vice versa. In het vervolg zal deze wissel bij beschrijvingen moeten worden toegepast.

De carlino (waarde van 5 bolognini of een halve bianco) en lira zijn zodoende in de negentiende eeuw verkeerd gekozen benamingen voor de Nederlandse imitaties en wekken daardoor verkeerde associaties. Een Nederlandse naam is er in principe wel, namelijk het equivalent wit, maar de naam bianco sluit beter aan bij het Italiaanse voorbeeld.

In een tarieflijst van Verdussen wordt de Italiaanse bianco met de neutrale naam 'vielle monnoye de Rome' aangeduid.¹⁰ Hij valt daar in dezelfde tariefcategorie als de daalders van Batenburg, Gronsveld, Nijmegen, Rekem, Thorn, Vianen en andere. Uitgangspunt bij deze munten was een gehalte van 9 deniers en 16 grein, ofwel 18 gulden 7 stuivers 8 mijten per mark. Het gewicht van de Italiaanse bianco lag gemiddeld op 4,9 gram. Daarmee had hij een courante waarde van 1/6 daalder of 5 stuivers. De Nederlandse imitaties (circa 0,50 gram lichter en hoogstwaarschijnlijk ook van lager allooi) waren ongetwijfeld bedoeld met dezelfde waarde te circuleren. In hoeverre deze opzet is gelukt, is moeilijk te bepalen.

Bianco, Hendrik van Brederode (1556-1568), Vianen (Geldmuseum, Utrecht)



Er vertoefden in de tweede helft van de zestiende eeuw vele Italiaanse hulp-troepen en vestingbouwers in de Nederlandse gewesten, die een gemakkelijke afzetmarkt voor deze munten kunnen zijn geweest. Dat het minderwaardige geld ook werd opgemerkt getuigen de in de muntplakaten vermelde hagemunten en de vele klachten over slecht geld. Desondanks is het goed denkbaar dat de bianci tussen de alom tegenwoordige vreemde, versleten en verminkte munten gewoon mee circuleerden als dagelijks betaalmiddel. In welke mate de muntvoet van dit soort hagemunten heeft afgeweken van de originele voorbeelden is een interessante vraag voor een nieuw onderzoek en valt buiten de reikwijdte van dit artikel.

Typen en varianten

Een rondgang langs musea en veiling-catalogi bracht twee munttypen aan het licht, elk met kleine tekstvarianties.

Vianen, geslagen onder Hendrik van Brederode (1556-1568)

vz: het wapen van Bologna, een recht-opstaande leeuw lopend naar links met in de klauwen een lans als vaandel. In plaats van het kruis staat in het vaandel een varkenskop op twee gekruiste stok-

ken (Van Brederode). Omschrift:

[•]H•D•D•B[R]•L•D•VI•ET[•]SI•MORTVVS
•VR[O] (voluit: Hendricus Dominus De Brederode Liber Dominus Vianen Etsi Mortuus Uro)

kz: borstbeeld van een paus naar rechts.

Omschrift:

[S•]PETRVS•APOST[OLVS]•PONT•MAX[•]
(voluit: Sanctus Petrus Apostolus Pontifex Maximus).

Deze navolgingen zijn onweerlegbaar toe te wijzen aan Hendrik van Brederode, heer van Vianen. Het tekstdeel 'etsi mortuus uro' is gerelateerd aan het devies van het geslacht Van Brederode en komt ook voor op een jeton uit 1565 (Dugniolle 2409):

AGERE AUT PATI FORTIORA; ETSI MORTUUS URIT (verzetten of anders lijdzaam ondergaan; ook al is hij dood, hij brandt). Het portret van de paus lijkt sprekend op dat van Paulus III of IV op de Italiaanse voorbeelden, maar betreft hier een allegorische voorstelling van Sint Petrus. Het aantal exemplaren dat ik heb kunnen traceren - inclusief de openbare collecties - is circa tien.

Stevensweert, geslagen op naam van Frederik van den Bergh (1572-1592), emissies aldaar 1580-1582.



Bianco, Frederik van Bergh (1580-1582), Stevensweert (Streekmuseum Stevensweert)



Serrure



Schulman 1907-345



Streekmuseum Stevensweert



Henzen 181-825



Kon. Bibliotheek Brussel



Kon. Bibliotheek Brussel

vz: het wapen van Bologna, een recht-opstaande leeuw lopend naar links met in de klauwen een lans als vaandel. In plaats van het kruis staat in het vaandel een horizontale balk, een fantasieversiering (de Batenburgse exemplaren tonen een schuin kruis). Omschrift:

[•]MONETA•NOVA•ARGEN[TE]•D•I•VV[•]
of

[•]MONETA•NOVA•ARGEN[TE]•D•I•W[•]
(voluit: Moneta Nova Argentea Domini In Werda).

kz: borstbeeld van een paus naar rechts. Omschrift:

[•]S•PETRVS•III[I]•[R?]•PON[T]•MAX[•]
(variant a) of

[•]S•PETRVS•APOS[T]•PON[T]•MAX[•]
(variant b) (voluit: Sanctus Petrus Apostolus Pontifex Maximus).

De lettercombinatie VV en de letter W zijn, zoals gezegd, onderling uitwisselbaar en beide zijn op de munten terug te vinden. Evenals bij de munten van Vianen staat op de keerzijde het portret van paus Paulus III of IV. Weert en Stevensweert hadden in de Middeleeuwen dezelfde naam. Aan het eind van de vijftiende en in de loop van de zestiende eeuw werd ter onderscheiding aan 'het eiland in de Maas' de naam van de patroonheilige van de plaatselijke kerk gekoppeld waardoor de plaatsnaam

'Werda Sancti Stephani' ontstond. Op de munten van graaf Herman Frederik (1626-1632) is die toevoeging steeds terug te vinden. Het aantal exemplaren dat ik heb kunnen traceren -inclusief de openbare collecties- is circa 25.

De Stevenweertse bianco

De bianci afkomstig van het munthuis te Vianen leveren qua toekenning geen enkel misverstand op. De titels, het devies en wapen spreken duidelijke taal. Verder is gebleken dat exemplaren met de titulaatuur D•I•VY of D•I•VI, het tweede negentiende-eeuws misverstand, niet vóórkomen. Wat blijkt? Serrure legde twee nauwkeurige tekeningen van de variant vdCh XLII.25 over waarop niet de zinsnede D•I•VY is te lezen, maar D•I•VV. De lans loopt namelijk deels over de rechterpoot van de tweede V. Serrure (door Van der Chijs overgenomen) interpreteerde deze letter V als een Y, waardoor hij 'Dominus In VYanen' las. Detailfoto's tonen hoe gevarieerd de betrokken letters kunnen zijn geplaatst en aanleiding kunnen geven tot misinterpretaties. Steeds is sprake van een dubbele V, min of meer met elkaar verbonden tot een W. Zelfs dubbelslagen met drie V's zijn bekend.¹¹ De stempelsnijder heeft kortom slordig werk geleverd.

De kwintessens is nu welke muntheer de titulatuur D•I•W op zijn munten voerde of zou hebben kunnen voeren? De muntheren waren ijdel genoeg om hun macht en aanzien niet op hun munten te verbergen.

Om te beginnen beweerde Roest dat Vianen ook met de initiaal W voorkomt. Volgens Delmonte (D 663) bestaat er inderdaad een uiterst zeldzame daalder van 1577 door Geertruide van Bronckhorst en Batenburg (1573-1590) geslagen waarop ‘...LIXDOXWL...’ staat. Maar dit verschijnsel is eerder een incidentele stempelfout, dan een serieus argument voor determinatie van andere objecten. Brederodes titulatuur op de munten is significant afwijkend van het Stevensweertse type. Ondanks diens scherpe opmerkzaamheid is de opmerking van Roest als argument beslist onbruikbaar.

Een serieuze optie is dat de muntplaats, een hagemunt, in Italië gelegen heeft. Wat hiertegen pleit is enerzijds dat de letter W in de Italiaanse taal een sporadisch verschijnsel is, anderzijds dat Cesare Gamberini wel enkele imitaties van Bolognese bianci uit Italië kent, maar geen enkele die overeenkomt met de Nederlandse.¹² Een munthuis in Italië is dus nagenoeg uit te sluiten.

Een beruchte hagemunt in de Lage Landen was gevestigd in Jever in Oost-Friesland, die op naam van vrouwe Maria van Jever (1536-1575) munten sloeg. De titulatuur op haar munten eindigt op ‘...OS❖V❖VV[an] L’, waarbij de letter W voor Wangerland staat. De oplossing is dus niet te vinden in de contreien van Jever.

De Jonghe beweerde in 1892 al dat graaf Frederik van den Bergh (1580-1582) op zijn munten van Stevensweert nagenoeg altijd de initialen D[ominus] I[n] W[erda] voert. Volgens de catalogi van Lucas en Delmonte is dat inderdaad het geval. Hij sloeg er daalders en stuivers. Een tussenliggende waarde is tot dusverre onbekend. Volgens Tangelder zou ingevolge de muntinstructie in de

productie van een vijfstuiver- en twaalfstuiverpenning moeten zijn voorzien. De bianco past uitstekend in de muntreeks als vijfstuiverstuk, gelijkwaardig aan een ander munttype, de sprenger. Frederiks broer Willem die ook aanspraak maakte op Stevensweert en die tevens heer van Wisch was zou ook de titel D I W op zijn munten hebben kunnen voeren. Hij paste echter consequent ‘...HOXZXWIS...’ toe blijkens bekendstaande emissies.

Tijdens de tweede periode van de muntslag in Stevensweert onder Hendrik van den Bergh (1618-1626) en Herman Frederik (1626-1632) was inmiddels het distinctief ‘Sanctus Stephanus’ op de munten doorgevoerd (S ST VV). Herman sloeg andere, aan de bianco gelijkwaardige, denominaties zoals schellingen. Het bianco-type was toen verouderd en volgens Verdussen uit de mode. De Berghse heren Willem, Hendrik en Herman Frederik zijn daarmee als muntheer verre van plausibel.

Resteert nog een andere plaats met de naam WERDA, te weten Weert. Filips van Montmorency, graaf van Horn (1540-1568) sloeg daar munt: goudgulden, daalders (met onderdelen) en vijfstuiverstukken, zogenaamde sprengers. Op de sprenger staat, conform de bianco, het omschrift MONETA NOVA ARGENTEA... en Filips was tijd- en bondgenoot van Hendrik van Brederode en Willem van Batenburg. Deze grote heren zullen elkaar stellig op velerlei gebied nagevolgd hebben. Dergelijke argumenten zouden kunnen pleiten voor Filips en Weert, als respectievelijk muntheer en muntplaats. Toch lijkt deze optie niet aannemelijk. Een vijfstuiverstuk sloeg hij reeds in de vorm van de sprenger; een tweede denominatie met dezelfde waarde (in de vorm van een bianco), hoewel niet volledig uit te sluiten, ligt niet voor de hand. Filips etaleert zich bovendien op de munten altijd met de plaatsnaam

voluit in het omschrift WI[E]RT[EN] of WERDEN, nooit afgekort een letter W. Filips is derhalve niet serieus als munt-heer van de bianci met de titel D•I•OVV te beschouwen.

Conclusie

Een aantal negentiende-eeuwse vergis-singen en kwesties ten aanzien van deze interessante en zeldzame zestiende-eeuwse Nederlandse navolgingen van de Italiaanse bianco uit Bologna zijn gedurende de gehele twintigste eeuw hardnekkig blijven voortbestaan.

Samenvattend kan gezegd worden:

1. Het munttype uit de prijslijst van Henzen is oorspronkelijk een bianco (dus géén carlino of lira).
2. De voorzijde van de Nederlandse imitatie is de keerzijde van het voorbeeld.
3. Delmonte 660 bestaat niet.
4. Het zogenaamde ‘niet geïdentificeerde munthuis’ is Stevensweert conform de visie van De Jonghe.
5. De courante waarde van de imitatie-bianco lag op 5 stuivers.
6. De portretten van de pausen Paulus III en VIII hebben tot voorbeeld gediend.
7. De relatieve zeldzaamheid tussen Vianen en Stevensweert is 1:3. ■

Bij de totstandkoming van dit artikel heb ik actieve en spontane bijdragen ontvangen van diverse collega-leden van de Numismatische Kring Brabant naar aanleiding van een inleiding over het onderwerp. Daarvoor mijn hartelijke dank, in het bijzonder Toon Opdam. Verder gaat mijn dank uit naar de welwillende medewerking van het Streekmuseum Stevensweert, Geldmuseum te Utrecht, Koninklijke Bibliotheek te Brussel, Brabants Museum te 's Hertogenbosch, Limburgs Museum te Venlo en Teylers Museum te Haarlem.

Theo Nissen is geïnteresseerd in het Nederlandse muntwezen tot en met de zestiende eeuw. Zijn specialisatie behelst de regio's Brabant en het Maasgebied. Van hem zijn verschillende publicaties verschenen.

LITERATUUR

‘Muntslag in Vianen’ *Gemeente Vianen Jaarverslag* 1976, 25-30.

E.J.A. VAN BEEK (ed.) *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* (Alphen a/d Rijn 1986-1990).

ALLEN G. BERMAN *Papal coins* (South Salem 1991).

P.O. VAN DER CHIJS *De Munten der voormalige Graafschappen Holland en Zeeland, alsmede der heerlijkheden Vianen, Asperen VI* (Haarlem 1858).

A. DELMONTE *De zilveren Benelux* (Amsterdam 1967).

J.F. DUGNIOLE *Le jeton historique des dix-sept provinces des Pays-Bas* (Bruxelles 1876)

CESARE GAMBERINI DI SCARFEO *Le imitazioni e le contraffazioni monetarie nel mondo* (Bologna 1971).

M. HENDRICKX e.a. *Stevensweert. Munten en kaarten* (Rekem 1982).

P. LUCAS *Monnaies Seignuriales Mosanes* (Hennuy-ères 1982).

C. SERAFINI *Le monete e le bolle plumbee ponteficie del medagliere Vaticano I, II* (Milano 1910-1912).

C.A. SERRURE ‘Onuitgegeven munten der graven van Holland en der heeren van Vianen’ C.P. SERRURE *Vaderlandsch museum voor Nederduitsche letterkunde, oudheid en geschiedenis* 3 (Gent 1859-1860).

F. TANGELDER ‘De Munt van Stevensweert’ W. SANGERS / A.H. SIMONIS *Er ligt een eiland in de Maas* (Echt 1955).

HIERONIMUS VERDUSSEN *Carte ou liste* (Antwerpen 1627).

NOTEN

1. G. Henzen, lijst 181, nr. 825.
2. VAN BEEK 1986-1990, C-9.
3. ‘Muntslag in Vianen’ 1976, 28.
4. VAN DER CHIJS 1858, 549-550.
5. SERRURE 1859-1860, 66-73.
6. *Revue Belge de Numismatique* (1892), 639.
7. SANGERS 1955, 277-317.
8. LUCAS 1982, 39.27, 44.3-44.4.
9. HENDRICKX. 1982, 93-96.
10. VERDUSSEN 1627, 206.
11. Geldmuseum Utrecht, inv. NM-03778.
12. GAMBERINI 1971, 212-215.
13. TANGELDER, 297.

Nikolovs penningproject 2008

ELLY BALTUS

Al enkele jaren organiseert de Bulgaarse professor Bogomil Nikolov penningprojecten voor studenten aan de Nationale Kunstacademie van Bulgarije in Sofia. Hiermee wil hij bij jonge kunstenaars en studenten interesse wekken voor de penningkunst.

Het begon allemaal met de wens de penningkunst op te nemen in het lespakket van de beeldhouwafdeling van de academie. Na een aantal geslaagde workshops, waar ook buitenlandse studenten aan deelnamen, groeide het penningproject uit tot een internationale smeltkroes van kunstenaars en ideeën. Opnieuw roept professor Nikolov wereldwijd kunstenaars op deel te nemen aan het penningproject 2008. Hij nodigt hen uit digitale foto's op te sturen van penningen die betrekking hebben op de onderwerpen die hij maandelijks behandelt op de kunstacademie. Samen met zijn studenten betreft Nikolov deze buitenlandse werken bij de besprekingen over penningkunst. Zij leveren een bijdrage aan een internationale kijk op de penningwereld in het perspectief van de thema's die aan bod komen.

In 2008 staat het penningproject in het teken van Griekse mythen, legendes en profetieën. Elke maand van dit zeven maanden durende project wisselt het onderwerp. Zo behandelde Nikolov in februari Bacchus, richtte hij zich met zijn studenten zich in de maand maart op Orpheus, was in april Icarus aan de beurt en staat mei in het teken van Prometheus. Het tweede gedeelte van het project begint in oktober met

Genesis. In november en december komen respectievelijk de verleiding en de openbaring aan de orde.

De resultaten van deze workshops worden elke maand in een expositie getoond. Hierbij worden ook de foto's van de buitenlandse penningmakers betrokken. De expositie wordt aangekondigd met een poster/catalogus, waarop de werken te zien zijn die vervaardigd of digitaal ingestuurd zijn. De poster is te vinden op de website van de academie (www.artmedal.net/bulgaria/index.html MSSS Medal Project 2008 aanklikken). De hele website geeft een goed beeld van de workshops en projecten die in de laatste jaren plaats gevonden hebben in Bulgarije. Een levendige club studenten waagt zich vol overgave, niet alleen aan het ambachtelijke van de penningkunst, maar ook de experimentele kant komt ruimschoots aan bod.

Nikolov bewijst de penningkunst met deze projecten een grote dienst door deze tak van de beeldende kunst levend te houden onder studenten en aankomende kunstenaars te interesseren. Deelname van veel internationale penningmakers kan deze stimulans alleen maar vergroten.

Foto's van penningen kunnen digitaal (300 dpi) opgestuurd worden naar: bogomilnikolov@unitednet.bg
De expositie van het werk is elke maand te zien in: The National Academy, 73 Tzarigradsko shose, Sofia, Bulgarije ■

Trial of the pyx

Een ooggetuigenverslag

Jaarlijks vindt in de Goldsmiths' Hall in Londen een van de traditionele ceremonies plaats, waaraan het Verenigd Koninkrijk rijk is. Het betreft een bijzondere rechtszitting waarbij de Engelse Chancellor of the Exchequer in zijn hoedanigheid van muntmeester terecht staat: 'the Trial of the Pyx'. Officials van de Royal Mint brengen dan kisten naar Goldsmiths' Hall met daarin munten die in het afgelopen jaar tijdens de productie steekproefsgewijs apart zijn genomen. De afgezonderde munten vertegenwoordigen elk een partij munten en zijn apart genomen om onderzocht te worden op metallurgische samenstelling, gewicht en grootte. Het is een extra controle op de gehaltebepalingen en tests die de Royal Mint zelf uitvoert. Het onderzoek is in zeker opzicht vergelijkbaar met de muntbusopening, die in de Republiek der Verenigde Nederlanden de basis vormde voor het toezicht op de muntvervaardiging in de tweede helft van de zeventiende eeuw.

Het muntrecht is één van de koninklijke rechten (regalia), die van oudsher aan de vorst toekomen. In de rol van muntheer bepaalt de vorst wie munten mag slaan en stelt hij de innerlijke en uiterlijke kenmerken van de munten vast. De innerlijke kenmerken zijn de massa en het goud- of zilveragehalte, de uiterlijke kenmerken beslaan de afbeeldingen en teksten op de munt. De daadwerkelijke productie van munten laat de muntheer over aan een muntmeester, die tegen een vastgesteld percentage van de omzet (de sleischat) munten produceert uit aangeleverd goud en zilver. Muntmeesters werken veelal voor eigen rekening, zodat het

voor hen zaak is goud en zilver zo voordelig mogelijk in te kopen en munten te vervaardigen met een massa en gehalte, die zo dicht mogelijk bij het wettelijk minimum liggen. Vandaar dat muntmeesters hun rekeningen en muntbus moesten laten controleren. Uit elke partij munten werd een aantal proefstukken genomen en in een speciale verzegelde kist gestopt, de muntbus. Op gezette tijden werd in aanwezigheid van de muntmeester, een essayeur en gecommiteerden van de muntheer de inhoud van de muntbus gecontroleerd. Aan de hand van de munten in de muntbus werd gecontroleerd in hoeverre

JANJAAP LUIJT

*Goldsmiths' Hall in
Londen*



gehalte en gewicht van de munten voldeden aan de muntordonnanties. Bij een te laag gehalte of gewicht moest de muntmeester een boete betalen. Deze wijze van controleren bestaat in Groot-Brittannië nog steeds.

De Trial of the Pyx voert mogelijk terug op wetgeving van koning Hendrik II (1154-1189) en is daarmee een van de oudste juridische procedures van het land. De naam pyx refereert naar de kisten waarin de proefmunten verzameld zijn (pyxis is Latijn voor doos). In Westminster Abbey bevindt zich een ruimte waar oorspronkelijk deze kisten werden opgeslagen samen met andere belangrijke voorwerpen van staat en kerk. Vanaf de dertiende eeuw heeft de Trial of the Pyx de vorm zoals die tegenwoordig bestaat. Tijdens de hermunting van 1247 vond voor het eerst een jurykeuring plaats met een jury bestaande uit twaalf burgers en dertien goudsmiden. Aanvankelijk werden de zittingen gehouden in Westminster Hall en later in de Exchequer at Westminster. In 1870 kwam daar verandering in. De Coinage Act van dat jaar legde vast dat deze bijzondere zitting van het gerechtshof onder voorzitterschap van de Queen's Remembrancer (opperrechter van het Courts of Justice) in Goldsmiths' Hall zou worden gehouden, aangezien in dat gebouw de Assay Office (de Engelse

waarborg) gehuisvest is. Hoewel er al sprake was van enige traditie, vindt de Trial of the Pyx pas sinds die tijd jaarlijks plaats.

Ooggetuigenverslag

Twee jaar geleden had ik de eer de eerste zittingsdag van de Trial of the Pyx bij te wonen. De grote, negentiende-eeuwse zaal van de Goldsmiths' Hall was voor de gelegenheid ingericht tot rechtszaal. In het midden stond een langwerpige tafel voor de juryleden. Aan de kopse kant zat de muntmeester als gedaagde. Aan de andere kant sloot de tafel aan op een ronde tafel met plaats voor de deken van de Goldsmiths' Hall en drie van zijn keurmeesters. In een hoek van de zaal stonden kisten met geld opgesteld en langs de muur had negentien man muntpersoneel postgevat. Tot slot hadden de pers, een delegatie van de New Zealand High Commission en de nationale ijkmeester een eigen plekje om de zitting te kunnen volgen. Met een koord was tot slot een publieke tribune afgezet met plaats voor circa 120 belangstellenden.

Na het 'All rise' traden eerst negentien juryleden, allen leden van de Goldsmiths' Hall, de zaal binnen, gevolgd door de deken en keurmeesters. De bestuurders van de Assay Office droegen rode met bont afgezetten achttiende-



De jury telt en controleert de munten

eeuwse mantels en pruiken. De deken was herkenbaar aan de opzichtige, gouden ketting met insigne. Nadat zij plaats hadden genomen aan de lange tafel, maakten de muntmeester en de ijkmeester hun opwachting. Toen ook zij hun plaats hadden ingenomen traden de Queen's Remembrancer en twee van zijn klerken de zaal binnen. Evenals de bestuurders van Goldsmiths' Hall droegen ook zij traditionele toga's met bont en een grijze pruik. De Remembrancer onderscheidde zich van de anderen door de steek die hij daarbovenop droeg. Met een hamerslag opende hij de zitting en daarmee werd fotograferen verboden. Een van de klerken las het Koninklijk Besluit voor dat ten grondslag lag aan deze zitting, waarna elk jurylid een eed moest afleggen. Of eigenlijk twee. Voor het eerst in de geschiedenis werden bij de Trial of the Pyx niet alleen de munten van Groot-Brittannië gecontroleerd, maar ook die van Nieuw Zeeland. Voor beide landen moesten de juryleden een afzonderlijke eed afleggen. Met de eedsaflegging was het formele gedeelte nog niet voorbij. Eerst kozen de juryleden uit hun midden een voorzitter (de deken van Goldsmiths' Hall, welk een toeval...), waarna een keurmeester de Pyx Order van 1998 voorlas. Vervolgens verklaarde de muntmeester onder ede dat in het afgelopen jaar de muntproductie geheel en al volgens de wetten en regels was verlopen en dat er zich, voorzover hem bekend, geen ongeregeligheden hadden voorgedaan. Daarna mocht de ijkmeester de standaard trial-plates en standard-weights aan de jury overdragen. De trial-plates zijn platen goud, zilver en cupronikkel met een bekend gehalte waarnaar de verschillende munten getoetst worden. Aanvankelijk werden deze platen beheerd door de Exchequer, maar tegenwoordig is die taak weggelegd aan de National Weights and Measures Laboratory (het ijkwezen), hetzelfde instituut dat ook



het toezicht houdt op de gewichten waarmee de munten gewogen worden. Over deze vaak zeventiende- en achttiende-eeuwse plates verscheen eerder een artikel in *De Beeldenaar*.

Nadat aan alle formaliteiten was voldaan, kreeg de Remembrancer het woord. Hij heette een ieder welkom en bracht de groeten harer Majesteit over. Vervolgens brak hij de spanning met een toespraak die gelaardeerd was met veel humor. Zo sprak hij zijn dankbaarheid uit voor het feit dat de zitting ten doel had munten te controleren en niet kamelen. Met zijn rede bewees hij ook dat hij goed op de hoogte was van de geschiedenis van de trial. Na zijn toespraak droeg hij het te verrichten onderzoek op aan de juryvoorzitter, verdaagde de zitting met twee maanden en verliet met zijn klerken de zaal. Het plechtige gedeelte was hiermee afgelopen, maar het echte werk moest nog beginnen. Het muntpersoneel maakte dit duidelijk met een eenstemmig: 'Do it! Please'.

Muntmeester en ijkmeester bekijken de gewichten en trial-plates



Het muntpersoneel
voert de munten aan
en af

Met de verdaging van de zitting was tevens het verbod te fotograferen opgeheven.

Het tellen

Voor het aanwezige muntpersoneel en de juryleden begon het nu echt. De eersten droegen zakjes met elk vijftig munten naar de juryleden, die op hun beurt de inhoud telden. De juryleden hadden twee kommen voor zich staan: een houten en een koperen. Uit elk zakje legden zij één exemplaar apart in de koperen kom, telden de overige munten en deden die vervolgens in de houten kom. De resultaten noteerden zij, terwijl het muntpersoneel er voor zorgde dat de houten kom in grote zakken werd gelegd en de getelde munten werden afgevoerd. De apart genomen munten waren bestemd om later op samenstelling getest te worden.

Het tellen van de gouden en zilveren specie duurde ongeveer drie kwartier, waarna het tijd werd de resultaten centraal te registreren. De tot secretaris benoemde keurmeester las hardop voor hoeveel stuks ieder jurylid in elk zakje geteld had. Als denominatie en aantal klopten antwoordde het jurylid: 'Correct'. Dit gebeurde ongeveer zestig keer en ging op een gegeven moment als volgt: 'Half sovereign gold, fifty pieces', 'Correct'; 'Britannia Silver Bullion £2, fifty pieces', 'Correct'; '\$1 Arwen saves Frodo, fifty pieces', 'Correct'. Arwen saves Frodo? Inderdaad, Nieuw Zeeland had naar aanleiding van de boekverfilming van de *Lord of the Rings* speciale verzamelaarsmunten met voorstellingen uit *In de ban van de ring* geproduceerd en die moesten ook gecontroleerd worden.

Het handmatig tellen van de munten was gelukkig voorbehouden aan de gouden en zilveren munten. De cupronikkelen denominaties (dat jaar circa 90.000 stuks) werden in naastliggende ruimtes geteld met telmachines en weegschalen. Het telwerk is misschien nog wel te doen op één dag, maar het aanvullende onderzoek neemt circa twee maanden in beslag. In welke tijd de apart gehouden munten worden getest op gehalte, gewicht en diameter.

Na het tellen waren de juryleden voorlopig klaar met hun werkzaamheden en trokken zij zich terug voor de jaarlijkse Trial of the Pyx-lunch. Dat was meteen het moment voor het publiek huiswaarts te keren.

De tweede zitting vond plaats twee maanden later, nadat de Assay Office de proefmunten had onderzocht. Hoewel deze zitting eigenlijk belangrijker is dan de eerste, het vonnis wordt immers uitgesproken, verschijnt er nauwelijks publiek. Het is vooral een formele bijeenkomst waar de jury haar bevindingen bekend maakt. En zolang die overeenstemmen met de verwachte resultaten wordt de muntmeester gedé-



*Het muntpersoneel bij
de bedendaagse plastic
pyxiden*

chargeerd. De voorlichtster van Goldsmiths' Hall kon niet vertellen wanneer de laatste keer was dat dit niet was gebeurd.. ■

De Trial of the Pyx vindt jaarlijks plaats in de eerste helft van februari. Deze openbare zitting

in Londen valt bij te wonen na aanmelding +44 (0)20 76061511 / the.clerck@thegoldsmiths.co.uk.

Janjaap Luijt (1966) verricht archiefonderzoek in opdracht van notarissen, bedrijven en particulieren. Zijn eigen interesse ligt vooral bij de gouden en zilversmeden van de zeventiende en achttiende eeuw en de geschiedenis van de Munt te Utrecht. Hij is hoofdredacteur van *De Beeldenaar*.

alle indices nu beschikbaar op
www.debeeldenaar.nl

(advertentie)

Barbara de Clercq

Rijkdom door beperking



*'Otter', (keerzijde),
brons, 6,5 cm.*



*'Poes'(voorzijde), brons,
9,5 cm.*



*'Poes'(keerzijde), brons,
9,5 cm.*

Kunstzaal van Heijningen in Den Haag heeft in zijn penningkast bijna altijd penningen van Barbara de Clercq staan. De Clercq stelt zichzelf bij het ontwerpen van een penning altijd strenge grenzen. 'De ronde vorm is voor mij uitermate belangrijk en bepaalt het hele ontwerp,' zegt ze zelf. 'En dat is ook het spannende van mijn werk: lukt het om binnen de beperking van de cirkel een maximum aan spanning in je ontwerp te creëren? Ik werk meestal in gips en maak de voor- en achterkant apart van elkaar, om ze naderhand, in lood gegoten, met elkaar te verbinden. Ze vullen elkaar aan, maar lopen met hun geboetseerde vormen niet in elkaar over. In klei of was laat je dat vaak wel gebeuren, als je voor- en keerzijde tegelijkertijd op hetzelfde plakje klei of was modelleert.'

Als voorbeeld van hoe de spanning tussen de ronde vorm van de penning en de ronde vorm van een dier haar kan inspireren om tot een ontwerp te komen, noemt De Clercq 'de Otterpenning'. 'Hier maakt bovendien ook de rand van de penning onderdeel uit van het ontwerp: de otter zwemt in de cirkel van de penning, net alsof hij in een luchtbel zit. Aan de keerzijde worden de luchtbelletjes, kleiner en in veelvoud, herhaald.'

Bij 'De poes' vormt de wollen draad de verbindende schakel, die voor- en keerzijde zowel visueel als thematisch met elkaar verbindt.

'Als onderwerp kies ik meestal dieren, het liefst in beweging, lopend, rennend of zwemmend - dat zie je ook in mijn beelden. Het is dezelfde inspiratiebron: het dier in al zijn facetten en het liefst met een beetje humor.'

Werk van Barbara de Clercq is te zien bij Kunstzaal van Heijningen. Noordeinde 152.

2514 GR Den Haag.

Open: wo.t/m zon. 12.00 - 17.30 uur.

Tel: 070 345 90 53

Info@kunstzaalvanheijningen.nl

Opdracht geven is ook een kunst!

Applaus voor Lucie Nijland

In *De Beeldenaar* 2007-4 stond een helder en overtuigend artikel van Lucie Nijland over het wel en wee van het opdrachtgeverschap. Ik zou graag nader willen ingaan op het belang van taal en vorm van kunstopdrachten en op de door haar genoemde geslaagde penningen. Haar pleidooi voor een zorgvuldige oriëntatie op het vakgebied van de penningkunst en de keuze van professionele penningkunstenaars is mij uit het hart gegrepen. Ook haar advies aan opdrachtgevers zorgvuldig te werk te gaan bij het zoeken naar beeldende kunstdeskundigen en ervaren (sic!) kunstadviseurs, is uiterst zinvol. Let daarbij op achtergrond en vakkennis van de kunstadviseur als het gaat om penningen. Kortom, een pleidooi voor goed opdrachtgeverschap. Maar een penningopdracht betekent ook nadenken over de wijze waarop de kunstenaar kan worden benaderd. Persoonlijk contact met de kunstenaar in het atelier kan een drempelel zijn. Een bezoek aan het uitgebreide netwerk van kunstinstellingen en verenigingen is een oplossing. Maar het ontslaat de opdrachtgever niet van een eigen opdrachtvorm- en taalkeuze. Een waarschuwing is op z'n plaats.

Voor al overheidscommissies zijn berucht in het gebruik van hardnekkige clichés in opdrachtomschrijvingen. Er wordt veel overgeschreven en de 'betekenis' van de opdracht wordt doorgaans overwoekerd door overdreven aandacht voor de puur technische praktijk. Ingaan op inhoud en betekenis wordt minder op prijs gesteld. Een vergissing, want een opdracht is wel degelijk ook bedoeld als een discours over kunst in opdracht. Opdrachtgevers dienen ook bij een gebonden kunstwerk - een pen-

ning - juist in te gaan op vragen van vernieuwing van vorm, zelfreflectie, vorming van symboliek en dergelijke.

Taalgebruik

Binnentreden in 'de school der penningkunst' vraagt van een opdrachtgever een taalinspanning om in het idioom van de penningmaker het ontwerpproces op gang te brengen. En aan dat taalgebruik wil ik graag enkele gedachten wijden. In de taal van vraagstellingen in een opdrachtsituatie zal de opdrachtgever zoveel mogelijk dezelfde taal moeten spreken als de kunstenaar/medailleur.

In de eerste plaats de technische vaktaal van de kunstdiscipline die verwijst naar maat, gebruik, materiaal, duurzaamheid enzovoort. Vervolgens komt het vakinhoudelijke taalgebruik aan de orde, waarin de kunstenaar wordt aangesproken op zijn kennis van kunsthistorie, theorievorming en kunstkritiek op het gebied van penningkunst. Bij de opdrachtgever wordt verwacht dat hij op de hoogte is van het vakjargon in de wereld van de penningkunst. Misschien is wel het meest wezenlijke van de opdracht met behulp van taal te zoeken naar het waarom van de opdracht. Herkenning van het waarom is voor elke kunstenaar het begin van de verbeelding. Weliswaar kan een summier vraagstelling heel bijzondere kunstwerken opleveren, maar de verwachting wordt dan wel in handen van de kunstenaar gelegd.

Thema en vorm

In willekeurige volgorde schets ik enkele opdrachtvormen. De meest voorkomende vorm is die waarin de tekst concrete aanwijzingen bevat betreffende techni-

GERHARD
FLIEHE
BOESCHOTEN

sche voorwaarden maar ook met inhoudelijke kaders, zoals historische context, materiaaloppervlak of textuur. Een vrije uitwisseling van gedachten kan dan alleen plaatsvinden binnen de voorgescreven kaders. In beginsel werpt deze vorm mogelijk een artistieke beperking op voor de kunstenaar, maar in hoeverre dat de vrije ongedwongen artistieke expressie nadelig beïnvloedt, is de vraag. Meesterwerken uit het verleden zijn vaak tot stand gekomen onder strikte regelgeving betreffende onderwerp/thematische uitbeelding, vorm, maat, materiaalsoort, en dergelijke.

Een tweede vorm is die waarin de 'beschouwing' centraal staat en waarbij de opdrachtgever gebruik maakt van (cultuur) historisch, literair, filosofisch of maatschappelijk bronnenmateriaal en met een tekst waarin de opdrachtgever bewust zijn eigen impressies en gedachten over het ontwerp ontvouwt.

Het idee van eenheid van taal en beeld wordt benaderd in de derde vorm. Als voorbeeld kan gewezen worden op veelvuldig gebruik van de stijlfiguur ambigüiteit in vorm en voorstelling bij veel hedendaagse kunstenaars. In deze vorm ligt ook een aansporing besloten om de verhouding tussen woord en beeld op te zoeken. Een actuele versie van de analogie waarover Horatius sprak in zijn *Ars Poetica* met zijn beroemde uitspraak 'ut pictura poesis' (poëzie/literatuur is als schilderkunst; *Ars Poetica*, vs. 361).

In de vierde vorm wordt alleen doel en functie van de penning beschreven. Elke vorm van sturing door regels, concrete verwijzing, woord- of denkbeelden ontbreekt. Deze vorm vooronderstelt van de opdrachtgever een bijna onvoorwaardelijk vertrouwen in de ontwerp-kwaliteit van de kunstenaar. Begrip, inzicht, bewondering en empathie met de persoon en zijn werk zijn dan een voorwaarde. Voor veel kunstenaars betekent dat de ideale beroepserkenning. Een goed voorbeeld hiervan

lijkt mij de paleispenning van de beeldhouwer Niko de Wit. De wijze waarop hij zelfstandig onvermoede aspecten van de opdracht heeft vormgegeven is bewonderenswaardig. De Wit beschikt over een lange ervaring in de opdrachtpraktijk van ruimtelijk werk en de openbare ruimte (*De Beeldenaar* 2007-4).

Ik maak een duidelijk onderscheid tussen de opdrachtvorm (taal en inhoud) en de opdrachtprocedure die hoofdzakelijk is bedoeld om de juiste kunstenaar te selecteren. Er bestaat een keur aan enkelvoudige of (vooraf geselecteerde) meervoudige (schets)opdrachten, besloten of openbaar. Daarbij hebben vooral overheden er een handje van met het credo: 'niet wij als overheid dienen na te denken over de opdracht maar de kunstenaar(s) zelf'. Verantwoordelijkheden zijn overboord gegooid. In deze tendens van anonimiteit waarin de opdrachtesector verzeild is geraakt, pleit ik voor een meer persoonlijke betrokkenheid.

Het resultaat van overheidsprocedures resulteert regelmatig in tijdrovende, frustrerende en middelmatige ontwerpen. Natuurlijk is 'jalousie entre les métiers' zo oud als kunst zelf. Maar wat is er fout om na raadpleging van een kunstadviseur met bewondering en empathie te kiezen voor één kunstenaar? Overigens treden gerenommeerde kunstenaars regelmatig op als adviseur en heel wat museumdirecteuren varen op hun adviezen. Deskundigheid en betrokkenheid bij het artistieke ontwerp-proces is wat Lucie Nijland bedoelde met de waarschuwing 'opdrachtgevers opgelet!'. Een goede opdracht(omschrijving) is meer dan een instrument.

Kleine geschiedenis van een opdracht

In hetzelfde artikel besteedt Lucie Nijland ook aandacht aan de toonaangevende penning van Eric Claus. Persoonlijk was ik zeer nauw betrokken bij de totstandkoming van deze penning

uit 1984 en het beeld van deze achttiende-eeuwse progressieve Gelderse edelman Joan Derk baron van der Capellen tot den Pol (1741-1784).¹ Van der Capellen (een felle patriot en groot tegenstander van Prins Willem V) is een van de erflaters van onze beschaving. De Amerikaanse grondwet kent de sporen van het gedachtegoed van Joan Derk. Ook Thorbecke heeft voor zijn grondwet, gebruik gemaakt van het door Joan Derk anoniem uitgegeven pamflet *Aan het volk van Nederland* (zie de penning van Claus).² Ik was aangenaam verrast dat Lucie Nijland de penning het predikaat meegaf van een geslaagde penning. Dat is geen persoonlijke verdienste, maar veeleer een bevestiging van de wijze waarop we in staat waren de kunstenaar te inspireren tot het maken van deze penning. Ik herinner me nog goed het enthousiasme van Claus toen hij met deze vergeten revolutionair avant la lettre werd geconfronteerd. Bij de presentatie van de penning wees hij me op de pruike van Joan Derk met ter weerszijden de loop van een kanon; frontaal gericht op de orangisten! De protestantse Oranjegezinde partijen SGP en RPF in de Staten van Overijssel waren dan ook mordicus

tegen een herdenking van de 200-jarige sterfdag van Joan Derk in 1984. De penning van Claus is het resultaat van een grote betrokkenheid van alle partijen met de persoon en werk van Joan. De voorwaarde voor een professionele penningmaker om de juiste conceptie en unieke vorm te ontwikkelen.

Kortom, het artikel van Lucie Nijland kan verzamelaars, potentiële opdrachtgevers en penningmakers uitstekende diensten bewijzen. Ik zou bijna zeggen, steek de tekst bij u; het behoedt u voor misstappen en een gewaarschuwd mens telt voor twee: de kunstenaar en de opdrachtgever. ■

Gerhard Fliehe Boeschoten is architectonisch vormgever en vaste adviseur kunst- en vormgeving aan de Universiteit Twente Enschede.

NOTEN

1. Stichting Kunst & Cultuur Overijssel Zwolle mede-initiator herdenking Joan Derk in 1984. Vergelijk de achttiende-eeuwse herdenkingspenning voor Joan Derk van J.C. Holtzhey in de collectie van het Geldmuseum te Utrecht. Een bronzen beeld van Joan Derk van Eric Claus staat aan het Bethlehemskerkplein in Zwolle.
2. JAN ROMEIN / ANNIE ROMEIN-VERSCHOOR *Erflaters van onze beschaving* (Amsterdam, 1947).

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16^e tot en met de 21^e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Een penning door Suze Boschma-Berkhout

HENK VAN DER
VORST

Op een verzamelbeurs in Utrecht kocht ik een interessante bronzen gietpenning met een diameter van 67 mm. Via het Fries Genootschap van Geschied-, Oudheid-, en Taalkunde was de maker en de bedoeling van de penning te achterhalen. Suze C. Boschma-Berkhout (1922- 1997) was een in Leeuwarden gevestigd beeldhouwster. Van haar staan bronzen beelden in diverse Friese steden; bijvoorbeeld het bekende Mata Hari beeldje in het centrum van Leeuwarden.

De penning die ik kocht is in 1977 vervaardigd ter gelegenheid van het 150-

jarig bestaan van het Fries Genootschap. De voorzijde van deze penning geeft de drie terreinen van het genootschap weer: het vissersschip staat voor de geschiedenis, het terpkerkje voor de oudheid (in de terpen wordt menig archeologische vondst gedaan, denk ook aan de kerkregisters) en het openliggend foliant verwijst naar de taalkunde. Die foliant is lastig als zodanig te herkennen; menigeen ziet er eerder viskorven of bijenraten in. De aangetaste achterkant benadrukt het Friese karakter nog eens via de plompeblèdden. In de rand staan de initialen S.B. van de ontwerperster. Het aangetaste karakter lag wellicht in de bedoeling van de maakster: de bijsluiter dringt er op aan de penning niet te poetsen teneinde een fraaier patine te verkrijgen. Ik weet niet of Boschma-Berkhout nog meer penningen gemaakt heeft; nadere informatie hierover is welkom. ■



Suze C. Boschma-Berkhout, 150 jaar Fries Genootschap, 1977, brons

Spagaat bij penningindeling

Eenvoudige classificatie

Grofweg verdeelt de Vereniging voor Penningkunst (VPK) haar uitgiften in twee categorieën: ‘traditionele’ en ‘experimentele’ penningen. Die tweede-ling is er naar de aard van de vormgeving en de publieke bekendheid met de gebruikte materialen. Vanuit de oorsprong van de penning, een gelegheidsmunt zonder betaalwaarde, bestaat er een vrij algemeen beeld van de klassieke of traditionele penning. Terugblikkend op een halve eeuw kan men stellen dat wat niet teveel afwijkt van rond en brons traditioneel is gaan heten.

In de jaren zeventig van de vorige eeuw ontstond een toenemende tendens te gaan spelen met de min of meer aanvaarde definitie van een penning. Daarmee veranderde de fysieke begrenzing het snelst. Penningen met een afwijkende vormgeving of uit nieuw of ander materiaal kregen geleidelijk een eigen waardering en daaruit volgde in de jaren negentig de definitieve bestendiging van het begrip ‘experimentele penning’.

Polarisatie

Toepassing van de op deze wijze gehanteerde scheidslijn tussen traditioneel en experimenteel penningwerk verloopt niet probleemloos. Een opvallende polarisatie domineert de classificatie. Bovendien vormen de zogeheten ‘braderie-penningen’ een bedreiging voor de traditionele penningkunst, want we delen ze niet apart in als oubollige categorie. Kortgeleden heette een slagpenning, waarbij de stempel niet op de reductiebank, maar door software besturing werd gefreesd, opeens experimenteel, terwijl het resultaat traditioneel was. Men kan zich afvragen of de ver-

nieuwde stap in de productiewijze die indeling rechtvaardigt. Enerzijds kunnen sommige penningen bij veel kenners de karakteriseringstoets niet doorstaan, anderzijds is er de opmars van de 21ste-eeuwse ‘objecten’ die geen penningen zijn, maar die we wel zo noemen, terwijl ze in hun materiaal en uitvoering lichtjaren verwijderd lijken van het vertrouwde begrip ‘penning’. De classificaties verhullen de inhoudelijke en kwalitatieve nuances van de uitgiften, met het gevaar voor zowel overals onderwaardering van een penning.

LUCIE NIJLAND

Karakterisering en kwaliteit

Penningen hebben eigenschappen waarop we ze beoordelen. We kijken naar aspecten die ons tevreden stemmen. Naar zaken als doelmatigheid en perfectie van uitvoering en vormgeving.

Daarnaast verwachten wij dat een penning ons een extra voldoening verschaft, die ons tot een diepere emotionaliteit leidt. Dat zijn gevoelens die toeschou-

Joop Hollanders, Het woord op afstand, 1990





wers niet altijd met elkaar kunnen delen. Daarom is het gevoel dat een penning bij mensen kan oproepen niet eenvoudig met een voldoende mate van gelijkkluidendheid te verwoorden of te indiceren, laat staan onder te brengen in slechts twee categorieën. Als je ernaar streeft met andere toeschouwers de overeenkomsten in gevoelens te duiden bij het aanschouwen van dezelfde penning, is het nuttig de intersubjectiviteit van elkaars belevenis te vinden. Op deze wijze kom je iets dichterbij de gezamenlijk beleefde euforie die de waarneming van 'kwaliteit' veroorzaakt. Wat wij onder dat begrip verstaan is cultureel bepaald. Het woord is vanaf de achttiende eeuw meegegroeid met ons besef een degelijk en duurzaam stuk vakwerk te aanschouwen. Dit wordt aangevuld met belevenissen die wij vóór 1960 'sierlijk' en 'ons innerlijk roerend' zouden noemen. Aan de laatste geven wij, in combinatie met de compositorische uitwerking van een penning, een meer hedendaagse waardering die wij de 'diepere betekenisgeving' noemen en dat rekenen we ook tot de inhoud van de artistieke kwaliteit van een penning, net als de compositorische originaliteit. Om die reden is het professioneel om penningen primair op artistieke kwaliteitscriteria te beoordelen, met materiaal en stijl als secundair herkenbare eigenschappen uit de tijd waarin ze zijn gemaakt.

Plastische veranderingen

In de loop van de geschiedenis ontwikkelde het penningmaken zich tot een kunstzinnig ambacht dat behoorde tot de 'toegepaste kunsten', geënt op het ontwerpen voor productie en reproductie. Naast het (vooral) ceremoniële nut moest de penning liefst oogstrelend zijn. Het ontwerpen van penningen was in zekere zin functioneel, vergelijkbaar met industrieel ontwerpen voor kleine gebruiksvoorwerpen.

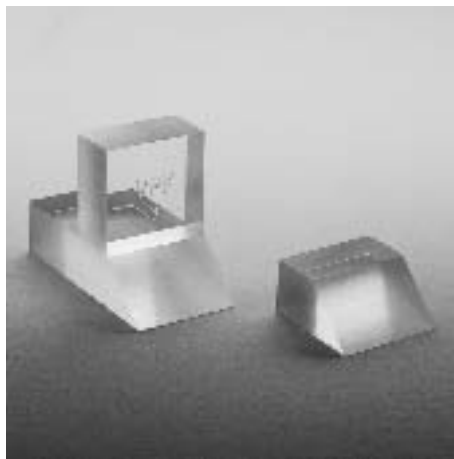
Halverwege de vorige eeuw, nadat eind jaren veertig in brons 'gegoten' penningen 'en vogue' kwamen en ze vervolgens in toenemende mate de charme van kleinplastieken kregen, positioneerden penningkunstenaars zich steeds vrijer en versleepten zo de penningkunst van de toegepaste naar de autonome kunsten. In dit streven naar autonomie ligt de grondslag voor de veranderingen die doorwerkten binnen VPK-uitgiften. In de penningen *Getrapt blok* (1990) van Niko de Wit, *Het woord op afstand* (1990) van Joop Hollanders en *Vrouw in raam* (1991) van Fons Bemelmans zien wij voorbeeldige resultaten van deze 'plastische' ontwikkeling. Het nastreven van de VPK-doelstelling, waarbij minder traditionele materialen en een uitdagende vormgeving niet werden geschuwd, leidde ook tot bijzondere uitgiften als het object *Uitdijend Heelal* (1997) van Barbara Kletter en de *Welkomstpenning*

(2000) van Lijsbeth Teding van Berkhout. Het zijn objecten die uit 'solid' materiaal vervaardigd zijn, maar het zakformaat trouw bleven. De één is uit roestvrij staal en de ander uit perspex gefreesd. Een andere opvallende uitgifte was *Andries Copier* (1994) ontworpen door Bruno Ninaber: ook 'solid', van een tin-lood legering en glas, verpakt in een onmiskenbaar erbij horend foedraal. Dit waren de eerste drie uitgiften die opvielen als vreemde eenden in de bijt.

Loslaten gebonden opdrachten

Tot pakweg 1990 hechtte de VPK veel waarde aan de verstrekking van een opdracht waarbij het onderwerp meestal vooraf bepaald werd. Tegenwoordig kan het oeuvre van een 'bekende kunstenaar' de aanleiding zijn voor een VPK-opdracht. Daarnaast is een ontwikkeling gaande die het begrip 'penningmaker' steeds verder oprekt. Gevolg daarvan is dat vanaf omstreeks 1995 het bestuur vaker een ontwerper kiest die onervaren is met penningen. De eerste VPK-uitgifte die in mijn ogen de draak stak met de serieuze penningkunst is *I can't forget but don't remember what* (1996) van Karel Goudsblom. De penning wordt door Louk Tilanus in zijn boek *Handzame sculptuur* (2000) omschreven als hondsbrutaal, omdat die nergens bekoort. Ik denk dat een bijna tergende vrijheid van ontwerpen de toch al ongeleide intenties van de kunstenaar heeft gestimuleerd.

Voornoemde VPK-trend zet door. De inventiviteit vanuit een andere kunstdiscipline geeft steeds vaker de doorslag voor een uitgifte. Recente voorbeelden daarvan zijn *Perpetuum mobile* (2005) van Jeroen Henneman en *Vrede-Vrijheid* (2006) van Ralph Prins. Gepresenteerd als 'experimentele' penning oogstte de penning van Prins onverwachte reacties. Artikelen over die penning staan in *De Beeldenaar* 2006-5.



Lijsbeth Teding van Berkhout, *Welkomstpenning*, 2000
(60/30/15 mm)

De onwerkbare scheiding tussen traditioneel en experimenteel viel extra op bij *Vrede-Vrijheid*. De penning is een traditioneel ogende penning. Vooral penningkunstenaars vonden dat de penning het verkeerde etiket kreeg opgeplakt. Gebruik van een geavanceerde computer-scantechniek voor het digitaal in negatief frezen van de ondergrondstructuur, sjablonen en tekst, was nooit eerder toegepast bij een VPK-penning. Prins is een bekende grafisch ontwerper, maar in de penningkunst onervaren. Eigenlijk is die digitale sturing van de graveermachine het enige houvast geweest om de penning 'experimenteel' te noemen. De penning hoort bij de 'toegepaste kunst'. Alleen is ditmaal niet de kunstenaar de ambachtsman, maar graveur-modelleur



Bruno Ninaber,
Andries Copier, 1994
($\frac{1}{2}$ ware grootte)



Karel Goudsblom, *I can't forget but don't remember what*, 1996
($\frac{2}{3}$ ware grootte)

Peter de Grunt van Koninklijke Begeer, die een speciaal software programma gebruikte voor het maken van de stem-pel. Verder werd de penning op traditionele wijze geslagen en gepatineerd met mechanische oppoetsing van de hogere details.

Hoe nu?

De VPK hanteert de twee typeringen met een om-en-om schema. Het ene jaar heet de inschrijfpennings 'experimenteel', het andere jaar 'traditioneel'. Hetzelfde geldt bij de opdrachten voor jaarpenningen. Om zowel vooruitstrevend te zijn als aan de leden-achterban tegemoet te komen is deze tweedeling ontstaan. Daarnaast is in 2004 een 'conceptuele' richting geïnitieerd. Door middel van een VPK-initiatief voor een masterclass wordt de penningkunst nu verder geïntegreerd in 'highbrow art' (kunst voor ingewijden/kenners). Hierover valt uitgebreid te lezen in de VPK-publicatie *Over the Edge* (2006). Theoretisch en praktisch hoort de conceptuele categorie tot de nieuwlichterij van ego-documenten met diepgravende ideeën achter objecten waaraan zelden reproductie-eisen worden gesteld, laat staan toepassingseisen. De relatie met de penningkunst berust op weinig meer dan de beperkingen in het formaat. De

objecten vangen de beste aandacht geëxposeerd in museale vitrines. De conceptuele richting heeft zich verwijderd van de toegepaste kunst en daarmee van de penningkunst. Er zit achter het bedenken van deze objecten een 'state of mind' die minstens een eigen benaming verdient. Vandaar dat bij mij de vraag rijst of de VPK in de toekomst haar opdracht-richtingen in drie groepen moet verdelen: de traditionele, de experimentele en de conceptuele. Toepassing van dergelijke scheidslijnen wordt nog lastiger als je besluit de ego-documenten te kwalificeren op hun 'persoonlijke' (ont)lading. Het wege van de 'artistieke kwaliteit', nodig om in de buurt te blijven van de doelstelling van de VPK, wordt dan welhaast onmogelijk. Per slot van rekening zijn het geen penningen.

Kiezen

Nu de penningkunst is aangeland bij een zowat onoverbrugbare begripsverwarring tussen kleine objects d'art en andere voorwerpen die de benaming 'penningkunst' claimen, is de tijd rijp daarover in discussie te gaan. Enerzijds zijn er de penningen waarbij de artistieke kwaliteit in het geding is, anderzijds garandeert een kostbaar experiment geen penningkunst als resultaat. Ondertussen gaat de markt bepalen wat penningkunst is of niet. Objecten die naar willekeur worden aangeboden als penningen zullen zelf de strijd moeten aangaan, maar dan liever onder eigen vlag. Indien de 'rekbare penningkunst' zich steeds verder ontwikkelt als autonome 'highbrow' kunst, zonder kaders die voor het enigszins verlopen penningbegrip definities omvatten, zal terecht de vraag rijzen wie nog geïnteresseerd is in het lidmaatschap van een vereniging die niet uitdraagt waar zij voor staat. Per slot van rekening willen de leden, kunstenaars, liefhebbers en verzamelaars door de vereniging bediend worden in hun penningkunst-

interesse. De discussie zal gaan over wat de VPK moet kiezen. Zal de VPK voor de penningkunst kiezen of - met een zekere maatvoering - voor een identiteit als een objecten-vereniging, waarbinnen de penning een eigen plaatsje kan opeisen? Misschien moet de VPK pal staan voor de penning als een vorm van toegepaste kunst met een open oog voor 'aansluitende' vernieuwingen in plaats van over een brede kloof de sprong te willen maken naar een totaal ander gebied: de museale wereld van de 'highbrow art'. ■

Lucie Nijland is beeldhouwster en redacteur van De Beeldenaar.



*Jeroen Henneman,
Perpetuum mobile,
2005 (1/2, ware
grootte)*

(advertentie)

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- **JAARBOEK**
- **DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT**
- **GRATIS TOEGANG** tot de gewone bijeenkomsten van al de aangesloten afdelingen
- **PRIJSVERMINDERING** op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 11 (buiten België € 17) op rekening 000-1614677-15 van het EGMP of contacteer Johnny Bosman, Spaarzaamheidstraat 8, 9330 Aalst; e-mail: JohnnyBosman@skynet.be

www.EGMP.be

TEFAF Maastricht, zaterdag 8 maart 2008

Verslag van een enerverend dagje uit

GERRIT BOGAERS Onderweg naar de TEF AF, de internationale kunst- en antiekmarkt in Maastricht, zei ik tegen mijn vrouw: ‘volgens mij zien we het halve Gooi op de TEF AF’. De eerste persoon die we om vijf over elf tegenkwamen in de grote groep mensen voor de entree was een Larens echtpaar. Daarna zagen we een Larense beeldhouwer, een Naardense student, die ooit vanwege zijn mooie ‘kop’ model stond voor de Gooise Academie in Laren, een kennis uit Gouda werkzaam voor het Rijksbureau van Kunsthistorische Documentatie, nog een kennis uit Bussum, een juriste, en ten slotte een aardige mevrouw die uit Blaricum bleek te komen. Het was voor menig Gooier een feestje op circa 200 kilometer rijden naar het zuiden. De heer van ‘gaat het weer een beetje, meneer Dröge?’ had zich er vast thuis gevoeld.

De lange rijen voor de entree deden mij denken aan de rijen bij Euro Disney, maar dan voor de rijken. Gelukkig was de doorstroming hier beter en was de

wachttijd korter dan wat ik mij van Disney herinner. Er was veel en mooi werk van de allerbeste kunstenaars van de afgelopen ca. 4000 jaar, (te veel om te zien in een paar uur), maar wat een prijzen. We beperkten ons bezoek tot een paar straten van dit kunstdorp. Het tijdelijke kunstwalhalla van de internationale kunsthandel. Frans, Duits, Vlaams, Engels, Italiaans, noem maar op. Er was veel buitenlands idioom te horen.

Een sympathieke Nederlandse student op de stand van de kunsthandel Montgomery Gallery uit San Francisco noemde mij de prijs van een trotse op het land werkende, mooie landsvrouw, geschilderd door een Franse vakman uit de negentiende eeuw. Voor ruim zeshonddert was het te koop. Dat was volgens mij sneller uitgesproken dan verdiend. Men kan er een redelijk pensioen van kopen, als je dat bedrag al haalt op je 65ste. Elders zag ik kleinere sculpturen van Maillol (denk aan een hand en zo). In keurig Brits zei een vriendelijke heer in maatpak: ‘Ja dit is 200’. Mijn vrouw vond dat goedkoop. Ik dacht de waarheid komt zo meteen wel uit de mouw, want dit kan niet. ‘En dat is 250’ en direct zichzelf verbeterend, alsof hij mijn gedachten kon lezen dat is zoveel honderdduizend euro. Het echtheidscertificaat zou volgens de handelaar volgende week worden aangeleverd door familie van Dina (Vierny), het model van Maillol.

Een mooie kardinaal van Giacomo Manzù in wit marmer was bij Jacobs te koop voor - ‘Ik moet het even vragen voor de zekerheid’, zei de dame - zoveel honderd, jawel, zoveel honderdduizend euro. Ik dacht Manzù (1908



Bergamo, 1991 Rome) had wel een staatsbegrafenis mogen krijgen voor dat geld. Datzelfde gold nog meer voor Van Gogh, wiens *l'Enfant à l'Orange* (kind met sinaasappel) van 1890 minstens 30 miljoen euro moest opbrengen voor, aldus een persbericht, het goede doel: een fonds voor kinderen. Mijn vrouw (student schilderkunst) en ik (dito van beeldhouwen c.q. modelleren), zeiden tegen elkaar, wat is dit voor inflatie. Waar zijn wij mee bezig en hoe komt dit zo? Te veel geld, vlucht in de kunst, angst voor de kredietcrisis en voor 'black pages' als beursberichten of een verstandige belegging? Een ongedroomde combinatie van samenval van oorzaak en gevolg? Buiten gekomen, rond kwart over drie zagen we tientallen auto's met chauffeur.

De volgende dag op de hockeyclub zei een vriend van mij, hoog ingevoerd in het internationale geldwezen: 'Ik heb de afgelopen dagen doorgebracht op de TEFAF. Ik zocht middeleeuws werk, maar het geld is niets meer waard. Het is niet te betalen.' Ik dacht als hij het zegt... Een andere vriend zei daarop: 'Lees Venema over kunsthandelaren. Dat boek is hem niet in dank afgenomen.' Ik dacht op de TEFAF, wie profiteert hier van? Wie of wat en waar gaat het vele geld naar toe? Gaat de kunst aan inflatie ten onder? Zelf zag ik in een eerbiedwaardige galerie een mooie Madonna met Kind uit het Nederrijngebied, circa vijf eeuwen oud: een prachtig werk, een vrouw met een echte ziel. Ik was er stil van. Maar wat maken wij er van met onze prijzen? Is 130.000 euro daarvoor te veel?

Een heel prettige ontmoeting had ik in de stand van Bühler uit Stuttgart. Daar kwam ik een beeldhouwer tegen, wiens werk ik wel kende, maar ik had er geen gezicht bij. Wat een humor en ambacht zat er in zijn werk. 'Ja', zei een zeer vriendelijke handelaar, 'dat is werk van Willem Lenssinck, een

Nederlandse beeldhouwer, die hier ook aanwezig is'. Ik heb hem ontmoet. We spraken kort met elkaar en ik verliet onder de indruk die winkel. Een klein half uurtje later, we dronken wat water op de 'Champs Elysée' bij een friswatermachine met wat stoeltjes, zei ik tegen mijn vrouw: 'Ik moet terug. Die Willem is voor mij een geweldige beeldhouwer. Ga je mee, want ik wil hem vragen of hij lid wil worden van de VPK, of misschien is hij al lid'. 'Doe maar', zei Irma, 'maar ik blijf even zitten, ik moet even uitrusten, ik ben moe' en ik haastte mij zeven stands terug.

Willem was op dat moment niet bezig. Ik vroeg hem: 'Kent u de Vereniging voor Penningkunst en zou u daar lid van willen worden?' 'Nou', lachte Willem, 'ik ken de vereniging en de vorige voorzitter Theo Bunjes en zijn vrouw Loes. We zijn vrienden en Theo was de burgemeester van Langbroek, waar mijn vrouw Catharine en ik wonen. Mijn vrouw is al jaren lid van de VPK'. Hij liet mij een boek van zijn werk uit 2006 zien met de mij al bekende penning de *Keijserens nye kladder*. Ik dacht: het is maar elke keer weer raak; toeval bestaat niet. Het boek *Willem Lenssinck, sculpture - design*, is een uitgave van Laimböck Art Publishers Holland met goede inleidingen en veel werk, waarvan - heel grappig en





tekenend voor de humor van Willem - de hele inhoud zonder toestemming van de uitgever mag worden gereproduceerd. Ik kocht het boek, betaalde alvast 40 euro, haalde Irma en betaalde de ontbrekende 10 euro. Willem liet mij nog enige beelden zien, waarmee ik een half uur eerder had mogen spelen, want sommige werken nodigen echt uit om ze aan te raken. Een vogel met beweegbare, bijna opwind-vleugels, een mooie dame met draaibare borstjes en een andere gebeeldhouwde dame die geluid maakt bij het opveren. Onverwacht, grappig. Ik dacht, dit is toch wel een kunstenaar van wie ik het wel heel prettig zou vinden als ik van hem een penning met verrassingen zou hebben. Ik kocht alvast de zilveren penning met de nieuwe kleren van de half aangeklede keizer.

Na een goed gesprek met Willem en Catharine over de VPK en het lief en leed van de vereniging (waar ze goed mee bekend bleken) heb ik hen gevraagd of ik ze weer zou kunnen ontmoeten op de jaarvergadering. Daar is best kans van, ijs en weder dienende. Het Geldmuseum in Utrecht en hun huis in Langbroek liggen immers bijna binnen elkaars geurcirkel. Met veel ple-

zier in de hedendaagse (penning)kunst namen wij afscheid met de belofte hen over een paar weken op te zoeken in Langbroek om de half ongekledede keizerspenning op te halen. De directeur van Bühler, aan wie Willem mij had voorgesteld als voorzitter van de VPK, gaf aan de 'Herr Präsident' zoals hij me noemde, met een groots gebaar een plastic tasje voor de boeken. Lachend verliet ik de zaak.

Ook de boekwinkels op de TEFAF deden goede zaken. Wat ons betreft kwamen er meer tassen bij. In een Londense boekwinkel kwam ik de boeken tegen die Greet Kemper via de e-mail had doorgegeven over renaissance-penningen van de National Gallery of Art in Washington, met werk van Pisanello en vele anderen. Ook vond ik bijna onvindbare boekwerken met werk van Donatello. Mijn vrouw was blij met boeken van Monet en Manet.

Bij thuiskomst zag ik weer veel van de penningen die de VPK vanaf 1925 heeft uitgegeven. Wat mogen we - mede in het licht van onze TEFAF-ervaring - blij zijn met de VPK: prachtige kunst, handzaam, met liefde gemaakt, door vele handen gedragen, vanaf haar oprichting (dat is al vele generaties) blijvend betaalbaar en voor velen geniet- en aaibaar. Geen handelaren, geen kunst met dubbelzinnige gevoelens, maar direct contact van kunstenaars met kunstgenieters, een prettig gevoel. ■

LITERATUUR

Willem Lenssinck, sculpture - design (Laimböck Art Publishers).

Renaissancepenningen van de National Gallery of Art in Washington (Oxford University Press, New York / Oxford 2007).

ADRIAAN VENEMA *Verleden Tijd / Memoires* (Uitgeverij Balans).

foto's: www.Tefaf.com

Op zoek naar WH

Een speurtocht met haken en ogen

Een paar jaar geleden verwierf ik een moderne penning zonder jaartal met het onderwerp '25 jaar Wiegierinck Architecten'. Aangezien ik een beetje fatsoenlijke omschrijving aan mijn penningen wil geven, was ik benieuwd naar het wie, waarom, wat en vooral waar? Dus ging ik zoeken en informatie vragen waarbij ik soms een muur van onbegrip tegenkwam. Maar dat is badwater zullen we maar zeggen.

Na enkele weken vond ik de plaats: Arnhem. Wiegierinck Architecten bestond nog steeds (volgens de website opgericht in 1948), dus maar even belten. Uiteraard een jong tikgeitje aan de lijn waaraan ik de volgende ongebruikelijke vraag stelde: 'Kunt u mij doorverbinden met iemand die langer dan 30 jaar in uw bedrijf werkt?' Er viel een grote stilte, gevolgd door een 'Waarom?' Ik wist meteen: dit werd een moeilijke zaak. Niemand kon mij iets vertellen, behalve dan het Manusje-van-alles. Die had weleens een penning gezien en ja, de toenmalige directeur had daarvoor één of andere lokale kunstenaar uit de

omgeving Nijmegen opdracht gegeven. JOHAN MEVIUS
Verdere gegevens kon hij zich niet meer herinneren, dus terug naar de receptioniste. 'Mag ik het privénummer van de voormalige directeur of wellicht van de oprichter van de firma', vroeg ik. 'Neen, daar kan ik echt niet aan beginnen', was haar antwoord. Dus exit Johan Mevius.

Maar ik ben koppig, dus een paar maanden later schreef ik een brief met gefrankeerde retourenvelop waarin vervat mijn, toch simpele, vragen: welke datum was de firma (in 1948) opgericht? Wie had de penning ontworpen? (signatuur W.H.) Waar was de penning vervaardigd? En hoeveel waren er gegoten (oplage)? Ik wachtte drie maanden, maar kreeg geen antwoord. Na een jaar nogmaals een e-mail gestuurd met dezelfde inhoud als de brief, maar nu met een kleurenillustratie. En zoals verwacht: wederom geen reactie.

Ik moest het anders aanpakken. Opgericht in 1948 moest een penning bij een 25-jarig bestaan leiden tot het



jaar 1973. Dus gewoon alle *Beeldenaars*, *Muntkoeriers* en *Jaarboeken* vanaf 1973 nagekeken (met dank aan de indices), maar helaas nul, noppes, nada. Wat nu? Opgeven? Never. Ik zocht wel een kunstenaar met de initialen W.H. uit de omgeving van Nijmegen. De enige met die initialen was Willy Hansen, maar die had nog nooit één penning ontworpen. Toen zat ik echt helemaal dood.

Een half jaar later was ik doelloos aan het surfen en kwam al googlend met het trefwoord 'beeldenroutes' uit bij de plaats Cuijk met leuke sculpturen van Wilna Bruning-Haffmans. Toen ik die naam zag, gingen er alarmbellen rinkelen. Zou het kunnen? Wie was dit? En leefde ze nog? De eenvoudigste manier was het telefoonboek (ruim in de regio Nijmegen zoeken) en binnen vijf minuten had ik haar gevonden. Bovendien stond zij ook vermeld in een soort internet-kunstencyclopedie.

Geboren op 14 september 1936, moest ze nu dus 72 jaar zijn. Het vervaardigen van een penning in 1973 kon dus makkelijk.

Opnieuw bellen dus. Gezien de leeftijd had ik gedacht tussen 10.00 en 17.00 uur, dat moest kunnen. Eerst kreeg ik opnieuw een secretaresse aan de lijn. Deze begreep gelukkig meteen wat ik wilde en verbond mij door met Wilna zelf. Zij had een heel aardige en charmante stem, een beetje krakerig zoals dat hoort. En eindelijk, na dik twee jaar speuren kreeg ik antwoord op mijn vraag. 'Ja hoor, die penning heb ik ontworpen. Goh, wat leuk dat u daar onderzoek naar doet. Het is alweer een tijd geleden moet ik zeggen. Het was iets met vierkante blokjes, toch?' Op mijn volgende vraag of ze wellicht nog meer penningen had gemodelleerd was haar reactie: 'Ja hoor, een stuk of dertig, veertig ...' ■

(advertentie)

www.sipiro.nl

lid NVMH



Met stip uit Megen

In *De Beeldenaar* 2008-2 publiceerde Jan Pelsdonk een groot van de stad Kampen.¹ Deze munt bevat geen jaartal, maar wordt door Pelsdonk gedateerd op 'rond 1425-1475'. Een nadere datering blijkt mogelijk en wel aan de hand van een navolging uit Megen.² Het Kampense origineel was een ideaal voorbeeld voor de Megense muntmeester: het wapen van Megen lijkt namelijk sterk op dat van Kampen. Voor zo ver leesbaar is de Megense navolging met een diameter van 24 mm te beschrijven als:

Voorzijde: wapenschild van Megen binnen een zespas; omschrift: + IAhS'.D[.] Keerzijde: lang gevoet kruis met stippen en roosjes tussen de benen; omschrift: +Mon-[...]A.De.] me-ghens' Vanwege een dubbelslag en de slijtage zijn op de voorzijde slechts enkele letters met zekerheid te lezen. Dat is jammer, want dit is cruciaal voor de definitieve toeschrijving.

Voor de datering van de Kampense munt is van belang dat de Megense graaf Jan V Dicbier op 28 juni 1450 moest beloven om zijn munt te sluiten.³ Uiteraard kunnen in Kampen Megense munten zijn nagevolgd. Dat is echter

zeer onwaarschijnlijk: de Megense munt had in de vijftiende eeuw al een dubieuze reputatie,⁴ terwijl in de handelsstad Kampen de kwaliteit van de munt waarschijnlijk goed werd bewaakt. Handel is immers gebaat bij een goede en stabiele munt. We mogen er dus wel van uitgaan dat in Megen een Kampens voorbeeld is gevolgd. In dat geval moet de Kampense groot dus uit 1450 of eerder dateren.

Deze datering is nog verder aan te scherpen. Dat hangt af van de toeschrijving van de Megense groot. Die kan zijn geslagen voor Jan III (1358-1417), Jan IV Dicbier (1431-1438) of zijn zoon Jan V Dicbier (1438-1469). Van Jan IV of V bestaan penningen met het wapen van Dicbier. Deze vermelden allen de titel 'Comes' (graaf). Geen enkele grotere denominatie, zoals bij voorbeeld de groot, kan met zekerheid aan één van hen worden toegeschreven. Dit laatste geldt ook voor Elizabeth (1417-1431), de dochter van Jan III. Een dergelijke specialisatie op kleingeld past in het beeld van vijftiende-eeuwse hagemunten in de Nederlanden. Een ander argument hiervoor is te ontleen aan de vondsten

JOS BENDERS /
THEO NISSEN



(2x ware grootte)

Barneveld (1958) en Elst (1948). Hierin werden twee kwart groten en een achteste groot van Kampen aangetroffen met rozetten in de hoeken van het kruis op de keerzijde.⁵ De ontdekking van dit kleingeld was destijds 'geheel nieuw': het bewijs dat in Kampen al voor 1425 was gemunt.⁶ Deze muntjes passen bij de door Pelsdonk beschreven groot en lijken dus bij dezelfde emissie te horen. Al deze argumenten pleiten voor een toeschrijving van de Megense groot aan Jan III. In dat geval is de Kampense munt uiterlijk voor het eerst in 1417 geslagen. Overigens dateert het Kampense muntrecht al uit 1397, toen de stad dit privilege kreeg van Rooms koning Wenceslas IV van Bohemen.⁷

Conclusie

De Kampense groot is naar alle waarschijnlijkheid voor het eerst in 1417 of eerder geslagen. Mogelijk is de Kampense muntslag al snel na verlening van het privilege in 1397 gestart. Verder blijkt hier opnieuw het belang van een navolging voor het dateren van het origineel.⁸ ■

Met dank aan Jan Pelsdonk en Arent Pol.

Jos Benders en Theo Nissen werken aan een catalogus van de munten uit Megen.

NOTEN

1. J. PELSDONK Met stip uit Kampen *De Beeldenaar* 32 (2008) 86.
2. *Coin Investment* catalogus 38 (1991) kavel 558 (= Geldmuseum oud inventarisnummer 1994-1007).
3. P. CUYPERS VAN VELTHOVEN Notice sur les monnaies des comtes de Megen *Revue de la Numismatique Belge* I-2 (1851) 162-201; Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), Charters Brabant (toegang 107), inv. 12.
4. G. CUMONT Faux monnayeurs en Brabant *Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles* 15 (1901) 315-325 (1404); J.J. GROLLE *De muntslag van de graven van Holland tot de Bourgondische unificatie in 1434* (Utrecht/Amsterdam 2000) II: 169 (1415).
5. H.E. VAN GELDER Noord-Nederlands kleingeld omstreeks 1400 *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 45 (1958) 83-109, nrs. 35 en 36.
6. VAN GELDER 1980, 97.
7. P.O. VAN DER CHIJS *De munten der voormalige heeren en steden van Overijssel* (Haarlem 1854) 318-319.
8. vgl. J. BENDERS De schuerkens van Gangelt en Waldfeucht *De Beeldenaar* 31 (2007) 113-114.

(advertentie)



DRINGEND GEZOCHT !!



Middeleeuws, Provinciaal en beter Koninkrijk

Wij kunnen U momenteel **zeer hoge** prijzen betalen voor dergelijke munten. Bij ons betaalt U natuurlijk geen hoge veilingcommissies of hoge taxatiekosten, zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt. Let wel ! Wij berekenen **nooit** kosten en onze taxaties zijn **altijd** vrijblijvend.

MUNTHANDEL G.HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN
TEL.0343-430564 - FAX 0343-430542 - e.mail : henzen.coins@tiscali.nl

Berichten uit het Geldmuseum

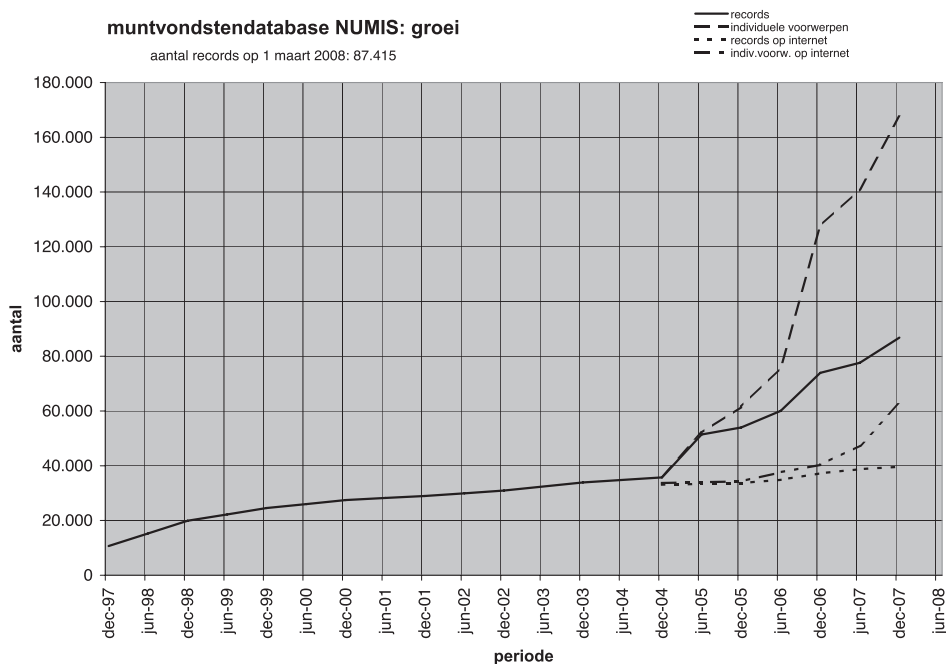
NUMIS en het determineren van munten

Al zo'n twee eeuwen worden Nederlandse muntvondsten geregistreerd. In het tijdperk vóór de computer zijn al die gegevens opgenomen in het zogenoemde papieren vondstarchief van het Geldmuseum. Sinds tien jaar worden de vondsten digitaal ontsloten in NUMIS. Het gebruiksgemak van dit bestand neemt hand over hand toe, mede doordat er sinds 2004 hard wordt gewerkt aan retrospectieve invoer van gegevens in NUMIS. Uiteindelijk zullen alle papieren gegevens ook digitaal beschikbaar zijn. Een grote voorzet is gegeven door de start van het zogenoemde Schatvondstproject. In dit project is een aantal vrijwilligers bezig met het digitaliseren van tot nu toe alleen op papier uitgewerkte muntvondsten (het project ligt tijdelijk stil wegens een gebrek aan mankracht bij het Geldmuseum, maar ik hoop er

zo spoedig mogelijk mee door te kunnen gaan).

JAN PELSDONK

Onderstaande grafiek toont de sterke toename van het aantal beschreven voorwerpen in NUMIS. Daarbij valt het verschil op tussen de wel en niet op het internet getoonde vondsten. Dit komt vooral omdat de informatie uit het Schatvondstproject uiteindelijk eerst dient te worden gestandaardiseerd: sommige belangrijke velden zijn leeg en sommige beschrijvingen dateren uit de negentiende eeuw of eerder. Verder toont de grafiek een verschil tussen het aantal records en het aantal voorwerpen. Dit komt doordat sommige records verschillende onderling niet (meer) te onderscheiden voorwerpen beschrijven. Indien mogelijk worden de munten altijd zo veel mogelijk in aparte records geplaatst, maar wat te doen met een





algemene beschrijving zoals in de schatvondst *Breukelen 1987*: 'ongeveer 200 zinken centen op rolletjes'?

Speerpunten

De komende periode zal hopelijk snel de draad weer worden opgepakt bij het Schatvondstproject. Ondertussen is er een nieuwe ontwikkeling bij het determineren van muntvondsten aanstaande. Op de website van het Geldmuseum komt binnenkort een aparte hoek met (geanonimiseerde) determinatievragen van derden. Zou u geïnteresseerd zijn in het op vrijwillige basis meehelpen met het determineren van de vele vondsten waarmee het Geldmuseum jaarlijks wordt overspoeld? Het werk van de vrijwilligers komt uiteindelijk ten goede aan NUMIS, bovendien ontstaat er zo bij het Geldmuseum ruimte om op de determinatieachterstanden in te lopen. Mocht u interesse hebben, dan nodig ik u van harte uit om contact op te nemen via numis@geldmuseum.nl.

Schattige vondst

Om u uiteindelijk niet te vervelen met alleen maar cijfertjes en vragen, wil ik u

één losse vondst niet onthouden. Het potje (hoogte 46 mm) is rond 2000 gevonden in de gemeente Cuijk en bevatte slechts één gehalveerd muntje: een penning van Willem I (1203-1222) van Holland, Van Hengel C.11. De vondst is in NUMIS opgenomen onder nummer 1089070. Alhoewel het hier 'slechts' een losse vondst betreft, doet de opvallende manier van verbergen sterk aan schatvorming denken. Zou de rest van de munten in een eerder stadium door de eigenaar (of een vinder) zijn meegenomen? We zullen het nooit weten, maar het blijft een interessant discussiestuk. ■

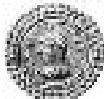
Jan Pelsdonk is als onderzoeker muntvondsten verbonden aan het Geldmuseum. Naast het beantwoorden van publieksvragen en het determineren van gevonden munten beheert hij de NUMIS database en doet hij onderzoek naar in Nederland gevonden numismatische voorwerpen.

Holland, penning
Willem I (1203-1222)
(2x ware grootte)
gevonden in een kleine
pot





MUNTHANDEL
G. HENZEN



Wij traden u een ruim assortiment van

*Grieks, Romeins en
Byzantijns*

*Middeleeuws en
Provinciaal*

Koninkrijk en Overzee

*Buitenlands en
Archeologie*

(wij verkopen zeer goedkope munten)

Wij kopen ook graag goede munten aan
en betalen zeer hoge prijzen!

Vraag onze rijtje geïllustreerde prijslijsten aan!

Postbus 11 • NL-3955 ZT Amersfoort
• Tel. 035-7 139551 • Fax 035-436372 •
website: www.henzen.org

Muntmelange

Nog meer valse guldens

Op de voorplaat van *De Beeldenaar* 2008-2 stond een waarschuwing afgebeeld die het gemeentebestuur van de stad Utrecht in 1794 had doen uitgaan vanwege valse guldens die in de stad circuleerden. Bij een recent bezoek aan het Zeeuws Archief trof ik bij mijn naspeuringen naar goud- en zilversmeden in het brievenboek van de Controleur van de Waarborg te Middelburg (toegang 159, inv. 1) een brief met de volgende inhoud:

‘Aan het College van Raden en Generaalmeesters

Middelburg den 5 october 1814

Ik heb d’eer U L ingevolge derzelver resolutie van den 12 september ll. kennis te geeven dat den essayeur Verbeek mij den 3 october de hierbij gevoegde valsche gulde ter hand gesteld heeft, als zijnde bij toeval geïnformeerd dat

dezelve in de Commedie bij gelegenheid van de kermis alhier is ingekasseerd. Volgens gedaane vergeleiking van echte guldens die meede het jaargetal van 1748 voeren, heb ik bevonde dat dezelve kenbaar is uit de doffe loodagtege couleur en de onzuiverheid en ruwheid tusschen de letters en figuren en speciaal uit het ligt gewigt derzelve, als weegende niet meer dan 8 grammes, en dus ruim 2 1/2 gramme ligter dan de echte guldens. Ingevolge U.L. orders heb ik den heer commissaris van Politie hier van kennis gegeeve.
get. J. Boogaert’

Ik heb het register nog eens verder doorgenomen, maar klaarblijkelijk kreeg het verhaal geen vervolg. Evenals in de Utrechtse waarschuwing weten wel waar we bij valse guldens op moeten letten: de kleur, de klank en het gewicht.

JANJAAP LUIJT

Munten kopen in China

Drie jaar geleden kocht ik al eens negen verschillende Chinese dollars voor nog geen twee euro per stuk. Ze moesten dus vals zijn, dacht ik, maar toch leuk om te hebben. Thuis zocht ik ze op in Krause & Mishler. De ‘echte’ stonden getaxeerd voor honderden tot enkele duizenden dollars per stuk.

Vorig jaar, weer in China, kon ik op een markt een tweetalig Chinees/Engels boekje kopen met daarin tien munten en een elfde, waarop eerlijk stond: COIN SILVER SAMPLE CIRCULATION NO. Het Engels was weliswaar niet perfect, maar het was duidelijk dat dit geen munt voor de circulatie was. Van de tien andere munten in het boekje werd dit niet ver-



BERT VAN BEEK

Coin of China



meld. Hoewel, als je de beschrijving goed leest, kon je bij een enkel exemplaar wel begrijpen dat het geen echte munt kon zijn. Zo zat er een dollar bij van de provincie Shanxi (op de munt weergegeven als SHEN SI), waarvan de begeleidende tekst vermeldde dat de Heaton Mint te Birmingham in 1898 van de Chinese regering de opdracht kreeg een serie voor deze provincie te slaan. Aangezien deze regering in datzelfde jaar besloot alle provinciale uitgif-

ten te staken, zijn er alleen enkele proefstukken geslagen. Heaton hield van elke denominatie tien stuks achter, waarvan er zeven in het bedrijfsmuseum terecht kwamen. Van de andere drie is er slechts één bewaard gebleven. 'This coin was the only coin', zo vermeldt het boekje. Als technische gegevens zijn bij deze munt vermeld massa: 27 gram, diameter: 39,9 mm, geschatte prijs: 400.000 yuan. Waar koop je nog voor ongeveer 14 euro zoveel waardevol materiaal? ■



Penningnieuws

Dit keer drie penningen: twee opdracht-penningen en een vrije penning.

GUUS HELLEGERS (1937)

Sacha Tanja Penning, opdracht, 2005, bronzen gietpenning, 81 x 81 mm, oplage 33 ex.

Tekst op de voorzijde: Sacha Tanja Penning; op de keerzijde: een groot realist.

Sacha Tanja werd vooral bekend als de drijvende kracht achter de ING-kunstcollectie, die voornamelijk uit figuratieve kunst bestaat. Op de kunstbeurs *Realisme08* werd op de stand van de ING-collectie deze *Sacha Tanja-penning* op prominente wijze gepresenteerd. Dat was voor mij aanleiding om contact op te nemen met de maker. Guus Hellegers had vorig jaar te maken met een ernstige aanslag op zijn gezondheid, maar was gelukkig daarvan al weer zover hersteld dat hij samen met echtgenote Marion de relevante gegevens kon melden.

Sacha Tanja had vlak voor haar overlijden de wens te kennen gegeven dat er een penning zou worden gemaakt

waarop in elk geval de tekst 'Sacha Tanja Penning' moest staan, en dat deze penning zou worden uitgereikt aan personen of instellingen die zich verdienstelijk hebben gemaakt voor de figuratieve kunst. Hoe zet je zinvol het woord penning op een penning? Hellegers loste dit probleem op door het profiel van Sacha een penninkje in handen te geven. De tekst, waarin haar handtekening is verwerkt, verwijst zo naar de penning op de penning: de penning die zij zo graag wilde laten maken. De keerzijde laat een glimlachende Sacha Tanja zien. Zij lijkt zich te spiegelen in de keerzijde van het spiegeland vlak in de vorm van het voor haar karakteristieke haarprofiel, net zoals de beschouwer. De tekst: een groot realist slaat zowel op Sacha Tanja als op degene die de penning heeft mogen ontvangen en wiens naam in het vlak daaronder is gegraveerd. Onder de ontvangers bevinden zich tot nu toe Matthijs Röhling en Dirk Scheringa.

Ik vind dit typisch ook een penning voor een verzamelaar, maar die zal om hem te verkrijgen toch eerst veel voor het Realisme moeten betekenen.

HENK VAN DER VORST



2/3 ware grootte
(foto's Guus Hellegers)

FRANK LETTERIE

12 $\frac{1}{2}$ -jarig huwelijksfeest Wijnants-van Es, brons, 80 mm.

Deze penning werd uitgevoerd in opdracht van de ouders van de bruid, ter gelegenheid van het twaalfenhalf-jarig huwelijk van Jantine Wijnants en Evert van Es. Letterie heeft het echtpaar in dubbelportret fraai in het rond

weergegeven, in zijn bekende stijl, gebruikmakend van het kapsel van Jantine, dat juist weer subtiel iets van de rand wijkt. Op de keerzijde zien we hun huwelijk weergegeven door de twee kinderen Philine en Nino, de verbonden ringen en de datum van de gememoreerde gebeurtenis. Deze gebeurtenis is in het randschrift vermeld.



(2/3 ware grootte)

GEER STEYN (1945)

Jaarpenning 2008, terra cotta, 65 x 75 mm, oplage ongeveer 50.

Al sedert vele jaren brengt Steyn rond het begin van het nieuwe jaar een speciale jaarpenning uit, steeds gewijd aan een dier dat op een of andere manier indruk maakte in het zojuist afgelopen jaar. In het jaar 2007 was dat de reiger. Als Geer Steyn met zijn dochter richting atelier en school fietste, kwamen ze hem vaak tegen. Zo vaak dat ze zich verbaasden als hij er eens een

keertje niet was. Geduldig ineengedoken wachtte het dier op zijn voedsel dat hem kennelijk op vaste tijden werd toegeworpen door een der omwonenden.

Zo ontwikkelt zich een speciaal ras: de stadsreiger. Daar waar zijn soortgenoten geduldig aan de slootkant loeren heeft zijn voedsel misschien wel de omweg van het blikje gemaakt.

De wachtende reiger aan de ene kant, het blikje tonijn aan de andere zijde. Aan die zijde ook het jaartal 2008. ■



(2/3 ware grootte)

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Contributie 2008

Enkele leden van de VPK moeten hun contributie 2008 nog betalen. Graag ziet de penningmeester dat dit bedrag zo spoedig mogelijk op Postbank 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst te Sleetwijk wordt overgemaakt.

Jaarpenning 2008-Guido Geelen

De jaarpenning 2008 wordt een in aluminium uitgevoerde penning ontworpen door Guido Geelen (www.guidogeelen.com) met als titel *Handwiel*. De penning is in bewerking.

Inschrijvenpenning 2008-Judith Pfaeltzer

De VPK geeft dit jaar de inschrijvenpenning 2008 van Judith Pfaeltzer met als titel *Man is but a worm* uit in twee uitvoeringen: één in keramiek en één in zilver.

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl
www.munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap,
adreswijzigingen en opzeggingen):
M. Kemper-Koel
Herman de Ruijterweg 2
4254 EG Sleetwijk
tel. (0183) 307236, fax (0183) 307356
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
A.M.W. Slager-Dijkstra
Galderie 1
4116 DS Buren
tel. (0344) 601653
a.b.slager1@hetnet.nl

Deze penningen kunnen door leden van de VPK besteld worden tot 1 september 2008. Nadere informatie vindt u op pagina 101.

Ledendag 2008

De VPK-ledendag zal plaatsvinden op 24 mei 2008 in het Geldmuseum te Utrecht. Op deze dag zullen ook de nieuwe penninguitgaven voor 2008 te zien zijn. Alle leden hebben onlangs de convocatie ontvangen.

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

Voorjaarsvergadering

De voorjaarsvergadering van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde vindt plaats op 26 april 2008 in Harderwijk.

GELDCULTUREEL CAFÉ

Eens per kwartaal laat het Geldmuseum in het Geldcultureel Café een publicist optreden die zich lichtvoetig weet te bewegen op het terrein van de sociologie, de psychologie of de filosofie van het geld. Het Geldcultureel Café begint om 16.00 uur en eindigt om 18.00 uur (inclusief borrel). De eerstvolgende editie van het Geldcultureel Café vindt plaats op 14 juni. Iedereen is van harte welkom, maar van tevoren aanmelden wordt op prijs gesteld: s.fels@geldmuseum.nl.

TENTOONSTELLINGEN

Fré Jeltsema

Op 15 maart is in het Webmuseum MesdagVanCalcar de Jeltsemavleugel geopend. Fré Jeltsema (1879-1971) was beeldhouwer-penningmaker, die in

1902 de Prix de Rome won. De nieuwe webpagina's omvatten twee tentoonstellingszalen: de Fré Jeltsema Beeldenzaal en het Jeltsema Penningkabinet. Daarnaast ligt op de Leestafel een biografie hoe deze boerendochter een gevierd beeldhouwer werd. Vanaf de museumhal zijn alle onderdelen van de Jeltsema-vleugel eenvoudig te vinden.

Webmuseum MesdagVanCalcar:
www.mesdagvancalcar.nl/museumframeset.htm

Spelen met de toekomst

In de tentoonstelling *Geld voor later* speelt de bezoeker met zijn toekomst. Op een verrassende, attractieve en grappige manier ervaren bezoekers wat de invloed is van de economische keuzes die ze maken in verschillende levensfasen. Door een levensweg te doorlopen krijgt men uiteindelijk ook inzicht in het pensioenstelsel en de keuzes en risico's die daarmee samenhangen.

Geld voor later.
Tot en met 8 juni, di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldenjeleven.com

Met een penning geëerd

In de hal van de Universiteitsbibliotheek van de Erasmus Universiteit Rotterdam is tot 1 juni 2008 de tentoonstelling *Met een penning geëerd - aanwinsten van het NEPK 2006-2007* te bezoeken. Deze tentoonstelling toont de aanwinsten van het Nederlands Economisch Penningkabinet van de laatste jaren. Er is onder andere werk te zien van Hermance Tielmans-Mees, Cor van

Kralingen, Ad Haring, Marianne Letterie, Jannes Limperg, Henk van Bommel en Willem Vis. Bij de tentoonstelling verschijnt een brochure met een beknopte catalogus.

Met een penning geëerd.
Tot en met 1 juni, ma.- vr. 8:30 - 22:30 uur, zat. 9-17 uur. Universiteitsbibliotheek Erasmus Universiteit Rotterdam, Campus Woudestein, gebouw B, Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam.
www.eur.nl/kunst

Groninger Ommelanden

In de tentoonstelling *Muntslag van de Groninger Ommelanden 1579-1591* besteedt het Geldmuseum in Utrecht aandacht aan de muntproductie op naam van de Ommelanden in Appingedam, Gorinchem en Culemborg. Bij deze tentoonstelling verscheen een speciale editie van *De Beeldenaar* waarin de artikelen van Jan Stuurman uit de afgelopen jaargang zijn samengebundeld. Dit nummer van *De Beeldenaar* is uitsluitend verkrijgbaar bij het museum.

Muntslag van de Groninger Ommelanden 1579-1591.

Tot en met 8 juni, di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.

Waldecker munten

In het voormalige vorstendom Waldeck-Pyrmont is het jaar 2008 uitgeroepen tot Emma-jaar. Speciaal daarvoor heeft een particuliere verzamelaar informatie over de geschiedenis van de Waldecker munten bijeengebracht en gepubliceerd op de website www.waldecker-muenzen.de. De knop rechtsbeneden opent de speciale Emma pagina. ■

Preview of our
auctions I40 to I42
in Osnabrueck,
June 17 to 20, 2008

Interested in receiving our
auction catalogues? Contact us!



- Over 35 years of experience and expertise
- Yearly four internationally recognized auctions for coins and medals
- More than 10,000 clients worldwide
- Top quality color printed catalogues
- International customer care

Profit from our experience of
over 130 successful auctions –
consign your coins and medals!

Call: +49 (0) 541 96 20 20
Email: service@kuenker.com
Visit us at: www.kuenker.com

Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG
Gutenbergstraße 23 · 49076 Osnabrück
Germany · www.kuenker.com



scaled
down



NETHERLANDS

Silver medal 1628, unsigned, on the Dutch admiral Piet Heyn and to the under his commandership waged naval battle against the Spanish armada in the bay of Matanzas, Cuba. Extremely fine.



scaled
down



NETHERLANDS, LEYDEN

Gold medal 1547, unsigned, on the relief of Leyden from the Spanish leaguer on October 3. Extremely fine.



scaled
down



NETHERLANDS

Silver medal 1631, by A. van der Wilge, on the naval battle under admiral Johann Evertsen against the Spanish. Extremely fine.



scaled
down



NETHERLANDS, HOLLAND

Gold medal n.d. (1619), unsigned, on the death of the Dutch politician Johan van Oldenbarnevelt. Extremely fine.

Échte munten koopt u bij de leden van de

NVMH



Kijk ook op onze website

www.nvmh.nl

De NVMH is opgericht in 1982 om de belangen van de munthandel en van de verzamelaar op effectieve wijze te beschermen. Alle leden van de NVMH onderschrijven de erecode van de vereniging:

- Een NVMH-lid zal nimmer verkopen, doen verkopen, produceren of laten produceren: vervalsingen, kopieën en niet-officiële naslagen, tenzij duidelijk als zodanig herkenbaar of aangeduid.
- Een NVMH-lid zal nimmer numismatische voorwerpen kopen of verkopen, waarvan hij aan de rechtmatigheid van de verkrijging twijfelt of hoort te twifelen.
- Voorwerpen, waarover de koper gegronde klachten heeft, dienen te worden teruggenomen, mits de klacht binnen een redelijk termijn kenbaar wordt gemaakt.
- Een NVMH-lid zal naar beste vermogen objectieve en eerlijke voorlichting geven.
- Een NVMH-lid zal zijn numismatische voorwerpen dienen te kwalificeren volgens gangbare normen.



Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*



1621. AMSTERDAM. BEGRAFENISPENNING VAN HET WIJNKOPERSGILDE.

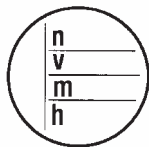
Door: Jacob Stevenssen. Naar ontwerp van Albert Frijlinck.

Vz. Binnen een krans doodshoofd met gekruiste beenderen op een cartouche: DISCE MORI.

Kz. Een rijwijnklas met druivenranken. In de afsnede het jaartal.

Gegraveerd met: WILLEM HENDRICKZ.

WK8.1; JMP.1951; blz.84-87; zilver verguld, gegoten, 40 mm, 12,39 gram.

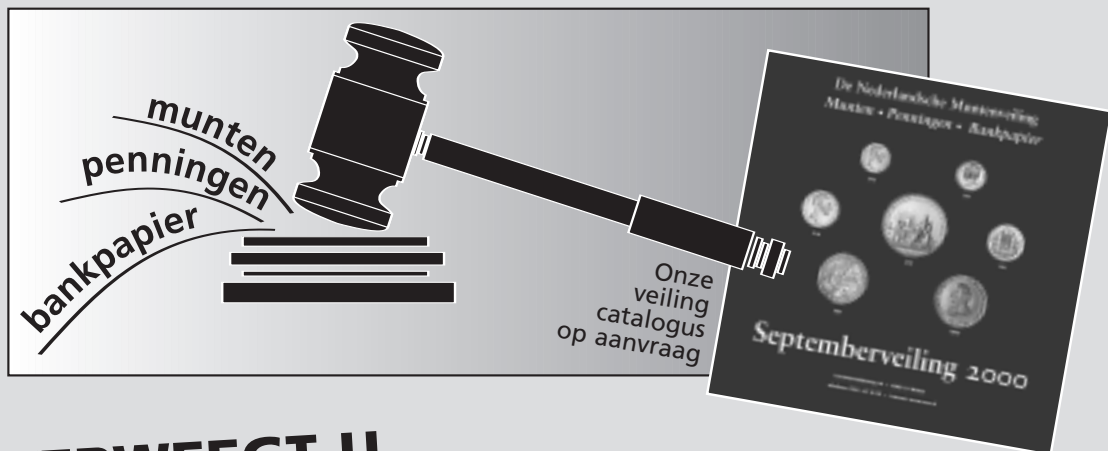


POSTBUS 5803 - 3290 AC STRIJEN
TEL: (078) 674 77 12 - FAX: (078) 674 44 24

info@verschoor.com
http://www.verschoor.com



De Nederlandsche Muntenveiling



OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20

Fax. 0294 - 43 30 55



De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuvenveldseweg 14

1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder en taxateur

Internet:

www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

JULI/AUGUSTUS 2008, 32^e JAARGANG NR. 4



Jean ELSÉN & ses Fils s.a.



Kelten, Grieken, Romeinen, Byzantium en Oosterse wereld.
Middeleeuwen en moderne tijden. Penningen en jetons.

**JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN.**

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32.2.734.63.56
Fax : 32.2.735.77.78

info@elsén.eu
www.elsén.eu



*WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT.*



Frans Bekersstraat 1a, 5504 JA Veldhoven

Tel. 040 - 2123455 – Fax 040 - 2110845

E-mail: numis@kareldegeus.nl

Website: www.kareldegeus.nl

Voor inkoop-verkoop-veilingen-taxaties-opdrachten-adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kostenloze taxatie door onze experts van
al uw munten en bankbiljetten

Overweegt u thans uw verzameling,
of een gedeelte hiervan te verkopen?

Nu, of op de wat langere termijn,
is het goed om hierover eens met ons
van gedachte te wisselen.

Maak vrijblijvend een afspraak.

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Tel. 040 - 2123455

Van der Dussen Numismatic Books
Tel. 043 - 3215119, website: www.vanderdussen.com



Schulman b.v.

numismatists Est. 1880

www.schulman.nl



“ Geld maakt niet gelukkig, munten wel ”

- Jacques Schulman



Brinklaan 84a - 1464 GM - Buxsum - Geopend: dinsdag t/m vrijdag - Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 32 (2008) nr. 4

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

STICHTING DE BEELDENAAR

Postbus 11, 3500 AA Utrecht

info@debeeldenaar.nl

Postbank 5761252

BIC: PSTBNL21

IBAN: NL59 PSTB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl

M.L.F. van der Beek, P.A.M. Beliën, L. Boezelijm,

R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur),

W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland,

J.E.L. Pelsdonk, H. van der Vorst.

JAARABONNEMENTEN

Nederland, België en Luxemburg € 25;

Overige landen € 35.

Losse nummers € 5.

Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

KOPIJSLUITING

10 jan. / 10 mrt. / 10 mei / 10 jul. / 10 sept. / 10 nov.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Digitale zakkenroller
Janjaap Luijt 148

Thema binnen/buiten
Mirjam Mieras 149

Penningen op vakantie
Henk van der Vorst 151

Een levensreddende gulden
Joep Haffmans 157

Darwin, food and sex
Lucie Nijland 159

Zoektocht naar Bolskan
Hans van der Valk 161

Van der Kellen en Schouberg
Maja Houtman 163

Op bezoek bij de kunstenaar
Henk van der Vorst / Maja Houtman 166

Achter de schermen
Theo Nissen 167

Een loze garantie
Karel Soudijn 172

Slingerkogels
Kees van der Pols 173

Berichten uit het Geldmuseum
De bibliotheek: een onuitputtelijke bron van inspiratie 175

Voorjaarsvergadering Genootschap te
Harderwijk op 26 april 2008 177
Michiel Purmer

Boekbespreking
Magister Monetæ
Tekens van leven 179

Muntmelange
Landsnaam op euromunten
Twee onbekende halve leeuwendaalders 183

Penningnieuws
LUCIE NIJLAND
ANNETTE KOEK
NETTY VAN OSCH 185

Nieuws, aankondigingen en
tentoonstellingen 189

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Digitale zakkenroller

JANJAAP LUIJT Vorig jaar schreef ik op deze plaats over mijn ervaring met digitaal ziekenhuisgeld. Inmiddels heeft een verzamelaar zich gemeld en zich ontfermd over de beschreven kredietkaart en die toegevoegd aan zijn collectie. Wederom heb ik een ervaring opgedaan met digitaal geld. Deze keer niet in het ziekenhuis, maar in het openbaar vervoer. Ik heb het over de OV-chipkaart.

Opnieuw een novum waarvan je je kunt afvragen of die (al dan niet gekraakt of gehackt) deel gaat uitmaken van het verzamelgebied van de numismatiek.

Over de OV-chipkaart is al veel gezegd en veel geschreven, maar voor wie alle rumoer gemist heeft, de OV-chipkaart is een betaalmiddel voor gebruik in het openbaar vervoer. Daarmee kan je deze pas vergelijken met de metromuntjes die tot ver in de twintigste eeuw werden gebruikt in de metro van New York of op de pontveren die

je in Istanboel van het Europese naar het Aziatische stadsdeel overzetten.

De OV-chipkaart had allang ingevoerd moeten zijn, maar verschillende problemen vertraagden de introductie. Toch bezitten ruim 2 miljoen Nederlanders (al dan niet vrijwillig) een dergelijke pas. Die van mij is een integraal onderdeel van een NS-voordeelurenkaart.

Een aantal weken geleden bezocht ik een kennis in Amsterdam. Komende met de trein vanuit Utrecht, moest ik op station Amsterdam Amstel overstappen op de metro. Tijdens het wachten leunde ik nietsvermoedend tegen een paaltje dat daar op het perron stond. De paal piepte en op het display verscheen de tekst: 'Een prettige reis'. Later bleek dat die paal € 2,50 van mijn pas had afgeboekt. OV-chipkaart, numismatiek of niet? Ik heb in ieder geval voor het eerst kennis gemaakt met een digitale zakkenroller. ■

Bij de voorplaat



1759. Stedenpenning. Maria van Hessen-Kassel, toezienend voorged over haar kleinzoon Prins Willem V. Door N. van Swinderen.

Vz. Borstbeeld en face, met signatuur NVS. Omschrift: MARIA LUD.D.G.PR.AUR. NASS. NAT.PR.HASS.CASS.

Kz. Gekroonde wapenschilden van Oranje-Nassau en Hessen-Kassel, beide wapens omringd door een weduwsnoer, waaromheen de wapens van de elf Friese steden verbonden met de vrijheidshoed. Vvl.352; Goud 27,79 gram; 37,1 mm Collectie Munthandel Verschoor.

Foto Dimitri Verschoor. www.verschoor.com

Thema 'binnen/buiten'

Penningprijsvraag Schoonhoven 2008

Jaarlijks stelt het Buffetfonds van de VPK prijzen ter beschikking aan leerlingen van de Vakschool Schoonhoven. Het thema van de penningprijsvraag 2008 was 'binnen/buiten'.

Op een bijeenkomst met de vijf leerlingen sprak Ger Boonstra (verbonden aan het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum) over de geschiedenis en de ontwikkeling van de penningkunst. Aansluitend vertelde ik over het wel en wee van penningopdrachten. De leerlingen kregen twee maanden de tijd om een penning te ontwerpen en uit te voeren onder leiding van de docenten Jan Matthesius, Huub Rogier en Steven Meijles.

'Wat is een penning?' en 'is dit een penning?' vroeg de jury zich af. 'Gaat dit ontwerp nog wel over het thema binnen/buiten?' of 'gebeurt er in dit ontwerp niet veel te veel?' Ger Boonstra, Andri Mink (docent aan de Vakschool) en ik, discussieerden uitvoerig naar aanleiding van de ontwerpen en kwamen tot een keuze die op 23 april in het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum te Schoonhoven bekend werd gemaakt. Gezien het geringe aantal leerlingen dat aan het project deelnam, besloot de jury slechts twee prijswinnaars aan te wijzen.

Eervolle vermelding

De jury honoreert de eenvoud van het ontwerp van Mara van Gent met een eervolle vermelding. Haar ontwerp is eenduidig. Op voor- en keerzijde staat op hout en zilver geschreven: 'Brenge(n) we buiten wat binnen is en wat buiten lijkt is van binnen verborgen'. Het middelpunt van de penning is een glazen knikker waarop die als een toltetje

kan draaien of waardoor gekeken kan worden.

MIRJAM MIERAS

Tweede prijs

De tweede prijs is voor het penningontwerp van Caroline van Eijk. Er bestaan niet veel penningen die zichzelf optillen. Deze penning wordt gedragen door een gesloten systeem van slangen die de penning voeden of misschien zelfs in leven houden met blauwe vloeistof. De vloeistof loopt van buiten via het binnenste van de penning weer naar buiten. Is het een hartenkreet? Is het een beeld van de penningkunst die hier op sterven na dood is? Is het een onafhankelijke penning in de ruimte die niets anders nodig heeft dan de ruimte? De jury heeft veel waardering voor deze vreemde, autonome penning van Caroline van Eijk.

Eerste prijs

De jury kent de eerste prijs toe aan Els van Heijst. De maker jongleert moeiteloos met het thema 'binnen/buiten' en schuwt daarbij de actualiteit niet. De penning oogt als een sierlijke bunker en verwijst naar fotografie, World Press Photo en oorlog. Het diafragma, uitgevoerd in zwart en verguld staal, is een

*Els van Heijst,
binnen/buiten, 2008*





lust voor het oog, omdat het openen en sluiten een fascinerende vertoning is.

Op het moment dat een foto wordt genomen opent en sluit het diafragma zich en wordt buiten binnen opgeslagen. Als er buiten granaten vallen, is de soldaat binnen in de bunker. 'US soldier resting at "Restrepo" bunker. 1st prize Tim Hetherington UK 16 september 2007, World Press Photo 2007'.

De penning is een geëngageerd werk. Het is een bomvol ontwerp met materiaal voor wel twee of drie pennin-

gen. Toch kent de jury de eerste prijs toe aan Els van Heijst, omdat ideeën en vormgeving in dit ontwerp grote rijkdom vertonen. ■

Mirjam Mieras ontwerpt penningen en heeft als kunstenaarlid zitting in het bestuur van de VPK.

Alle penningontwerpen zijn tot eind december 2008 te zien in het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum, Kazerneplein 4, Schoonhoven. www.ngzkm.nl

Foto's penningen: Rob Glastra, Schoonhoven.
Foto deelnemers: Jan Mattheissius.

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16^e tot en met de 21^e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Penningen op vakantie

Nu het vakantieseizoen in volle gang is, wil ik u wat vertellen over mijn penning-ervaringen in het buitenland. Nee, ik neem geen penningen mee op vakantie. Ik kijk wel bij elke brocante of verzamelaarsmarkt hoopvol uit naar mooie aanwinsten. Dat valt meestal tegen. Vorige zomer vond ik op een zondagsmarkt met tweedehandswaar in Brussel bij een Marokkaanse handelaar op een vloerkleed onder meer een tiental penningen uitgestald. Merendeels niets bijzonders, maar er was er één bij die mijn aandacht trok. Na volgens goed gebruik wat te hebben afgedongen op de vraagprijs, was het stuk voor 12 euro het mijne. Daar kun je je geen buil aan vallen. Nu blijkt de waarde van FIDEM-catalogi, want thuis was snel de naam van de maker, Raymond Joly, opgespoord. Prominent aanwezig in vrijwel elke Franse FIDEM inzending. Joly, in de zomer van 2006 op hoge leeftijd overleden, was penningontwerper bij de Monnaie de Paris. Tot op het laatst heeft hij penningen ontworpen en nog steeds is er bij de Monnaie werk van hem te koop. Bewonderaars hebben een website opgezet met naar keuze een Franse en een (beroerd vertaalde) Engelse tekst. Daarop zijn vrijwel alle penningen van Joly te zien, met uitzondering van de mijne. Die werd door de deskundigen als een echte 'Joly' herkend, maar was bij hen toen nog niet bekend. Hij zal aan de catalogus worden toegevoegd. Zoiets geeft je moed en ik ging verder zoeken. Zo vond ik twee Joly-penningen in oude nummers van *De Beeldenaar*. In *De Beeldenaar* 1986-10 *Het kind Jezus in de Tempel te midden van zijn leraren* en *Doop van Christus in de Jordaan* en een

door G. van der Meer uitgebreid beschreven *Jeroen Bosch-penning* in *De Beeldenaar* 1979, blz 209-210.

Een en ander was voor ons aanleiding om ook eens de Monnaie te bezoeken. Op weg naar het Franse zuiden hadden wij die mogelijkheid. De caravan eerst maar eens neergezet op een camping in de buurt van Parijs en met de regiotrein naar het centrum van de stad gereisd. Helaas bleek de Monnaie ook zomervakantie te houden en die viel toevallig vrijwel samen met de onze (de laatste twee weken van augustus). De etalages van de Monnaie waren wel mooi ingericht, maar helaas nogal op hoogte, zodat je de penningen niet goed kon zien. We hebben dus een tijdje hebberig staan kijken en zijn toen maar verder door de stad gaan wandelen, vastbesloten om de terugreis opnieuw te onderbreken voor een bezoek aan de Monnaie. Ruim twee weken later was die wel open, maar wat een teleurstelling om nu die penningen van dichtbij te zien. Veel speciaal voor verzamelaars gemaakte penningen in de

HENK VAN DER
VORST



Raymond Joly, jaartal
onbekend



Raymond Joly, *Het kind Jezus in de Tempel te midden van zijn leraren*, 1986

rubrieken sprookjes, beroemde mensen en vul verder maar in. Mooie plaatjes vakbekwaam op het ronde brons geplaatst, maar een beetje in de sfeer van de postzegels van de Arabische Emiraten. We werden er niet warm van: veelal (matige) vorm zonder al teveel inhoud. Zelfs de nog aanwezige Joly-penningen deelden in de malaise.

Op zijn website is beter werk te vinden. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de meeste penningen wel tamelijk goedkoop waren (in prijs). We hadden op deze teleurstelling enigszins voorbereid kunnen zijn. In haar bespreking van de *Jeroen Bosch-penning* spreekt ook Van der Meer haar teleurstelling uit over het gebrek aan herschepping en dat, voorzover er nieuwe elementen aan een bestaand plaatje zijn toegevoegd, dit nauwelijks of niet in de geest van Bosch is.

Duitsland

Een kennis uit Halle (Duitsland) tipte ons dat aldaar in september 2007 een grote penningtentoonstelling zou zijn: *Die Welt <en miniature>*, *Deutsche Medaillenkunst heute*. Een goede gelegenheid voor een korte reis naar Halle. Dat bleek een verrassend mooie stad te zijn, waar veel te beleven is voor de kunstliefhebber. Interessante kleinschalige musea en een actief kunstenaarsleven. In Halle is ook de kunstacademie



Bernd Göbel, *Albrechts-fontein in Halle, Duitsland*



Burg Giebichstein gevestigd en daar was tot zijn recente pensionering de in penningkringen wereldbfaamde Bernd Göbel werkzaam als hoogleraar beeldhouwen (incl. het maken van penningen). Göbel verwierf als beeldhouwer nationale faam toen zijn monumentale fontein met beeldengroep een aantal jaren geleden in Halle onthuld werd. Op de Duitse televisie werd uitgebreid aandacht geschonken aan de zeer omstreden weergave van de beroemde kardinaal Albrecht.

De fontein beeldt markante zaken uit Halle's geschiedenis uit en daarbij mocht uiteraard kardinaal Albrecht (1490-1545) niet ontbreken. Albrecht was een berucht vrouwenjager die zich niet onzag om menig gehuwde vrouw aan haar echtgenoot te ontrukken voor eigen erotisch genot. Dit wapenfeit was algemeen bekend, maar werd bij officiële gelegenheden liever met de mantel der liefde bedekt. Göbel koos er voor om Albrecht af te beelden als naakte man die zich wellustig op een vrouw stort die zich nog vertwijfeld, maar vergeefs, vasthoudt aan haar echtgenoot. Daar waren de opdrachtgevers van de fontein niet blij mee, nog minder blij waren ze met de oorspronkelijke versie waarbij de naakte Albrecht ook nog zijn kardinaalsmuts op had. De uitvoering van de

fontein werd er jaren door vertraagd en het compromis werd, dat Albrecht weliswaar naakt, maar ook zonder muts zou worden weergegeven. Göbel bedacht als geniale oplossing vervolgens een haardracht voor Albrecht die ook voor niet-kenners verdacht veel lijkt op een kardinaalsmuts. U begrijpt dat er alle aanleiding was voor een stevige rel en veel aandacht daarvoor in de media.

Göbel zou Göbel niet zijn geweest als hij er niet ook een prachtige penning van gemaakt had en hierop is Albrecht in al zijn 'glorie' te zien. Ook hier roept de kardinaalsmuts bij mij associaties op en wrijft Göbel zijn landgenoten nog eens stevig de reputatie van Albrecht in. Wat is de penning toch een prachtig medium. De fontein is inmiddels een grote toeristische trekpleister in Halle, maar wij kwamen voor de penningtentoonstelling in de prachtige oude burcht Moritzburg (de oorspronkelijke residentie van kardinaal Albrecht). Ongeveer 300 penningen van honderd Duitse kunstenaars, uit de periode 2000-2006 waren er tentoongesteld. De hogeschool Burg Giebichstein is een centrum voor penningkunst in Duitsland, met Göbel als de grote leermeester en inspirator. Het wekte dan ook geen verwondering dat een flink



deel der exposerende kunstenaars door Göbel was opgeleid: ongeveer 20% van de penningmakers.

Enige bevlogenheid kun je de Duitse kunstenaars zeker niet ontzeggen, zo oppervlakkig als de 'Monnaie-penningen' waren, zo doortrokken van betekenis en maatschappij-kritisch waren de Duitse penningen. Hier volgde de vorm de inhoud. We werden eigenlijk plat geslagen (wel mooi voor een penningliefhebber) door de overvloed aan betekenis en eens te meer bleek welk een krachtig medium de penning kan zijn voor het overbrengen van meningen en gedachten. Het betekent ook dat je behoorlijk op de hoogte moet zijn van de cultuur en geschiedenis waar de makers uit voortkomen en daar schoot in ons geval onze kennis soms tekort. We hebben meerdere rondgangen over de tentoonstelling gemaakt om enigszins grip te krijgen op het getoonde. Gelukkig was er een schitterend uitgevoerde en zeer informatieve catalogus beschikbaar en daarmee werd de toegankelijkheid van verschillende penningen gelukkig vergroot. Ik lees er nog bijna wekelijks in. De penningen waren er in alle varianten, van de min of meer klassieke ronde platte penning en zogenaamde XXL-penningen (ongeveer 80 cm in doorsnede) tot objecten die eerder in de categorie kleinplastiek thuishoren. Voor de kenners: er was

ook redelijk veel 'Over the Edge'. De boodschap leek daarbij dat een klein plastiekje met een speciale betekenis of boodschap ook tot de penningen gerekend dient te worden (althans volgens de kunstenaar en in diens verlengde de organisatoren van de tentoonstelling). Misschien is dat ook wel het wezen van de penning: een klein handzaam kunstwerk met een boodschap.

Göbel was er zelf ook vertegenwoordigd, onder meer met zijn, eerder door Guus Hellegers in *De Beeldenaar* getoonde, penning *Über Brüder* uit 2003 (*De Beeldenaar* 2005-1). Merk op dat in *De Beeldenaar* 2002 als jaartal voor de penning genoemd wordt, de Duitse catalogus noemt 2003. De tekst 'Wo wir waren war immer vorn und wenn wir hinter waren war hinten vorn' is schitterend en stelt de bedenkelijke kanten van leiderschap aan de kaak, met name daar waar onvoorwaardelijke trouw aan en geloof in leiders geëist wordt. De penning is uiteraard niet rond, die edele vorm paste niet bij het zo verderfelijke gebleken systeem van de heren Marx, Lenin en Stalin. Strikt genomen hoort Marx niet bij de uitvoerders, maar zoals Göbel in een toelichting schreef: 'ze werden ons altijd in één adem opgedrongen in onze schooltijd'. Hij gaf zijn bitterheid verder uiting door de penning in twee helften uit te voeren. De voor- en achterkant



Carsten Theumer,
Zur Hochzeit, 2002
(1/2 ware grootte)

worden door ijzerdraadjes en een split-
pen bijeen gehouden, net zoals het hele
systeem kunstmatig bijeen gehouden
werd. De achterkant met de tekst in de
tegenwoordige tijd en de geweren die
nodig waren om de trouw en het geloof
te bestendigen, spreekt verder voor
zich. Tussen beide penninghelften zit
nog een briefje verstopt met een bood-
schap die onthult wordt zodra de split-
pen en de ijzerdraadjes het begeven
hebben. Deze penning zet eigenlijk de
toon voor wat de expositie te bieden
had; vaak rauw en zeer kritisch. Pen-
ningen met veelzeggende titels
zoals *Frieden in der Bedrohung*, *Engel der
Zeit im Jahr 2000*, en uiteraard ook
over de gevolgen van de Duitse
eenwording, de klimaatsdreiging en
andere zwarigheden. Maar ook pennin-
gen ter gelegenheid van een huwelijk of
geboorte of ter nagedachtenis van
iemand. Theumers huwelijkspenning
was ook zeer geestig: niks geen roosjes
en geen hartjes, maar twee schreeuwende
mensen tegenover elkaar met als bood-
schap dat als je in een langjarig ver-
band aan elkaar bindt, je ook door de
dieptepunten heen moet kunnen.

Om misverstanden te voorkomen:
het was een buitengewoon interessante
en indringende expositie. Het summum
van wat de penning aan zeggingskracht
te bieden heeft.

Wat ons verder opviel was de door-
gaans zeer lage oplage waarin de pen-
ningen werden uitgebracht: voor een
vrije penning was vijf exemplaren heel

gewoon. Dat verbaasde me zeer, want
van verschillende penningen had ik
dolgraag een exemplaar willen hebben
en ofwel zijn deze inmiddels uitver-
kocht, dan wel heeft de gemiddelde
Duitse penningliefhebber een andere
smaak dan ik. Het is uiteraard onbegon-
nen werk om hier alle kunstenaars te
bespreken, maar ik wil er toch een paar
noemen die prachtig werk lieten zien
dat zich ook zonder diepgaande kennis
van de Duitse cultuur liet interpreteren.
Dat zijn onder meer: Anne Hentschel,
Tillo Kügler, Silvia Klöde-Hoffmann,
Barbara Ruppel, Siegfried Zimmermann,

Klaus Kowalski,
Maria-Boodschap,
2000



Heinz Hoyer, Carsten Theumer, Andreas Jähmig, Gertrud Wetzel en Thomas Duttenhoeffer. Op de website van de Deutsche Gesellschaft für Medaillenkunst kunt u van veel van deze mensen recent werk aantreffen. Ik toon als voorbeeld nog de penning *Maria-Boodschap* uit 2000 van Klaus Kowalski.

Tot slot kan ik u zeker aanraden een poging te ondernemen de catalogus van de tentoonstelling te verwerven. In Halle werd geen gelegenheid geboden penningen van de exposerende kunstenaars aan te schaffen, maar de catalogus biedt mij in elk geval voldoende houvast om bij volgende bezoeken aan Duitsland

gerichter te zoeken: zij bevat de adressen van de kunstenaars. Bovendien, zoals Hans de Koning ooit opmerkte: van plaatjes van echte penningen – ik vermijd in dit verband liever het sleetse woord mooi – kun je ook genieten. ■

Henk van der Vorst is penningliefhebber en verzorgt in *De Beeldenaar* de rubriek Penningnieuws.

LITERATUUR

ULF DRÄGER / ANDREA STOCK (ed.) *Die Welt >>en miniature<<, Deutsche Medaillenkunst heute 2000-2006* (Stiftung Moritzburg, Halle 2007). www.raymond-joly.com

Foto's zijn ontleend aan de catalogus en van de auteur.

(advertentie)

MUNTMANIFESTATIE 2008

Zaterdag 20 September - Hotel Van der Valk Assen

Met afstand de grootste Nederlandse Muntenbeurs en met een groeiend aanbod papiergeld en penningen & meer dan 100 deelnemers uit tenminste 10 landen. Een evenement dat u niet mag missen !



TIP: Noteert u deze datum alvast in uw agenda !!!

Voor alle aanvullende info zie: WWW.MUNTMANIFESTATIE.NL

Een levensreddende gulden

Er zijn oorlogsverhalen, al dan niet op mythevorming berustend, die regelmatig verteld worden. Een frontsoldaat komt onder vuur te liggen en een kogel ketst af op een voorwerp dat hij toevallig bij zich draagt. Een sigarettenkoker, een scapuliermedaille of onlangs zelfs een Ipod in de binnenzak van een Amerikaanse soldaat in Irak. Ze blijken alle een levensreddende functie te hebben.

In het hoekje met de numismatische curiosia op mijn kantoor hangt al jarenlang een lijstje met daarin een verfromfaaide zilveren gulden van het type hermelijnen mantel (1910-1917) en daaronder een handgeschreven briefje dat de sporen van een aanzienlijke leeftijd draagt. De tekst hierop luidt als volgt: 'Deze gulden werd tijdens den slag bij Verdun in Maart 1.1. in den borstzak gedragen door den Duitschen soldaat R. Wurzzler die door een kogel werd getroffen. Waardoor de gulden als het ware opgerold is. Met zijn vriend R. Lientze gedeseerteerd naar Holland, logeerend in het hotel De Hoop, Warmoestraat, vroeg hij vergoeding van den gulden met 50 ct. Aangezien het stuk zijn gewicht van 10 gram houdt is hem een heelen gulden vergoed - R.'

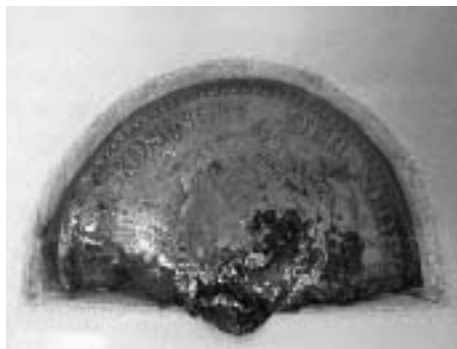
De slag bij Verdun, de grootste militaire operatie van de Eerste Wereldoorlog, nam een aanvang in februari 1916 en kostte uiteindelijk het leven aan 400.000 soldaten. Geen wonder dat talloze soldaten aan deze heksenketel trachtten te ontsnappen. Naar schatting tienduizend Duitse deserteurs kwamen in de loop van de Eerste Wereldoorlog in Nederland terecht. Onder hen dus de militairen Wurzzler en Lientze.

Hoewel enige argwaan hier wellicht op zijn plaats is (waarom heeft een

Duitse soldaat in Frankrijk een Nederlandse gulden in zijn borstzak en deserteert hij korte tijd later naar Nederland?) lijkt het er inderdaad op dat de gulden aan een explosieve omstandigheid heeft blootgestaan. Ook het feit dat hij een halve gulden terugvroeg voor zijn beschadigde gulden wijst erop dat de deserteur zijn verhaal niet uit winstbejag vertelde. Helaas valt niet te achterhalen hoe zijn lichamelijke gesteldheid was na het schot. Omdat de gulden 'als het ware opgerold' is en sporen van

JOEP HAFMANS





verhitting vertoont, is het aannemelijk dat ook zijn eigenaar niet ongeschonden is gebleven. Klaarblijkelijk heeft deze het schot echter overleefd, aangezien de gulden de grootste klap van de kogel moet hebben opgevangen. In ieder geval was er in 1916 voldoende reden het verhaal zorgvuldig te notuleren en zal er in de gelagkamer van Hotel 'De Hoop' wel een borrel op de goede afloop zijn geschonken. ■

Joep Haffmans heeft sinds 1975 een kunst- en antiekhandel. De numismatiek en de penningkunst hebben zijn warme belangstelling.

(advertentie)

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- **JAARBOEK**
- **DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT**
- **GRATIS TOEGANG** tot de gewone bijeenkomsten van al de aangesloten afdelingen
- **PRIJSVERMINDERING** op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 11 (buiten België € 17) op rekening 000-1614677-15 van het EGMP of contacteer Johnny Bosman, Spaarzaamheidstraat 8, 9330 Aalst; e-mail: JohnnyBosman@skynet.be

www.egmp.be

Darwin, food and sex

Kanttekening bij een 'objet d'art'

LUCIE NIJLAND

Soms is het werkelijk knap hoe een schrijver van een schrale vondst een mooi verhaal weet te maken. Het artikel van Frits Scholten over *Man is but a worm*, de VPK-inschrijfpennning voor 2008 illustreert dat eens te meer. De objet d'art-richting die in de penningkunst wil huizen, is ook gesignaleerd door Scholten. Ik schreef er al over in 'Spagaat bij penningindeling' in *De Beeldenaar* 2008-3. Scholten stelt in hetzelfde nummer in een bijzin de vraag of we hier wel van een penning mogen spreken. Zijn artikel begint met een onderbouwde uitleg over in zilver afgegoten lagere diersoorten. Onder de afgietsels van destijds bevinden zich geen wormen, verduidelijkt hij. Wat dat betreft lijkt de VPK-uitgifte van een zilveren worm dus uniek. Dit modelé is niet afkomstig van een levend ingevormd beest, waarna er, na het in een oven uitstoken van de eromheen gebrachte kap, een gietmal van het specimen ontstaat. Het is een eigenhandig gemodelleerde worm, gemaakt door beeldhouwer Judith Pfaeltzer, die zowel in een keramische als een zilveren uitvoering kan worden besteld en in *De Beeldenaar* wordt getoond in de onderste helft van een petri-schaal bekend van laboratorium kweekjes (Petri-schalen zijn van glas en hebben ruim eroverheen vallende glazen deksels).

Vanwege Darwin's verworven roem door zijn intensieve bestudering van het dier, gaat er een hoop wetenschappelijk onderzoek schuil achter het satirische gezegde: 'Man is but a worm'. Samen met die uitspraak, die verwijst naar de wetenschappelijke constatering dat de worm en de mens heel wat genen gemeen hebben, is Pfaeltzer niet veel

verder gekomen dan een eigen versie van een worm te verbeelden. Die ligt als veredelde ontlasting in een soort foetus-houding in de kweekschaal. Samen met de aangebrachte tekst op de buitenomtrek van de schaal kun je dat overdrachtelijk zien. De mens is in de kern niet veel meer dan een worm. Enig zichtbaar verwantschap met 'man', de mens, zou misschien het grote geslachtsdeel van de worm zijn. Dat heeft Pfaeltzer inderdaad buitenproportioneel van omvang geboetseerd. Zou dat een verwijzing zijn naar de op seks beluste mens? Zou Darwin ook dat bedoeld hebben?

Het laboratoriumglas lijkt de bedoeling te hebben de zilveren worm in een wetenschappelijk kader te plaatsen en daardoor te relateren aan die conclusie van Darwin. Als we de worm als penning willen zien, dan is de vraag wat zij ons vertelt. Hiertoe lijkt het 200-jarig bestaan van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) er met de haren bijgesleept. Zou, naar aanleiding daarvan, de tekst tweemaal op de omtrek van de glazen schaal staan? Ik verzin er zelf maar bij dat het aanbrengen van tweemaal dezelfde tekst 'Man is but a worm' op de omtrek van het schaalpje bedoeld is voor één: de oprichting in 1808 van de KNAW, en twee: ter herdenking van Charles Darwin's geboortjaar in 1809. Je moet er maar op komen en zo wil ik best een beetje meehelpen de dubbele tekst betekenis te geven. Dat voelt wel goed. Daartegenover voel ik een flink gemis. Ik mis een inventieve of humoristische vertaalslag in deze uitgifte. Wat zegt het mij dat een in zilver uitgevoerde

worm in een glazen kweekschaal ligt? Zou die mij in mijn gedachten kunnen leiden naar de eveneens vraatzuchtige en op seks beluste mens? Ik denk het niet. 'Worms are only interested in food and sex' is een veel bekendere uitkomst van het wormenonderzoek dan 'Man is but a worm'. Misschien kan de mens zich in die uitspraak dieper herkennen en er langer over napeinzen. Bovendien zou dít gezegde in één keer het grootste deel van de omtrek van het schaalpje vullen, de dubbele vermelding overbodig makend. Dan was het gekunstelde verband tussen de VPK-uitgifte en de KNAW-leeftijd geestiger geweest. Maar 'Worms are only interested in food and sex' is misschien net te veel voor een gerenommeerd academisch bolwerk als de KNAW. En zeker in het

licht van zo'n geweldig evenement als haar tweede eeuwfeest.

Ik bespeur moed bij Frits Scholten als hij zich openlijk afvraagt of dit wel een penning is. Zodoende spijt het mij dat ik het probleem niet heb aangesneden in mijn artikel over de *Paleispenning* (2006) van Niko de Wit in *De Beeldenaar* 2007-4. De Wits penningen zijn abstracte kleinplastiëken. Zo enthousiast als ik in mijn artikel was over de vormgeving, zo moet mij nu van het hart dat ik het object eigenlijk geen penning had mogen noemen. Nu zal ik duidelijker zijn: *Man is but a worm* vind ik geen penning, ook niet als ik gecharmeerd zou zijn van de vormgeving. Het wordt daarom tijd het begrip penning af te bakenen om de penningkunst op een positieve wijze te dienen. ■

(advertentie)

MPO *MUNTEN- EN POSTZEGEL*ORGANISATIE

Verzamelbeurzen / Taxaties / Veilingen



Op onze halfjaarlijkse drukbezochte veilingen is er altijd een ruim aanbod van penningen, zowel op het gebied van historie en VPK als algemeen. Bel gerust voor meer informatie.



Wij hopen u te mogen begroeten als inzender of bidder!



MPO, Industrieweg 29, 3401 MA, IJsselstein
Tel. 030-6063944 / www.mpo.nl

Zoektocht naar Bolskan

In mijn verzameling bevinden zich een zilveren en een koperen munt uit Spanje met afbeeldingen die op enkele details na gelijk zijn aan elkaar. Op de voorzijden staat een baardige kop en op de keerzijden een ruiter met daaronder een Iberische tekst, die gelezen kan worden als 'Bolskan' en waarmee hoogst waarschijnlijk de plaats van herkomst wordt aangeduid. Beide munten worden in prijs- en veilingcatalogi vaak toegeschreven aan de Romeinse stad Osca, het huidige Huesca in het noorden van Spanje. De zilveren denominatie met een gewicht van ongeveer 4 gram wordt afwisselend denarius of drachme genoemd.

Mijn pogingen de munten goed te beschrijven liepen tot voor kort vast op standaardwerken die voornamelijk in het Spaans zijn gesteld. Een recente zoektocht op internet naar Bolskan leverde me met behulp van Google en de Engelstalige versie van Wikipedia de nodige achtergrondinformatie waarmee ik de munten nu beter kan plaatsen.

Urbs Victrix Osca was in de eerste eeuw v.Chr. een belangrijke Romeinse

machtsbasis van waaruit verschillende bevelhebbers hun gezag uitoefenden. De meest kleurrijke onder hen was generaal Sertorius, die in Spanje het verzet tegen de dictatuur van Sulla en diens partijgenoten coördineerde. Sertorius bouwde er een staatkundige structuur naar voorbeeld van de Romeinse republiek op en stichtte in Osca een school voor zonen van inheemse stamhoofden om ze de

HANS VAN DER
VALK



*Denarius, Bolskan
2de eeuw v.Chr.
(2x ware grootte)*



*Æ 25, Bolskan
2de eeuw v.Chr.
(2x ware grootte)*

Æ 27,
Syracuse Hieron II,
275-215 v.Chr.
(2x ware grootte)



Romeinse beschaving bij te brengen. Uiteindelijk werd hij door één van zijn officieren in 72 v.Chr. vermoord.

Men neemt aan dat Bolskan de oorspronkelijke Iberische naam voor Osca was. De munten met deze plaatsaanduiding zijn volgens Villaronga i Garriga in *Corpus nummum Hispaniae ante Augusti Aetatem* (Madrid 1994) voor het grootste deel geslagen in de tweede eeuw v.Chr. door Keltiberiërs. Daarmee worden Kelten bedoeld, die al honderden jaren in Spanje woonden en daar als inheems werden beschouwd. De laatste emissies van deze munten, waartoe mijn exemplaren niet behoren, stammen uit de jaren 80-72 v.Chr., de periode waarin Sertorius actief was.

Keltiberische munten met een ruiter op de keerzijde zijn op meerdere plaatsen geslagen. Zij vertegenwoordigen de

periode, waarin de Romeinen hun gezag in Spanje vestigden. Deze begon in 217 v.Chr. tijdens de tweede Punische oorlog en werd pas volledig onder keizer Augustus met de verovering van het uiterste noordwestelijke deel van het schiereiland. De munten van de Keltiberiërs circuleerden samen met die van de Romeinen en daarom kan men de zilveren denominatie het beste een denarius noemen. De ruiter is vermoedelijk ontleend aan een koperstuk van koning Hieron II van Syracuse (275-215 v.Chr.). Deze afbeelding keerde meer recent terug op de 5 en de 10 centimos van Spanje uit de jaren 1940-1953. ■

Hans van der Valk verzamelt van jongsaf aan munten, waarbij de belangstelling naar de toenmalige functie uitgaat.

(advertentie)

www.sipiro.nl

lid NVMH



Van der Kellen en Schouberg

Een familierelatie ontrafeld

MAJA HOUTMAN

In *De Beeldenaar* 2008-2 schreef Marcel van der Beek in het artikel 'Kunstzin in de families Van der Kellen en Menger' over de verschillende relaties tussen de families Van der Kellen en Menger en hun verhoudingen tot de Munt. Aan de hand van een aan het Geldmuseum geschonken familiealbum beschreef hij de stamboom van de families Van der Kellen en Menger en voegde bij het artikel een geneagram waarin systematisch een deel van de familieleden was weergegeven. Het artikel eindigde met de constatering dat het familiealbum nog een familierelatie tussen Rijks Stempelsnijders onthulde, zij het een verre. Muntgezel Carel van der Kellen (1839-1917) was gehuwd met Antoinette Catherina Wilhelmina Koenen en als oom daarvan werd Johannes Petrus Schouberg vermeld. Marcel van der Beek constateerde dat dit 'hoogstwaarschijnlijk de Rijks Stempelsnijder van die naam was geweest, of eventueel zijn vader, eveneens graveur, die in Den Haag de lak- en droogstempels sneed voor de Dienst van het Zegelrecht'.

Al enige jaren verricht ik in Utrecht historisch onderzoek naar de goud- en zilversmeden en het muntpersoneel van de negentiende en twintigste eeuw. Een belangrijk onderdeel daarvan bestaat uit genealogisch onderzoek en het vastleggen van allerlei onderlinge familieverbanden. De in het archief verkregen gegevens voer ik aan een relationele database, waarin uiteraard ook de families Van der Kellen en Menger voorkomen. Het was dus niet zo moeilijk vast te stellen welke Johannes Petrus Schouberg bedoeld werd. Eén druk op de knop was voldoende om de gemelde verwantschap vast te stellen. Een

bezoek aan het archief zette de puntjes op de i. Het blijkt dat de echtgenoten van Johan Philip en Carel van der Kellen, resp. Henriette Louisa Koenen en Antoinetta Catharina Wilhelmina Koenen nichten in de vierde graad waren van Elisabeth Philippina Zurcher (23 januari 1789 Amsterdam - 20 april 1868 Utrecht), echtgenote van Johannes Petrus Schouberg (1798 Den Haag - 6 januari 1864 Utrecht) en bovendien dochter én zuster van een graveur. De in het familiealbum bedoelde Johannes Petrus Schouberg was inderdaad de zoon van de Haagse graveur Johannes Schouberg en Catrina Willemina Kroes. Hij wordt tussen 1818 en 1840 vele malen vermeld als graveur aan 's Rijksmunt in Utrecht. De onzekerheid van het woord 'hoogstwaarschijnlijk' in het artikel van Marcel van der Beek is daarmee een 'zeker' geworden.

Maar hoe zat de verhouding precies in elkaar? Johannes Petrus Schouberg huwde op 10 juni 1818 met Elisabeth Philippina Zurcher, dochter van graveur en schilder Antoni Zurcher (ca 1754 - 1 oktober 1837 Utrecht) en Diewert Post. Het gezin waarin Elisabeth opgroeide was artistiek onderlegd. Haar broer Johannes Cornelis (4 mei 1794 Amsterdam - ?) was evenals zijn vader graveur en broer Anthonie Gerardus (16 maart 1787 Amsterdam - ?) was (wapen)schilder. Het familieverband dat tot de relatie met de familie Van der Kellen leidde, verliep via haar zuster Catharina Anna (23 januari 1789 Amsterdam - 4 september 1830 Utrecht). Zij trouwde in 1810 met Daniël Willem Hoogkamer, uit welk huwelijk een dochter genaamd Marie Antoinette (26 mei 1813 Nieuwer-Amstel -

13 januari 1850 Nieuwer-Amstel) werd geboren. Deze dochter huwde met Kornelis Arien Koenen, met wie zij onder andere de dochters Henriette Louisa (1830 Nieuwer-Amstel - vóór 1906) en Antoinetta Catharina Wilhelmina (20 november 1833 Amsterdam - 28 september 1905 Utrecht) kregen. Deze twee zussen werden elkaars schoonzus door respectievelijk te trouwen met de gebroeders Johan Philip van der Kellen (9 juli 1831 Utrecht - 6 juni 1906 Baarn), graveur bij de Munt, en Carel van der Kellen (18 juli 1839 Utrecht - 16 juli 1917), muntgezel.

Voor menigeen zal een aangetrouwde verwantschap in de vierde graad niet tot de verbeelding spreken en terecht kan de vraag worden gesteld in hoeverre de

betrokken figuren van hun verwantschap op de hoogte waren. Het bevolkingsregister van de gemeente Utrecht geeft op deze vraag een passend antwoord. Een jaar na het overlijden van haar echtgenoot Johan Petrus Schouberg trok Elisabeth Philippina Zurcher in bij het gezin van Johan Philip van der Kellen. Dit kan natuurlijk toeval zijn, maar het ligt veel meer voor de hand dat ze wisten familie van elkaar te zijn. De vermelding in het aan het Geldmuseum geschonken familiealbum bevestigt dit. ■

Maja Houtman verricht historisch en prosopografisch onderzoek naar de goud- en zilversmeden en het muntpersoneel, waarbij het zwaartepunt ligt bij de stad Utrecht. Graag deelt zij die kennis met genealogen en andere onderzoekers.

(advertentie)



J. B. Westerhof *Numismaat-antiquair*

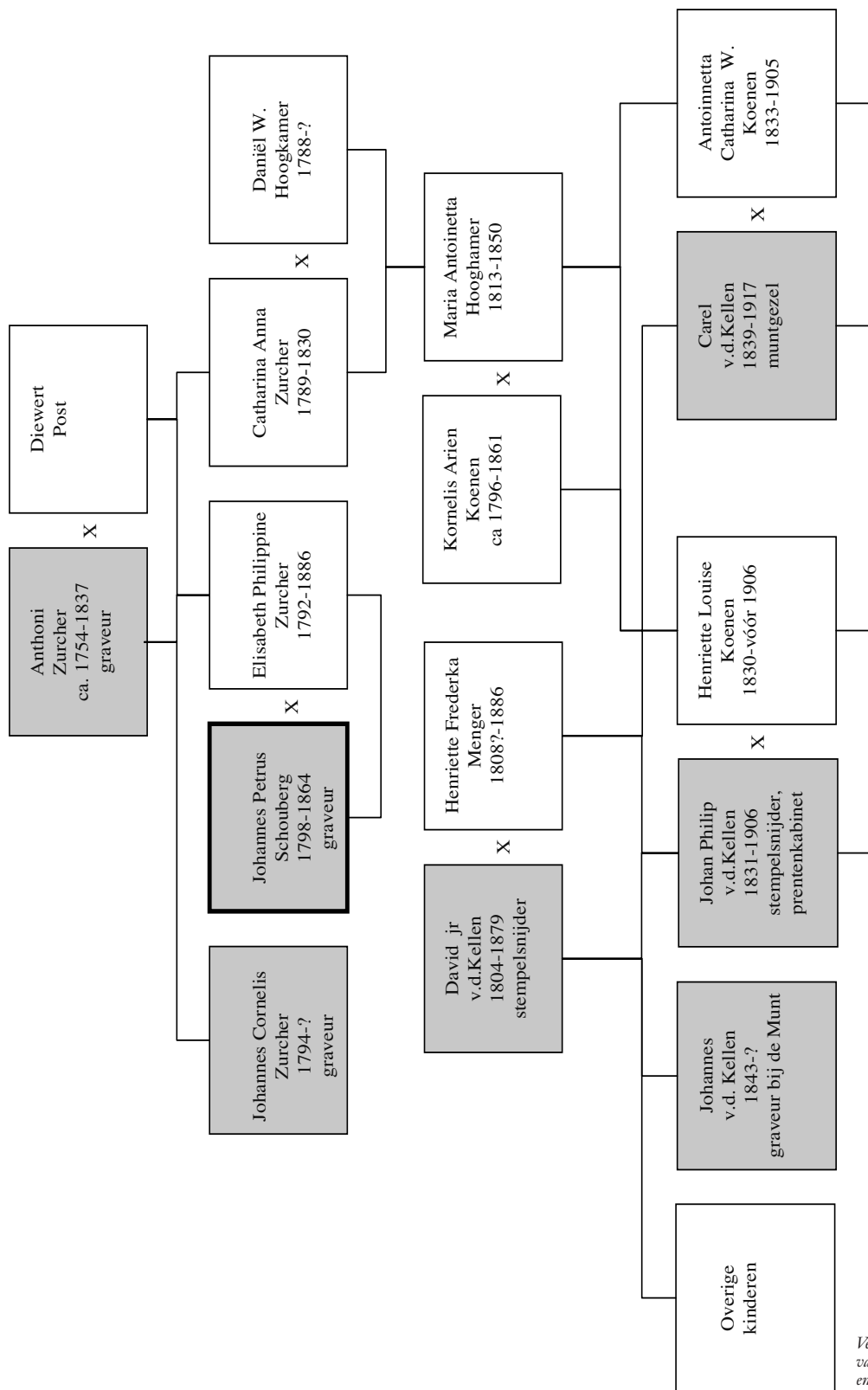
Munten – penningen – papiergeld –
antiek – goud – zilver

Inkoop – verkoop – taxaties – veilingen

Recent verscheen onze prijslijst 13 met een rijk aanbod aan Nederlandse, Middeleeuwse en Provinciale munten, historiepenningen, boeken en antiquiteiten. Op aanvraag zenden wij u een exemplaar. Tel: (0515) 573364.

info@westernumis.nl

www.westernumis.nl



Vereenvoudigd parenteel
van de families Zurcher
en Van der Kellen

Op bezoek bij de kunstenaar

Een nieuw penninginitiatief

HENK VAN DER
VORST / MAJA
HOUTMAN

Vanaf deze zomer nodigt een aantal penningmakers bij toerbeurt de lezers van *De Beeldenaar* bij hen uit. Zij zullen hun toehoorders vertellen over zaken als inspiratie, techniek, motieven, etc. De bijeenkomsten zullen in een ontspannen sfeer plaatsvinden, waarbij uitwisseling van gedachten en zienswijzen voorop staan. Daarom zijn er tijdens de bijeenkomsten géén penningen te koop. Als blijkt dat deze ontmoetingen een succes zijn en voorzien in een behoefte, zullen ze in 2009 worden gecontinueerd met andere penningmakers. Jaarlijks zullen dan negen bijeenkomsten plaatsvinden. Ter bestrijding van de onkosten zal de deelnemers aan de ontmoetingen een vrijwillige bijdrage worden gevraagd.

Augustus

Op 23 augustus zal Eric Claus het spits afbijten, als hij een groep belangstellenden ontvangt in zijn atelier in Broek in Waterland. Recent heeft Claus zijn penningoeuvre geordend en hij wil graag dat liefhebbers dit komen bekijken. Tijdens de rondgang langs zijn penningen zal Claus vertellen over de ontwerpen en hun totstandkoming. Penningen van Claus zijn onder andere *Slangenkuil* (2005) en *Johan Cruijff* (2007). Ook ontwierp hij een aantal gelegenheidsmunten.

September

Op 27 september neemt Frank Letterie het estafettestokje over. Ook hij zal een groep van maximaal twintig personen kunnen ontvangen in zijn atelier nabij Zutphen. Aan de hand van eigen werk zal hij de aanwezigen vertellen over de technieken die hij gebruikt bij de totstandkoming van een penning. Pen-

ningen van Letterie die recent in de rubriek 'Penningnieuws' werden besproken zijn *Erepenning van de Stichting tot behoud en voortzetting van 'Hoefnagels Methodische Mediation'* (2007) en *Leo Fretz 1936-2003* (2007).

Oktober

Tijdens de ontmoeting van oktober zal Pier van Leest in Lage Zwaluwe zijn atelier openstellen. Na een korte inleiding over zijn penningoeuvre hoopt hij met de aanwezigen van gedachten te wisselen over de essentie van de penning. Tegen die tijd is ook een artikel over zijn penningen in *The Medal* verschenen, zodat er genoeg stof voor discussie is. Penningen door Van Leest die in *De Beeldenaar* verschenen zijn onder andere *Emma* (2004) en *Jasper* (2006).

November

Het laatste atelierbezoek van het jaar staat gepland op 22 november, als Willem Noyons de lezers van *De Beeldenaar* ontvangt in zijn werkplaats in Utrecht. Willem zal uitgebreid stilstaan bij de ets-techniek, een voor de lithografische industrie ontwikkelde techniek, die Noyons vooral gebruikt voor de belettering van penningen. Willems penningoeuvre omvat onder andere de *Rekenpenning* (2001) en de *Stadspenning van Vianen* (2006).

Aanmelden per email: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam, adres en de datum van de bijeenkomst en naam van de penningmaker. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd en plaats van de bijeenkomst. Per bijeenkomst is er plaats voor maximaal 20 deelnemers.

www.ericclaus.nl, www.frankletterie.nl
www.piervanleest.nl, www.noyons.com

Achter de schermen

Project Digitale Heruitgave Tijdschriften en Jaarboeken

Vele lezers van *De Beeldenaar* zijn, privé of bedrijfsmatig, ongetwijfeld al vertrouwd met het digitaliseren van afbeeldingen, zoals foto's, dia's en andere documenten met behulp van scanapparatuur. Een aantal zal stellig software gebruiken om leesbare tekens om te zetten in bewerkbare tekst (OCR), een techniek die reeds geruime tijd bestaat (maar nog niet altijd feilloos werkt). Het ligt voor de hand dat menig een uitgebreide mogelijkheden ziet dergelijke toepassingen aan te wenden voor het digitaal ontsluiten en toegankelijk maken van informatie. Het bestuur van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (KNGMP) liet zich verleiden tot een uitdaging, toen op 26 mei 2001 de heer Lefèvre op de voorjaarsbijeenkomst te Utrecht vroeg naar de mogelijkheid de oude jaarboeken op CD-ROM of de website-in-opbouw van het genootschap uit te brengen. Het bestuur zei de ledenvergadering toe het vraagstuk te bestuderen. Tijdens de najaarsvergadering in 2002 te Nijmegen stelde het bestuur een summieri projectaanpak voor en vroeg het toestemming de nodige fondsen aan te spreken. De vergadering ging akkoord. Gezien de hoge kosten (toen nog geschat op € 16.000) had het bestuur zijn bedenkingen en het idee ontstond het project geheel in eigen beheer uit te voeren. Vanwege uiteenlopende redenen liet de realisatie echter op zich wachten.

Het onderwerp was voor de leden op de halfjaarlijkse bijeenkomsten regelmatig aanleiding te informeren naar de voortgang. Het vaste antwoord luidde dat het project niet gestopt was en dat de snelle vooruitgang op het gebied van

de informatie- en communicatie-technologie zich zou vertalen in een beter product en een lagere prijs. Alle standvastigen hebben gelijk gekregen: onlangs ontvingen alle leden van het genootschap een DVD in de vorm van het *Jaarboek 92* (2005). Hierop staan alle gedigitaliseerde genootschaps-tijdschriften en -jaarboeken die verschenen sinds de oprichting van het genootschap tot en met 2004. Hoe is dit product nu tot stand gekomen? Een kijkje achter de schermen.

Stroomversnelling

Voorjaar 2007 (uiteraard weer vragen in de voorjaarsvergadering) raakt het

THEO NISSEN

*Tijdschrift van het
Nederlandsch Genoot-
schap voor Munt- en
Penningkunde*



voornemen in een stroomversnelling. Etiko Cretier, die het project in 2001 heeft geadopteerd, heeft opnieuw contact opgenomen met de stichting Historic Future te Amsterdam om de oude plannen nieuw leven in te blazen. Deze organisatie maakt al dertien jaar zijn bedrijf van het digitaliseren van series werken op het gebied van geschiedenis, heemkunde en genealogie. Het is namelijk al in een vroeg stadium duidelijk geweest dat een professionele organisatie, toegerust met technologie geschikt voor massaverwerking en met voldoende ervaring, vereist is om het karwei met succes en voldoende kwaliteit te klaren. Er moeten immers méér dan 19.000 pagina's worden verwerkt. Inmiddels heeft voorzitter Jan van der Wis, gedreven door enig ongeduld op zijn 'ziekbed' te Groningen, een aantrekkelijk alternatief aanbod van een tweede partij weten te bemachtigen om de jaarboeken te digitaliseren. De daaropvolgende emailuitwisseling binnen het bestuur – bedoeld voor een efficiënte besluitvorming – liep spoedig uit (het kan ook niet anders) op een Babylonische spraakverwarring. Bestuurders zijn bij dezen gewaarschuwd voor te hoge verwachtingen van emailvergaderen. Sommige onderwerpen zijn gewoonweg te complex voor de beperkte communicatiemogelijkheden van het emailverkeer.

Haalbaarheidsonderzoek

Het totaalbeeld van het project is even zoek. Al spoedig kijken de bestuursleden dwingend richting mij om mijn ervaring in de ICT-projectleiding in te zetten voor structureren van de ontstane situatie. Het is noodzaak de eisen en kwesties te ordenen, knelpunten en mogelijke oplossingen aan te geven, zowel op functioneel als technisch terrein. Een technisch vraagstuk begint bijvoorbeeld al bij de te gebruiken documentensoftware. Naast het bekende PDF-formaat zijn er diverse andere producten voor

documentverwerking en -opslag in de markt, zoals DjVu en Zylab. Een ander – cruciaal – punt vormt de keuze voor de verwerker en producent van de master-DVD, de schijf waarop alle gedigitaliseerde informatie staat en die gebruikt wordt voor de vermenigvuldiging. Het genootschap heeft twee serieuze kandidaten die geïnteresseerd zijn in het project, elk met een eigen aanpak en specifieke oplossingen. Een derde – niet te onderschatten – onderwerp is de kwestie van het auteursrecht. Het genootschap bezit niet automatisch het recht van heruitgave van de papieren versies. Uiteraard moeten ook de kosten van het project realistisch worden begroot. Alvorens van deze en andere project- en systeemaspecten een uitvoerbaar en voor besluitvorming vatbaar plan te maken is een haalbaarheidsonderzoek ingesteld.

Opmerkelijke projectpunten

Om niet te vervallen in een volledige projectevaluatie passeren hier de belangrijkste en opmerkelijkste onderwerpen en activiteiten uit het onderzoek en het latere projectplan de revue, ter lering en vermaak. Elk project is nieuw en uniek, dus ook dit.

Keuze van de verwerker

Van de twee leveranciers ligt, zoals gezegd, een voorstel voor digitalisering op tafel, elk met een eigen oplossing, voordelen en nadelen. Om een goed oordeel over de keuze te vormen wordt een zogenaamde pilot uitgevoerd met diverse verschillende typen tekst uit de serie tijdschriften en jaarboeken. De kwaliteit van de tekenherkenning (OCR) staat bovenaan. De keus valt op de oude relatie Historic Future te Amsterdam, ondanks een hogere totaalprijs. Zijn pilot-OCR blijkt aanmerkelijk completer te zijn dan die van de concurrent. Verder kan hij meer garanties bieden voor een goed eindproduct. Een bijkomend voordeel is dat het verwerkings-

proces standaard PDF-formaat oplevert, niet het meest efficiënt in opslag maar wel de facto wereldstandaard.

Scanmethode

Er zijn twee methoden om boeken te scannen. In het ene geval worden losgesneden boekpagina's met behulp van een 'sheetfeeder' door de scanner gevoerd, snel en goedkoop. Bij de tweede – langzame – methode blijft het boek intact en is het geplaatst in een boekenwip; de bladzijden van het boek worden handmatig of mechanisch omgeslagen en gescand. Historic Future gebruikt de sheetfeeder. De consequentie is dat alle bladen moeten worden losgesneden en na gebruik worden verlijmd tot nieuwe banden. De heer Mevius is bereid zijn collectie daarvoor beschikbaar te stellen.

Welhaast anekdotisch is dat in dezelfde periode van onze beslissingen, in de landelijke pers de visie van directeur Hans Jansen van de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag verschijnt om een deel van het negentiende- en twintigste-eeuwse boekenarchief op te offeren voor de snelle en goedkope methode. Zijn uitlatingen wekken in november en december 2007 in de landelijke pers enige beroering.

Volledigheid

Het is niet vanzelfsprekend dat de 'volledige' set tijdschriften en jaarboeken feitelijk compleet is. Hoe krijgen we objectieve zekerheid hierover? Het Geldmuseum – waarvan mag worden verwacht tenminste één complete reeks in zijn bibliotheek te hebben – levert een goed uitgangspunt. Van alle banden zijn zowel de gepagineerde als de ongepagineerde bladzijden geïnventariseerd om te komen tot een nauwkeurige 'soll'-positie. Aldus zijn enige hiaten tijdig opgevuld. Het risico dat twee series (Mevius en Geldmuseum) dezelfde manco's vertonen valt uit te sluiten.

Gegevensdrager

Na ampele overweging is voor de DVD als gegevensdrager gekozen in plaats van de CD-ROM. Sinds 2001 worden de PC's en notebooks vrijwel standaard met een DVD-station uitgerust. De DVD is het medium van de toekomst en biedt de ruimte om alle data (2,219 Gb) op één enkele schijf op te slaan in een optimale resolutie. Anders zouden in de praktijk 4 CD's nodig zijn geweest. De nadelen voor de gebruikers die niet over een passende unit beschikken zijn beperkt. Een externe DVD-drive met een USB-aansluiting is voor enkele tientjes te koop. Een andere mogelijkheid is bij familie, vrienden, bekenden of de werkgever de DVD te kopiëren naar een memory-stick (4 Gb) en – indien gewenst – de data thuis te kopiëren naar de harde schijf. Een dergelijke stick van 4 Gb kost thans circa 15 euro. Misschien is een en ander wel

Jaarboek voor Munt- en Penningkunde



aanleiding om de hele systeemconfiguratie op te waarderen. Het advies is kortom: maak van het eventuele nadeel een voordeel.

Archivering

Een adequate backup- en archiefvoorziening moet zijn getroffen om de risico's van dataverlies op te kunnen vangen. Twee master-DVD's en twee verzamelingen TIFF-afbeeldingen van alle gescande bladzijden, bewaard op gescheiden locaties, moeten de continuïteit waarborgen. Met de TIFF-bestanden is het ook mogelijk in de toekomst in te haken op nieuwe edities, nieuwe/verbeterde OCR-technieken of behoeften uit anderen hoofde.

Auteursrecht

Europese regelgeving bepaalt dat auteursrechten zeventig jaar na het overlijden vervallen. Overdracht van rechten voor andere publicatievormen, herpublicatie of vermenigvuldiging anderszins moeten schriftelijk zijn overeengekomen. Dit betekent dat het genootschap in principe aan elke auteur (ook eigenaar afbeelding) vanaf 1938 of diens rechtverkrijgende toestemming zou moeten vragen voor onderhavige heruitgave, een onoverkomelijke hindernis. In de praktijk lijkt juridisch voldoende dat er aantoonbaar moeite is gedaan om toestemming voor herpublicatie te verkrijgen. Een voor het genootschap bijkomend voordeel is dat de betrokkenen nooit inkomsten uit hun artikelen hebben verwacht, dat geen commercieel doel wordt gediend. Auteursrechthebbers zullen het in het algemeen toejuichen dat de publicaties nog breder verspreid worden. Mededelingen in *De Beeldenaar* en genootschapsconvocaties aangevuld met persoonlijke aanschrijvingen van beroepsschrijvers en instellingen waarborgen de toestemming voor herpublicatie. Geen enkele auteur heeft bezwaar gemaakt.

Kwaliteitsborging

Het testen en controleren van de master vergen veel tijd en nauwkeurigheid van de uitvoerders. Aan de hand van een testplan wordt een beta(-test)versie grondig doorgespit op volledigheid, kwaliteit van de OCR en de afbeeldingen. De testversie is boven verwachting goed van kwaliteit en geeft slechts aanleiding tot enkele correcties. Naast deze inhoudelijke kant is ook de technische kant getoetst: zeven verschillende PC-platforms (Windows ME, -XP, -Vista; Macintosh) met verschillende Adobe-Readerversies (v6-v8) moeten de werking elders waarborgen. Bovendien zijn ook zeer vanzelfsprekende functies getest: bijvoorbeeld de kopieerbaarheid van de master en de goede werking van dezelfde kopieën.

Uiterlijk

Niet onbelangrijk is de verpakking van de DVD. Het uiterlijk moet passen in de genootschapsstijl en een toelichtend origineel verhaal hoort er bij. De productie van deze tweede fase van het project ligt bij de huisdrukker van het genootschap: Peeters / Oriëntaliste te Leuven.

Kopieerbeveiliging

Een regelmatig terugkerende vraag van leden van het genootschap gaat over de mate van beveiliging van de gedigitaliseerde bestanden tegen het ongeautoriseerd kopiëren. Binnen het project zelf is het onderwerp snel afgehandeld: geen beveiliging. De ervaring leert dat enerzijds de kosten aanzienlijk zijn en anderzijds handige gebruikers toch al vlot de kopieerbeveiliging weten te omzeilen of te kraken. Een beveiliging dient hier ook nauwelijks of geen belangen. De heruitgave is immers bedoeld voor verspreiding van numismatische kennis in brede zin en de financiering door het genootschap is 'à fonds perdu'. Dit betekent niet dat het kopiëren van de DVD is vrijgegeven;

misbruik van het copyright is juridisch afgedekt met schadeclaims.

'Metamorfoze'

Metamorfoze is een nationaal programma voor het behoud van het papieren erfgoed. Het is een samenwerkingsverband tussen de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag en het Nationaal Archief. Een van de middelen tot behoud is digitalisering. Onderzocht is of het project van het genootschap onder de regeling valt. Dit blijkt niet zo te zijn. Om voor subsidie in aanmerking te komen moet de aanvrager tenminste bewaarder of beheerder zijn van het object. Het initiatief van het genootschap is wel door de organisatie van harte toegejuicht.

Waardevermindering originelen?

Hoewel de effecten van de heruitgave voor de marktprijzen van de originele exemplaren geen onderwerp van het project zijn, is het idee van een prijsdaling herhaaldelijk in de wandelgangen van het genootschap aan de orde geweest. Of een prijsdaling zal plaatsvinden valt te betwijfelen. Automatiseringstoepassingen zijn vaak niet 'in plaats van', maar supplementair. Een fraai voorbeeld is de chipknip. Van den Nieuwenhof schrijft in zijn toelichting fijntjes: de numismatiek (dus ook het lidmaatschap van het genootschap) was vóór de Tweede Wereldoorlog uitsluitend weggelegd voor de 'happy few'. Het aantal originele exemplaren is dus zeer beperkt en er zullen genoeg bibliofielen / verzamelaars blijven die geld willen besteden om de reeks tijdschriften en jaarboeken compleet in hun boekenkasten te hebben staan. Om ontspannen een artikel te lezen zeg ik: 'Geef mij maar het boek met een gemakkelijke stoel bij het genot van een kopje koffie of andere smakelijke drank'.

Literatuuronderzoek vereist een heel andere benadering, gekenmerkt door een efficiënte en effectieve aanpak. Op zo'n moment is gedigitaliseerde literatuur een geschenk uit de hemel. De gang naar een bibliotheek als die van het Geldmuseum om uitsluitend het *Jaarboek* te raadplegen zal naar verwachting drastisch afnemen.

Tot zover enige achtergrondinformatie over een uniek en interessant project van het KNGMP. Als conclusie kan gezegd worden dat binnen een periode van één jaar een succesvol project is afgesloten met als resultaat een gedigitaliseerde heruitgave van alle tijdschriften en jaarboeken van het genootschap, een instrument om de numismatische wetenschap in Nederland een extra impuls te geven door de toegankelijkheid ervan te verhogen. We staan aan het begin van een tijdperk waarin steeds meer schriftelijke bronnen digitaal beschikbaar komen, hetzij op een gegevensdrager als een DVD hetzij via internet (archieven / googlebooks). Het genootschap loopt met de ontwikkelingen nu in de pas.

Dank vanaf deze plaats aan alle betrokkenen bij dit project voor hun bijdrage en het behaalde succes. U vindt de namen in het colofon van het *Jaarboek* 92 (2005), in het bijzonder wil ik hier een persoon vermelden: Etiko Cretier die aan de wieg van het project heeft gestaan. ■

Indien u (nog) geen lid bent van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde, maar wel belangstelling hebt voor de DVD, of een extra exemplaar wilt hebben dan kunt u deze aanschaffen door overschrijving van € 45 (€ 47,50 buitenland) op Postbank 31187 ten name van Genootschap, Amsterdam (IBAN: NL15PSTB0000031187, BIC: PSTBNL21) onder vermelding van 'Jaarboek 2005', uw naam en adres.

Theo Nissen is geïnteresseerd in het Nederlandse muntwezen tot en met de zestiende eeuw. Van hem zijn verschillende publicaties verschenen. In zijn hoedanigheid als bestuurslid van het KNGMP was hij de projectleider bij de totstandkoming van de DVD.

Een loze garantie

Over het begrip 'eigenheid' bij penningkunst

KAREL SOUDIJN

In 2007 ontstond commotie rond de inspiratiebron van een penning (*De Beeldenaar* 2007-3, p. 140-141). Het bestuur van de Vereniging voor Penningkunst (VPK) heeft voor de periode 2008-2010 een beleidsplan opgesteld, waarin kennelijk is getracht om hieruit lering te trekken. Kunstenaars die voor de VPK een ontwerp maken, moeten nu namelijk in een contract 'de eigenheid van de penning' garanderen: 'Dat wil zeggen,' aldus het beleidsplan, 'dat de kunstenaar garandeert dat hij voor de vereniging een penning heeft ontworpen op basis van een eigen, niet aan anderen ontleend ontwerp.'

De geciteerde bepaling is helaas een uitnodiging tot het plegen van bedrog. Geen enkele kunstenaar kan namelijk volhouden, dat een ontwerp 'niet aan anderen ontleend' is. Volstrekt originele kunstwerken bestaan niet. Elk kunstwerk komt tot stand onder invloed van werk van anderen. Kunstenaars maken deel uit van tradities of stromingen, ook als zij zich daaraan trachten te onttrekken.

Neem als voorbeeld de inschrijfpennings 2008 van de VPK, *Man is but a worm* van Judith Pfaeltzer, afgebeeld en beschreven in *De Beeldenaar* 2008-3. Is haar ontwerp niet aan anderen ontleend? Het hangt er van af op welk niveau van abstractie u het begrip 'eigenheid' wilt invullen. Natuurlijk is vol te houden, dat het een eigen ontwerp is, maar in het genoemde nummer van *De Beeldenaar* laat Frits Scholten al zien, dat het ontwerp van Pfaeltzer in een eeuwenoude traditie past. En op de FIDEM-tentoonstelling in

1998 in Museum Beelden aan Zee zag men de penning *Worms* van de Australische kunstenaar Anna Meszaros.

Pfaeltzer legt haar regenworm in een petri-glaasje met een randschrift dat aan een spotprent uit 1882 is ontleend. De wormen van Meszaros lagen niet in een bakje. Maakt de verpakking in een petri-glaasje de worm van Pfaeltzer tot iets geheel eigens? Als we het bakje beschouwen als een verpakking, dan blijkt Pfaeltzer heel dicht in de buurt te komen van ander werk van de VPK. De vereniging heeft namelijk al eerder penningen uitgebracht waarbij de verpakking een essentieel onderdeel van de penning vormde. Denk hierbij aan *Andries Copier* (1994) van Bruno Ninaber van Eyben en aan de inschrijfpennings 2003 *Geheim geheim* van Mirjam Mieras.

Man is but a worm is naar mijn mening een prachtige penning. Het is toe te juichen dat de VPK deze uitbrengt. Maar het nieuwe beleidsplan van de vereniging suggereert ten onrechte, dat begrippen zoals 'eigenheid' of 'originaliteit' eenduidig gehanteerd kunnen worden. Het is hier echter geen kwestie van alles of niets. Een kunstwerk is in bepaalde opzichten origineel en in andere opzichten niet. Bovendien hangt een oordeel over originaliteit ook af van de voorkennis die we hebben. Wie veel heeft gezien of gelezen, herkent overal en altijd iets van een ander.

De VPK moet aan haar kunstenaars geen dubieuze contracten ter ondertekening voorleggen. ■

Slingerkogels

De volgende voorwerpjes hebben weliswaar niets met munten of penningkunst te maken, maar een korte bijdrage wordt gerechtvaardigd omdat er wel degelijk sprake is van een 'beeldenaar'.

In de antieke oudheid was een geoeffend slingeraar een geduchte vijand 'op afstand'. Vooral als hij met loden kogels slingerde. In gebieden waar eerst Grieken en later Romeinen slag leverden worden met detectoren dergelijke kogels regelmatig gevonden. Ten tijde van de Romeinse Republiek waren 'funditores' (= slingeraars) regulier ingedeeld bij de 'levis armatura' (= de lichtbewapenden). Zij namen als eersten de vijand met slingerkogels en lichte speren onder vuur, waarna zij zich tussen de zwaarder bewapende 'manipels' terugtrokken en het man tot man gevecht kon beginnen. In de keizertijd werden funditores meestal ingedeeld bij de cavalerie of de hulptroepen van een legioen.

Volgens verschillende Romeinse schrijvers kwamen de beste funditores van de Balearen. Zij zouden zo bekwaam zijn, omdat ze als kind geen brood kregen voordat ze het met een slingershot hadden geraakt. Funditores zouden destijds verder hebben kunnen 'schieten' dan boogschutters. De aanvangssnelheid van hun munitie zou minstens 60 meter per seconde zijn geweest.

Ook in Nederlandse bodem zijn Romeinse loden slingerkogels gevonden. De zeven hier afgebeelde exemplaren zijn afkomstig uit Vechten en hebben een eenvoudige gegoten vorm. De lengte varieert van 3 tot 4,8 cm en het gewicht van 49 tot 79 gram. Sporadisch worden ook van

klei gebakken slingerstenen gevonden. Deze zijn ovaal, maximaal circa 5 cm en eveneens ongeveer 50 gram. Graafwerk in het Ham Hill-fort in het zuiden van Engeland, door de Romeinen in het jaar 45 n.Chr. veroverd en waarschijnlijk daarna als vesting gebruikt, heeft naast stenen kogels met een vergelijkbare vorm ook gebakken kogels opgeleverd. Dit is zeer opmerkelijk, aangezien antieke (laat-Griekse en Romeinse) bronnen melden dat funditores een sterke voorkeur hadden voor loden slingerkogels. Deze hebben immers bij een keuze uit niet te kostbare materialen bij een zeker gewicht de minste luchtweerstand en vallen in de vlucht het minste op. Bovendien is hun volume geringer, zodat er meer in de voor de borst gedragen 'munitiezak' kunnen worden meegenomen. Men zou verwachten dat in Engeland voldoende lood beschikbaar was om aan de vraag naar loden slingerkogels te voldoen.

KEES VAN DER
POL

Versieringen

Loden kogels hadden wel eens een meegegoten versiering of acroniem. Zo zijn er Griekse bekend met een meege-

*Slingerkogels gevonden
te Vechten*



Slingerkogel met hoofd van Roma



Slingerkogel met erotische voorstelling



goten bliksem (een slingerkogel trof je onverwachts als de bliksem) en Romeinse met de aanduiding van een legioen of afkorting van de naam van de (opper)bevelhebber. Bijzondere inscripties komen vrijwel niet voor. Wel bezit het museum van Perugia in Italië een aantal loden slingerkogels met ingekraste inscripties, zoals 'alsjeblieft', 'fuck you' of een phallus-teken. Deze kogels worden toegerekend aan het elkaar wederzijds beschieten tijdens het beleg (41-40 v.Chr.) door Octavianus (de latere keizer Augustus) van het oude Perusia, waar Fulvia (de echtgenote van zijn tegenstander Marcus Antonius) en Lucius Antonius het bevel voerden over de met haar gevluchte legioenen. Voorstelbaar is dat bij een beleg eerder 'gemerkte' munitie zal worden gebruikt dan bij een ontmoetingsgevecht.

Des te merkwaardiger is daarom de vondst in Macedonië van meer dan 25 in twee soorten vervaardigde loden

slingerkogels met een 'beeldenaar'. De afbeeldingen zijn niet zo duidelijk, maar het is op zichzelf al bijzonder dat een afbeelding in lood na twintig eeuwen nog enigszins zichtbaar is.

De slingerkogel met een naar rechts gewend hoofd van Roma of Athena is 32 mm lang en weegt 22 gram, de slingerkogel met het erotische plaatje is 40 mm lang en weegt 37 gram. Juist dat laatste plaatje geeft het aanknopingspunt voor het feit dat deze kogels waarschijnlijk Romeins zijn; uit de eerste eeuw n.Chr. en waarschijnlijk de eerste helft daarvan. Immers, de voorstelling en stijl doen sterk denken aan de zogenaamde 'spintriae' uit die periode, kleine penningen van koper of messing met ook zulke veelzeggende erotische afbeeldingen en op de keerzijde cijfers van I tot XVI. In het verleden dacht men dat die als betaalmiddel voor een bordeel dienden, andere inzichten zien de spintriae als spotpenningen op keizer Tiberius - die er inderdaad een schandelijk leven op nahield - die vooral werden gebruikt als speelgeld in de kroeg. Met een redelijke zekerheid kan daarom worden geconcludeerd dat deze slingerkogels vervaardigd zijn voor de funditores van het Legio Cinque Macedonica (= het vijfde legioen met de roepnaam 'Macedonica'). ■

Kees van der Pols is gepensioneerd beroepsmilitair en verzamelt met zijn echtgenote sinds jaren kleine, veelal numismatische objecten. Voor Van der Pols zijn de objecten pas echt interessant als er een verhaal omheen valt te vertellen.



Enkele spintria

Berichten uit het Geldmuseum

De bibliotheek: een onuitputtelijke bron van inspiratie

Het Geldmuseum in Utrecht beschikt over een goed geoutilleerde wetenschappelijke bibliotheek met een unieke collectie publicaties op het gebied van de numismatiek, de financiële cultuur en de monetaire geschiedenis. Door de samenvoeging van de collecties van het voormalige Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet, Het Nederlands Muntmuseum en de numismatische afdeling van De Nederlandsche Bank is een bijzondere collectie ontstaan bestaande uit oude drukken, plakaten, prijslijsten, boeken, tijdschriften, overdrukken, jaarverslagen, (digitale) rapporten en niet te vergeten veilingcatalogi en documentatie- en fotomateriaal. Een collectie die toegankelijk is voor de geïnteresseerde onderzoeker, muntverzamelaar en uiteraard ook voor leden van de diverse genootschappen en numismatische kringen uit binnen- en buitenland.

Via de online catalogus op de website van het Geldmuseum is te vinden welke boeken de bibliotheek in haar collectie heeft. Dit bestand bestaat uit ongeveer 20.000 titels. De 30.000 veilingcatalogi zijn beschreven in een ander bestand, dat helaas nog niet toegankelijk is via internet. Ook de enorme collectie tijdschriften, die flink gegroeid is door de fusie van de

drie bibliotheken, moet nog goed beschreven worden en zal dan eveneens via de bibliotheekcatalogus geraadpleegd kunnen worden.

Helaas is niet veel geld beschikbaar voor aanschaf van nieuwe boeken en tijdschriften, waardoor de lacunes die er de laatste jaren in de collectie ontstaan zijn, moeilijk opgevuld kunnen worden. Het afgelopen jaar heeft een subsidie van het Ministerie van Financiën ons gesteund in de aanschaf van een honderdtal nieuwe publicaties, waardoor de 'schade' enigszins beperkt kon blijven. Maar voor het op peil houden van de collectie zullen nieuwe geldbronnen aangeboord moeten worden. De overzichten met nieuwe aanwinsten kunt u via bovengenoemde website raadplegen. Dit hoeft u er echter niet van te weerhouden de bibliotheek met een bezoek te vereren.

Oproep

Misschien mag ik u vragen aan de bibliotheek te denken, als u uw eigen numismatische literatuur wilt afstoten. Wellicht vormen uw boeken, tijdschriften of veilingcatalogi een welkome aanvulling op onze collectie.

Ook schenken auteurs regelmatig een exemplaar van hun publicatie. Zo mocht de bibliotheek recent van Yossi

ANS TER
WOERDS

In de rubriek 'Berichten uit het Geldmuseum' leveren medewerkers van de afdeling Collectie en Onderzoek van het Geldmuseum bij toerbeurt een korte bijdrage om zo het onderzoek dat verricht wordt bij het Geldmuseum voor het voetlicht te brengen. De onderwerpen variëren van nieuwe aanwinsten tot een kijkje achter de schermen.



*Bibliotheek van het
Geldmuseum*

Dotan, een regelmatig gebruiker van onze boekencollectie, het boek *Watercraft on world coins (vol. 1 Europe, 1800-2005)*. Deze Israëlische numismatische onderzoeker is al meer dan dertig jaar gefascineerd door munten met scheepsafbeeldingen. In dit eerste deel brengt hij voor het eerst de geschiedenis van beroemde schepen uit de Europese maritieme geschiedenis in kaart. Elke munt beschrijft het achtergrondverhaal van het afgebeelde schip en zijn bemanning. Daarnaast verklaart Dotan waarom het schip een plek in de geschiedenis heeft verworven en waarom het een plaats op een muntstuk verdient.

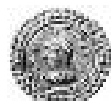
Mocht u informatie op numismatisch gebied nodig hebben, dan staat de bibliothecaris, Ans ter Woerds, voor u klaar. De bibliotheek bevindt zich op de eerste verdieping van het Geldmuseum en is van dinsdag tot en met vrijdag van 10.00 tot 16.30 uur open voor bezoekers. Uiteraard kunt u ook bellen (030) 2143365 of emailen als u een vraag hebt. Maar ik vind het zeker zo prettig u hier te mogen verwelkomen. ■

De URL van online catalogus luidt www.geldmuseum.nl/museum/content/bibliotheek.
bibliotheek@geldmuseum.nl

Ans ter Woerds is bibliothecaris van het Geldmuseum.



**MUNTHANDEL
G. HENZEN**



Wij bieden u een ruim assortiment van

*Grieks, Romeins en
Byzantijns*

*Middeleeuws en
Provinciaal*

Koninkrijk en Overzee

*Buitenlands en
Archeologie*

(wij verkopen zeer zeldzame munten)

Wij kopen ook graag goede munten aan
en betalen zeer hoge prijzen!

Vraag onze rijtje geïllustreerde prijslijsten aan!

aan de hand van de kaart

Postbus 11 • NL-3958 ZT Amersfoort

• Tel 031-7 130551 • Fax 0310-430512 •

website: www.henzen.org

Voorjaarsvergadering Genootschap te Harderwijk op 26 april 2008

Het Harderwijkse stadsmuseum leverde het sfeervolle decor voor de voorjaarsvergadering van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (KNGMP). Ruim zeventig leden vonden de weg naar het monumentale museum pand in de binnenstad van de oude Gelderse vissersplaats. De dag begon met een gezellige ontvangst met koffie/thee en een plak ‘zeebeer’, een lokale lekkernij, waarna de huiselijke vergadering volgde. Plaats van handeling was een mooie, maar snel opwarmende zaal met daarin prachtige apothekerskasten uit de collectie Wittop-Koning als decor.

De vergadering kende een rustig verloop. Jaarstukken werden in orde bevonden en twee bestuursleden, Theo Nissen en ondergetekende, werden herkozen voor hun tweede termijn. Daarnaast werden de aanwezigen geïnformeerd over de voortgang van de digitalisering van de jaarboeken (zie pagina 167). Daarnaast kwam het idee de najaarsvergadering weer in het Geldmuseum in Utrecht te laten plaatsvinden aan de orde. Behalve bijval kreeg dit voorstel ook enkele kritische noten. De lunch van vorig najaar was daarbij een steeds terugkerend thema...

Na de tijdig afgehandelde huiselijke vergadering was het de beurt aan oud-bestuurslid Marcel van der Beek. Hij hield een boeiend betoog over de vermeende winstgevendheid van het Gelderse munthuis te Harderwijk in de zeventiende en achttiende eeuw. Zijn onderzoek naar de rekeningen van het munthuis leidde tot enkele verrassende conclusies. Zo bleek het muntrecht van het gewest Gelderland helemaal niet zo winstgevend te zijn

geweest, maar moest er daarentegen per saldo geld bij. Toch bleef de Gelderse Munt geopend ... in hoop op betere tijden? Of om de Gelderse onafhankelijkheid te benadrukken? Een interessante bijstelling van het beeld van winstgevendheid dat onder andere Van Gelder van het Nederlandse muntbedrijf schetste.

Op aperitief en lunch in hotel Baars was niets aan te merken. Sterker nog: het was allemaal uitstekend in orde. Tevredenheid overheerste dan ook toen iedereen zich – ondanks het mooie weer – opnieuw verzamelde voor twee lezingen. Jos Benders bracht een doorwrocht verhaal over de middeleeuwse muntslag te Harderwijk. Door de hem zo eigen combinatie van archiefwerk, bestudering van munten en logisch nadenken, wist hij een aantal munten in een nieuwe context te plaatsen. Een nieuwe periodisering en toeschrijving van enkele stukken vormden het mooie resultaat (meer hier over in een volgende *De Beeldenaar*).

MICHIEL
PURMER

*Een deel van het
bestuur tijdens de
vergadering*





Bezoek aan de tentoonstelling

Walter Lodewijk, directeur van het Stadsmuseum, mocht de laatste lezing van deze dag houden. Geanimeerd vertelde hij over de rol van Wittop-Koning bij het tot stand komen van de collectie van het museum. Wittop-Koning (bij leven ook lid van het KNGMP) was zeer nauw betrokken bij het museum en vulde op geheel eigen wijze de museumcollectie aan met te Harderwijk geslagen munten en allerlei 'Harderwijkania' – met name betrekking hebbende op de voormalige universiteit. Met diverse

anekdotes illustreerde Lodewijk de bijzondere band tussen Wittop-Koning en het museum. Het steevast tonen van zijn aanwinsten voor het museum bij agendapunt 'ingekomen stukken' was daarvan een karakteristiek voorbeeld.

Na de lezingen kon voor de thee op eigen gelegenheid het museum bezichtigd worden. Vrijwilligers zorgden desgewenst voor toelichting. De verticaal (!) opgestelde munten werden uitgebreid bekeken en Theo Nissen verzorgde in een apart zaaltje een demonstratie van de gedigitaliseerde jaarboeken die ook veel bekijks trok. Na de thee konden de genootschapsleden eindelijk weer naar buiten: het was immers traditiegetrouw prachtig weer. De museumtuin had al menig - al dan niet rokende - numismaat voorbij zien komen gedurende de dag.

Tot slot volgde een interessante stadswandeling onder leiding van enthousiaste vrijwilligers van het museum, waarna een kleine groep leden de borrel en het diner bij hotel Baars gebruikten. ■

Michiel Purmer is penningmeester van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde.

(advertentie)



DRINGEND GEZOCHT !!



Middeleeuws, Provinciaal en beter Koninkrijk

Wij kunnen U momenteel **zeer hoge** prijzen betalen voor dergelijke munten. Bij ons betaalt U natuurlijk geen hoge veilingcommissies of hoge taxatiekosten, zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt. Let wel ! Wij berekenen **nooit** kosten en onze taxaties zijn **altijd** vrijblijvend.

MUNTHANDEL G.HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN
TEL.0343-430564 - FAX 0343-430542 - e.mail : henzen.coins@tiscali.nl

Boekbespreking

MICHAEL ANDERSEN /

HELLE W. HORSNAES /

JENS CHRISTIAN MOESGAARD (ed.)

Magister Monetæ: Studies in honour of Jørgen Steen Jensen (Publications of the National Museum, vol. 13, Kopenhagen 2007). A4, gebonden, 26 artikelen over 302 pagina's in Duits en Engels, afbeeldingen deels in kleur. ISBN 978-87-7602-082-8, www.museumsbutikken.dk

Magister Monetæ is opgedragen aan Jørgen Steen Jensen, een bekende numismaat die decennia lang werkzaam was bij de koninklijke collectie van munten en penningen, een onderdeel van het Nationaal Museum in Kopenhagen. In het boek wordt door een keur aan auteurs – maar liefst 26 – een veelheid aan internationale onderwerpen aangekaart. De diverse onderwerpen beslaan alle perioden van de numismatiek, van de Klassieke Oudheid tot de Moderne Tijd. De artikelen zijn noodgedwongen kort. Soms té kort naar mijn mening, waardoor niet ieder stuk even goed uit de verf komt. De gekozen opmaak en bladspiegel zorgen voor veel overbodig wit (lege bladzijden, breed uitgemeten literatuurverwijzingen). Mogelijk had deze ruimte beter gevuld kunnen worden door de artikelen wat langer te maken. Qua vormgeving komt het boek wat rommelig over: de plaatsing van de platen, tabellen, noten en lopende tekst geven een onrustig beeld, maar slechts een kniesoor zal zich hierdoor laten afleiden van de fascinerende inhoud. Het is een lastige opgave om dit boek volledig van inhoudelijk commentaar te voorzien, gezien de beperkte ruimte in *De Beelde-*

naar in combinatie met de grote hoeveelheid aangesneden onderwerpen. Vandaar dat in deze recensie van sommige artikelen slechts een korte inhoud is weergegeven.

De specialistische onderwerpen lijken slechts geschikt voor een selecte groep gedegen muntkenners, maar ook de minder fanatieke numismaten worden zeker meegesleept door het enthousiasme van de schrijvers. Bovendien is achter ieder artikel een lijst met boeken opgenomen, die de lezer uitnodigt om zich verder te verdiepen in de specifieke onderwerpen. Veel artikelen zijn bijvoorbeeld interessant om nader te vergelijken met Nederlands vondstmateriaal en de opvattingen hierover. Internationale onderzoeken zijn – zeker op het vlak van de Antieke en Middeleeuwse numismatiek – onontbeerlijk. De opstellen zijn in het Duits of Engels geschreven, wat grensoverschrijdend onderzoek zeer bevordert.

Mijn eindconclusie luidt kort en bondig: *Magister Monetæ* is beslist de moeite van het lezen waard. De in deze recensie verzamelde opmerkingen doen daar volstrekt niets aan af. Inmiddels is het boek ook opgenomen in de bibliotheek van het Geldmuseum.

Na een korte inleiding over het leven en werk van Jørgen Steen Jensen, komen achtereenvolgens de Griekse Oudheid (pagina's 15-58), Romeinse Tijd (59-158), Middeleeuwen (59-192) en Nieuwe Tijd (193-254) aan bod. Daarna volgt een stukje over archeologische onderzoeksmethoden (255-274) en het boek wordt besloten met de uitgebreide bibliografie van Jensen.

De eerste bijdrage – van de hand van Mielczarek – beschrijft het wel en wee

JAN PELSDONK

van een oude verzameling Griekse munten in Polen en in het volgende artikel gaat Stolba in op vervalsingen van Griekse munten uit het begin van de 20ste eeuw. Christiansen bestudeert drie schatvondsten uit Egypte, die bijzonder zijn omdat ze direct na het vinden konden worden onderzocht. Het gaat om de schatvondsten Kôm el-Asl I (4.426 munten in drie amfora's), Kôm el-Asl - II (62 munten) en Kôm Aushîm (98 munten in een kleine pot). De tekst in de inleiding (pagina 46), 'er is geen informatie over de vondstomstandigheden', strookt slecht met de – overigens wel heel erg summiere – conclusie op pagina 52: de vondsten zijn onderzocht zoals ze zijn aangetroffen en er zijn geen munten uit weggelaten of aan toegevoegd. Zo blijft er bij de vondst Kôm Aushîm een onverklaarbaar verschil tussen het in dit boek aangegeven aantal munten (98) en het aantal dat in de eerste publicatie wordt vermeld (91). Deze grote vondsten verdienen beslist meer aandacht en het ontbreekt helaas aan echte conclusies. Het (overigens overzichtelijke) artikel komt zodoende niet helemaal van de grond en het zou mij niet verbazen als bij aanvullend onderzoek snel moet worden teruggegrepen op de oude bronnen. Wat was de waarde van de schatvondsten? Wat voor betekenis is er aan te geven? Wat voor informatie is er te halen uit onderlinge vergelijking en uit vergelijking met andere en blijkbaar minder goed omschreven vondsten? Wat is de verbergingsperiode? Met andere woorden: ik had meer verklaring verwacht.

In het opstel van Lind worden imitaties van Romeinse denarii bestudeerd. Het zij hem vergeven dat hij bij zijn globale opsomming van gebieden buiten het Romeinse rijk het kleine Nederland vergeet, al had een blik in NUMIS, het via internet toegankelijke muntvondstenbestand, hem zeker van dienst kunnen zijn. Imitaties van Romeinse munten krijgen over het

algemeen veel te weinig aandacht in publicaties, terwijl ze historisch zeker van betekenis zijn. In het artikel worden bovendien verbanden gelegd tussen een aantal van deze imitaties. Het artikel is zeker een aanwinst. Lind concludeert dat enige (maar niet alle) productieplaatsen van de door hem onderzochte imitaties waarschijnlijk in de Hongaarse vlakten liggen, net buiten de rijksgrens. Er moet nog veel onderzoek worden gedaan naar spreidingsgebied en onderlinge overeenkomsten van deze groep munten, voordat de onderzoekers zich aan harde conclusies kunnen wagen. Bovendien mogen dan tevens de andere kopieën, bijvoorbeeld van koperen munten, niet ontbreken. Alle acht nader bestudeerde munten worden afgebeeld: dit is dan ook beslist noodzakelijk om meer greep te krijgen op deze interessante vondst-categorie. Enig minpuntje is het fotowerk: de munten zijn op verschillend formaat afgedrukt.

Het artikel van Bursche, over gouden bracteaten, krijgt gelukkig meer ruimte om zich te ontplooien. Er worden bovendien fraaie foto's en ondersteunende documenten getoond die het verhaal verlevendigen. Bursche toont aan dat de in het verleden vastgestelde vage vindplaats van de in zijn artikel bestudeerde twee bracteaten en een medaillon nader zijn te bepalen.

Van Nederlandse hand is het artikel van Pol, over een specifieke groep tremisses. Het stuk getuigt van degelijke bronnenstudie. Met duidelijke uitleg en motivaties schetst hij de achtergronden van de tremisses van monetarius Thrasemundus. Iemand die minder in de materie is ingevoerd zal het artikel wat lastiger vinden, omdat het begint met een vliegende start en het een grote informatiedichtheid kent: 'Er zijn tegenwoordig maar vier exemplaren van een Merovingische tremissis uit Maastricht bekend van het weinig voorkomende type met gehelmde

buste...' In het verloop van zijn betoog wordt de context echter snel duidelijk.

Suchodolski en Malarczyk tonen aan de hand van twee muntvondsten aan, dat de handelsroutes via de Oostzee en de landweg van Kiev naar het Westen ongeveer gelijktijdig zijn opgekomen rond het begin van de 9de eeuw. De twee volgende artikelen, van Rispling en Leimus, sluiten hierop aan en gaan dieper in op de vondsten van Arabisch zilver rond de Oostzee. De drie artikelen samen geven een aardig beeld van de stand van onderzoek naar het gebruik van Arabische munten in de 9de en 10de eeuw, tot rond het jaar 1000 de handelscontacten verschuiven en de toevoer van deze munten stopt. De laatste fase van de zilverstroom wordt inzichtelijk gemaakt met een serie diagrammen in het artikel van Leimus. Mits correct toegepast zijn diagrammen een goed hulpmiddel om een snel overzicht van de materie te krijgen, maar er schuilt hier wel een addertje onder het gras want nergens worden de absolute aantallen gegeven. De vraag of de getoonde kolommen representatief zijn of dat ze slechts zijn vormgegeven met kleine aantallen munten blijft onbeantwoord, al doet het Deense diagram het ergste vermoeden vanwege het formaat. Kleine en grote schatvondsten kunnen niet zonder meer op dezelfde wijze worden geïnterpreteerd omdat de toevalsfactor bij kleinere vondsten toeneemt. Ook de eerder getoonde tabellen, een tot en met drie, helpen niet mee om de diagrammen te verduidelijken. Zo toont tabel twee, met 'enige Estse vondsten' uit de periode vanaf circa 1000 geen Westerse munten, terwijl ze volgens het diagram van pagina 121 beslist voor zouden moeten komen.

In Archibalds artikel komen kopieën van Arabische munten aan bod, in de vorm van in Engeland gevonden muntbroches. Het artikel van Malmer toont de moeizame weg van het dateren van

imitaties van Karolingische denarii. Ilisch geeft in zijn artikel het goed onderbouwde antwoord op de vraag naar de betekenis van de Keulse export van munten naar het Oostzeegebied. Hij concludeert dat de invloed van Keulen kleiner is dan wordt aangenomen, ten gunste van de Noordelijker, Friese, streken.

Een dertiende eeuwse schatvondst uit Riga, gevonden in 2003, is het onderwerp van onderzoek van mevrouw Berga. De schat telt 347 munten en is waarschijnlijk rond 1260 verborgen. Aardig hierbij is de vondst van een anonieme Friese penning, type Van der Chijs VII.16. Het feit dat deze munten weinig buiten Friesland worden aangetroffen (en veelal ook nog eens zonder andere muntsoorten) maakt deze groep lastig dateerbaar. Aangenomen mag worden dat de gevonden munt tientallen jaren vóór 1260 is vervaardigd, dus qua datering voegt de schatvondst geen nieuwe informatie toe. Feit is wel, dat we bij het onderzoeken van Nederlandse munten vooral ook de buitenlandse schatvondsten niet moeten vergeten.

Het is ondoenlijk om aan ieder artikel evenveel aandacht te schenken. Zeker interessant zijn de overige artikelen: over de chronologische volgorde van bracteaten van de Pruisische Teutoonse Orde van de hand van Paszkiewicz; het Deense Vyborg als bisschoppelijke muntplaats (Vellev); de eerste gouden munten van het landgraafschap Hessen (1503-1511) van Klüssendorf; de munten van Søren Norby geslagen in Visby en gevonden in Finse muntschatten (Talvio); talers in Zweedse vondsten (Jonsson); draagpenningen met de doop van de Zweedse kroonprinses in 1778 als onderwerp (Lagerqvist); de in Noorwegen geboren laatste muntmeester van Hamburg (Hatz en Hatz); een zeldzame achthoekige herdenkingspenning over de opening van de zilverbijlen in de steppe van Kirgizië in 1815 (Schukina); Pools revolutiegeld uit 1831 (Golabiewski

Lannby); medailles en souvenirs op de internationale tentoonstelling en Baltische spelen van Malmö 1914 (Wiséhn), en als laatste: niet-destructief archeologisch onderzoek op locaties uit de

Viking- en Middeleeuwse periode in Denemarken (Smekalova & Voss). Nogmaals concluderend: het is een interessant boek; Jørgen mag trots zijn op dit mooie geschenk.

JANJAAP LUIJT

H.L. JANSSEN / A.A.J. THELEN

Tekens van leven; opgravingen in het Tolburkwartier in 's-Hertogenbosch
(Matrijs Utrecht, 2008)
ISBN 978-90-5345-236-3.

In *De Beeldenaar* 2007-3 schreef Fredo van Berkel een artikel over de archeologische en numismatische ontdekkingen uit de Bossche bodem.

Voorafgaand aan de bouw van het winkel- en twee woonhuiscomplexen vond een grootschalig en langdurig archeologisch onderzoek plaats. Zoals reeds in dit tijdschrift viel te lezen leverde dit spectaculaire resultaten op. Ging Fredo vooral in op de numismatische kant van dit onderzoek, het boek gaat uiteraard veel dieper en op meer zaken in. Behalve resten van middeleeuwse particuliere huizen, een pottenbakkerij en een klooster, zijn de fundamenten opgegraven van een achttiende-eeuwse kazerne.

In de opgraving en de daaruit afgevoerde grond zijn circa 6000 metalen voorwerpen gevonden. De meeste van deze, vooral uit de vijftiende en zestiende eeuw stammende voorwerpen zijn bijzonder goed bewaard gebleven

doordat het merendeel zich onder de grondwaterspiegel bevond. De kleinere metalen voorwerpen variëren van pelgrimstekens, insignes en sieraden, tot munten, loodjes en gewichten.

Ongeveer een derde deel van het boek beschrijft de geschiedenis en het archeologische onderzoek rond het Loeffplein en het overige tweederde beschrijft de materiële cultuur aan de hand van de vondsten in de Bossche binnenstad. Voor numismaten is vooral het hoofdstuk Handel en nijverheid het interessantst. Dit hoofdstuk behandelt achtereenvolgens de gevonden munten, rekenpenningen, muntgewichten, merktekens en kwaliteitsmerken, zoals loodjes. Opmerkelijk is dat in de zeer uitgebreide literatuurlijst het artikel van Fredo van Berkel ontbreekt. Kennelijk telt *De Beeldenaar* nog niet mee in het wereldje van historische publicaties.

Voor hen die uitsluitend interesse hebben in het numismatische onderdeel van het recente archeologische onderzoek is dit boek wellicht veel te uitgebreid. Maar een breed publiek dat graag meer wil weten over de materiële cultuur van de middeleeuwen, zal aan dit populair geschreven boek geen miskoop hebben. ■

Muntmelange

Landsnaam op euromunten

Bij de invoering van de euro mocht elk land zelf het ontwerp van de nationale zijde bepalen. Een aantal van hen koos een uitvoering waarbij de naam van het land of de nationale vlag in het ontwerp was opgenomen. Onder andere België en Finland deden dat niet. Vanaf 2008 zijn echter alle euro-landen verplicht hun landsnaam (of een afkorting daarvan) op de munten te vermelden. België loste dit op door aan het monogram van Koning Albert II de afkorting BE

toe te voegen. Finland plaatst voortaan de afkorting FI en niet het tweetalige SF (Suomi (Fins) - Finland (Zweeds)). Overigens moet men wel goede ogen hebben om deze afkorting te vinden op de Finse munten.

JANJAAP LUIJT



1 euro, België, 2008

Onbekende halve leeuwendaalders

Het aardige van de numismatiek is dat je af en toe iets tegen komt waarvan het bestaan onbekend is. Zo ontdekte ik onlangs vier verschillende halve leeuwendaalders:

1. halve leeuwendaalder 1602 op Hollandse voet van Friesland.
2. halve leeuwendaalder 1615, Zeeland.
3. halve leeuwendaalder 1641, Gelderland
4. halve leeuwendaalder 1657, Utrecht.

Volgens Delmonte zou het huidige Geldmuseum een exemplaar van nummer 1 bezitten. De jaartallen van de nummers 3 en 4 waren Delmonte onbekend.

Leeuwendaalders werden gebruikt als handelsmunt voor het voldoen van grote buitenlandse transacties. De halve leeuwendaalder speelde bij deze transacties slechts een ondergeschikte rol. Vandaar dat de behoefte aan halve daalders destijds niet erg groot was en

halve leeuwendaalders allemaal uiterst zeldzaam zijn. Tegenwoordig kom je vrijwel nooit een echt mooi exemplaar van een halve leeuwendaalder tegen. Ze werden niet opgepot en veelal weer als eerste uitgegeven, waardoor halve leeuwendaalders veel meer zijn gesleten dan de hele daalders. Een andere reden

HANS
VERSCHOOR



Friesland, halve
leeuwendaalder, 1602

Zeeland, halve
leeuwendaalder, 1615

*Gelderland,
halve leeuwendaalder,
1641*



*Utrecht, halve
leeuwendaalder, 1657*

die de slijtage nog verergerde was dat de halve daalders bij het slaan al een minder diep reliëf hadden dan de hele. Logisch, want als je dezelfde hoeveelheid informatie die op een hele daalder staat op een halve daalder wil zetten, worden de letters kleiner en dus minder diep uitgesneden in het stempel.

Een goed leesbare halve leeuwendaalder is dan ook een heel aardig exemplaar. ■

Foto's afkomstig van www.rondomons.com

BERT VAN BEEK

Kwartje 1974 haan met ster

Zoals de weg naar de hel geplaveid is met goede voornemens, liggen op de Leidseweg in Utrecht naar het Geldmuseum afbeeldingen van recente Nederlandse munten. Een paar weken geleden had ik aan het einde van de dag een afspraak op het Geldmuseum en in het lage, mooie strijklicht van de ondergaande zon zag ik daar tussen de stoeptegels opeens een kwartje 1974,

met als muntmeesterteken haan met ster. Insiders zullen weten dat dit teken alleen gebruikt is in 1980, in de periode dat ir. B.C.H.J. Smit de functie van muntmeester waarnam na het vertrek van dr. ir. M. van den Brandhof en voordat ir. J. de Jong hem als nieuwe muntmeester opvolgde. Hoe kan nu dat teken uit 1980 zomaar op een munt uit 1974 zijn beland? Die vraag hoop ik in een volgende 'Muntmelange' te kunnen beantwoorden.



Penningnieuws

Dit keer drie penningen: de rubriek lijkt dit keer een getrouwe afspiegeling van de penningclassificatie die Lucie Nijland in de vorige *Beeldenaar* 2008-4 beschreef. Ik laat u een traditionele, een experimentele en een conceptuele penning zien, waarbij Nijland zelf het spits afbijt.

LUCIE NIJLAND

Welkomstpenning: Teaching stone for medallists, 2008, terranova

De Aborigines legden hun kennis voor intergenerationele overdracht vast op stenen reliëfs van zakformaat. Op deze wijze gaven zij bijvoorbeeld seksuele voorlichting aan jongeren. Ieder symbool had een betekenis. Die kleine reliëfs zijn bekend geworden als 'teaching stones'. De welkomstpenning

voor deelnemers aan de Penningwerkplaats te Amsterdam, een initiatief van Nijland, is hierop geïnspireerd. Deze penning verbeeldt de begrippen hol, bol, cilindrisch en hoekig. Voor de begrippen 'optische stand' en 'diepte effect' is er een horizon. De formule 'pm=jl<cm3' is een humorvolle omschrijving voor: penningmaken (pm) is gelijk aan jongleren (jl) in minder dan (<) een kubieke centimeter. Links onderaan het Penningwerkplaats vig-net. Op de keerzijde is het persoonlijk merkje van Lucie Nijland (klein onderaan), vergroot tot decoratieve proporties om de vrijheid van de fantasie te benadrukken. De zeven jongleerballetjes symboliseren de inspanning van het ambacht: knap moeten stunts in weinig ruimte.

HENK VAN DER VORST



De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek (circa 100 woorden) nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn.

e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.



ANNETTE KOEK

In de tuin, 2003, bronzen gietpenning, oplage 8 ex.

Deze penning is gemaakt ter gelegenheid van een huwelijk. De tuin staat voor groei, het naar elkaar toegroeien in een relatie en een bloeiend huwelijk. Het hondje aan de achterzijde symboliseert de trouw.

In 2005 maakte Koek nog een andere versie op het thema tuin: 'in de tuin II'. Deze is met twee vrouwen, het hondje is hierbij vervallen. De oplage is eveneens 8 stuks.

²/₃ ware grootte

Boeketjes, brons, 2008

Geheel in de geest van de 'tuin'-penningen maakte Annette Koek ook nog zogenaamde boeket-penningen. Aan de voorzijde zien we de bloemen, aan de achterzijde bladeren en steeltjes van de bloemen. Een duurzaam alternatief voor een echt boeket?



NETTY VAN OSCH

Rotterdam Hogeschool Onderscheiding-penning, aluminium (het ontwerp in keramiek)

Netty van Osch was een van de deelnemers aan de VPK-Masterclass *Over the Edge*. Geheel in de geest van deze masterclass heeft zij een ontwerp voor een penning gemaakt voor de Hogeschool van Rotterdam. Uiteindelijk is de voorkeur van de Hogeschool naar een ander ontwerp gegaan.

Van Osch geeft de volgende toelichting: 'De visuele uitstraling van het ontwerp is een symbiose tussen de toren van Babel en de Euromast. De toren staat symbool voor het streven van de mens naar het hoogst haalbare, in deze zin meer gezien vanuit het positieve van de toren, zoals Nieuw Babylon van de kunstenaar Constant, waarin een streven naar vrijheid in een moderne stad wordt gesitueerd. Zo kan een opleiding ook gezien worden: de Hogeschool is de toren: in vier lagen wordt de leerling op hoogte gebracht,

om daar boven uiteindelijk tot bloei te komen. In dit schetsontwerp is de leerling tot middelpunt geworden, hij is de drager van de Hogeschool, zonder hem zou er geen Hogeschool kunnen bestaan. De Hogeschool daarentegen zorgt er voor dat de leerling kan groeien en uiteindelijk tot wasdom komt.'

In de opvatting van Van Osch bepaalt de ontvanger van deze penning de kleur van de bloem, dat is de persoonlijke toets in het ontwerp: het flexibele deel. Deze kleur komt tot stand door middel van foto's die te maken hebben met de ontvanger en zijn bijdrage aan de Hogeschool. Het handelen is essentieel in deze penning, door de top om te draaien openbaart het individu zich. De hogeschool is de drager geworden waarin de leerling het hoogst haalbare vertegenwoordigt. Anders dan bij Babel, geen straf, maar bloei, de toren in omgekeerde richting! Nu de penning niet als opdracht wordt uitgevoerd, kan hij in overleg met de kunstenaars verworven worden. ■



1/3 ware grootte

‘Binnen en buiten’ bij Nienke Schepers



Al eerder werden penningen van Nynke Schepers besproken door Hans Koning in *De Beeldenaar* (2005-4, pag. 159 e.v.). Hier presenteren wij drie van haar nieuwste penningen. Haar huidige werk kun je onderverdelen in twee richtingen: enerzijds houdt Schepers ervan om direct naar de waarneming, soms heel snel, in was haar penning te boetseren. *Gebaren in de ruimte* (haar zwangere schoondochter) en *Diede, twee jaar* (haar kleinkind) zijn daar recente voorbeelden van. De penningen zijn zeer plastisch en stevig gemodelleerd en liggen als kastanjes in de hand. De zichtbare wereld buiten haar vormde de aanleiding tot deze kunstwerkjes.

Grashalm daarentegen is naar tekeningen ontstaan, uitgekrast in gips als negatiefvorm en is een uitvloeisel van wat zijzelf ‘de ervaring van synchroniteit’ noemt. Dit begrip komt van de psychiater Jung vandaan: wat de mens altijd al binnen bezighoudt, verkrijgt opeens vanuit de buitenwereld een tastbare vorm aangereikt. Deze penningen zijn bij Schepers veelal ijl van vormgeving, vlak met een minimaal reliëf en zeer dun.

Beeldhouwster Schepers kan met recht ook medailleuse worden genoemd: ze heeft meer dan zeventig penningen op haar naam staan – sommigen in opdracht gemaakt. Toen ze in de jaren vijftig haar opleiding aan de Rijksacademie te Amsterdam volgde, wees docent Piet Esser haar op het bijzondere van de penningkunst. Tenslotte zegt Nienke Schepers over haar doelstelling bij het medailleren: ‘Mijn penningen ontstaan telkens weer uit de behoefte om mens, dier en plant op klein formaat “groot” te verbeelden.’ ■

Dit en meer werk van Nienke Schepers is te zien bij Kunstzaal

van Heijningen. Noordeinde 152.

2514 GR Den Haag.

open: wo.t/m zon. 12.00 – 17.30 uur.

tel: 070 345 90 53

info@kunstzaalvanheijningen.nl

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Contributie 2008

Enkele leden van de Vereniging voor Penningkunst moeten hun contributie 2008 à € 120,00 nog betalen. Graag ziet de penningmeester dat dit bedrag zo spoedig mogelijk op Postbank 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst te Sleenwijk wordt overgemaakt.

Jaarpenning 2008-Guido Geelen

De jaarpenning 2008 is een in aluminium uitgevoerde penning, ontworpen door Guido Geelen (www.guidogeelen.com) met als titel *Handwiel*. De penning is in bewerking.

Inschrijfpennig 2008-Judith Pfaeltzer

De Vereniging voor Penningkunst geeft dit jaar de inschrijfpennig *Man is but a*

worm van Judith Pfaeltzer in twee uitvoeringen uit. Er zal één uitvoering in zilver en één in keramiek verschijnen. Deze penningen kunnen door leden van de vereniging besteld worden. Voor meer informatie: *De Beeldenaar* 2008-3 (pag. 101-104). De inschrijving duurt tot 1 september 2008; daarna zijn deze penningen niet meer te bestellen.

Ledendag 2008

De ledendag 2008 heeft 24 mei 2008 in het Geldmuseum in Utrecht plaatsgevonden. Een resumé zal verschijnen in *De Beeldenaar* 2008-5.

TENTOONSTELLINGEN

Duitse penningkunst

Aan de hand van werk van de Keulse penningmakers Hans Burgeff en Jutta Osten toont het museum van de Kreissparkasse in Keulen ontwikkelingen op het gebied van de penningkunst in Duitsland over de afgelopen decennia en het ontstaan van de 'Keulse School'. Zoals gebruikelijk verschijnt ook bij deze tentoonstelling een *Fenster* dat gratis is voor bezoekers aan de tentoonstelling en valt te downloaden op de website van het museum.

Hans Karl Burgeff - Jutta Osten. Tot en met 31 oktober, ma.-vr. 9-18:30, za. 10-14. Kreissparkasse Köln am Neumarkt, Keulen.
www.geldgeschichte.de

Geld en je leven!

In samenwerking met de Nederlandsche Bank ontwikkelt het Geldmuseum een lifestyle-tentoonstelling voor jongeren over geld. Doel is de jongeren te prikkelen bewust met geld om te gaan en om de gevolgen van hun geldgedrag te overzien.

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
Secretaris: J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl
www.munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap,
adreswijzigingen en opzeggingen):
M. Kemper-Koel
Herman de Ruijterweg 2
4254 EG Sleenwijk
tel. (0183) 307236, fax (0183) 307356
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
A.M.W. Slager-Dijkstra
Galderie 1
4116 DS Buren
tel. (0344) 601653
a.b.slager1@hetnet.nl

U kunt telefonisch reserveren of mailen. Na ontvangst van uw reservering ontvangt u aanvullende informatie over uw bezoek.

Van 9 september 2008 tot en met 31 mei 2009 in het Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur rondleidingen op afspraak DNB Bezoekerscentrum, Achtergracht 4, 1017 WP Amsterdam. ma.-vr. (uitsluitend op afspraak!) www.geldenjeleven.com

Groeten aan de gulden

Tentoonstelling met (computer)tekeningen met bewerkte guldenbiljetten van kinderen.

Tot en met 31 augustus in het Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur.

Muntslag van de Groninger Ommelanden

In de tentoonstelling Muntslag van de Groninger Ommelanden 1579-1591 besteedt het Geldmuseum in Utrecht aandacht aan de muntproductie op naam van de Ommelanden in Appinge-

dam, Gorinchem en Culemborg. Bij deze tentoonstelling verscheen een speciale editie van *De Beeldenaar* waarin de artikelen van Jan Stuurman uit de afgelopen jaargang zijn samengebundeld. Dit nummer van *De Beeldenaar* is uitsluitend verkrijgbaar bij het museum.

Van 2 september tot en met 5 oktober in het Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur.

ATELIERBEZOEK

Lezers van *De Beeldenaar* kunnen zich aanmelden voor een bezoek aan het atelier van Eric Claus op 23 augustus of voor een bezoek aan Frank Leterie op 27 september (zie pagina 166). Aanmelden per email: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam, adres en de datum van de bijeenkomst en naam van de penningmaker. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd en plaats van de bijeenkomst. Per bijeenkomst is er plaats voor maximaal 20 deelnemers. ■

Échte munten koopt u bij de leden van de

NVMH



Kijk ook op onze website

www.nvmh.nl

De NVMH is opgericht in 1982 om de belangen van de munthandel en van de verzamelaar op effectieve wijze te beschermen. Alle leden van de NVMH onderschrijven de erecode van de vereniging:

- Een NVMH-lid zal nimmer verkopen, doen verkopen, produceren of laten produceren: vervalsingen, kopieën en niet-officiële naslagen, tenzij duidelijk als zodanig herkenbaar of aangeduid.
- Een NVMH-lid zal nimmer numismatische voorwerpen kopen of verkopen, waarvan hij aan de rechtmatigheid van de verkrijging twijfelt of hoort te twijfelen.
- Voorwerpen, waarover de koper gegronde klachten heeft, dienen te worden teruggenomen, mits de klacht binnen een redelijk termijn kenbaar wordt gemaakt.
- Een NVMH-lid zal naar beste vermogen objectieve en eerlijke voorlichting geven.
- Een NVMH-lid zal zijn numismatische voorwerpen dienen te kwalificeren volgens gangbare normen.

Opbergband voor De Beeldenaar

Wie *De Beeldenaar* bewaart, bouwt aan een waardevol naslagwerk. Voor het bewaren van het tijdschrift bestaat een opbergband met een harde balacron kaft en de rugtekst DE BEELDENAAR.

Deze luxe band is geschikt voor twee complete jaargangen.

De opbergband kost €14,90 (incl. verzending) en is te bestellen door overmaking van op Postbank 5761252 van 'penningmeester De Beeldenaar' te Utrecht.



Muntende ministerialen in Over-Sticht en Holland gedurende de 13e en 14e eeuw

J.J. Grolle

oud-conservator van de numismatische
collectie van de Nederlandsche Bank

- Een uitgebreide studie over de muntslag van de heren van Kuinre, Voorst, Hekeren, Almelo, Coevorden, Selwerd, Arkel, Asperen en Egmond
- De neerslag van een ruim tienjarige studie naar de muntslag van de ministerialen van de Utrechtse bisschoppen in het Oversticht en van de Hollandse graven aan de periferie van hun machtsgebieden
- Uitvoerige inleiding over muntsoorten, de muntheren, het laat-Middeleeuwse geldsysteem, de koersen en een beschouwing over de herkomst van de ministerialen en hun muntrecht
- Catalogi die per bestuurlijke eenheid en vervolgens per muntheer (met biografische aantekeningen) en per emissie alle hoofdtype afbeelden

307 pagina's. 21 x 29 cm. met illustraties, genealogische schema's, bibliografie en registers.

ISBN 90-804784-4. Prijs: € 40,- (incl. verzending)

Bestelling door overmaking van € 40,- op Postbank 5761252 van De Beeldenaar te Utrecht



Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*



*1889. BRED A. PRIJSPENNING VAN DE
NOORD-BRABANTSE MAATSCHAPPIJ VAN LANDBOUW.*

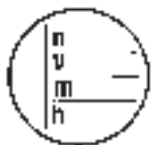
*Vz. Landschap met molen en kerktoren, met op de voorgrond een stier,
omgeven door landbouwattributen.*

Kz. gekroond Brabants wapen, eronder: M.JANSSEN. BRED A.

Omschrift: NOORDBRABANTSCHE MAATSCHAPPIJ VAN LANDBOUW. 5 SEPT^R

1889. Binnenomschrift: TENTOONSTELLING 8^E AFDEELING BRED A.

Zw.843; zilver, 42 mm, 24,09 gram.



POSTBUS 5803 - 3290 AC STRIJEN
TEL: (078) 674 77 12 - FAX: (078) 674 44 24

*info@verschoor.com
<http://www.verschoor.com>*



De Nederlandsche Muntenveiling



OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20

Fax. 0294 - 43 30 55



De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuvenveldseweg 14

1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder en taxateur

Internet:

www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

SEPTEMBER/OKTOBER 2008, 32^e JAARGANG NR. 5



Jean ELSEN & ses Fils s.a.



Kelten, Grieken, Romeinen, Byzantium en Oosterse wereld.
Middeleeuwen en moderne tijden. Penningen en jetons.

**JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN.**

*Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel*

*Tel. : 32.2.734.63.56
Fax : 32.2.735.77.78*

*info@elsen.eu
www.elsen.eu*



**WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT.**



Frans Bekersstraat 1a, 5504 JA Veldhoven
Tel. 040 - 2123455 – Fax 040 - 2110845
E-mail: numis@kareldegeus.nl
Website: www.kareldegeus.nl

Voor inkoop-verkoop-veilingen-taxaties-opdrachten-adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

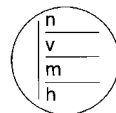
Kostenloze taxatie door onze experts van
al uw munten en bankbiljetten

Onze najaarsveiling wordt gehouden
op 3 en 4 november te Veldhoven.

Door overmaking van € 10 op giro 1538597
ontvangt u onze catalogus.

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Tel. 040 - 2123455

Van der Dussen Numismatic Books
Tel. 043 - 3215119, website: www.vanderdussen.com



Schulman b.v.

_____ numismatists _____ Est. 1880

www.schulman.nl



“ Geld maakt niet gelukkig, munten wel ”

- Jacques Schulman



Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: dinsdag t/m vrijdag - Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 32 (2008) nr. 5

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands
Genootschap voor Munt- en Penningkunde
en de Vereniging voor Penningkunst.

STICHTING DE BEELDENAAR

Postbus 11, 3500 AA Utrecht

info@debeeldenaar.nl

Postbank 5761252

BIC: PSTBNL21

IBAN: NL59 PSTB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl

M.L.F. van der Beek, P.A.M. Beliën, L. Boezelijm,

R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur),

W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland,

J.E.L. Pelsdonk, H. van der Vorst.

JAARABONNEMENTEN

Nederland, België en Luxemburg € 25;

Overige landen € 35.

Losse nummers € 5.

Abonnementen worden aangegaan voor één
jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd
indien niet vóór 15 november van het vooraf-
gaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd.
Voor leden van het Koninklijk Nederlands
Genootschap voor Munt- en Penningkunde
en de Vereniging voor Penningkunst is het
abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen.
Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst
zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor
auteurs zijn op te vragen bij de redactie
beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

KOPIJSLUITING

10 jan. / 10 mrt. / 10 mei / 10 jul. / 10 sept. /
10 nov.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven
vallen buiten verantwoordelijkheid van de
redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van
artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke
toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Misverstand 196
Janjaap Luijt

Handwiel 197
Mirjam Mieras

Een Nederlandse munt in Brazilië 201
Aliéfka Bijlsma

Waar is de muntschat Zutphen 1958
gebleven? 204
Arie Rietdijk sr.

De keerzijde als tweede beeldenaar 205
Lucie Nijland

Overdenkingen bij een tinhaak 209
Toon Opdam

Berichten uit het Geldmuseum 217

Vereniging voor Penningkunst in Utrecht 221
Gerrit Bogaers / Greet Kemper

Euro-ruimte 226
60 JAAR UNIVERSELE RECHTEN VAN DE MENS

Penningnieuws 227
TOM SENDERS

Muntmelange 229
KWARTJE 1974 HAAN MET STER, VERVOLG
EEN NIEUWE VARIANT 1/10E GULDEN 1945 P

Nieuws, aankondigingen en
tentoonstellingen 232

VPK jaarverslag 2007 235
Kees Postma / Greet Kemper

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen
afgebeeld op ware grootte.

Misverstand

JANJAAP LUIJT

Zoals elk voorjaar kende ook 2008 in de maanden april en mei weer zijn traditionele jaarvergaderingen. Soms uit interesse en soms uit verplichting bezoek ik er een aantal. Het mooiste vind ik als twee of drie clubs hun vergaderingen op hetzelfde tijdstip houden. Dan kan ik in elk geval ergens legitiem wegblijven.

Een van de jaarvergaderingen die ik dit voorjaar bezocht, was die van een respectabel, wetenschappelijk genootschap op hoge leeftijd (ik bedoel hier niet het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde, al gaf ik ook daar 'acte de présence'). Uiteraard stond het gevoerde beleid op de agenda en moesten de financiën worden verantwoord. Vooral dat laatste onderwerp kan mij meestal niet boeien. Baten en lasten, activa en passiva en de begroting kunnen mij gestolen worden. Er

zitten altijd wel een of meer (amateur-) economen in de zaal, die elke uitgave tot op de cent verantwoord willen zien, zodat ik dit agendapunt graag aan hen overlaat.

Tegen de tijd dat de begroting aan de orde kwam, zat ik al aardig in te dutten. Plots hoorde ik van achter de bestuurstafel: 'Wij moeten ook terdege rekening houden met de huurpenningen'. Ik dacht: 'Huurpenningen? Daar heb ik nog nooit van gehoord.' Het duurde even voordat het tot mij doordrong dat de penningmeester in verbloemde termen sprak over de huur die elk kwartaal voor het secretariaat betaald moest worden. En terwijl de vergadering rustig voortkabelde dacht ik bij mezelf: 'waaraan zou iemand zonder numismatische achtergrond denken bij het woord huwelijkspenningen...?' ■

Bij de voorplaat



1664. OPENING VAN DE TREKVAART VAN LEIDEN NAAR UTRECHT EN WOERDEN. *Door Arent Smeltzing.*

Vz. Gekroond stadswapen van Leiden met twee leeuwen als schildhouders, boven de kroon op een banderol: *Meij 1664 opgemaect*; daaronder gezicht op Leiden met de trekvaart en de door een paard met ruitser getrokken schuit. In het omschrift de wapens van de vier burge-meesters tijdens de voltooiing van het Jaagpad in mei 1664: EXTERIS STUPORI - INCOLIS USUI - PATRIÆ ORNAMENTO - LEYDÆ HONORI

Kz. In een krans de wapens van de vier burge-meesters, ten tijde van het begin van de werkzaamheden in oktober 1663. Op een banderol: *Octob. 1663 begonnen*; / *Het Jaagpad lang verwacht*

/ *Spijt wangunst, Nu volbraght / Spijt boeren domme-kragt / Ciert aenden Rijn drie Steeden / 't is wonderlijck bedaght / Geluckich Wtgewraght / Niet door Octroi of maght / Maer Yver, Gelt, en Reeden.* Omschrift: ❖ RELUCTANTE LICET INVIDIA, ET RUSTICITATE, OMNEM SIBI REDDIT PERVIAM VIAM VIRTUS.

v.L.II.524; Frederiks Dutch Silver II.568; KPK 935 Leids zilver 226; zilver, 62 mm., 92,55 gram. In de rand ingeslagen met jaarletter B voor 1664, het makers merk van Dirck van Werkhoven, vervaardiger van de penningplaatjes, het gekroond wapen van Leiden en het gekroond wapen van Holland. Collectie Munthandel Verschoor. Foto Dimitri Verschoor; www.verschoor.com

Handwiel

Bij de VPK-jaarpennning 2008 van Guido Geelen

Kraanwater vult de holtes van de plastic mal tot aan de rand. Het transport naar het vriesvak verloopt zonder de waterspiegel uit het oog te verliezen. Naast het bladerdeeg landt de mal. Rest nog het sluiten van de kleine pool, het toedrukken van de koelkastdeur en het opdweilen van wat gemorst water. Hoe lang neemt het bevroren van 6 x 3 ijsblokjes?

Het kleinoord is gereed. De mal is gevuld met klompjes barre kou, het lossen kan beginnen: zorgvuldig onder een straatje venijnig heet water uit de kraan of wat bruter: door de mal te torderen of ermee op het aanrecht te slaan, waarna achttien strakke klontjes boordevol ijsbloemen te voorschijn schieten.

Guido Geelen (Thorn, 1961) maakt beelden die getuigen van eerbied en dwarsheid. Weloverwogen, maar met respect voor toeval gaat hij te werk. Een gegoten beeld blijft zoals het uit de gietvorm komt. Geen lassen, niet zagen, ciseleren of patineren.

In de zomervleugel van Geelens verblijven staan beelden opgesteld. Zijn werken zijn opgenomen in kunstcollecties, staan in musea en in de openbare ruimte. De beelden in zijn huis zijn representanten van het oeuvre. Op een houten tafel ligt een levensgrote koeienkop in gebakken klei met gaten doorboord. Er staat een barok-object opgebouwd uit kleine stukjes klei, overgoten met spiegelend glazuur. Een stapeling van samengeperst huisraad en dieren in rode klei vormt een manshoge muur. In de zomervleugel ('s winters trekt Geelen zich terug in de overige zeeën van ruimte) staat ook recent werk: tulp, roos en hyacint in brons of aluminium. Een bol met worteltjes, stengel, stevig blad en bloem

geflankeerd door ontluchtingskanalen en tap.

MIRJAM MIERAS

Wonen doet Geelen in ruimtes die aangenaam sober zijn als een white-cube-museumzaal. Bed, bank en bad vat Geelen op als sculptuur en staan midden in de ruimte. De wanden van zijn werk- en woonvertrekken zijn overwegend leeg, de lange eettafel is omzoomd met oude Gispensstoelen, stapels servies staan in een stellingkast. Prullen en nostalgie bergt Geelen zorgvuldig op in houten transportkisten.

Geestdriftig diept hij uit één van de keurig gestapelde kisten een fluwelen doos op. Hij toont het beeldje behorend bij de prestigieuze *Dr. A.H. Heineken-prijs voor de kunst* die hij in 2000 kreeg. Hoewel vakkundig gemaakt in zilver is het beeldje een toonbeeld van cliché. Omsmelten of vervormen achtte Geelen ongepast, het ding vond gelukkig een



Hyacint, 2007

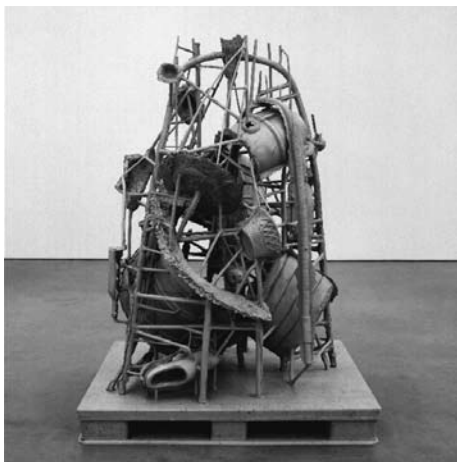
Gouden varken en kip, 2000



R.K. 015, 1992



Voorwerpen, 1996



plek op de schoorsteenmantel van zijn moeder, maar keerde na haar overlijden terug naar hem. Het lijkt één van de weinige dilemma's waar hij nog niet uit is. Hergebruiken of koesteren?

Tot op het bot gaat zijn ordenen. In het immense atelier, de centrale ruimte tussen de andere vertrekken, liggen in slagorde rijen gipsmallen op pallets. Er staat een keurige waspan op wielotjes. De ruiten zijn gelapt en het gras in de strakke tuin is pas gemaaid.

Samenhang

Een mal omsluit exact het oorspronkelijke object zoals de bolster een kastanje. Door de holte van de mal te vullen met was wordt het oorspronkelijke object herschapen. Zou er massief gegoten worden, zoals bij ijsklontjes, dan wordt het beeld zwaar, kostbaar en raakt het, als gevolg van temperatuurverschillen en krimp, onbedoeld vervormd. Ingegoten was stolt aan de wanden van de mal en vormt een dun laagje dat sprekend lijkt op de buitenkant van het oorspronkelijke voorwerp. Het teveel aan was wordt weer uitgegoten. De holle replica in was laat zich makkelijk bewerken.

Hier slaat Geelen zijn slag. Hij doorboort de waslaag waardoor we zicht krijgen op de binnenzijde van het beeld. Hij plaatst kleine figuurtjes op en in het beeld. Uit boomstammen snijdt hij de kopse kanten zodat ze hol blijken. Hij voegt voorwerpen samen tot een ogenschijnlijk onnavolgbare chaos en voegt gietkanalen toe. Het werk in was wordt vervolgens ingevormd in gietmassa, uitgestookt en de ontstane holle ruimtes met vloeibaar metaal ingegoten.

Hij maakt gebruik van alle mogelijkheden die het materiaal hem biedt. In zijn keramische beelden gebruikt hij popperige transfers en opzichtige glazuuren. Hij borduurt voort op de traditie van keramiek en maakt van zijn beelden gebruiksvoorwerpen door in de gaten glazen bloemenhouders te plaatsen. Sculptuur wordt vaas.

Geelen werkt nauw samen met experts in ateliers en fabrieken. Deze vakmensen bepalen o.a. hoe de gietkanalen, giet-technisch het beste kunnen lopen. Hun inbreng op het werk is dus niet onaanzienlijk en dat is precies wat Geelen beoogt. Materiaal en techniek hebben een intrinsieke eigenschap die bepalend is. Beperkingen zijn voor Geelen net zo inspirerend als mogelijkheden. Alledaagse voorwerpen ondergaan een gedaanteverandering. De sculpturen tonen de samenhang die Geelen in het alledaagse aanbrengt.

In de hal van een bouwonderneming staat een beeld van twee bouwvakkers. Zij dragen de archetypische gereedschappen van bouwmeesters bij zich: passer, winkelhaak en troffel. Beide mannen bestaan uit een dunne laag brons die zichtbaar wordt dankzij de kieren in het beeld. Geelen confronteert de bonzen op het hoofdgebouw met de uitvoerders, door middel van een sculptuur die gaat over ambacht, over bouwen en over gieten.

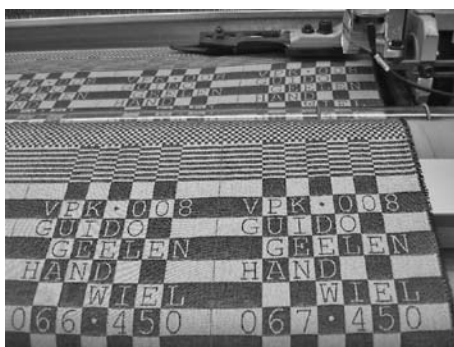
Handwiel

De penning die Guido Geelen voor de VPK ontwierp is een handwiel, een gietstel in aluminium uit een bestaande industriële coquillemal. Zo'n handwiel kennen we allen als kraan van een brandslang. Het wiel is opgebouwd uit vijf dunne segmenten metaal en vijf brede segmenten niets. De buitenrand meandert van spaak naar spaak en maakt het object sierlijk en functioneel. Vanuit het centrum van Geelens handwiel loopt een as met twee verschillende diktes. Op de dikke as kan het wiel staan, om de dunne as kan het wiel tollen. Ligen doet de penning diagonaal, op een van haar assen en op haar zij.

Geelen werkt nooit in oplage en signeert zijn werk niet. Voor de VPK maakt hij voor beide een uitzondering. Op de buitenzijde van de penning staat een randschrift: HANDWIEL 211•450 GUIDO GEELLEN VPK•2008. De tekst wordt op



*Coquillemal,
Melisgieterijen,
Tilburg*



*Weefmachine,
Textielmuseum,
Tilburg*





elke penning, letter voor letter met de hand ingeslagen. Iedere penning krijgt zijn eigen oplagenummer en gaat vergezeld van een geblokte washand waarop een afbeelding van de penning zelf is ingeweven alsook titel, maker, oplagenummer, opdrachtgever en jaartal van uitgifte. Het oplagenummer van het handwiel en de washand komen overeen. De washand werd vervaardigd in het Textielmuseum te Tilburg dat ontwerpers en kunstenaars graag de gelegenheid biedt te ontwerpen voor hun weefmachines.

De jaarpenning 2008 gaat over het handwiel als archetype, oogt industrieel en is ook een persoonlijk werk dat gaat over Guido Geelen. Het past binnen zijn zorgvuldig opgebouwde oeuvre over gieten, over de eigenschap van materiaal, over ware grootte: één op één. ■

www.textielmuseum.nl
www.guidogeelen.com

Mirjam Mieras ontwerpt penningen en heeft als kunstenaarlid zitting in het bestuur van de VPK

Foto's bij dit artikel: Guido Geelen

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Een Nederlandse munt in Brazilië

Een spoor van de WIC-aanwezigheid in Recife

ALIEFKA
BIJLSMA

Noord-Brazilië, Recife, moerassige stinkstad waar de geest van onze Nederlandse handelsgeest dwaalt, levend gehouden door de verhalen op straat.

‘Waren de Nederlanders maar niet weggegaan, dan ging het nu veel beter met Brazilië’, zegt de man aan de biljarttafel. Hij kijkt me van onder een pet met donkere, sombere ogen aan, de ogen die ze allemaal hebben. Tussen bruin en zwart in. Als je goed kijkt zie je dat er kleurnuances zijn en dat daarin een nog zwartere pupil verborgen zit. De taxichauffeur zegt hetzelfde, net als de vrouw die mijn tafel schoonmaakt. ‘Maurício heeft zoveel voor ons gedaan’.

Wat Johan Maurits van Nassau-Siegen dan precies heeft gedaan probeer ik op straat terug te vinden. Ik heb geen kaart, ik weet dat ergens in de oude binnenstad zijn paleis Vrijburg moet hebben gestaan, dat er een brug zou kunnen zijn, of twee, ik heb een mengelmoes van woorden in mijn hoofd waaruit ik af en toe iets weet op te vissen: Boa Vista, Mauritsstad, Antonio Vaz, Dona Ana Paes, een botanische tuin met kokosbomen. Frans Post, Pieter Post, Eckhout. Slechts twintig jaar Nederlandse aanwezigheid in een opgetekende geschiedenis van vijfhonderd jaar, hoe is dit mogelijk?

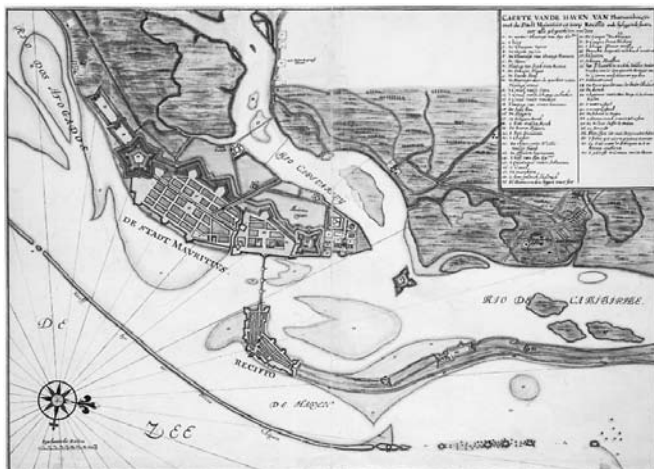
‘Vierentwintig jaar’ verbetert een oude man mij, met een knorrige vernauwing van zijn lippen. Hij zit in een galerij op een bankje voor zijn boekwinkel, naast een levensecht houten beeld van de heilige Antonius. Het duurt even voor er leven komt in zijn ingeslapen lichaam, zo lang is het geleden dat er een toerist voorbij liep die wat wilde weten over zijn boeken. En vooral: of hij boeken heeft over Johan Maurits van Nassau. Zonder iets te zeggen, schuift hij zijn

instappers aan, staat op en loopt zijn winkel in. Zijn bewegingen zijn de vertraagde, verstijfde bewegingen van iemand die aan de ziekte van Parkinson lijdt. In zijn winkel blijft hij op me wachten naast zijn altaar voor Johan Maurits. Een altaar bestaande uit boeken in plaats van kaarsen en wierook.

Vanaf vijftien omslagen kijkt Johan Maurits me aan. Zijn afbeelding en naam prijkt tegen een oranje achtergrond, of glimmend rood, een jubileumuitgave in 2004 voor zijn vierhonderdste verjaardag, zelfs als afbeelding op een schoolboek. Dat alles in het Portugees. Ik kan niet anders dan verbaasd zijn, raak ze aan, blader, probeer vat te krijgen op de omvang waarmee er een monument aan verhalen om Johan Maurits heen is gebouwd.

Ondertussen plukt de man van onder de kassa een ander boek. Zijn hand trilt terwijl hij er doorheen bladert, hij werkt zich door verschillende ezelsoren, plakertjes en notities heen voor hij de pagina weet te vinden die hij zocht: de stamboom waarin Johan Maurits past.

*Kaart van Recife,
17de eeuw*



Hij wijst Willem van Oranje aan. Johan Maurits hangt rechtsonder de oom van zijn vader. Ik knik beleefd bevestigend, ‘inderdaad, Oranje-Nassau, dat is ons koningshuis’. Pas als hij een doosje munten uit zijn broekzak haalt, begrijp ik waarom hij me de stamboom moest laten zien. Hij heeft een vraag, de vraag is voor hem belangrijk merk ik want hij praat nog trager dan hij deed terwijl zijn ogen me indringend aankijken, desperaat haast omdat zijn stem niet de kracht heeft het gewicht van zijn vraag over te dragen. Hij wijst de ‘W’ aan op de munt.

‘Willem?’ vraagt hij me. Hij is er uitgeput van geraakt maar zegt de naam nog een keer om zeker te zijn dat ik het goed heb gehoord. Ik overweeg de man te bevestigen, ‘jazeker, dat is de W van Willem’, omdat ik me afvraag of het er in deze situatie echt toe doet wat de W werkelijk is. Mag deze oude man niet gewoon geloven dat het de W van Willem is? Maar ik zeg hem eerlijk dat ik het niet weet. Het zou best kunnen dat het de W van Willem is. Of van de wic misschien. Teleurgesteld bergt hij zijn doosje munten op, tikt een boek over Nederlanders in Brazilië aan zonder daarbij iets te zeggen en schuift weer naar buiten, naar zijn bankje. Instappers uit, handen in zijn schoot, schouders omlaag.

Ik volg hem en vraag of ik foto’s mag maken van de munten. Dan kan ik de foto’s mailen naar deskundigen in Nederland. De man leeft op. Met iets meer snelheid dan eerst haalt hij de munten weer uit zijn zak. Ik moet van hem het

boek pakken dat hij aantikte om de munten op te leggen. Die met een groene kaft. Diep in- en uitademend - zijn longen borrelen van opwindning - zegt hij er nog een keer voor de zekerheid bij: ‘Willem?’ Vurig hoop ik dat het de W van Willem is, wat me niet aannemelijk lijkt.

De volgende middag lunch ik met een student geschiedenis. Samuel is een vijftientigjarige die in het bestuur zit van de Joodse Synagoge in Recife. De synagoge waarover ik inmiddels van iedereen heb gehoord dat het de oudste is in de Amerika’s en dat zij er dankzij Johan Maurits staat. Ik vraag hem ook hoe het kan dat de nagedachtenis aan Johan Maurits zo ontzettend hoog wordt gehouden in Recife.

‘Ik weet het’, verzucht hij. ‘Kiezen welke van de twee kolonisators je liever hebt, is op zichzelf al een gekoloniseerde manier van denken, niet?’, zegt hij afwijzend. Maar toch, ook hij heeft zijn scriptie geschreven over Nederlands-Joodse invloeden op stedelijke planologie in de Nieuwe Wereld. Vanwaar zijn eigen interesse? Immers, hij heeft me direct na onze ontmoeting gezegd dat hij persoonlijk niets heeft met het Joodse geloof; met geen enkel geloof eigenlijk. ‘Ik ben Braziliaan’, zei hij daarover: een mengsel van van alles.

‘Je zou misschien kunnen zeggen dat het ons, de Pernambucanen, speciaal maakt’, zegt hij.

‘Ik blijf het fascinerend vinden hoe je zijn naam hier overal hoort’, zeg ik en leg hem uit hoe ik zomaar tegen de man van de boekhandel aanliep.

‘Je bedoelt Gilberto?’, zegt hij en ik knik verbijsterd. Ik vertel hem over de munten.

Samuel lacht genietend. ‘Het verhaal van de munten!’ Hij legt zijn vork en mes neer en vertelt: ‘Het schijnt dat sommige Nederlanders hun geld in wat zakken deden en verstopten toen ze in 1654 weg moesten. We noemen die zakken hier “botijas”. Eeuwenlang hebben



mensen gezocht naar die botijas. Niet lang geleden vond een invloedrijke man in Recife er één. Kort daarna werd er nog één gevonden en die invloedrijke man riep meteen dat de munten uit die tweede zak nep waren. Wat iedereen dan ook gelooft. Gilberto's munten komen uit die tweede zak.'

Ik begin me, merk ik, steeds opgeluchter te voelen over de kwestie van de W en vraag. 'Dus is het voor Gilberto vooral van belang bevestigd te zien dat ze echt zijn, en niet zozeer of ze waarde hebben?'

Samuel beaamt dit. 'Wat hij eigenlijk nodig heeft is een soort "certificate of authenticity".'

Enkele dagen later krijg ik de bevestiging per email binnen: de munten zijn echt. Het is niet de W van Willem, maar de W van West-Friesland. Gilberto's munt is een bezemstuiver van West-Friesland, geslagen in 1639.



2x ware grootte

Ik stel me zo voor hoe de munt met een Nederlandse boot is meegekomen en bij vertrek verstopt werd in een zak 'voor als we ooit terugkomen.' Ooit. Wie weet wat de toekomst Brazilië nog gaat geven uit ons verleden. ■

Aliefka Bijlsma (1972) is schrijfster. Haar debuutroman *Gezandstraald* verscheen in april 2007. Momenteel werkt ze in Brazilië aan haar tweede roman en onderzoekt ze onder meer de sporen van de Nederlandse WIC-aanwezigheid te Recife (Noord-Brazilië) 1630-1654. Voor meer informatie: www.aliefka.com

VAN STOCKUM'S VEILINGEN

Gevestigd 1833

Veiling van de collectie onderscheidingen en eretekens van wijlen de heer
JACQUES THISSEN te Roermond
op 15 en 16 OKTOBER a.s.

De collectie omvat ca. 1000 kavels onderscheidingen en eretekens uit eind 18de tot eind 20ste eeuw uit Frankrijk en koloniën (70), Nederland en Ned.-Indië (90), Engeland en koloniën (60), Duitsland (150), DDR (10), USA (70), België (45), Denemarken, Oostenrijk/Hongarije (35), Bulgarije (30), Griekenland en Turkije (10), Rusland (60), Roemenië, Servië, Montenegro, Italië, etc. alsook China, Japan, Vietnam, etc.



KIJKDAGEN: 10-12 oktober van 10.00 tot 16.00 uur.

Geïllustreerde catalogus à € 12,50 op aanvraag verkrijgbaar, tevens in te zien op

www.vanstockums-veilingen.nl

Prinsegracht 15, 2512 EW Den Haag.

Tel.: 070-3649840. Email: vanstockumsveilingen@planet.nl

Waar is de muntschat van 1958 gebleven?

Graven in de herinnering

ARIE RIETDIJK
SR.

Graag wil ik de muntvondst van Zutphen van een halve eeuw geleden in herinnering brengen. Het is dit jaar vijftig jaar geleden dat bij het slopen van enkele oude panden aan de Schupstoel ten behoeve van nieuwbouw voor de Spaarbankvereniging Zutphen een grote muntvondst werd gedaan. Op 2 augustus 1958 vonden werklieden bij graafwerkzaamheden een grote aarden pot met een klomp munten. Na het schoonmaken van de munten bleken het er 2546 te zijn: 188 gouden en 2358 zilveren munten. Hiermee is het een van de grootste muntvondsten van Nederland. De jongste munten zijn van hertog Antonie van Brabant. Hij regeerde tot 1410, dus kunnen wij aannemen dat deze aarden pot met munten vóór 1411 begraven is.

Verkoop

Voor al als numismaat vraag ik mij af waar deze munten gebleven zijn. Na het schoonmaken en catalogiseren zijn ze aangeboden voor de verkoop (de munten waren eigendom van de bank). Op 26/30 maart 1959 zijn veel van deze munten verkocht. Het restant van de muntvondst is in het Stedelijk Museum van Zutphen opgeslagen, gecatalogiseerd en beschreven. Zo is van elke munt de diameter opgenomen en het gewicht vastgesteld, zodat ook een leek kan zien welke munt hij in z'n hand neemt (natuurlijk met een handschoen aan). Op dit moment zijn we bezig de munten aan de voor- en achterzijde te fotograferen. Het museum bezit 31 gouden en 900 zilveren munten, dus in totaal 931 stuks. Dat is 37% van de oorspronkelijke hoeveelheid. Het is jammer dat het bestuur van het museum het indertijd niet belangrijk genoeg vond om de muntvondst voor de stad Zutphen te behouden door deze aan te kopen. De

belangrijkste reden zou zijn dat het geen munten van de stad Zutphen zelf betrof. Zelf had ik voor Zutphen zó'n grote muntvondst in zó'n historische stad van vóór 1411 van zeer grote waarde gevonden, al ben ik mij ervan bewust dat dit praten achteraf is.

Waar al die andere munten gebleven zijn, is heel moeilijk te achterhalen. Het personeel van de bank heeft twee zilveren munten per persoon gekregen en één persoon ontving zelfs een gouden munt. Ook heeft het bestuur van de bank een aantal munten (10 gouden en 66 zilveren) aan het Koninklijk Penningkabinet geschonken. Daar kan ik als numismaat vanzelfsprekend begrip voor opbrengen, want daar zijn verscheidene onbekende of nauwelijks bekende munten naar toe gegaan. Maar ik heb ook munten uit de muntvondst gezien die nu om dameshalzen hangen. Een numismaat ervaart dat als een niet geringe zonde. Onlangs was ik op de bank aan de Schupstoel. Ik heb aan diverse bankemployés gevraagd of ze iets wisten van een muntvondst van een halve eeuw geleden. Niemand wist daar iets van. Ik vond het wel aardig dat ik hen zelfs de juiste vindplaats kon aanwijzen.

Degene die deze munten heeft begraven, was niet arm. Hij of zij heeft de schat niet overhaast verstoppt. Daarvoor zaten de munten te mooi in de pot. Waarom die pot met munten begraven is, blijft onduidelijk. Volgens mij was hier geen krijgsgewoel op dat moment. De spreuk in Arnhem op het Duivelshuis (Zutphen de rijkste) zou aardig op deze muntvondst kunnen slaan. ■

Arie Rietdijk is al twintig jaar vrijwilliger bij Stedelijk Musea te Zutphen. Samen met Jan Flohil (overleden in 1999) heeft hij alle munten en penningen uitgezocht en gecatalogiseerd. In 2004 verscheen een boek waarin alle munten en penningen van het museum staan beschreven.

De keerzijde als tweede beeldenaar

Een combinatie die tot wansmaak leidt

Zelden voel ik de behoefte een munt te beoordelen en als dat toch gebeurt dan komt dat door toeval. Zo ook bij de munt die ik onder ogen kreeg tijdens een ontmoeting op een receptie in mei 2008. Het betreft een Engelse crown die een kennis uit zijn colbert tevoorschijn toverde en mij ter hand stelde. Met de veronderstelling dat de munt interessant moest zijn voor een penningmaker bekeek ik de mij aangeboden crown aan weerszijden, zag weinig eraan dat mij kon bekoren en gaf hem terug als onvoldoende belangwekkend. Fout! Dat had ik niet moeten doen. Het exemplaar viel mij in ieder geval op door een gebrek aan samenhang in stijl tussen de voor- en keerzijde. Dat was precies de oorzaak van mijn spijt achteraf; die munt zou juist daarom mij moeten boeien, goed voor een verdieping in wat er voorafgegaan is aan zijn bestaan.

Op zowel de voor- als keerzijde van de crown stond een portret, wat niet gebruikelijk is. Een dergelijke combinatie van twee portretten dreigt bij voorbaat ongelukkig uit te pakken. Niet alleen bij munten, maar ook bij penningen is dat het geval. Beter is het om van de beeldenaar een dubbelportret te maken, dat wil zeggen twee portretten op één zijde. Deze oplossing is, in stilzwijgende overeenkomst met de beroepsethiek, vaak stammend uit heraldische tradities, meestal voorbehouden aan echtelieden of andere min of meer intieme koppels. Daar kwamen deze geportretteerden niet voor in aanmerking. Hierdoor ontstond een wonderlijke samenvoeging voor een muntuitgifte. Wat vooral opviel in de vormgeving was het verschil in benadering: de voorzijde vanuit een

klassieke opvatting, de keerzijde een vrijere aanpak, alsof die zijde apart, zonder besef van het bestaan van de voorzijde is gemaakt.

LUCIE NIJLAND



Churchill Commemorative Crown, 1965, cupro-nikkel (2x ware gootte)



De kennis ontving de crown vanwege zijn belangstelling voor de penningkunst. Omdat het geen echte penning was zou de munt terug gaan naar de vorige eigenaar, die op de receptie aanwezig hoorde te zijn, maar niet verscheen. Met hangende pootjes vertelde ik een dag later de kennis van mijn spijt. Dat bleek geen probleem. Eenmaal op de hoogte gebracht van mijn plan over de munt te schrijven, wilde de op een na laatste bezitter deze graag afstaan voor nadere artistieke analyse door een penningmaker. Zodoende is deze munt uit 1965 nu de mijne.

De munt staat bekend als de Churchill Commemorative Crown van vijf Engelse shilling. Een jong ogende Elisabeth II met het gelaat naar rechts gewend, fungeert als beeldenaar van de voorzijde. Zij was 39 tijdens het jaar van uitgifte. De munt omdraaiend, in dit geval zoals een bladzijde in een boek (meestal draaien munten van onder naar boven), zie ik op de keerzijde een lichtelijk van bovenaf bekeken portretreliëf van de in 1965 overleden Engelse staatsman Sir Winston Churchill. Hij is verbeeld als een oude man met een wat knorrige uitdrukking, 'grumpy' zouden Engelsen zeggen, met afgezakte oogleden die, mede veroorzaakt door de gekozen positie van het hoofd, zijn ogen verbergen. Om die reden hoefden er geen ogen gemodelleerd te worden. Dat de somber ogende voorover gebogen stand van het hoofd de bedoeling was wordt mede verduidelijkt door de optische stand van de vorstin op de beeldenaar, maar ook door de begin- en eindletter van de naam CHURCHILL onder elkaar in het lood te zetten. De in Kroatië geboren beeldhouwer Oscar Nemon (1906-1985) is maker van dat portret. Nemon was een talentvol kunstenaar uit een hechte joodse familie. In Kroatië waren zijn gaven reeds ontdekt door Ivan Meštrović (1883-1962), een toegewijd beeldhouwer van kwalitatief plastisch zeer hoogstaande, vooral religieuze

plastieken en reliëfs. Meštrović adviseerde hem naar Parijs te gaan, maar Nemon ging naar Wenen, waar zijn oom een bronsgieterij had. Van daar reisde hij naar Brussel en kwam later terug naar Wenen om Sigmund Freud te portretteren. Nemon werd een succesvol kunstenaar en portretteerde het Belgisch koninklijk paar. Het opkomend fascisme deed hem in 1938 verhuizen naar Engeland, waar hij een gezin stichtte en ook daar wist hij zich onder tussen een gewaardeerde plaats tussen staatslieden en de royalty te verwerven. Van hen ontving hij opdrachten. Zijn hang naar het verkeren tussen machtige figuren resulteerde in een hechte vriendschap met Winston Churchill. Zodoende werd het vanzelfsprekend dat hij het portret van Churchill voor de 'commemorative crown' zou leveren.

Het feit dat een beeltenis van Churchill (1874-1965) op de crown kwam te staan was een postume eer. Nooit eerder werd een burger, een 'commoner', geportretteerd op een Engelse munt. Van deze eremunt zijn bijna tien miljoen exemplaren geslagen, waarvan een groot aantal in omloop is gebracht, waardoor de verzamelwaarde van die uitgifte niet hoog is. In koper-nikkel legering, in nieuwstaat, was die op 31 mei 2008 via het Internet te koop voor slechts £ 1.50. In verband hiermee is het aardig te weten wat L. S. Beuth in oktober 1966 in zijn artikel 'Gedenkmunten' in *De Geuzenpenning* (16e jaargang nr 4) over deze Churchill herdenkingsmunt schreef. De auteur concludeerde dat beperkingen van oplagen bij gedenkmunten noodzakelijk zijn tegen 'eer-inflatie'. Ook vond hij dat de munt esthetisch niet geslaagd te noemen is.

De beeldenaar met koningin Elisabeth II is naar een degelijk ontwerp van beeldhouwster Mary Gillick (1881-1965). Het portretmodelé is gebruikt van 1953 tot 1967 en werd eveneens toegepast op munten in meerdere

landen van het Britse Gemenebest. Geboren als Mary Tutin, was zij de echtgenote van de bekende Engelse beeldhouwer Ernest Gillick (1874-1951). Hij maakte sculpturen in de stijltrant en van het monumentale formaat zoals wij de soort kennen van de Nederlandse beeldhouwer John Rädecker (1885-1956), ontwerper van onder meer het oorlogsmonument op de Dam in Amsterdam. Het paar studeerde gelijktijdig aan The Royal College of Art in London. Hij schijnt haar werk behoorlijk te hebben beïnvloed.

De vormgeving

De beeltenis door Mary Gillick van Elisabeth II is zeer traditioneel, maar toch bijzonder in haar soort. Dat komt doordat zij de Britse koningin op informele wijze, dat wil zeggen zonder kroon, portretteerde. Slechts eenmaal is dit toegestaan geweest voor een beeldenaar op een munt gedurende haar regeerperiode. In verband met dit opmerkelijke feit, veronderstel ik dat er bewust voor is gekozen het ontwerp zonder kroon te accepteren en af te beelden, opdat er minder standsverschil zichtbaar zou zijn op de munt tussen de geëerbiedigde koningin en de zeer geëerde 'commoner'. Of dat klopt, heb ik nergens kunnen achterhalen.

Koningin Elisabeth II heeft op de munt een lauwerkrans in het haar, het zinnebeeld van roem. Een lint met frivol uitstekende of wapperende uiteinden houdt haar kapsel van achteren bijeen. Naast de reeds genoemde bijzonderheid zit er nóg een verhaal aan vast. Het reliëf van de schouderpartij was in Gillick's ontwerp aan de hoge kant, waardoor bij het slaan de subtiële begrenzing van de kleding verdween en de koningin dan op de rug en schouder ongekleeed, ofwel bloot leek. Vrijwel meteen, in 1953, is dit euvel verholpen door stempelmaker Thomas Shingles van de Royal Canadian Mint, die de massa van de schouderpartij verlaagde

en sommige details verscherpte. Zodoende is de schouderpartij uit het vernieuwde stempel zichtbaar bedekt.

Interessanter voor analyse is het portret van Churchill, dat met een zekere flair is geboetseerd. Rondom het modelé, in het gebied dat behoort tot het fond, is een vrije boetseerstructuur te zien, hoewel weinig opvallend door de reductie van het origineel. Zelden ziet men deze vrijheid gehandhaafd in een portretfond bij munten. Dit effect is zichtbaar tot tegen de tekst aan en in mindere mate tot aan de getande binnenrand. Het is interessant die overgang eens met een vergrootglas te bekijken, ook in verband met de gemodelleerde streek van de oogkas, waaruit Nemon het oog weglief.

De kop van Churchill is verbeeld in een ogenschijnlijke mengvorm van twee perspectivische standpunten. Die zweeft tussen een aanblik van schuin bovenaf, waarbij ik het gekantelde bovenoppervlak van de schedel plastisch onnatuurlijk vind weergegeven, en een wat lagere optiek voor het gelaat vanaf de neus tot de kin. Dat oogt inconsequent. Churchill had zeker een scheef gezicht, maar toch moet je als ontwerper bij een portret aannemelijk maken dat het scheve geen onkunde van de beeldhouwer is. Het portret op de munt heeft daar de schijn van. De positie, bijna 'en profile' is geen gelukkig gekozen stand voor een reliëfportret van een man die al een vertekende gezichtsuitdrukking bezit. Een positie tussen driekwart en frontaal zou hiervoor beter zijn geweest (maar dan niet toegepast als keerzijde van het beeldenaar-portret van Mary Gillick).

Churchill draagt een informeel ogende open kraag, horende bij een 'Sirens suit', een pak uit één stuk dat over de kleding kon worden aangetrokken en snel dichtgeritst, waarin hij zo kon vluchten bij sirenealarm. Waarschijnlijk droeg hij dat vaak en was zijn voorbeeld zijn op vluchten iets waarin Nemon zich herkende. Zo'n pak heeft een

sportieve, ruime boord/kraag, waar de beeldhouwer dankbaar gebruik van maakte. Nog beter vond hij het om de kraag vanuit een ietwat frontalere positie weer te geven dan de richting van Churchills hoofd aangeeft. Hierdoor heeft het deel van de kraag, dat door de logische dieptewerking veel verder weg zou moeten lijken, meer reliëfvolume gekregen. De kraag draagt zo plastisch bij aan het geheel, maar speelt een beetje valse rol in het weergeven van de werkelijkheid: de dieptewerking tussen het kinprofiel en kraagdeel wordt erdoor bedorven. De plaatsing van het hoofd op de munt doet bij de nek het tegenovergestelde: de plasticiteit ontbreekt. Dat komt omdat er te weinig vrije fondruimte over is om een mooi kraagvolume bij de nek te bewaren. Dat is jammer, want hierdoor wordt de nekpartij een vaag verlopend rommeltje, want de overgang naar de rug lijkt wel te zijn geofferd om bijtijds op het juiste fondniveau dichtbij de muntrand uit te komen. Doodzonde. Dat zal Nemon beslist niet zo hebben bedoeld.

De belettering op de Churchill-zijde van de crown sluit op geen enkele wijze aan bij het lettertype op de klassieke beeldenaar. Er staan, in vaktermen: ‘vette, schreefloze’ letters, radiaal geplaatst, rechts langs de fondrand, in zoverre ruimte opeisend dat het hoofd van de staatsmans daardoor relatief naar links is komen te staan, in een positie waardoor je je kunt verbeelden dat het hoofd heeft moeten wijken voor de vette tekst. Naast dat ik het lettertype geenszins een goede keus vind in relatie met de stijl van de beeldenaar, ervaar ik de Churchill-zijde ook solitair als een nogal zwakke combinatie van portret en belettering. De oorzaak van deze curieuze compositie met groot ‘bold’ lettertype ligt waarschijnlijk in de productiewijze. Om technische redenen, om de druk te verdelen, zal de kop van Churchill naar

links geplaatst zijn. In verband met de werking (het drijven) van metaal in het stempel tijdens de slag onder gigantische druk, werd er een praktische keus gemaakt. Indien Churchills kop meer in het midden zou staan, was er vermoedelijk plaatselijk een nog heftiger spanning op het metaalvolume ontstaan. Nu zijn de massa’s aan weerszijden zo geplaatst dat de begrenzing van de portretprofielen elkaar minder hinderen. Bij het slaan van munten luistert het heel nauw dat het metaal de juiste uitweg kan vinden voor verplaatsing tijdens de enorme klap van de stempelslag. Rondom het portret van de koningin lijkt de metaalglans van het gedreven materiaal, daar waar aan de keerzijde het hoofd van Churchill zit, op een (optische) deuk in het fond. Dat effect in/bij een munt verdient niet de schoonheidsprijs. Het grondoppervlak van het hoofdvolume van Churchill verschijnt als een soort glanslus aan de andere kant om het portret van de koningin heen. Die metaalglans op het beeldenaarfond vind ik storend.

Het mag nu duidelijk zijn dat mijn verlate interesse voor de crown natuurlijk niet is gekomen door een verwachte exclusiviteit van de munt, maar om de boeiende ‘mismatch’ die ik tussen beide zijden vond, zeker vanwege het portret van Churchill, inclusief de belettering. Daarnaast is er de hinderlijke stansglans van het metaal, zichtbaar in vooral het beeldenaarfond. Bovendien ken ik geen penning of munt die er in mijn ogen goed vanaf komt als beide zijden een portret zijn. Ik verzin een simpele leus voor het probleem: Twee beeldenaars op een penning of een munt, dat geeft onwijs gestunt. ■

Foto's zijn van de auteur.

Lucie Nijland is beeldhouwster, penningmaker en lid van de redactie van *De Beeldenaar*.

Overdenkingen bij een tinhaak

Naar aanleiding van een munt uit Vianen

In het artikel 'De tinhaak' dat achttien jaar geleden in *De Beeldenaar* verscheen, schreef Paul Krenning over het gebruik van de tinhaak (ook wel munthaak genoemd) in het ambachtelijke muntbedrijf.¹ In het eerste deel van het artikel wordt een duidelijke beschrijving gegeven van het praktische gebruik van dit muntgereedschap. In het tweede deel van zijn artikel schenkt Krenning aandacht aan het gebruik van de tinhaak als muntmeesterteken. In Duitsland en Oost-Europa kwam het teken zo veelvuldig voor dat het, volgens Krenning, niet gezien moet worden als een persoonlijk teken van de muntmeester, maar meer verbonden moet worden aan het ambacht: 'Zoals een schoenmaker een reusachtige schoen aan de gevel hing ... voerde de muntmeester de tinhaak als teken van het meesterschap...' Om toch enige persoonlijke identificatie op de munten aan te brengen, werd het teken haak veelvuldig gebruikt in combinatie met de initialen van de muntmeester of met andere tekens zoals een halve maan. In de Nederlanden is het gebruik van dit teken nauwelijks bekend. Uitzondering hierop vormen de hele en halve daalders van 1564 en 1565 van Batenburg en de hele en halve daal-

ders van de graaf Van den Bergh van enkele jaren daarvoor. Daarnaast komt het teken voor op daalders van Nijmegen, maar hier in een meer ingewikkelde variant: namelijk in samenstelling met twee andere gekruiste haken, een variant die ook in Duitsland en Oost-Europa vaak werd gebruikt.

Aan het eind van het artikel oppert Krenning dat het teken haak in de genoemde muntplaatsen niet zozeer als muntmeesterteken is gebruikt, maar meer om de overeenkomst te vergroten van de hier geslagen munten met hun Duitse voorbeelden. Daarmee zou de acceptatie van de munten in het buitenland verbeterd worden. Tot zover de samenvatting van dit zeer lezenswaardige artikel.

Nieuwe vragen

Als geïnteresseerde in de provinciale muntslag, met een bijzondere interesse voor die van Batenburg en Vianen, is de inhoud van dit artikel mij goed bijgebleven. Toen ik een daalder van Vianen onder ogen kreeg waarop een tinhaak voorkomt, werd mijn interesse daarom direct gewekt. Dit was aanleiding tot het stellen van een aantal vragen en het formuleren van enkele overdenkingen.

TOON OPDAM



Links: dubbele tinbaken
Rechts: enkele tinbaak

Op de meeste vragen wordt in dit artikel geen antwoord gegeven, maar toch wil ik u graag deelgenoot maken van mijn overwegingen.

Wanneer we aan de hand van de bestaande literatuur en veilingcatalogi het gebruik van het teken haak nader onderzoeken, valt op dat dit teken in de Nederlanden zeer kortstondig gebruikt is. De tinhaak komt alleen voor op munten met het jaartal 1563 tot en met 1565 en daarnaast op een aantal ongedateerde munten. Zoals Krenning opmerkt zijn er twee varianten van dit teken: de enkelvoudige vorm en de samengestelde vorm die bestaat uit een haak met twee gekruiste dubbele haken. In tegenstelling tot de opmerking van Krenning, heb ik de enkelvoudige haak niet in Bergh aangetroffen, maar komt de samengestelde haak daar wel veelvuldig voor.² Ook in Nijmegen komt alleen de samengestelde haak voor, terwijl in Batenburg uitsluitend de enkelvoudige vorm voorkomt.

Daarnaast valt op dat het teken haak alleen gebruikt wordt op hele en halve daalders waarop een klimmende leeuw voorkomt. In Batenburg en Nijmegen is dit de zo genoemde 'daalder met de klimmende leeuw' en in Bergh is dit de Oswalddaalder en de uiterst zeldzame Sint Pancratiusdaalder. Op zich is het vreemd dat dit teken alleen op de genoemde daaldertypen voorkomt, want in Batenburg en Nijmegen worden in de jaren 1563 tot en met 1565 ook andere tekens gebruikt die eveneens op andere munttypen voorkomen. Zo zijn in Batenburg naast de haak ook de granaatappel en het kruisje gelijktijdig in gebruik. In Nijmegen komt gelijktijdig met de haak ook de granaatappel voor. In Bergh ligt de zaak iets ingewikkelder. Doordat op geen enkele munt uit die periode een jaartal voorkomt, is het moeilijk te bepalen of er tegelijkertijd meer tekens in gebruik zijn geweest. Op de Oswald- en Sint Pancratiusdaalders komt een groot aantal tekens voor.³

Geregeld worden zowel op de voor- als keerzijde van een munt verschillende tekens gebruikt. Maar ook voor Bergh geldt dat de samengestelde haak alleen op daalders voorkomt waarop een klimmende leeuw staat afgebeeld en dat deze niet op andere daaldertypen voorkomt.

Tot slot valt op dat het teken haak alleen op de zijde met de leeuw gebruikt wordt, terwijl andere tekens meestal op de portretkant voorkomen.

Nog een muntplaats

De zaak wordt nog curieuzer, nu er in dezelfde periode nog een vierde muntplaats blijkt te zijn waar het teken haak voorkomt. Ook van Vianen zijn daalders bekend met een enkelvoudige haak.⁴ Van de daaldertypen Delmonte 650, 651 en 653 zijn exemplaren bekend met een tinhaak.⁵ Tot nog toe zijn daalders van Vianen met dit teken niet in de handboeken beschreven. Bij de beschrijving van de verkochte exemplaren wordt de tinhaak in de meeste gevallen helemaal niet vermeld en waar dit wel gebeurt, wordt de aanwezigheid van de tinhaak niet als bijzonder aangemerkt. Uit het feit dat daalders met het teken haak zo weinig in veilingen en verkooplijsten voorkomen, mag afgeleid worden dat de munten met dit teken niet op grote schaal aangemunt zullen zijn geweest.

Volgens de *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* is er tijdens de muntperiode van Hendrik van Brederode in Vianen maar een muntmeester bekend, namelijk Matthijs van Vierssen. Tot nog toe is het niet van hem bekend dat hij een muntmeesterteken of een muntteken heeft laten aanbrengen op de door hem geslagen munten. Het bevreemdt dan ook dat er drie daaldertypen zijn die zowel met als zonder teken voorkomen. Daarmee zijn deze daalders bovendien de enige daalders zonder leeuw waarop het teken haak staat afgebeeld. Het bovenstaande roept natuurlijk de vraag op waarom het teken haak min of



*Vianen, daalder, z.j.
Delmonte 651 var.*

meer tegelijkertijd op munten uit vier verschillende muntplaatsen kan voorkomen. Hieronder wordt een aantal mogelijkheden besproken. Helaas zal daarbij geen eenduidig antwoord gegeven kunnen worden doordat op dit moment de daarvoor benodigde gegevens ontbreken.

Muntmeestersteken

Een eerste mogelijkheid die ik de revue wil laten passeren is dat de tekens als muntmeestertekens werden gebruikt. Aangezien de enkelvoudige en de samengestelde haak sterk van elkaar verschillen lijkt het logisch te veronderstellen dat de beide tekens aan verschillende muntmeesters toebehoren. In dat geval zou in Bergh en Nijmegen dezelfde muntmeester werkzaam moeten zijn geweest. Uit de *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* blijkt echter, dat de beide steden geen gemeenschappelijke muntmeester hebben gehad. Bovendien zou dan in Nijmegen in de jaren 1563 tot en met 1565 nog een tweede muntmeester werkzaam moeten zijn geweest naast Dirk Fleming, en ook hiervan is niets bekend. Wanneer het teken aan Dirk Fleming moet worden toegekend dan

roept dit direct de vraag op waarom hij dit teken alleen in de genoemde jaren voerde en in andere jaren geen of een ander teken voerde.

Hoewel eenzelfde muntmeester in Nijmegen en Bergh geen realistische optie lijkt, is de combinatie van Batenburg en Vianen, waar de enkelvoudige haak voorkomt, minder ongeloofwaardig. Uit verschillende bronnen blijkt dat er in het begin van de jaren zestig van de zestiende eeuw meerdere muntmeesters in Batenburg werkzaam waren, waarschijnlijk zelfs tegelijkertijd. Het is zeer wel mogelijk dat een van hen is uitgeweken naar Vianen. De kans dat dit Matthijs van Vierssen is geweest, is zeer klein omdat deze niet in de lijst van Batenburgse muntmeesters voorkomt. Aangezien van de muntmeesters van Vianen alleen de naam van Van Vierssen is overgeleverd, zal het voorlopig nog onbekend blijven of en zo ja, wie van de Batenburgse muntmeesters eventueel naar Vianen is vertrokken om Van Vierssen op te volgen.

Als de enkelvoudige en de samengestelde haak wel aan een persoon hebben toebehoord, dan zou in alle vier de muntplaatsen dezelfde muntmeester

*Bergh, Oswalddaalder,
z.j.*



*Batenburg, daalder
klimmende leeuw, z.j.*



werkzaam moeten zijn geweest. Deze optie is, voor zover het muntmeesters in vaste dienst betreft, zo onwaarschijnlijk dat deze niet verder besproken wordt. Echter, naast muntmeesters in vaste dienst waren er ook rondtrekkende muntgezelschappen. Het is zeer wel mogelijk dat de muntmeester dan wel de stempel-snijder uit een dergelijk gezelschap een tinhaak als teken voerde. Zoals Krenning schrijft, werd dit teken immers ook over de landsgrenzen heen, verbonden aan de muntslag. In gesprekken met mede-verzamelaars wordt vaak de suggestie gedaan dat, met name in de hagemunterijen die hier besproken worden, veelvuldig van de diensten van dit rondtrekkend muntgezelschap gebruik werd gemaakt. Dit zou tevens een verklaring zijn voor grote parallellen in de muntslag van deze munthuizen. Zo komt de Henricusdaalder van Vianen duidelijk overeen met de Oswalddaalder van Bergh en vindt de Victordaalder van Batenburg zijn evenbeeld in de Sint Pancratiusdaalder van Bergh en in de Jodocusdaalder van Jever. Hetzelfde geldt voor de bianchi (voorheen bekend

als 'carlini') van Vianen, Batenburg en Stevensweert en de kwart Madonnadaal- ders van Vianen en Thorn. Wanneer deze suggestie waar is, wordt het daarmee een stuk aannemelijker dat dit teken op verschillende plaatsen en ook nog ongeveer gelijktijd, opduikt. Tegen deze suggestie pleit dat er in veel gevallen geen stijlverschillen zijn te ontdekken tussen munten met en munten zonder een tinhaak; dat er enerzijds, bij- zonder grote verschillen in stijl zijn tus- sen de Jodocusdaalder en de Victordaal- der terwijl op beide munttypen een enkelvoudige tinhaak voorkomt en an- derzijds de Sint Pancratiusdaalder en de Victordaalder uit hetzelfde atelier lijken te komen terwijl de tekens verschillen.

In eerste instantie lijkt het dus niet voor de hand te liggen om het teken haak als muntmeesterteken te beschou- wen maar geheel uit te sluiten valt het ook niet. Iets minder onwaarschijnlijk is het om het teken te verbinden aan (de muntmeester uit) een rondtrekkend gezelschap.

Voor zover het hagemunten aangaat, is het sowieso al twijfelachtig of tekens op munten wel als muntmeestertekens beschouwd moeten worden. De kwali- teit van de munten die afkomstig waren van deze muntbedrijven stond in die tijd 'sterk ter discussie': zowel in gewicht als in gehalte bleven deze munten ver onder de maat. Batenburg, Bergh en Vianen en in mindere mate Nijmegen, waren immers berucht om hun muntslag. De muntmeesters van deze muntbedrijven liepen het risico vervolgd te worden met een heel reële kans op de doodstraf. De muntmeester had er dan ook geen enkel belang bij om via een muntmeesterteken kenbaar te maken welke munten onder zijn verantwoordelijkheid waren gesla- gen. Om de tekens op deze munten als muntmeestertekens te zien, lijkt dus niet logisch. Waarschijnlijk is dit ook de re- den waarom zo weinig munten uit deze 'dubieuze' muntbedrijven een jaartal dragen. Via een jaartal kan immers de

verantwoordelijke muntmeester opgespoord worden.

Deze redenering gaat natuurlijk niet op voor de muntmeesters die in de officiële en legale munthuizen werkzaam waren. Zij stonden immers wel onder strenge controle en voor hen gold dat zij een eventueel tekort in gewicht of gehalte uit eigen zak moesten bijbetalen. De hoogte van het bedrag werd bepaald aan de hand van de resultaten van de muntbusopening. Dit systeem leidde ertoe dat de muntmeesters van de officiële muntbedrijven hun werkzaamheden niet hoefden te verhullen: hun producten voldeden aan de gestelde eisen en iedere muntmeester kon met een gerust hart via het muntmeesterteken kenbaar maken welke munten van zijn hand kwamen. Aangezien de muntbus in de hagemunten veelal ontbrak en de verschillende controlerende functies vaak in een persoon verenigd waren, had de muntmeester meer vrijheid en mogelijkheden om buiten zijn boekje te gaan. Zijn munten voldeden niet aan de gestelde eisen en dus moest verhuuld worden dat hij voor deze munten aansprakelijk was.

Stempelsnijdersteken

Een tweede mogelijke reden voor het gebruik van een teken haak op munten is dat dit teken gebruikt werd als stempelsnijdersteken. Omdat er onvoldoende namen bekend zijn van de stempelsnijders en er tot nog toe nauwelijks onderzoek is gedaan naar stempelsnijderstekens, valt hier nog weinig met zekerheid over te zeggen. Als de haak een persoonlijk teken van de stempelsnijder is houdt dit in dat deze stempelsnijder voor meerdere munthuizen werkzaam moet zijn geweest. Anders dan voor muntmeesters, is dit voor stempelsnijders wel aannemelijk te maken: hoewel de productie in de vier muntplaatsen aanzienlijk was, zal er in geen van de muntbedrijven sprake zijn geweest van een 'full time job' voor een stempelsnijder. Het ligt eerder voor de hand dat een stempelsnijder, op een soort afroepbasis, tegelijkertijd voor een aantal munthuizen de stempels sneed. Wanneer deze veronderstelling waar is dan moeten er stijlovereenkomsten zijn tussen de munten uit de betreffende munthuizen. Een vergelijking van de munten



*Vianen, daalder, z.j.
Delmonte 653 var.
(foto Munthandel
Sipiro)*

*Vianen, daalder, z.j.
Delmonte 653*



met het teken samengestelde haak van Bergh en Nijmegen levert inderdaad op dat de wijze waarop de klauwen, de bek en de staart van de leeuw worden weergegeven, veel overeenkomst vertoont. Maar daarnaast is er ook een stijlovereenkomst met de munten van Batenburg waarop de enkelvoudige haak voorkomt.

Dit is alleen logisch wanneer de beide tekens aan dezelfde stempelsnijder toebehoren. Vergelijking met munten met een ander teken levert geen eenduidig beeld. In Batenburg is er wel sprake van verschil in stijl wanneer we munten met een haak vergelijken met munten die het teken 'kruis' voeren maar is er nauwelijks tot geen verschil met de munten met een 'granaatappel'. Ook in Bergh is er bij de verschillende tekens op de Oswalddaalders sprake van verschillen in stijl met ook hier weer een opvallend grote overeenkomst met de daalders met de granaatappel. De daalders van Vianen laten zich iets moeilijker vergelijken met die van Bergh, Batenburg en Nijmegen omdat het een heel andere afbeelding betreft. Wanneer we de belettering bekijken van munten met een haak dan blijkt deze in Vianen veel slordiger te zijn dan in Batenburg. Ook zijn de letters in Vianen veel groter. Wanneer we de daalders van Vianen onderling vergelijken, zijn er kleine verschillen te zien maar deze lijken onvoldoende groot om met zekerheid te stellen dat er verschillende stempelsnijders aan het werk zijn geweest.

Alleen bij het type Delmonte 650 zijn de verschillen tussen de munten met en zonder haak van dien aard dat aangenomen mag worden dat er een andere stempelsnijder werkzaam is geweest. De letters van het omschrift op de exemplaren met de haak zijn veel grover en minder stijlvol dan die op de daalder zonder teken. Ook het hoofd van Hendrik van Brederode en de pluim op de helm zijn wezenlijk anders vormgegeven.

Verschillen

Er zijn munten die terug te voeren zijn naar dezelfde stempelsnijder, maar die verschillende tekens dragen. Bovendien lijkt de stempelsnijder niet altijd een teken aan te brengen. Er zijn ook munten met eenzelfde teken die stijlverschillen vertonen. Gezien het gebrek aan eenduidigheid lijkt het niet voor de hand te liggen de verschillende tekens te beschouwen als stempelsnijdertekens.

Het feit dat de drie daaldertypen van Vianen (Delmonte 650, 651 en 653) zowel met als zonder teken voorkomen roept op zich ook weer vragen op. Het ligt niet voor de hand dat twee opeenvolgende muntmeesters of stempelsnijders de drie daaldertypen gelijktijdig hebben uitgebracht. De onderlinge verschillen, met name die tussen de types Delmonte 651 en 653, zijn immers zo gering dat dit geen reden kan zijn voor het ontstaan van een nieuwe afzetmarkt. Wanneer de munttypen na elkaar zijn



verschenen dan zouden twee muntmeesters, dan wel stempelsnijders tegelijkertijd werkzaam moeten zijn geweest van wie de een wel een teken voerde en de ander niet. De muntproductie in Vianen was niet zo omvangrijk dat er voor twee muntmeesters dan wel stempelsnijders tegelijkertijd werk was. Beide opties hebben hun onwaarschijnlijke kanten waardoor het raadselachtig blijft waarom er van elk van de drie typen daalders, exemplaren bestaan met en zonder teken.

Andere mogelijkheden

In discussies met medeverzamelaars wordt vaak een derde mogelijke reden voor het voorkomen van het teken haak genoemd: tekens op munten zouden dienst doen als initiaaltekens. Dat wil zeggen dat dit teken aangeeft waar het omschrift begint. Deze optie lijkt een reële mogelijkheid, maar roept direct ook weer vragen op: als het doel van het teken is aan te geven waar de tekst begint, waarom komt dan niet aan beide zijden een teken voor? Bovendien, al zou het teken de functie van initiaaltekens hebben, dan nog stelt zich de vraag waarom er zoveel verschillende tekens zijn en waarom juist dat ene specifieke teken op dat moment en in die muntplaats gebruikt wordt.

Over een vierde mogelijkheid, namelijk dat de haak als muntteken dienst doet, kunnen we kort zijn. Het kortstondige en zeer specifieke gebruik van dit teken is niet logisch voor een munt-

teken. Bovendien zou hetzelfde teken voor twee verschillende muntplaatsen gebruikt worden.

Als laatste mogelijkheid is er het doel dat Krenning aangeeft, namelijk het vergroten van de acceptatie van de munten in het buitenland. Als dit het doel is dan zou je verwachten dat het teken duidelijk in het oog springt. Bij het samengestelde teken op de Nijmeegse en Berghse munten en bij een groot aantal Batenburgse munten met de enkelvoudige haak, valt het teken inderdaad direct op. Maar op de munten van Vianen en op een aantal Batenburgse munten is het teken zo onopvallend dat het hier een ander doel moet hebben. Daarnaast blijft het dan vreemd waarom de andere munthuizen dit teken niet aanbrachten. Ook voor hen waren Duitsland en Oost-Europa, de landen waar het teken haak algemeen gebruikt werd volgens Krenning, een belangrijk afzetgebied. Bovendien blijft hiermee onverklaard waarom dit teken gedurende een dergelijk korte periode en op zo weinig munttypen werd geplaatst.

Samenvattend: Het teken haak komt gedurende een periode van ongeveer drie jaren min of meer tegelijkertijd voor op een bepaald daaldertype van de muntplaatsen Batenburg, Bergh en Nijmegen en komt zeer incidenteel voor in Vianen. De functie van dit teken blijft voorslagnog een raadsel. Iedere mogelijke invulling brengt evenzoveel tegenstrijdigheden mee dat geen van de besproken functies een logische lijkt.

In dit artikel zijn meer vragen opgeworpen dan er antwoorden zijn gegeven. Hopelijk is dit voor de lezer een uitdaging om verder onderzoek te doen en een oplossing te vinden voor de onbeantwoord gebleven vragen. Wellicht vormt dit artikel aanleiding de verschillende tekens die in de zestiende eeuw op onze munten voorkomen, aan een nadere beschouwing te onderwerpen. ■

Dank aan Theo Nissen en Dick Purmer voor hun suggesties.

Toon Opdam is verzamelaar van Nederlandse munten. Zijn interesse gaat vooral uit naar de provinciale muntslag uit de noordelijke Nederlanden gedurende De Opstand. Sinds 1982 is hij lid van het Genootschap en sinds 1994 secretaris van de Numismatische Kring Oost Nederland.

NOTEN

- 1 KRENNING, 1990.
- 2 Serrure beeldt een Sint Pancratiusdaalder af met een enkele haak maar deze is zodanig weergegeven dat getwijfeld kan worden aan de juistheid van de afbeelding. In de catalogi is de enkele haak op dit munttype niet teruggevonden.
- 3 Naast de samengestelde tinhaak komen ook de mispelbloem, de granaatappel, het eikenblad, de omgekeerde vier onder een bol, het kruis, het klaverblad en de lelie voor.
- 4 De heer Th. Nissen wees mij op het feit dat de tinhaak dertig jaar later (zeer sporadisch) voorkomt op twee munttypen van Overijssel: Van deze provincie zijn dubbele en enkele gouden dukaten z.j. (1590-'93) bekend (GH 261-17 en 262-17) waarop een tinhaak voorkomt. De heer D. Purmer attendeerde mij op het bestaan van (zeer zeldzame) duiten z.j. (±1607) van Overijssel (PW 7004.1) met een tinhaak. Voor al deze munten geldt dat zij ruim een generatie later verschijnen dan de munten uit ons onderwerp. Bovendien komt de stijl van de haak niet overeen met de hier besproken haak. Op grond hiervan worden deze munten niet verder in beschouwing genomen.

- 5 Delmonte 650: Laurens Schulman BV veiling 17 kavel 317 en veiling 22 kavel 254; Coin Investment BV veiling 21 kavel 167; Delmonte 651: Westfälische Auktion Gesellschaft, veiling 37 (augustus 2006) kavel 5118 en verkooplijst 180 van munthandel G. Henzen no. 915; Delmonte 653: Laurens Schulman veiling 23 kavel 350. Dezelfde munt is later nog twee keer geveild bij de Nederlandsche Muntenveiling in december 2007 kavel 477 en mei 2008 kavel 2429. Het tweede bekende exemplaar stond in juni 2008 op de website van munthandel Sipiro.

LITERATUUR

- L.M.J. BOEGHEIM De bel aan het muntgezellenkostuum *Muntkoerier* 11 (2003) 18-19.
- P.O. VAN DER CHIJS *De munten der voormalige heeren en steden van Gelderland* (Haarlem 1868).
- P.O. VAN DER CHIJS *De munten der voormalige graafschappen Holland en Zeeland* (Haarlem 1858).
- A. DELMONTE *De Zilveren Benelux* (Amsterdam 1969).
- H. ENNO VAN GELDER / M. HOC *Les monnaies des Pays-Bas Bourguignons et Espagnols 1434- 1713* (Amsterdam 1960).
- P. KRENNING *De tinhaak De Beeldenaar* 14 (1990) 142-143.
- C.J.G. PANNEKEET *Gelderse steden en heerlijkheden* (Slootdorp 2002).
- T. PASSON *De stedelijke munt van Nijmegen* (Nijmegen 1980).
- D. PURMER / H.J. VAN DER WIEL *Handboek van het Nederlands kopergeld 1523-1797* (Vriezenveen 1996).
- C.A. SERRURE *Histoire de la souveraineté de 's Heerenberg* (Den Haag / Parijs 1860).
- F.B.M. TANGELDER *Muntheer en muntmeester* (Arnhem 1955).
- W.J. DE VOOGT *Bijdragen tot de numismatiek van Gelderland. 2^e stuk* (Arnhem 1869).
- Diverse veilingcatalogi van Coin Investment, Jean Elsen, Karel de Geus, Rietdijk, De Nederlandsche Muntenveiling, Jacques Schulman, Laurens Schulman en Westerhof & Van der Dussen. Diverse verkooplijsten van munthandel G. Henzen.

Berichten uit het Geldmuseum

Wie doet wat binnen de afdeling Collecties & Onderzoek

Na tegenvallende financiële resultaten over 2007 was het Geldmuseum helaas gedwongen de werkzaamheden binnen de afdeling Collecties & Onderzoek te reorganiseren. Vanzelfsprekend zijn wij geenszins van plan om de taken die wij van oudsher vervullen te laten vervallen. Wij gaan gewoon door met het verstrekken van bruiklenen, het verlenen van inzage in de collectie, het beantwoorden van vragen, het beheren van de NUMIS-database, het openstellen van de bibliotheek en het maken van foto's. Kortom, voor u verandert er niet veel. Om te voorkomen dat u het spoor bijster raakt, geef ik u hierbij een overzicht van de huidige medewerkers binnen de afdeling met daarbij het takenpakket. De onderzoekers kunnen ieder afzonderlijk benaderd worden voor vragen op hun eigen terrein, voor vragen betreffende foto's, bruiklenen, inzage collectie, KPK-boxen en andere algemene vragen kunt u terecht op ons nieuwe e-mail adres: collecties@geldmuseum.nl.

De medewerkers in alfabetische volgorde:
Marcel van der Beek (1952), onderzoeker munten

Van der Beek is voormalig medewerker onderzoek van Het Nederlands Munt-

museum. Hij is bestuurslid van het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde, lid van de Numismatische Commissie van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap en redacteur van *De Beeldenaar*. Zijn belangstelling gaat vooral uit naar de muntwetgeving in de Nederlanden tussen de vijftiende en negentiende eeuw. Binnen de afdeling is Van der Beek verantwoordelijk voor het collectie-onderdeel Munthuis en bijproducten van 's-Rijks Munt.

Paul Beliën (1967), onderzoeker antieke munten

Paul Beliën studeerde klassieke archeologie in Leiden. In de periode 1996-2004 was hij tentoonstellingscoördinator bij Het Nederlands Muntmuseum en conservator van het Numismatisch Kabinet van Teylers Museum. Beliën werkt aan een proefschrift over de Romeinse en Keltische munten afkomstig van het Kops Plateau te Nijmegen. Aan de Universiteit Leiden kwijt hij zich met colleges antieke numismatiek van een onderwijstaak. Beliën is redacteur van *De Beeldenaar*. Binnen de afdeling is hij verantwoordelijk voor de collectie-onderdelen antieke munten en gesneden stenen.

Gerard Borst (1951), onderzoeker geldcultuur.

Gerard Borst studeerde sociologie en Bibliotheek en Documentaire Informatie in Amsterdam. Begin jaren negentig was hij mede-oprichter van het *Historisch Nieuwsblad*, waaraan hij tot eind 2000 als redacteur verbonden bleef. In de periode 1999-2003 was hij bibliothecaris bij Rijksmuseum Het Koninklijk Penning-

CHRISTEL
SCHOLLAARDT

In de rubriek 'Berichten uit het Geldmuseum' leveren medewerkers van de afdeling Collectie en Onderzoek van het Geldmuseum bij toerbeurt een korte bijdrage om zo het onderzoek dat verricht wordt bij het Geldmuseum voor het voetlicht te brengen. De onderwerpen variëren van nieuwe aanwinsten tot een kijkje achter de schermen.



Cbristel Schollaardt,
Marcel van der Beek,
Carolien Voigtmann,
Erik Kam, Paul Belien
en Arent Pol

kabinet. Borst bereidt een proefschrift voor over de bevordering en verbreiding van de spaarzin in Nederland. Voor het Geldmuseum bedacht Borst het GeldcultureelCafé. Hij schrijft columns voor OverGeld.nl. Binnen de afdeling is Borst verantwoordelijk voor het aandachtsgebied geldcultuur en financiële educatie.

Erik Kam(1956), onderzoeker papiergeld en moderne betaalmiddelen. Erik Kam studeerde geschiedenis in Utrecht. Vóór de totstandkoming van het Geldmuseum was hij conservator van de Numismatische Verzamelingen van De Nederlandsche Bank. Hij is redacteur van het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde*. Van der Kam verricht onderzoek naar de ontwikkelingen op het gebied van het papiergeld in Nederland in het algemeen en naar het verschijnen van staatspapiergeld (muntbiljetten en zilverbons) in het bijzonder. Binnen de afdeling is van der Kam verantwoordelijk voor de afdeling papiergeld en de moderne munten, tevens coördineert hij de dagelijkse gang van zaken met betrekking tot het collectie-beheer.

Jan Pelsdonk (1971) ICT-medewerker / bestandsbeheerder
Jan Pelsdonk studeerde geschiedenis in Rotterdam. Pelsdonk is secretaris van

het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en redacteur van *De Beeldenaar* Per 1 september 2008 is hij voor drie dagen per week werkzaam zijn als conservator Numismatiek bij Teylers Museum te Haarlem. De andere twee dagen bij het Geldmuseum als ICT-medewerker, met de nadruk op collectie-gerelateerde projecten. Hij is coördinator voor de muntvondsten-database NUMIS. De determinatieservice zoals die bestond, houdt op te bestaan. Zeer waarschijnlijk gaan we dat oppakken in samenwerking met vrijwilligers. Plannen hiervoor worden momenteel gemaakt. Als die uitgekristalliseerd zullen zijn, wordt u daarvan op de hoogte gesteld. Het Spreekuur zal alleen nog op afspraak plaatsvinden.

Arent Pol (1951), onderzoeker munten van middeleeuwen en nieuwe tijd
Arent Pol begon in 1973 bij het Koninklijk Penningkabinet als museumassistent en werd daar in 1981 conservator. Hij studeerde geschiedenis in Leiden. Pol verzorgt jaarlijks een inleidend college numismatiek voor archeologen in Amsterdam. Hij is lid voor numismatiek van Teylers Tweede Genootschap. De vroege middeleeuwen vormen zijn speciale aandachtsgebied. Van zijn dissertatie - *Gold in the North. Production and use of gold coins in the northern periphery of the Frankish empire and adjacent territories, 6th-7th centuries* - is het eerste deel, een gedetailleerde catalogus, bijna af. Daarnaast heeft ook de Nederlandse geldexport in de zeventiende en achttiende eeuw zijn belangstelling, evenals de daarmee samenhangende mondiale edelmetaalstromen. In dat kader organiseert hij samen met Marcel van der Beek op het *World Economic History Congress 2009* een sessie over 'Money as Commodity'. Binnen de afdeling is Pol verantwoordelijk voor de munten van middeleeuwen en nieuwe tijd, daarnaast is hij belast met de veiligheidszorg en gebouwbeheer.

Christel Schollaardt (1963), manager collecties & onderzoek
Christel Schollaardt studeerde Bibliotheek en Documentaire Informatie in Den Haag. Zij was geruime tijd verbonden aan Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet, eerst als bibliothecaris, later als collectiebeheerder. In 2003 sloot zij een managementleergang af bij het IBO in Zeist. Schollaardt is lid van het Management Team van het Geldmuseum en geeft leiding aan de afdeling Collecties & Onderzoek. Zij is eindverantwoordelijk voor het reilen en zeilen van de afdeling: voor vragen, klachten, opmerkingen en complimenten kunt u bij haar terecht. Sinds augustus 2007 is Schollaardt secretaris van de ICOMON (International Committee for Monetary Museums).

Carolien Voightmann (1967), onderzoeker penningen

Carolien Voightmann studeerde kunstgeschiedenis nieuwe tijd en museologie in Leiden. In de periode 1993-2003 was zij achtereenvolgens assistent-conservator en wetenschappelijk medewerker bij Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet. Zij is bestuurslid van het executive committee van de Fédération Internationale de la Médaille (FIDEM). VOIGHTMANN bereidt een proefschrift voor: *Pastime for intellectuals? The reception of the Renaissance medal in the Netherlands, 1469-1568*. Binnen de afdeling is zij verantwoordelijk voor alles wat met penningen te maken heeft.

Ans ter Woerds (1958), bibliothecaris
Ans ter Woerds studeerde Bibliotheek en Documentaire Informatie in Sittard en later in deeltijd Sociaal-Culturele Wetenschappen / Niet-Westerse Samenlevingen aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Ze was geruime tijd verbonden aan Universiteit Nyenrode te Breukelen, eerst als documentalist en later als hoofd van de bibliotheek. Daarna volgden functies bij Rabobank



Nederland in Utrecht en iss Institute of Social Studies in Den Haag, alle in de informatie dienstverlening. Sinds maart 2006 is ze bibliothecaris bij het Geldmuseum.

*Jan Pelsdonk en
Gerard Borst*

Ter Woerds is actief in diverse besturen en commissies binnen het vakgebied, onder andere als secretaris van het Victorine van Schaick Fonds NVB en als redacteur van het vakblad *IP Informatie Professional*. Ook is ze mede-organisator van internationale studiereizen voor collega's in de bibliotheek- en informatiesector. Binnen de afdeling is zij verantwoordelijk voor de bibliotheek- en documentatie-collecties. Tevens is zij de beheerder van het nieuwe emailadres waar alle vragen betreffende foto's, bruiklenen, KPK-boxen, etc. naar toe mogen: collecties@geldmuseum.nl. ■



Ans ter Woerds

(advertentie)

Miep Maarse

Aaibare penningen



*'Rollende beer', brons,
hoogte: 6,5 cm*



*'Zittende olifant'
(voorzijde), brons,
hoogte: 7 cm*



*'Zittende olifant'
(keerszijde), brons,
hoogte: 7 cm*

De penningen van dierenbeeldhouwster Miep Maarse komen voort uit haar driedimensionale sculpturen. Toch staan ze als kunstwerkjes op zichzelf – soms letterlijk, wanneer Maarse haar penningen laat staan op een minuscule uitstulping, zoals 'de Rollende beer'.

Als beeldhouwster houdt ze van volumieuze vormen, vandaar haar voorkeur voor beren en olifanten. Wat evenwel treft is hoe de logge lichamen van haar modellen toch altijd lichtvoetig en gracieus zijn. Vervolgens is het voor haar een uitdaging om de volle plastic van haar beelden te vertalen naar het fijne reliëf van haar penningen – de zittende olifant bijvoorbeeld heeft zijn oorsprong in een groot, in steen gehakt beeld – De rond, ovaal en glad gestileerde vormen van haar penningen bezitten een hoge 'aaihaarheidsfactor'.

Soms blijft de cirkelvorm voor Maarse het uitgangspunt bij het ontwerpen, evenwel niet om zich er streng aan te houden, maar juist om hem te doorbreken – het rollende beertje ontleent zijn kracht o.a. aan zijn ene poot die net even aan de bovenkant uitsteekt. Soms vormt de omtrekslijn van het afgebeelde dier tevens de begrenzing van de penning – zoals bij de olifant – wat aan het geheel een enorme plasticiteit verleent, ondanks de platheid van de penning. Vindingrijk is Maarse ook in het vinden van oplossingen om de voorkant op een consequente en soepele manier in de keerzijde van de penning te laten overlopen. Zo vormt de keerzijde van het zittende olifantje ook echt de achterkant van dit dier. Leuk om te zien, hoe dit Maarse de gelegenheid gaf om de zware, gesloten vorm van de rug van de keerzijde te laten contrasteren met de ritmische sierlijkheid van het slanke slurfje op de voorzijde.

Meer penningen van Miep Maarse zijn te zien bij Kunstzaal van Heijningen.

Geopend: wo. t/m zon. 12.00 – 17.30.

Noordeinde 152, 2514 GR Den Haag

Tel 070 345 90 53

Info@kunstzaalvanheijningen.nl

www.kunstzaalvanheijningen.nl

Vereniging voor Penningkunst in Utrecht

Verslag van de 83ste Algemene Ledenvergadering

Zaterdag 24 mei 2008 hield de Vereniging voor Penningkunst (VPK) zijn 83ste Algemene Ledenvergadering. In het auditorium van het Geldmuseum, kwamen 49 leden, inclusief bestuur, 15 introducés en twee gasten bijeen. De voorzitter, Gerrit Bogaers, opende met een tik van de voorzittershamer de vergadering. In zijn openingswoord blikte de voorzitter terug op het jaar 2007 en op de zaken die het bestuur bezig hielden.

In de afgelopen periode ontvielen ons vier leden. De voorzitter verzocht de aanwezigen op te staan. Vervolgens werden zij met een ogenblik van stilte herdacht. De voorzitter meldde dat er in de afgelopen periode tien nieuwe leden bij zijn gekomen. Enige leden zegden het afgelopen jaar hun lidmaatschap op; een enkeling vanwege een andere voorkeur of smaak, een ander vanwege een door deze ervaren afnemende omgangsvorm bij het uiten van kritiek. De redenen van opzegging waren gelukkig in hoofdzaak gebruikelijke redenen, zoals gevorderde leeftijd, een plezierige afronding van een mooie verzameling, een dankbaar afscheid van de VPK, enzovoorts.

Guus Hellegers nam, na jarenlang zijn waardevolle bijdragen te hebben geleverd, in 2007 reeds afscheid van het bestuur wegens afnemende gezondheid. Zijn taak werd in 2007/2008 tot deze dag tijdelijk overgenomen door Geer Steyn.

De voorzitter, die als lid de VPK vanaf ongeveer 1985 kent, ervoer het afgelopen jaar meer dan voorheen hoe divers de leden van de VPK zijn, hoe verschillend van karakter en toch vereend om de miniatuur onder de beeldhouwkunst, de penning, te koesteren en een plaats te geven. Opvallend, omdat de penning

grofweg twee stromingen kent die, ofschoon daartussen allerlei dwarsverbindingen en overlap bestaan, binnen de VPK aangeduid als meer of minder traditioneel, respectievelijk meer of minder modern. Het experiment, het avontuur, brengt overlap en nieuwe vormen. De vraag is, hoe geeft men daaraan binnen de VPK vorm?

Met liefde worden door en met behulp van de VPK al meer dan 83 jaar gezamenlijk penningen voortgebracht en verzameld. De door de penningen uitgedragen filosofie, een positief opbouwend mensbeeld, de vormtaal, het enthousiasme, het avontuur, sprak en spreekt de voorzitter aan.

Het bestuur bestaat uit penningliefhebbers. Dit zijn verzamelaars van penningen en penningmakers. De kunstenaarsleden zijn zowel ontwerpers die een meer naturalistisch, traditioneel archetypen van de penning als ideaal hebben en ontwerpers die met dezelfde liefde en gedrevenheid zoeken naar een nieuw beeld. Het viel de voorzitter op, dat de kunstenaarsleden bij het bestuur zeer gearticuleerd en met respect voor elkaars opvattingen in een wederkerig van elkaar lerend proces, constructief strevend naar de hoogst mogelijke kwaliteit,

GERRIT BOGAERS /
GREET KEMPER



*Ontvangst in het
Geldmuseum*



tot een artistieke inbreng komen, die binnen de VPK en het bestuur als meerstromige, c.q. meerkleurige vereniging niet kan worden gemist. De VPK als platform voor verzamelaars en makers van nieuwe veelvormige, traditionele en moderne penningen van hoge kwaliteit, is voor het bestuur een hoog goed. Wat het bestuur voor ogen staat is, kort samengevat, conform de opdracht van de leden in overeenstemming met artikel 2 van de statuten tot een goede behartiging van de VPK en van de penningkunst te komen.

Vast beleid van de VPK is: per jaar één min of meer traditionele penning en één min of meer moderne penning, om en om, als jaarpenning en inschrijfpennings uit te geven. Het is niet steeds weer hetzelfde. Het bestuur zorgt voor penningen die passen in dat beleid, zoals dat afgeleid kan worden uit de ontwikkeling in de uitgegeven penningen. Het bestuur heeft daarbij als vervolg op de vorige jaarvergadering in de contracten met penningmakers een regel opgenomen

over de eigenheid van de penning. Met 'eigenheid' wordt bedoeld dat de ontwerper aan de penning een eigenheid heeft (mee)gegeven. Met andere woorden: het is geen één op één kopie van ... In 2007 hebben de leden de jaarpenning ontvangen, die dat jaar bestond uit een in de traditionele reeks penninguitgaven passende penning van Da van Daalen, de bronzen Nescio-penning. Begin 2008 ontvingen leden de glazen MeetMe-inschrijfpennings 2007 van Vincent van Ginneke, categorie experimenteel. Op beide penningen heeft het bestuur enthousiaste reacties van leden ontvangen.

In 2008 zal de jaarpenning bestaan uit een experimentele penning. De inschrijfpennings van 2008 is meer traditioneel van aard. Het bestuur wil in de periode 2008-2010 in deze op velerlei gebied turbulente tijd in de penning gaarne ruimte maken voor de vier aristotelische elementen: water, aarde, lucht en vuur, alsmede voor het door anderen daaraan toegevoegde vijfde element, te weten voor het geestelijke element. In 2008 krijgt dat in de penninguitgaven als volgt gestalte.

De experimentele penning van Guido Geelen, passend in de traditie van uitdijend heelal, te weten de handkraan, vertegenwoordigt het water en de invloed van de mens daarop. Een handkraan opent en sluit een waterstroom. Zowel de kraan als de omgeving, waarin de penning is ingebed, de van de beleving van de penning deel uitmakende duurzame verpakking, drukt de relatie water – mens uit.

De worm van Judith Pfaeltzer, waarover in *De Beeldenaar* 2008-3 van de hand van Frits Scholten het artikel 'Man is but a worm' is verschenen, laat de invloed van het leven in de aarde zien. De worm, waarmee de mens ongetwijfeld menig gen gemeenschappelijk heeft, is evenals de mens een levensvorm die vele sporen in de aarde achterlaat.

Er wordt thans voor het directe vervolg op de penningen gedacht aan pen-



ningen over de elementen vuur en lucht en het aan de vier elementen toegevoegde vijfde element: de geest, de onzichtbare, aanwezige levenskracht. Het bestuur zoekt naar penningen die iets uitdrukken van deze tijd van klimaatverandering, de invloed van de mens, enzovoorts. Het bestuur wil de traditie voortzetten van VPK-penningen, die het tijdsgewricht weerspiegelen.

De VPK wil de penningkunst stimuleren. De website van de vereniging wordt, na tien jaar in gebruik te zijn geweest, vernieuwd. Mirjam Mieras heeft op 14 februari 2008 in Laren een lezing gegeven voor kunstenaars en andere belangstellenden in samenwerking met de Gooise Kunstkring. Circa 35 penningen werden getoond. Elly Baltus heeft contact gelegd met de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) in het kader van de penning van Judith Pfaeltzer. Hopelijk geeft dit de penning extra aandacht en cachet. Vanuit het Buffetfonds heeft Mirjam Mieras ook dit jaar weer in Schoonhoven in samenwerking met de Vakschool Schoonhoven een concours penningontwerpen gestimuleerd. In 2007 is een stimulerings-VPK-lidmaatschap voor de afgestudeerde kunstenaar geïntroduceerd. Voor het eerst sinds jaren is weer geadverteerd om naamsbekendheid te geven aan de VPK in de kringen van kunstenaars.

Het bestuur heeft het honorarium voor de penningkunstenaar een stap verhoogd om dit meer in de pas te brengen met een heden ten dage passende beloning. Het bestuur is bezig om de veelheid van werkzaamheden van Greet Kemper over te dragen. Het bestuur zoekt iemand die haar taak voor een deel wil en kan overnemen. Ook voor het archief wordt gezorgd.

De VPK biedt een platform waar kenners en verzamelaars van penningen en penningkunstenaars van meer of minder traditionele en meer of minder moderne richtingen elkaar ontmoeten op dit kleinste vlak van de beeldhouwkunst bij



*Gerrit Bogaers en
Guido Geelen*

uitstek, de miniatuur sculptuur, de penning. Dat platform wil het bestuur borgen. Daarbij maakt het bestuur gebruik van de fora van de VPK, te weten de algemene ledenvergadering en *De Beeldenaar*. Het ontwikkelen van penningen in dit veelstromenland is een prachtig avontuur, het verrijkt de cultuur en de kunst, en kan bijdragen aan het onderlinge begrip van penningliefhebbers, verzamelaars, kenners en kunstenaars.

De conceptnotulen van de 82ste Algemene Ledenvergadering 2007 werden na enige aanpassingen goedgekeurd onder dankzegging aan Kees Postma. Het conceptjaarverslag 2007 werd ongewijzigd onder dankzegging aan Kees Postma en Greet Kemper goedgekeurd.

De financiële jaarstukken werden door de penningmeester, Wouter van Aken, toegelicht. Herman Gerritsen en Pieter Jonker vormden voor het jaar 2007 de kascommissie. Pieter Jonker deed verslag. Zij hadden op 22 maart 2008 bij de penningmeester aan huis de stukken gecontroleerd. Na onderzoek heeft de



Penningmarkt



kascommissie geconstateerd dat alle zaken van de vereniging samenkwamen in de financiële administratie van de penningmeester en dat deze voortreffelijk in orde waren. Het voorstel van de kascommissie aan de leden om de penningmeester en het bestuur kwijting en décharge te verlenen voor het in het jaar 2007 gevoerde beleid werd door de leden overgenomen. De voorzitter bedankte de kascommissie voor haar werkzaamheden. De voorzitter constateerde dat het bestuur hiermede was gedechargeerd voor het jaar 2007. De penningmeester lichtte de begroting 2009 toe, die hierna door de vergadering akkoord werd bevonden. Herman Gerritsen trad af als kascommissielid. Als nieuw lid van de kascommissie werd Willem Zuidhof benoemd, die met Pieter Jonker de nieuwe kascommissie vormt. De vergadering ging akkoord.

Het nieuwe beleidsplan 2008-2010 werd uitgebreid toegelicht door Kees Postma. Na discussie werd het beleidsplan 2008-2010 ongewijzigd door de leden aangenomen.

Aftredend en herkiesbaar was Elly Baltus. Het bestuur stelde voor om haar opnieuw te benoemen. Aftredend en niet herkiesbaar waren Guus Hellegers en Kees Postma. Het bestuur stelde voor om in deze vacatures te benoemen Linda Verkaaik en Marc Braaksma. Linda Verkaaik is kunstenares; zij ontwierp de VPK-inschrijfpennings-1992: *De koning en de vogel*. Marc Braaksma is sedert 1994 lid van de VPK. Er waren

geen tegenkandidaten. De vergadering ging bij acclamatie akkoord met de voorgestelde benoemingen. Vervolgens bedankte de voorzitter de scheidende bestuursleden. De voorzitter bedankte Guus en Marion Hellegers ten zeerste voor alles wat zij voor de VPK en de penningkunst hebben betekend en nog zullen betekenen. Guus kreeg daarvoor de gegraveerde penning van verdienste. Vervolgens bedankte de voorzitter Kees Postma, Geer Steyn en Rob Kemper. Zij allen hebben zeer veel tijd en liefde gestoken in de VPK. Zonder de werkzaamheden van enthousiaste leden als dezen is het niet mogelijk om kwalitatief hoge penningen, nagenoeg tegen kostprijs wat betreft het gieten en slaan en tegen een redelijk maar dragelijk honorarium, jaar in jaar uit, als vereniging uit te doen geven. Zij kregen allen met recht en reden de penning van verdienste overhandigd. Kees Postma was vanaf 2000 een consciëntieuze secretaris; het goed geschreven woord is, wat een vereniging opbouwt en continueert.

Geer Steyn heeft op inspirerende wijze de plaats van Guus Hellegers vervuld in 2007 en 2008 tot heden. Zoals eerder was Geer ook nu weer bereid om enthousiast zijn bijdrage te leveren. Daarbij verstaat Geer Steyn de kunst om te communiceren en te inspireren en bruggen te slaan tussen bekende en onbekende, nog te ontdekken en bloot te leggen vormen van kunst. 'Over the Edge' gaand met kennis en ervaring thuiskomen, daartoe inspireert Geer Steyn zeer.

Rob Kemper zette zich tientallen jaren zeer actief voor de VPK in. Vanaf 1992 heeft hij de VPK computer voorzien van allerlei mogelijke bestanden om het secretariaat zo soepel mogelijk te laten draaien. Altijd heeft het secretariaat een beroep op Rob kunnen doen. Hij was en is de perfecte helpdesk van de VPK. In 1998 ging de door hem ontworpen VPK-website van start, waar in de loop der jaren velen informatie vandaan

hebben gehaald. Door de vpk-website en zijn adviezen aan andere beeldhouwers voor het opbouwen van hun websites heeft de beeldhouw- en penningkunst een stimulans gekregen. De vergadering bedankte hen met applaus.

De vragen van de leden werden beantwoord, waarna de voorzitter de vergadering sloot. Vervolgens hield Guido Geelen een zeer interessante lezing met powerpoint-presentatie over zijn werk, toegespitst op de door hem ontworpen jaarpenning 2008, *het Handwiel*.

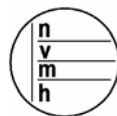
Er was een goed verzorgde lunch in de eerste-slagruimte. Na de lunch kon er door de leden gebruik gemaakt worden van een rondleiding door het Geldmuseum. Om drie uur was er een Penningmarkt in het auditorium waar acht medailleurs en enkele verzamelaars aan meededen. De penningen van het Schoonhovenproject werden door de leden aandachtig bekeken. ■

Foto's bij dit artikel: Jan Kamps.

(advertentie)

www.sipiro.nl

lid NVMH



Hedendaagse Penningen, klassiek en experimenteel

**GALERIE
GEURS**

Nieuwezijds Voorburgwal 371
1012 RM Amsterdam
(tram 1, 2 en 5)



tot en met 11 oktober

Willem Thijs 75 jaar, schilderijen, druksels

rongeurs@gmail.com / www.steenlinde.nl / (06) 53621681

Euro-ruimte

ROB KOOY

60 JAAR UNIVERSELE RECHTEN VAN DE MENS

Het document waarin de Universele Rechten van de Mens zijn vastgelegd, werd op 10 december 1948 aangenomen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Dit jaar brengen vier eurolanden een speciale 2 euromunt uit, die aan de zestigste verjaardag van de Universele Rechten van de Mens zal zijn gewijd: België, Finland, Italië, en Portugal. De Belgische munt is inmiddels verschenen. De munten van Finland, Italië, en Portugal komen later dit jaar. Interessant is te zien hoe de verschillende landen hetzelfde onderwerp artistiek hebben uitgewerkt.

De Italiaanse ontwerpster Maria Carmela Colaneri is er naar mijn mening het beste in geslaagd aan te geven

waar mensenrechten voor staan: het tandwiel, de korenaar, de olijftak en het gebroken prikkeldraad duiden op de meest elementaire mensenrechten: respectievelijk het recht op arbeid, voedsel, vrede, en vrijheid.

De Finse ontwerper Tapio Kettunen heeft gekozen voor een hart binnen een ruwe en vijandige omgeving met mid-den in dat hart een menselijke figuur.

De beide andere ontwerpen zijn heel wat minder aansprekend. Hoewel, de Belgische munt (ontwerper Luc Luycx) toont tenminste nog het officiële VN-logo van het jaarthema: een gestileerde menselijke figuur boven het getal 60. Op de Portugese munt (ontwerper João Duarte) is alléén uit de tekst op te maken bij welke gelegenheid deze munt is uitgegeven. ■



2 euro, België,
Finland, Italië,
Portugal, 2008

De rubriek Euro-ruimte bericht in kort bestek wederwaardigheden over euromunten. Is u iets opgevallen aan de circulatiemunten en wilt u die kennis delen met de samensteller van deze rubriek, dan kunt u die sturen naar euroruimte@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

Penningnieuws

Tom Senders is een bekende penningliefhebber en verzamelaar en blijkt ze ook zelf te maken. Twee penningen van zijn hand in deze rubriek.

TOM SENDERS

Penning Sint Janskring, 2007, brons.

De Sint Janskring is een groep architecten uit de omgeving van 's-Hertogenbosch die kritisch, maar collegiaal, elke eerste maandagavond van de maand, behalve in de zomermaanden, elkaars werk bespreekt. De kring is ontstaan na de oorlog toen door het oorlogsgeweld veel nieuwe kerken gebouwd moesten worden en niet alle architecten daar ervaring mee hadden. Het bespreken van elkaars werk bleef bestaan, ook toen het bouwen van kerken een zeldzaamheid werd. Vanzelfsprekend wisselde in de loop der jaren de samenstelling van de groep. Senders is ongeveer 30 jaar lid. In 2007 wisselde na vele jaren het (informele) voorzitterschap en omdat de andere leden van de kring op de hoogte waren van zijn passie voor penningen, ontstond het idee een Sint Janskring-

penning te maken en die aan te bieden aan leden met bijzondere verdiensten.

De penning is opgebouwd om een ronde tafel die van bovenaf wordt gezien. Aan de ene zijde zijn daarop en omheen architectonische vormen gegroepeerd, ontleend aan anonieme houten bouwsels om visnetten te drogen die op het strand van de Engelse plaats Hastings staan. Daarbovenuit torent een staf waarmee Sint Johannes de Doper in de afgelopen eeuwen vaak staat afgebeeld. Een rond gat introduceert de relatie met de andere kant van de penning.

De penning wordt om de horizontale as gedraaid. De andere zijde laat weer de ronde tafel van boven zien, met 10 leden die daar aanzitten, een gemiddelde van het aanwezige aantal. Om de tafel heen, verwijzingen naar de architectonische vormen. Op de tafel ligt een vel papier, symbool voor een tekening of schets die besproken wordt. Daar overheen is de tekst 'St. JANSKRING' aangegeven, gedeeltelijk op- en gedeeltelijk ingelegd. De omgedraaide staf van Sint Jan

HENK VAN DER
VORST



²/₃ ware grootte

vormt, overdreven vorm gegeven, de J uit de tekst, gedeeltelijk uit de tafel uitgespaard.

Het gat in de penning vormt hier het hoofd van een van de leden, die zich vaak een leeghoofd moet voelen na de soms kritische opmerkingen over zijn werk. Het model werd opgebouwd uit op elkaar gelijkmd karton en is door enkele keren met mal en contramal te bewerken, in gips gegoten. De penning

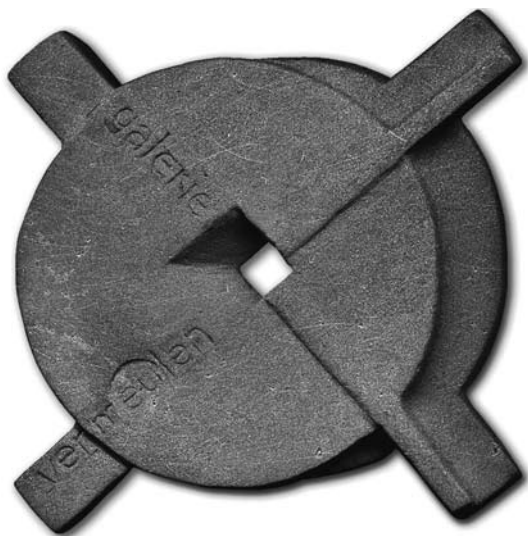
is uiteindelijk in brons gegoten bij G.J. van den Bergh Zilverwerken in Schoonhoven en in het atelier van Pier van Leest in verschillende kleuren gepatineerd. Tijdens de bijeenkomst van de Sint Janskring van april 2008 die - niet geheel bij toeval plaatsvond in het atelier in Lage Zwaluw- werd het eerste exemplaar aangeboden aan de scheiden- de voorzitter.

Penning Galerie Vermeulen, 2006, brons
Tijdens de winterexpositie 2006-2007 van Galerie Vermeulen in Etten-Leur exposeerde Pier van Leest zijn pennin- gen. Vermeulen is al jarenlang een be- vriende relatie van Senders. Omdat Senders elk initiatief dat de liefde voor penningen vergroot toejuicht, heeft hij het initiatief genomen voor Galerie Vermeulen een penning te realiseren. Na verschillende voorstudies heeft Senders gekozen de vorm te ontlene n aan de naam van de galerie. De penning is opgebouwd uit twee ronde schijven,

als molenstenen die ten opzichte van elkaar zijn verschoven om die gedachte kenbaar te maken. Ze worden verbonden door een naar elkaar toelopend centraal gat dat tevens een relatie met de keerzijde bewerkstelligt. Op en vanuit de molenstenen zijn de wieken van een molen aangebracht die, in mijn ogen, het meest expressief zijn in een diagonale stand. Deze stand, de lange rust- stand, kruisstand of overheks genoemd, betekent in West-Brabant de vreugde- stand.

De tekst 'galerie' en 'vermeulen' is in dezelfde compositie als die van de bal- ken van de molenwieken in de penning aangegeven. Rond de 'eu' van Vermeu- len is een verdiepte 'O' aangegeven om de verwijzing naar de mOlen te onder- strepen.

Hoewel toevallig, werd ook dit model opgebouwd uit karton en is door enkele keren wisselend te werken met mal en contramal in gips gegoten. Ook deze penning is daarna in brons gegoten bij G.J. van den Bergh Zilverwerken in Schoonhoven en in het atelier van Pier van Leest in verschillende kleuren gepa- tineerd.



Muntmelange

Kwartje 1974 haan met ster, vervolg

In de vorige aflevering van Muntmelange signaleerde ik in het plaveisel van de Leidseweg te Utrecht een afbeelding van een kwartje 1974 met het muntmeesterteken 'haan met ster'. Deze afbeelding maakt deel uit van een groep van zes tegels die, steeds herhaald, een spoor vormt richting het Geldmuseum. Of, zoals de gemeente Utrecht het omschrijft op een tekstbord: 'Muntroute. Volg de munten in het trottoir naar het Geldmuseum. Vanaf dit punt tot aan het Geldmuseum zijn oude Nederlandse guldenmunten in het trottoir aangebracht. Om de twintig meter zijn munten in de bestrating opgenomen. Na de laatste serie wordt de ingang van het Geldmuseum bereikt.' Daarna volgt een summiere beschrijving van de zes afgebeelde munttypen. Verder wordt nog vermeld: 'Deze muntroute is door de gemeente Utrecht aangeboden aan het Geldmuseum en aan de inwoners van Utrecht. Het idee is van een bewoner uit de wijk. De route is op 21 mei 2007 door wethouder Harm Janssen geopend.'

Het gaat om tegels van 60 x 60 cm met daarin een bronzen afbeelding van een munttype uit de Muntwet van 1948. De tegels zijn ca. 15 cm dik en dat is

maar goed ook. Vlak na de onthulling heeft iemand al geprobeerd zo'n tegel te lichten. Hetzij om het brons te versmelten, hetzij omdat een muntverzamelaar een unieke kans zag. Het gewicht was echter teveel om het geheel te kunnen transporteren.

BERT VAN BEEK

De afgebeelde reeks bestaat uit:

type	jaartal	muntmeester-teken
1 cent	1948	vis
5 cent	1948	vis
10 cent	1980	haan met ster
25 cent	1974	haan met ster (!)
1 gulden	1980	haan met ster
21/2 gulden	1963	vis

In de vorige aflevering van 'Muntmelange' is uitgelegd dat het muntmeesterteken haan met ster alleen gebruikt is in de interim-periode 1980. De toevoeging van een ster is sinds 1887 de traditionele manier om een muntmeesterloze periode



aan te geven. De vraag is nu hoe het kwartje van 1974 toch de toevoeging ster heeft kunnen krijgen.

Hoe zijn deze afbeeldingen tot stand gekomen? Navraag bij het Geldmuseum leerde mij dat de gemeente de Koninklijke Nederlandse Munt heeft benaderd met het verzoek de tegels te laten vervaardigen. Die heeft een bevriende relatie ingeschakeld en vervolgens is het Geldmuseum gevraagd de benodigde afbeeldingen te leveren. Het eerste contact vanuit de Munt is gelegd met de 'Manager Informatie & Publiek' van het Geldmuseum. Voor het goede begrip van het volgende is het van belang te weten dat er tot nu toe bij het proces geen numismaten betrokken zijn. Nadat besloten was dat het afbeeldingen van munten volgens de Muntwet van 1948 moesten zijn, heeft een numismaat zes foto's van munten geleverd. Daarmee is de producent van de tegels aan de slag gegaan. Het mochten geen afbeeldingen van de koningin zijn, want het geeft geen pas dat zij met de voeten getreden zou kunnen worden (zo is ook in het Geldmuseum geprobeerd de overdekte gang over de oude binnenplaats van de Munt te bedekken met

Nederlandse munten die alle met de keerzijde boven liggen; helaas liggen er minstens vijf met de portretzijde naar boven).

Mogelijk is opzettelijk gekozen voor de inhuldigingsgulden 1980 met het (onzichtbare) dubbelportret van Wilhelmina en Juliana en het afwijkende wapen. Hierdoor kreeg de producent van de tegels drie muntafbeeldingen met het muntmeesterteken 'vis', twee met het teken 'haan met ster' en een met het teken 'haan'. Uit een vorm van systeemdwang heeft de producent besloten dat ook de 'haan zonder ster' een ster moest krijgen, want de andere twee hanen hadden die ook. Aangezien de enige numismaat in de hele keten van opdrachtgevers/informatieverstrekters nooit de definitieve ontwerpen heeft mogen zien, heeft verder niemand deze ingreep waargenomen.

Wat was er gebeurd als er in plaats van de gulden 1980 een foto van de gulden uit de periode 1969-1979 was aan-geleverd? Dan had de producent gezien dat deze laatste gulden alleen een haan droeg, net zoals de 25 cent 1974 en had de hij natuurlijk de ster bij de haan van het dubbeltje van 1980 verwijderd.

ERIK J. VAN
LOON

Een nieuwe variant 1/10^e gulden 1945 P
In *De Beeldenaar* 2007-4 beschreef ik u mijn ontdekking van drie varianten van



een zilveren muntstukje uit het voormalige Nederlands Indië. Het betrof de 1/10e gulden met het jaartal 1945 en geslagen in Philadelphia hetgeen te zien is aan de letter 'P', rechts van het jaartal (zie Scholten 930). Deze varianten zijn destijds afgebeeld en toegelicht met de volgende tekst:

- A: normale stand P
- B: P wijst naar bovenzijde van cijfer 5
- C: P wijst naar bovenzijde van de 5 en staat verderweg van de 5
- D: P wijst over de bovenzijde van de 5

Mijn veronderstelling dat ik hiermee alle varianten op het spoor was gekomen, bleek niet juist. Een van de extra

exemplaren die ik inmiddels uit de bakken van '€ 1 per stuk' heb vergaard, kon ik vanwege de onduidelijke weergave van de stand van de letter 'P' niet goed plaatsen. Dit exemplaar heb ik in eerste instantie beschouwd als variant B en laten rusten. Maar nadat ik dit muntje nog eens nader heb bestudeerd, kom ik tot de volgende conclusie: De stand van de P is volgens variant B, maar óók is de stand van de P zichtbaar volgens va-

riant A. Tot mijn verbazing zie ik dat de stempelmaker met het ponsoen de letter P twee maal in het stempel heeft geslagen. Graag noem ik deze variant: E: P over P (stand variant B over variant A).

Een loep met een vergrotingsterkte van 10x en een scherpe blik is wel nodig om deze variant te herkennen. ■

(advertentie)

MPO *MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE*

Verzamelbeurzen / Taxaties / Veilingen



Op onze halfjaarlijkse drukbezochte veilingen is er altijd een ruim aanbod van penningen, zowel op het gebied van historie en VPK als algemeen. Bel gerust voor meer informatie.



Wij hopen u te mogen begroeten als inzender of bidder!



MPO, Industrieweg 29, 3401 MA, IJsselstein
Tel. 030-6063944 / www.mpo.nl

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Contributie 2008

Enkele leden van de Vereniging voor Penningkunst moeten hun contributie 2008 à € 120,00 nog betalen. Graag ziet de penningmeester dat dit bedrag zo spoedig mogelijk op Postbank 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst te Sleeuwijk wordt overgemaakt.

Jaarpenning 2008-Guido Geelen

De jaarpenning 2008 is een in aluminium uitgevoerde penning, ontworpen door Guido Geelen (www.guidogeelen.com) met als titel *Handwiel*. De penning is in bewerking.

Inschrijfpennig 2008-Judith Pfaeltzer

De Vereniging voor Penningkunst geeft dit jaar de inschrijfpennig *Man is but a*

worm van Judith Pfaeltzer in twee uitvoeringen uit. Er zal één uitvoering in zilver en één in keramiek verschijnen. Deze penningen kunnen door leden van de vereniging besteld worden. Voor meer informatie: *De Beeldenaar* 2008-3 (pag. 101-104). De inschrijving duurt tot 1 september 2008; daarna zijn deze penningen niet meer te bestellen.

GELDMUSEUM

Op 6 juli 2008 heeft het Geldmuseum afscheid genomen van Taeke Kuipers als directeur. Deze functie wordt tijdelijk waargenomen door Peter Cornet.

TENTOONSTELLINGEN

Duitse penningkunst

Aan de hand van werk van de Keulse penningmakers Hans Burgeff en Jutta Osten toont het museum van de Kreissparkasse in Keulen ontwikkelingen op het gebied van de penningkunst in Duitsland over de afgelopen decennia en het ontstaan van de 'Keulse School'. Zoals gebruikelijk verschijnt ook bij deze tentoonstelling een Fenster dat gratis is voor bezoekers aan de tentoonstelling en valt te downloaden op de website van het museum.

Hans Karl Burgeff - Jutta Osten. Tot en met 31 oktober, ma.-vr. 9-18:30, za. 10-14. Kreissparkasse Köln am Neumarkt, Keulen.
www.geldgeschichte.de

Geld en je leven!

In samenwerking met de Nederlandsche Bank ontwikkelt het Geldmuseum een lifestyle-tentoonstelling voor jongeren over geld. Doel is de jongeren te prikkelen bewust met geld om te gaan en om de gevolgen van hun geldgedrag te overzien. U kunt telefonisch reserveren

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
Secretaris: J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl
www.munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap,
adreswijzigingen en opzeggingen):
M. Kemper-Koel
Herman de Ruijterweg 2
4254 EG Sleeuwijk
tel. (0183) 307236, fax (0183) 307356
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
A.M.W. Slager-Dijkstra
Galerie 1
4116 DS Buren
tel. (0344) 601653
a.b.slager1@hetnet.nl

of mailen. Na ontvangst van uw reservering ontvangt u aanvullende informatie over uw bezoek.

Van 9 september 2008 tot en met 31 mei 2009 in het Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur rondleidingen op afspraak DNB Bezoekerscentrum, Achtergracht 4, 1017 WP Amsterdam. ma.-vr. (uitsluitend op afspraak!) www.geldenjeleven.com

Muntslag van de Groninger Ommelanden

In de tentoonstelling Muntslag van de Groninger Ommelanden 1579-1591 besteedt het Geldmuseum in Utrecht aandacht aan de muntproductie op naam van de Ommelanden in Appingedam, Gorinchem en Culemborg. Bij deze tentoonstelling verscheen een speciale editie van *De Beeldenaar* waarin de artikelen van Jan Stuurman uit de afgelopen jaargang zijn gebundeld. Dit nummer van *De Beeldenaar* is uitsluitend verkrijgbaar bij het museum.

Van 2 september tot en met 5 oktober in het Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur.

BIJEENKOMSTEN

Tag der Antiken Numismatik in Münster

Am 25. Oktober 2008 wird in Münster zum 3. Male der *Tag der Antiken Numismatik* als gemeinsame Veranstaltung des Westfälischen Landesmuseums, des Vereins der Münzfreunde für Westfalen und Nachbargebiete sowie der Universität Münster, Institut für Klassische Archäologie durchgeführt. Auf der Agenda steht u.a. ein Vortrag von Fleur Kemmers über antike Münzen aus Nijmegen. Besucher auch aus den Niederlanden sind dazu herzlich willkommen.

25 oktober in Westfälisches Landesmuseum, Domplatz 10, D-48143 Münster. Aanmeldingen: guenther.gromotka@gmx.de.

Atelierbezoek

Lezers van *De Beeldenaar* kunnen zich aanmelden voor een bezoek op 27 september aan het atelier van Frank Letterie nabij Zutphen. Aan de hand van eigen werk zal hij de aanwezigen vertellen over de technieken die hij gebruikt bij de totstandkoming van een penning. Een bezoek aan het atelier van Pier van Leest in Lage Zwaluwe staat gepland voor 25 oktober. Na een korte inleiding over zijn penningoeuvre hoopt hij met de aanwezigen van gedachten te wisselen over de essentie van de penning.

Aanmelden per email: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam, adres en de datum van de bijeenkomst en naam van de penningmaker. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd en plaats van de bijeenkomst. Per bijeenkomst is er plaats voor maximaal 20 deelnemers.

GRATIS PUBLICATIES

Alles over de euro (nieuwe editie)

Al enkele jaren kan het informatieboekje *Alles over de Euro* door Rob Kooij rekenen op een grote belangstelling. Het boekje werd aanvankelijk meegeleverd bij euromunten-albums van Importa, maar het valt nu ook gratis te downloaden (PDF-bestand van 3 Mb). Het boekje telt 25 pagina's en bevat afbeeldingen van alle circulatiemunten. www.importa.nl/pdf/blauweboekje.pdf

Snelgids

Behalve het computerprogramma *Echt of vals?* heeft De Nederlandsche Bank nu ook een boekje uitgegeven waarin wordt uitgelegd waaraan u een echt eurobiljet kunt herkennen. De *Snelgids* geeft een kort en bondig overzicht van de belangrijkste echtheidskenmerken. Ook is er een uitgebreidere versie met de titel *Trainersgids*. Beiden publicaties zijn te downloaden, maar ook te bestellen bij de Informatiedesk van de bank.

De Nederlandsche Bank, Postbus 98,
1000 AB Amsterdam.
www.dnb.nl (Nieuws en Publicaties ->
Brochures)

Revue Numismatique

Onlangs mochten de leden van het genootschap een DVD ontvangen met ruim een eeuw gedigitaliseerde numismatische jaarboeken. Het Franse tijdschrift *Revue Numismatique* is inmiddels ook gedigitaliseerd en via internet raadpleegbaar.

www.persee.fr/web/revues/home/prescript/revue/numi

ONTWERPWEDSTRIJD

Bij de uitgave van bijzondere munten nodigt het ministerie van Financiën regelmatig kunstenaars uit om het ontwerp te verzorgen. In het kader van 400 jaar betrekkingen tussen Nederland en Manhattan organiseert het ministerie van Financiën een ontwerpwedstrijd voor een herdenkingsmunt die in 2009 wordt uitgegeven. Geïnteresseerde ontwerpers kunnen zich tot 5 september bij het ministerie aanmelden met een CV en documentatie van hun werk.

VERHUISBERICHTEN

Galerie De Steenlinde is verhuisd naar de oude Begijnhofshop (voorheen *Galerie Imago*) in het hart van Amsterdam. De

galerie gaat verder onder de naam *Galerie Geurs* en heeft vaste wandvitruines voor penningen.

Galerie Geurs, NZ Voorburgwal 371,
1012 RM Amsterdam.
www.steenlinde.nl

De *Munten- en Postzegelorganiastie* (MPO) heeft een nieuw onderkomen gevonden in IJsselstein.

MPO, Energieweg 7,
3401 MD IJsselstein.
www.mpo.nl

De *Nederlandse Vereniging van Papiergeldverzamelaars* (IBNS Nederland) heeft een nieuw secretariaats- en PR-adres. U kunt daar (bij voorkeur via e-mail) terecht voor alle contacten met de vereniging, zoals nieuwsbrieven, beursberichten, aankondigingen en andere correspondentie.

Secretariaat IBNS Nederland,
Anslostraat 52, 2533KE Den Haag.
secre.ibns@casema.nl
www.ibns.nl

Tukar Menukar, museum van etnografische ruil- en betaalmiddelen heeft een nieuwe website: www.tukarmenukar.nl



DRINGEND GEZOCHT !!



Middeleeuws, Provinciaal en beter Koninkrijk

Wij kunnen U momenteel **zeer hoge** prijzen betalen voor dergelijke munten. Bij ons betaalt U natuurlijk geen hoge veilingcommissies of hoge taxatiekosten, zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt. Let wel ! Wij berekenen **nooit** kosten en onze taxaties zijn **altijd** vrijblijvend.

MUNTHANDEL G.HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN
TEL.0343-430564 - FAX 0343-430542 - e.mail : info@henzen.org

Vereniging voor Penningkunst

Jaarverslag 2007

Bestuur

Op 1 januari 2007 was het Bestuur van de vereniging als volgt samengesteld: Theo Bunjes (voorzitter), Guus Hellegers (vice-voorzitter, beeldhouwer), Kees Postma (bestuurssecretaris), Greet Kemper (verenigingssecretaris), Wouter van Aken (penningmeester) en Mirjam Mieras (kunstenaars-lid).

Het bestuur is in het verslagjaar achttien maal bijeen geweest. Tijdens twee bestuursvergaderingen werd specifiek aandacht geschonken aan de documentatie van kunstenaars. In de aanloop naar de besluitvorming van de opdrachten hebben de kunstenaars-bestuursleden aan de hand van het werk van kunstenaars gezamenlijk vooronderzoek gedaan naar geschikte kandidaten voor de penningopdrachten 2008. De resultaten daarvan werden ter bespreking ingebracht in de volgende bestuursvergadering. Alsdan kon het voltallige bestuur daarmee bij de besluitvorming rekening houden. Dit werd als experiment gedaan om te bekijken in hoeverre de procedure rond de besluitvorming over de VPK-opdrachten kan verbeteren.

Een vooroverleg door de kunstenaars-bestuursleden ten behoeve van de twee VPK-penningopdrachten is bedoeld om het signaleerde nadeel van tijdsdruk te ondervangen. Ook is het bedoeld om de kwaliteit van de besluitvorming door het bestuur te verbeteren door zorgvuldiger en grondiger vooronderzoek door de kunstenaars-leden. Duidelijk is, dat het formele besluit tot het verlenen van een penningopdracht een besluit van het gehele bestuur moet zijn en moet blijven.

Leden/donateurs/erelid

Het jaar werd afgesloten met 428 leden, waaronder 19 donateurs. Ons erelid Koert Heins overleed aan het einde 2007. Gedurende dit jaar werden 10 nieuwe leden ingeschreven. De nieuwe leden ontvingen de door bestuurslid Guus Hellegers in 2006 ontworpen welkomstpenning *Welkom heten, welkom weten*. Leden die drie nieuwe leden aanbrachten en donateurs ontvingen eveneens de welkomstpenning. Enige leden hadden na oproep begin 2007 hun lidmaatschap omgezet in een donateurschap.

82ste Algemene Ledenvergadering Den Haag

Op 12 mei 2006 werd in de Koninklijke Bibliotheek (K.B.) de 82ste Algemene Ledenvergadering gehouden. De vergadering werd door 47 leden, inclusief bestuur en 19 introducé(e)s bijgewoond. De K.B. was gekozen als locatie voor de vergadering vanwege het onderwerp voor de jaarpenning 2007 ontworpen

KEES POSTMA /
GREET KEMPER

Theo Bunjes,
voorzitter 2007





Linda Verkaaik op de penningmarkt 2007

door Da van Daalen: de schrijver *Nescio*. De voorzitter, Theo Bunjes, opende de vergadering. Hij heette iedereen welkom, bedankte de medebestuurders voor hun inzet en enthousiasme voor het werk voor de vereniging, alsmede Annemarie Slager voor de penningverzending en Rob Kemper voor zijn werkzaamheden als webmaster voor de verenigingssite. In februari werd Guus Hellegers ernstig ziek. De voorzitter wenste Guus, die aan het revalideren is, van harte beterschap. Geer Steyn werd bereid gevonden om voor de duur van diens ziekte als adviseur van het bestuur op te treden. Vervolgens herdacht de vergadering de leden, die ons de afgelopen periode waren ontvallen, met een ogenblik van stilte.

De jaarstukken, concept-notulen en concept-jaarslag werden met inachtneming van een door Tom Senders voorgestelde aanpassing goedgekeurd, onder dankzegging aan Kees Postma en Greet Kemper. De financiële stukken werden toegelicht door de penningmeester, Wouter van Aken. De kascommissie bestaande uit Henk van der Vorst en Herman Gerritsen had bevonden, dat de aan de vergadering voorgelegde financiële stukken in de

boekhouding waren verantwoord. Derhalve stelde de kascommissie voor om de penningmeester en het bestuur decharge te verlenen voor het in 2006 gevoerde beleid. De vergadering ging hiermee akkoord. Als leden van de kascommissie voor het boekjaar 2007 werden benoemd Herman Gerritsen en Pieter Jonker. De begroting werd eveneens goedgekeurd.

Een voorstel tot contributiedifferentiatie, bestaande uit een speciaal lidmaatschap voor een periode van twee jaar voor kunstenaars die minder dan vijf jaar geleden zijn afgestudeerd aan een kunstacademie, werd door de vergadering aangenomen. De contributie daarvoor bedraagt € 75 per jaar. Over twee jaar wordt dit speciale lidmaatschap geëvalueerd.

Een voorstel om de tentoonstellingspanelen af te stoten werd eveneens door de leden aangenomen. De penningen zelf zullen weer teruggaan naar het penningarchief van de vereniging.

Het bestuur heeft dit jaar kennisgenomen van het feit dat Carla Klein zich heeft laten inspireren door het werk van Franz Marc bij het ontwerpen van haar Inschrijfpennings 2006 *Trojka*, hetgeen zij niet aan het bestuur had medegedeeld. Het bestuur stelde vast dat hier geen sprake van plagiaat is. Leden die hierdoor teleurgesteld waren konden de penning terugzenden en kregen het aankoopbedrag terug. Drie leden maakten hiervan gebruik. Het bestuur nam dit jaar een clausule op in haar overeenkomsten, inhoudende dat de kunstenaar een eigen oorspronkelijk ontwerp aan de VPK levert.

Aftredend en niet herkiesbaar was Theo Bunjes. Aftredend en herkiesbaar was Mirjam Mieras. Op voorstel van het bestuur koos de vergadering Gerrit Bogaers en Elly Baltus tot bestuursleden in de opengevallen vacatures. Tevens werd Mirjam Mieras herkozen.

Carolien Voigtman, medewerker van het Geldmuseum, werd aangezocht

om extern adviseur van het bestuur te worden, welke functie zij accepteerde.

Bij afwezigheid van de vice-voorzitter Guus Hellegers sprak Wouter van Aken een dankwoord tot Theo Bunjes, die na zes jaar afscheid nam als voorzitter. Gedurende zijn voorzitterschap zijn er 14 penningen uitgebracht. De jubileumtentoonstelling werd onder zijn voorzitterschap gehouden in Eelde, Groningen, Halle (Duitsland), Dordrecht, Schoonhoven en laatstelijk in Scheveningen. Opvallend aan zijn voorzitterschap was de zorgvuldige leiding, het vermogen om te kunnen luisteren. Ook het *Over the Edge*-project, dat een selectie, de workshops, een publicatie en een tentoonstelling omvatte vond plaats. Ook het BAMS-weekend in Rotterdam van onze zustervereniging in Engeland (British Art Medal Society) was een groot succes. Als dank overhandigde Wouter van Aken aan Theo Bunjes de door Guus Hellegers ontworpen penning van verdienste.

Theo Bunjes gaf in zijn dankwoord aan met genoegen terug te kijken op zijn voorzitterschap. Als afscheid ontving de vereniging van hem een houten voorzittershamer, welke Theo Bunjes aan de nieuwe voorzitter Gerrit Bogaers overhandigde. Gerrit Bogaers gaf hem eveneens een geschenk, een bronzen vinger door hemzelf vervaardigd.

Reeds in zijn openingswoord had Theo Bunjes aangegeven dat het een moeilijk jaar was en een jaar van kritiek. Onvrede werd door enkele leden uitgesproken over de twee penninguitgiften in het jaar 2006. Het bestuur hoopte dat de penninguitgiften voor het jaar 2007, te weten *Nescio* van Da van Daalen en *MeetMe* van Vincent van Ginneke, door de leden positief zullen worden ontvangen.

Wat andere klachten over het beleid betreft nodigde het bestuur alle leden uit om voor 1 oktober 2007 suggesties bij het bestuur in te dienen ten behoeve van het nieuwe beleidsplan van de ver-

eniging voor de periode 2008-2010. Het nieuwe beleidsplan zal vervolgens op de volgende algemene ledenvergadering in 2008 voor vaststelling door de leden worden geagendeerd.

Na afloop van de vergadering hield Da van Daalen een lezing over *Nescio*. Deze werd door de leden zeer gewaardeerd. Aan het slot overhandigde zij mede namens de Vereniging een eerste exemplaar van de penning aan mevrouw Blok-Boas, de kleindochter van de schrijver.

Hierna werd de lunch gebruikt en volgde een penningmarkt, waar de Jaarpenning 2007 *Nescio* van Da van Daalen en de Inschrijfpennning 2007 *MeetMe* van Vincent van Ginneke te zien waren. Ook waren daar de penningen van het Schoonhoven-project te zien.

Afscheid Guus Hellegers

Op 6 oktober nam Guus Hellegers afscheid van het bestuur tijdens een bestuursvergadering in Den Haag. Guus maakte deel uit van het bestuur sinds 1996. Hij wilde in 2008 aftreden, maar in verband met zijn ziekte is dit veranderd. De voorzitter, Gerrit Bogaers, bedankte Guus voor het vele werk dat hij heeft verricht voor de vereniging en overhandigde hem als dank de penning van verdienste.

Steun, medewerking en voorlichting

Dit jaar werd een penningproject door de leerlingen uit het laatste studiejaar van de Vakschool Schoonhoven uitgevoerd met als thema 'licht/donker'. Was de Vereniging tot nu toe alleen betrokken bij het initiatief van de Vakschool door het ter beschikking stellen van de prijzen en het uitreiken, thans is de Vereniging ook bij de totstandkoming van het thema en bij de voorlichting over penningkunst aan de studenten betrokken. Zeventien penningen werden door de jury, waaronder bestuurslid Mirjam Mieras, beoordeeld. Op 24 april 2007 vond de prijsuitreiking plaats in het

Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum te Schoonhoven. Het prijzengeld werd beschikbaar gesteld door de Vereniging uit het Buffetfonds. De eerste prijs ging naar Marian Rutgers, de tweede naar Regina Goudriaan en de derde naar Janneke Smets. Een eervolle vermelding kregen Marianka Willems en Wanda de Groot. Alle prijswinnaars ontvingen tevens het boek *Handzame sculptuur* door Louk Tilanus. Alle penningontwerpen werden tot eind december 2007 in het Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum tentoongesteld.

Het secretariaat kreeg diverse vragen binnen m.b.t. het uitgeven van penningen. Deze vragen werden in het bestuur besproken en desgewenst doorverwezen naar de juiste instanties.

Greet Kemper deelde mee dat zij voornemens is om zich aan het eind van haar lopende zittingstermijn op de ALV van 2009 niet herkiesbaar te stellen. In verband hiermee nam Wouter van Aken alvast haar financiële taken over per 1 januari 2008.

Annemarie Slager gaf te kennen haar taak van penningverzendende in 2009 te willen beëindigen.

In *BK-Informatie* en *De Beeldenaar* werd een advertentie geplaatst i.v.m. een speciaal lidmaatschap voor beginnende kunstenaars, zoals in de Algemene Ledenvergadering was afgesproken.

FIDEM (Fédération Internationale de la Médaille)

De VPK is lid van de FIDEM. Twee maal per jaar ontvangt de VPK het blad *The Medal*. In september 2007 vond het 30ste FIDEM-congres in Colorado Springs plaats. Gewoongetrouwd worden de nieuwste verenigingspenningen getoond op de tweejaarlijkse FIDEM-tentoonstellingen. Voor de tentoonstelling in Colorado Springs heeft de vereniging een aantal bruiklenen geleverd.

Professionele opslag

De VPK huurde ten behoeve van de opslag van de verenigingsadministratie en van de verenigingsbibliotheek in de loop van het jaar 2007 opslagruimte bij een professioneel opslagbedrijf. Het penningarchief, bestaande uit twee van elke door de VPK uitgegeven penningen, zal in de loop van volgend jaar brandvrij worden opgeslagen.

Jubileumboek 2000

Het jubileumboek *Handzame sculptuur* van Louk Tilanus werd via de boekhandel en het secretariaat verkocht.

Penninguitgifte 2007

- *Jaarpenning 2007 Nescio*, Da van Daalen
In *De Beeldenaar* 2008-5 verscheen een artikel van de hand van Da van Daalen. De penning werd in oktober

(advertentie)

	GROOT ASSORTIMENT: • Provinciale munten • Koninkrijks munten o.a. topkwaliteit • Gouden munten • Bankbiljetten
LUTTEKESTRAAT 31 8011 LP ZWOLLE TEL: 038-422 33 68 FAX 421 66 43	☎ Doorlopend te koop gevraagd: <i>Munten en muntverzamelingen</i>
BEZOEK GEHEEL VRIJBLIJVEND ONZE WINKEL	DINSDAG T/M ZATERDAG VAN 10.00 TOT 17.30 UUR

2007 aan alle leden gezonden. De reacties van de leden waren positief tot zeer positief.

- *Inschrijfpennings-MeetMe*, Vincent van Ginneke

In *De Beeldenaar* 2008-4 schreef Chris Reinewald een artikel over deze penning. De penning kon helaas dit lopende jaar niet worden toegezonden aan de leden die ingeschreven hadden. De oplage bedroeg 45 exemplaren.

Penninguitgifte 2008

Er werd contact gelegd met Guido Geelen en Judith Pfaeltzer in verband met de opdrachten voor 2008.

Honorarium kunstenaars

Het bestuur besloot met ingang van de VPK-penningopdrachten 2008 het honorarium voor penningopdrachten te verhogen naar € 4000.

De Beeldenaar

De Beeldenaar, tweemaandelijks tijdschrift voor numismatiek en penningkunst in Nederland en België, wordt uitgegeven samen met het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde. De uitgave wordt verzorgd door Stichting De Beeldenaar. Janjaap Luijt is hoofdredacteur en eindredacteur. De vereniging was in 2007 in het stichtingsbestuur vertegenwoordigd door Theo Bunjes en Wouter van Aken (tevens penningmeester van de stichting). Na het aftreden van Theo Bunjes nam Karel Soudijn diens plaats in het stichtingsbestuur in.

Internet

De website (www.penningkunst.nl) genoot belangstelling uit binnen- en buitenland.

Archief

Maja Houtman was ook in 2007 actief met het archief van de vereniging bezig.

Bibliotheek

Dit jaar werden de vereniging de volgende boeken geschonken:

- Van Judith Pfaeltzer haar boek: *Beeld als landschap* door Frits Scholten. (Waanders Zwolle 2007) ISBN 978-90-400-8387-7
- Van Guido Geelen zijn boek: *Sculptuur/sculpture 1986-2000* (Guido Geelen) ISBN 90-5662-192-0

Schenking

De vereniging ontving een schenking van veertien verenigingspenningen. De opbrengst komt ten goede aan de verenigingskas.

Penningbestellingen

Annemarie Slager verkocht 90 verenigingspenningen aan de leden. Tevens werden tien boeken *Handzame Sculptuur* door Louk Tilanus verkocht, één DVD *'Over the Edge'* en drie exemplaren *'Over the Edge'*. ■

Foto's bij dit artikel: Joop de Vries



MUNTHANDEL
G. HENZEN



Wij bieden U een ruim assortiment van

*Grieks, Romeïns en
Byzantijns*

*Middeleeuws en
Provinciaal*

Koninkrijk en Overzee

*Buitenlands en
Archeologie*

(wij verkopen geen euromunten)

Wij kopen ook graag goede munten aan
en betalen zeer hoge prijzen !

Vraag onze rijk geïllustreerde prijslijsten aan !

E-mail : info@henzen.org

Postbus 42 NL-3958 ZT Amerongen

* Tel.0343-430564 * Fax 0343-430542 *

website: www.henzen.org

Auctions I43 to I46
in Osnabrueck,
October 6 to 10, 2008



Interested in receiving our auction catalogues? Simply contact us!

CATALOGUE I43: Coins and Medals from ancient, medieval and modern times

CATALOGUE I44: Gold Coins • German Coins since 1871

CATALOGUE I45: Sweden and Europe – The Collection of the barons Bonde on castle Ericksberg

CATALOGUE I46: Russian Coins and Medals – minted history of five centuries

Profit from our experience –
consign your coins and medals!

Call: +49 541 96 20 20
Email: service@kuenker.com
Visit us at: www.kuenker.com

Fritz Rudolf Kuenker GmbH & Co. KG
Gutenbergstrasse 23 · 49076 Osnabrueck
Germany · www.kuenker.com
Osnabrueck · Berlin · Munich · Zurich



scaled
down



NETHERLANDS

Historiepenningen. Gold medal (10 ducats) 1609. Unsigned, on the Spanish-Dutch armistice. Extremely fine specimen.



scaled
down

DENMARK, KINGDOM

Christian V, 1670-1699. Silver medaillon 1677, by C. Schneider, on the Danish sea-victories 1676-1677 and the Danish victory in the naval battle of Koge on July 1, 1677. Attractive and extremely fine specimen.



scaled
down



1,25:1

MUENSTER, PEACE OF WESTPHALIA OF MUENSTER AND OSNABRUECK. Gold medal (12 ducats) 1648. Unsigned, by E. Ketteler, on the Spanish-Dutch armistice. Extremely fine specimen.

SICILIA
Syrakus. Republic 214-212 B.C. 10 Litren. Attractive and extremely fine specimen.



Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*



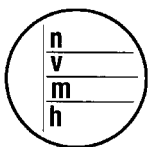
1566. GEUZENPENNING. Door Jonghelinck

*Vz. Borstbeeld van Philips II naar links;
omschrift: EN TOVT FIDELLES AV ROY.*

*Kz. Twee inééngeslagen handen en bedelnap;
omschrift: IVSQVES A PORTER LA BESACE.*

*vL.I.85/84.5; Smolderen 54, verguld zilver, gegoten, 26x21.5 mm.
Ovaal met draagoog en ring, 7.91 gram.*

Ex. J. Schulman veiling 282; 18-21 november 1982. Kavel nr. 2461



POSTBUS 5803 - 3290 AC STRIJEN
TEL: (078) 674 77 12 - FAX: (078) 674 44 24

*info@verschoor.com
<http://www.verschoor.com>*



De Nederlandsche Muntenveiling



OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20

Fax. 0294 - 43 30 55



De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuvenveldseweg 14

1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder en taxateur

Internet:

www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

NOVEMBER/DECEMBER 2008, 32^e JAARGANG NR. 6



Jean ELSEN & ses Fils s.a.



Kelten, Grieken, Romeinen, Byzantium en Oosterse wereld.
Middeleeuwen en moderne tijden. Penningen en jetons.

**JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN.**

*Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel*

*Tel. : 32.2.734.63.56
Fax : 32.2.735.77.78*

*info@elsen.eu
www.elsen.eu*



**WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT.**



Frans Bekersstraat 1a, 5504 JA Veldhoven
Tel. 040 - 2123455 – Fax 040 - 2110845
E-mail: numis@kareldegeus.nl
Website: www.kareldegeus.nl

Voor inkoop-verkoop-veilingen-taxaties-opdrachten-adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kostenloze taxatie door onze experts van
al uw munten en bankbiljetten

Overweegt u thans uw verzameling,
of een gedeelte hiervan te verkopen?

Nu, of op de wat langere termijn,
is het goed om hierover eens met ons
van gedachte te wisselen.

Maak vrijblijvend een afspraak.

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Tel. 040 - 2123455

Van der Dussen Numismatic Books
Tel. 043 - 3215119, website: www.vanderdussen.com



Schulman b.v.

numismatists



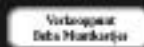
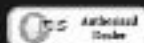
Russia - Gold medal of St. Nicholas by Carl Fabergé

Dit is maar een klein voorbeeld van de vele munten, penningen en bankbiljetten die wij in voorraad hebben.
U bent altijd welkom om deze te bezichtigen, tevens voor gratis taxatie & adviezen, liefst op afspraak.



www.schulman.nl

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: maandag t/m vrijdag
Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - E-Mail: info@schulman.nl



DE BEELDENAAR 32 (2008) nr. 6

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

STICHTING DE BEELDENAAR

Postbus 11, 3500 AA Utrecht

info@debeeldenaar.nl

Postbank 5761252

BIC: PSTBNL21

IBAN: NL59 PSTB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl

M.L.F. van der Beek, P.A.M. Beliën, L. Boezelijm,
R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur),
W.P.C. van den Nieuwenhof, L. Nijland,
J.E.L. Pelsdonk, H. van der Vorst.

JAARABONNEMENTEN

Nederland, België en Luxemburg € 25;

Overige landen € 35.

Losse nummers € 5.

Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Rare vogel 244
Janjaap Luijt

Gisbert Cuper en de schat van Velp 245
Paul Beliën

Het verborgene verbeeld? 251
Lucie Nijland

Het Van Berckel Genootschap 253
Lei Lennaerts

Meer tinhaken 257
Kees Pannekeet

Bij Eric Claus 260
Herman Gerritsen

Penningcatalogus Eric Claus 261
Hans de Koning

Tweemaal niet oprecht 270
Tom Senders

Berichten uit het Geldmuseum 271
GELD IN NOOD

Boekbesprekingen 274
ATLAS DER MUNTEN VAN BELGIË
NR 14 IN BRONS

Muntmelange 277
EEN FRIESE (?) DUIT 1633
BILJETTEN MET STEMPEL

Penningnieuws 279
CHRISTIEN NIJLAND
MARIA VAN GERWEN
CIL VAN INGEN SCHENAU

Euroruimte 282
WEER EEN EUROLAND ERBIJ
TIEN JAAR EURO

Nieuws, aankondigingen en 285
tentoondstellingen

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Rare vogel

JANJAAP LUIJT

Het is de tweede zaterdag in september: in Nederland traditiegetrouw Open Monumentendag. Ook in Utrecht stellen vele bewoners en eigenaren hun monumentale panden voor één dag open. Om het geheel extra cachet te geven, is er in de pandhof van de Dom een informatiemarkt ingericht, waar historische verenigingen en aanverwante organisaties zich mogen presenteren. Onder het motto 'muntmeester op bezoek', sta ik er verkleed als muntmeester uit de tijd van Napoleon en vertel voorbijgangers over het muntwezen, de muntslag en numismatiek van tweehonderd jaar geleden. Op mijn hoofd een hoed met kokarde, ben ik gekleed in een vest, een zwarte wollen jas en zo'n strakke hoog opgetrokken witte broek. U kent ze wel van de vroeg negentiende-eeuwse schilderijen.

Net na het middaguur weet ik de aandacht te trekken van twee jochies. Ik schat ze op een jaar of twaalf.

'Wat heb jij een rare kleren aan', begint de kleinste van de twee.

'Ik ben de Utrechtse muntmeester van Napoleon', antwoord ik hem. Ze

kijken me aan met een blik vol ongeloof. Ik volhard in mijn rol en vervolg: 'Tien jaar geleden sloeg ik nog guldens'. Zij knikken instemmend. 'Maar nu, onder onze keizer, zijn dat francs en centimes'. Om hun aandacht vast te houden, haal ik uit mijn jasje een buidel met munten en toon ze Utrechtse duiten en dubbele stuivers met de jaartallen 1791, 1793 en 1800. 'Allemaal in mijn munthuis geslagen'. De oude munten maken diepe indruk op de jongens en ze geven me de kans meer te vertellen over het munthuis aan de Oudegracht, de bijbehorende muntkelder en de munten die er geslagen zijn. Ze zijn een en al oor.

Na tien minuten houden de knulletjes het voor gezien. Ze hebben genoeg gehoord. Ik beloon ze met een 'gouden munt': 'Alsjeblieft, deze heb ik zelf speciaal voor jullie geslagen'. Ze nemen het muntje aan en laten de muntmeester achter met zijn mooie praatjes. Bij het omslaan van de hoek zegt de een tegen de ander: 'Die is niet echt hoor. Hij is van chocola'. ■



Bij de voorplaat

1854. Dubbele dukaat

Voorzijde: staande ridder naar recht met zwaard en pijlenbundel, omschrift:

CONCORDIA RES - PARVAE CRESCUNT

Keerzijde: versierd vierkant met daarin:

MO. AUR. / REG. BELGII / AD LEGEM / IMPERII

Metaal: goud 983/1000; gewicht: 6,988 gram (2 x ware grootte).

Foto aangeboden door Schulman b.v. te Bussum.

Gisbert Cuper en de schat van Velp

Sommige mensen hebben af en toe gewoon geluk. Zo ook de mannen die in 1715 waren ingehuurd door een tabakshandelaar om zijn dorre land om te spitten. De tabakshandelaar had besloten om zijn grond te laten bewerken in de hoop de vruchtbaarheid ervan te verbeteren. Hiervoor huurt hij de diensten in van tien werklieden. Een van hen raakt tijdens het spitten iets hards. Denkend een steen geraakt te hebben, steekt hij nog eens energiek zijn spade in de grond. Bij het uittrekken van zijn spade ziet hij ineens een gouden munt. Opgevoonden graait hij in de aarde en ontdekt er nog veel meer. Zijn schijnbaar onverklaarbare werklust en opwinding blijven niet onopgemerkt en de andere arbeiders komen toesnellen. Na overleg besluiten zij 's avonds terug te komen en wat zij vinden onderling te verdelen. Na het vallen van de avond graven zij verder en ontdekken gouden halssieraden, armbanden, medaillons en een grote hoeveelheid gouden solidi. De metaalwaarde van het goud dat is opgegraven wordt in 1715 geschat op tien- tot twaalfduizend gulden. Omgerekend volgens de normen van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis is dat nu ongeveer honderdduizend euro.¹ Het Geldmuseum in Utrecht bezit twee van de Laat-Romeinse gouden medaillons die toen zijn ontdekt. Deze stukken zijn voor een tentoonstelling uitgeleend aan het Nationaal Museum van Luxemburg, wat de aanleiding vormde deze vondst nog eens te bestuderen.

Vaak zijn we slecht geïnformeerd over de omstandigheden waarin muntschatten zijn gevonden, vooral wanneer dat lang geleden is. Het is daarom bijzonder dat we zoveel weten over de ont-

dekking van deze schat die in 1715 in Velp is gevonden. We danken dit aan de inspanningen van de oudheidkundige en muntverzamelaar Gisbert Cuper (1644-1716). Hij schreef diverse brieven over deze spectaculaire vondst aan zijn geleerde vrienden in binnen- en buitenland.

Niet lang nadat de schat is gevonden reist Cuper naar Arnhem af en spreekt daar met lokale notabelen die een deel van de kostbare voorwerpen hebben weten te bemachtigen. Cupers belangrijkste bron van informatie is de baron Van Spaen, wiens landgoed op een steenworp afstand ligt van de plek waar de schat is ontdekt. De baron Van Spaen kan Cuper van alles over de ontdekking vertellen omdat hij een ooggetuigenverslag heeft gekregen van een van de werklieden die door de tabakshandelaar is ingehuurd. Aan hand van de brieven die Cuper schreef krijgen we een goed beeld van hoe de schat is gevonden en wat er met

PAUL BELIËN



*Gisbert Cuper door
Caspar Netscher
(1639-1684)
(foto en collectie
Stedelijk Museum
Zwolle)*

Vier solidi van
Hakfort, bet Galla
Placidia medaillon van
baron Van Spaen en
een Honorius
medaillon uit de
Cannegieter-papieren
(foto en collectie:
Universiteitsbibliotheek
Leiden, ms. BPL 953
II, fol. 10r)



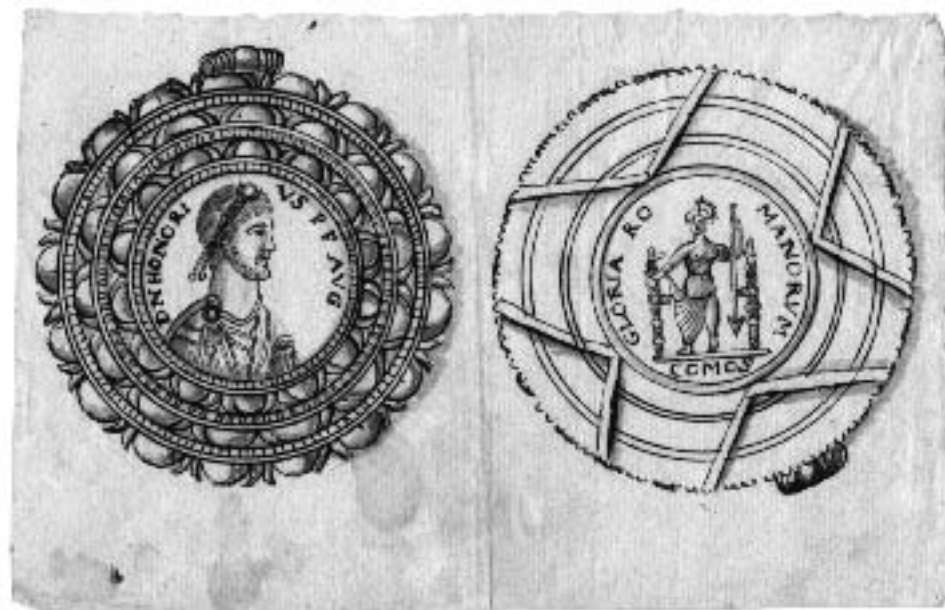
een aantal van de toen ontdekte voorwerpen is gebeurd. Andere bronnen uit de achttiende en negentiende eeuw helpen ons weer verder, zodat we voor enkele van de vondsten uit de schat ook weten waar deze later terecht kwamen.²

Zoals het veel goudschatten is vergaan, is een groot deel ervan omgesmolten. Van de armbanden horen we niets meer. Eén halssieraad weet aan de smeltkroes te ontsnappen en is tot het begin van de negentiende eeuw in het bezit van de Brantsens te Arnhem. In de Franse tijd (1795-1815) wordt dit verkocht, samen met een van de medaillons dat ook in het bezit van deze familie is.³ De meeste solidi worden direct verkocht aan goudsmiden. Cuper ziet er in Arnhem slechts een stuk of dertig, waarvan hij er twee koopt. Vier andere exemplaren staan afgebeeld op een blad uit de zogenaamde Cannegieter-papieren. Hierbij staat ook een notitie gekrabbeld waaruit blijkt dat deze solidi het eigendom zijn van 'Hakfort'. De familie Hakfort behoorde tot de 'upper-class' van Arnhem.

Hoeveel medaillons er precies zijn gevonden in 1715 is onduidelijk. Cuper noemt nergens een aantal en schrijft al-

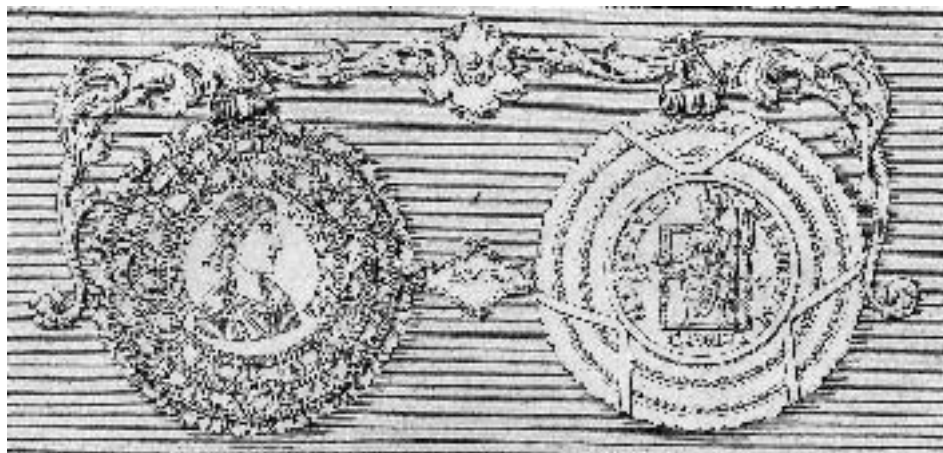
leen dat hij er zelf drie heeft gezien. Er bevinden zich nu nog vier exemplaren in openbare collecties: twee in de verzameling van de Bibliothèque Nationale in Parijs en twee in het Geldmuseum te Utrecht. Er moeten er echter minstens vijf zijn geweest. In 1831 is namelijk een Honorius-medaillon gestolen uit de Bibliothèque Nationale. Van dit stuk hebben we alleen nog de mooie tekening op het blad uit de Cannegieter-papieren (het onderste exemplaar). De eerste eigenaars van drie van de medaillons worden genoemd in Cupers brieven. Dit zijn ook de medaillons die hij zelf heeft gezien. Een exemplaar op naam van keizerin Galla Placidia (†450) behoorde toe aan baron van Spaen en medaillons van Honorius (395-423) waren in bezit van twee burgemeesters van Arnhem, de heren De Groot en Menthen. Wat er met het medaillon van burgemeester Menthen is gebeurd is onbekend. Geen van de stukken die ons nu bekend zijn, passen goed bij de beschrijving die Cuper er van geeft.

De Galla Placidia van baron Van Spaen is vrijwel zeker het exemplaar dat nu in Parijs is. De zoon van de baron schonk het aan stadhouder Willem V en zo



Tekening van het Honoriusmedaillon van burgemeester De Groot door Gisbert Cuper, 1715 (foto en collectie: Nationaal Archief, Den Haag, toegang 1.10.109, inv. 3632)

*Het Honorius-medail-
lon uit de collectie van
de graaf De Thoms²*



kwam het stuk in de collectie van 's Lands Penningkabinet. Dat het nu toch niet in Nederland is, komt omdat het in de negentiende eeuw is geruild! Met wie en voor wat, is onbekend. We verliezen het medaillon hierna voor enige jaren uit het oog, maar in 1883 vinden we het weer bij de Parijse handelaar Feuardent die het verkoopt aan de Bibliothèque Nationale in Parijs.

Het Honorius-medailon van burgemeester de Groot kwam mogelijk in het bezit van burgemeester de Vree en via hem bij de familie Brantsen in Arnhem.⁴ Rond 1800 verkochten zij het stuk samen met een halssieraad uit de schatvondst. Aan wie is onbekend. Het medaillon duikt weer op in 1847. Het maakt dan deel uit van de collectie van

J.-P. Meynaerts in Leuven, die in 1857 geveild werd. We verliezen het weer enige jaren uit het oog, tot 1882, wanneer de Parijse handelaar Feuardant het verkoopt aan de Bibliothèque Nationale.

De Honorius in het Geldmuseum bevindt zich halverwege de achttiende eeuw in de verzameling van Frederic Graaf De Thoms (1669-1746). In 1751 werd het medaillon gekocht door stadhouder Willem IV. Via hem kwam het in de collectie van 's Land Penningkabinet. Van Kerkwijk en Zadoks, die beiden uitvoerig schreven over de medaillons uit Velp, waren van mening dat dit medaillon ooit in bezit is geweest van baron Van Spaen.⁵ Zij baseerden dit op een notitie op het blad uit de Cannegieterpapieren die luidt: 'Vier kleine penningen



*Medaillon van
Honorius
(Geldmuseum,
Utrecht)*





Medaillon van Galla Placidia
(Geldmuseum, Utrecht)

zijn van Hakfort / grote van de Baron van Spaen'. Van Kerkwijk en Zadoks gingen er hierbij van uit dat met 'grote' zowel het Galla Placidia medaillon, als het daaronder afgebeelde exemplaar van Honorius wordt bedoeld. Duidelijk is echter te zien dat de tekeningen op twee aparte stukken papier zijn gemaakt, die beide later op een vel zijn bevestigd. De notitie verwijst alleen naar de munten en het medaillon op het bovenste deel en niet naar de, overigens in een geheel andere stijl uitgevoerde, tekening van het medaillon van Honorius. Cuper maakt ook nergens melding van het feit dat baron Van Spaen, naast zijn Galla Placidia nog een ander medaillon in bezit heeft. Hoewel het natuurlijk niet helemaal uit te sluiten is dat hij later nog een exemplaar verworven heeft.⁶

Frans Hemsterhuis, de directeur die de verzamelingen van Prins Willem IV beheert, schrijft in 1780 aan de Amsterdamse verzamelaar Pieter van Damme, dat hij in het bezit is van een medaillon van Galla Placidia.⁸ Hij biedt Van Damme aan dit te ruilen voor drie bepaalde gouden munten in diens collectie. Van Damme wil echter geen afstand doen van zijn munten en na moeizame onderhandelingen verkoopt Hemsterhuis het medaillon aan Van Damme voor vierhonderd gulden. Na diens dood, wordt zijn collectie in 1808 geveild, waarbij 's Lands Penningkabinet alle gouden objecten koopt, waaronder dit medaillon. ■

De gouden medaillons en nog vele andere mooie dingen zijn nog tot 18 januari 2009 te zien in de tentoonstelling *Moselgold. Der Römische Schatz von Machtum, ein kaiserliches Geschenk* in het Musée National d'Histoire et d'Art Luxembourg. In deze tentoonstelling worden de medaillons uit Parijs en Utrecht weer voor even met elkaar verenigd.

Paul Beliën is conservator van antieke munten en gesneden stenen in het Geldmuseum te Utrecht.

LITERATUUR

P.A.M. BELIËN Symbols of power. The Velp 1715 hoard, in: F. REINERT (ed.), *Moselgold. Der Römische Schatz von Machtum, ein kaiserliches Geschenk* (Luxemburg, 2008) 233-248.

J. DE BEYER *Lettres de critique, d'histoire, de littérature etc. écrites à divers savans de l'Europe par feu monsieur Gisbert Cuper* (Amsterdam, 1742).

A. CHABOUILLET Observations sur deux médaillons d'or d'Honorius et de Placide ainsi que sur d'autres médaillons acquis récemment par le Cabinet des Médailles *Revue Numismatique* (1883) 70-91.

D. GROFFEN Gisbert Cuper in: E. BERGVELT / R. KISTEMAKER (eds.) *De wereld binnen handbereik. Nederlandse kunst- en rariteitenverzamelingen, 1585-1735* (Amsterdam, 1992) 102-104.

G. VAN HASSELT *Arnhemse oudheden IV* (Arnhem, 1804).

F. HERRI Médaillon d'or d'Honorius entouré d'une bordure de travail antique *Revue de Numismatique Belge* 3 (1847) 209-212.

L.J.F. JANSSEN Over de gouden halsbanden en ringen, te Velp, bij Arnhem gevonden *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 8 (1852) 161-180.

A.-O. VAN KERKWIJK Médaillons romains en or de la trouvaille de Velp en 1715, in: A. DE WITTE / V. TOURNEUR (eds.) *Procès-verbaux et mémoires du*

congrès international de numismatique et d'art de la médaille contemporaine tenu à Bruxelles (Brussel, 1910) 29-38.

A.J. VEENENDAAL Gisbert Cuper 1644-1716, in:
T.H.J. DE VRIES [et al.] *Overijsselse portretten: jubileumbundel, uitgegeven ter gelegenheid van de viering van het honderdjarig bestaan van de Vereniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, op maandag 14 juli 1958* (Zwolle, 1958) 79-94.

A.N. ZADOKS-JOSEPHUS JITTA De Romeinsche medaillons van Velp *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 37 (1950) 85-93.

NOTEN

1. Calculator te vinden op de website van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis: www.iisg.nl/hpw/calculate.php (17 juli 2008).
2. De brieven gericht aan de bekende Amsterdamse verzamelaar Pieter van Damme (1727-1806), waarin de medaillons genoemd worden, vormen een belangrijke bron van informatie. De brieven bevinden zich in de collectie van Museum Meermanno-Westreenianum in Den Haag.
3. Janssen 1852, 169.
4. Beliën 2008.
5. Van Kerkwijk 1910, 35; Zadoks 1950, 90.
6. Beliën 2008.
7. Detail van plaat X uit: [s.n.] *Onuitgegeevene afbeeldingen van eenige der voornaamste antieke stukken, bestaande in gesneede steenen, marmere & metaale beeldwerken, en zeldzame penningen, van het antieke kabinet van Zijne Doorl. Hoogheid den beere prinse van Oranje & Nassau, Willem de Ve, erfstadhouder der Vereenigde Nederlanden ... voormaals beboord hebbende aan den graave van Thoms* ([s.l.], circa 1740).
8. Brief van Hemsterhuis aan Van Damme, 4 maart 1780, collectie Museum Meermanno-Westreenianum, Den Haag, inv. 401/66; Zadoks 1950, 91.

(advertenties)



DRINGEND GEZOCHT !!



Middeleeuws, Provinciaal en beter Koninkrijk

Wij kunnen U momenteel **zeer hoge** prijzen betalen voor dergelijke munten. Bij ons betaalt U natuurlijk geen hoge veilingcommissies of hoge taxatiekosten, zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt. Let wel ! Wij berekenen **nooit** kosten en onze taxaties zijn **altijd** vrijblijvend.

MUNTHANDEL G.HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN
TEL.0343-430564 - FAX 0343-430542 - e.mail : info@henzen.org

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Het verborgene verbeeld?

Over de symboliek van Handwiel

LUCIE NIJLAND

Een kunstobject dat één op één is overgenomen van een bestaand voorwerp en verpakt in een washand, vind ik zowel een praktische als anekdotische oplossing voor een aan de kunstenaar opgelegd probleem: het in de klauwen houden van het formaat. De washand begrenst de inhoud vanzelf. Hiermee wordt het verpakte object gelijkgesteld met formaten in de penningkunst, terwijl het object geen penning is. Ik heb het over *Handwiel*, de door kunstenaar Guido Geelen uitgevoerde opdracht voor een penning van de Vereniging voor Penningkunst (VPK).

In *De Beeldenaar* 2008-5 ziet u het resultaat: een aantrekkelijk ogende combinatie van een aluminium replica van een handkraan voor een brandslang, liggend op een washand met een ingeweven gra-

fische verbeelding van het object. De oogstrelende washand is uitgevoerd in pompdoek, een klassieker uit de Nederlandse huishoudtextielindustrie. De toepassing van de mogelijkheden bij het pompdoekpatroon maakt van de washand een hebbeding. Een extra promotiefacet is de keerzijde van de washand, met een ingeweven boodschap van uitgifte-kenmerken zoals datum, VPK, de titel van het object, de naam van de kunstenaar en het serienummer. Het resultaat is daarmee zonder twijfel toe te schrijven aan de inmiddels naam makende kunstenaar. Voor de individuele verkrijgers, de VPK-leden, betekent dit kunstwerk een uitmuntende investering van hun jaarlijkse lidmaatschapsbijdrage.

De door Geelen opgeroepen schijnfunctie van de bluskraan, vind ik een



*Guido Geelen,
Handwiel, 2008*

goede grap. In *Handwiel* zie ik de gesymboliseerde hulp in zware tijden, die men achter de hand houdt bij ontvlambare situaties. De verborgen missie: bedienen zelf de bluskraan als de verhitting niet te bedwingen is, vind ik zowel een positieve als geestige stunt van de kunstenaar. Omdat de leden van de VPK dit object als jaarpenning 2008 ontvangen en toevoegen aan hun collectie, vraag ik mij af of zij erbij stilstaan wat dit object betekent voor de chronologie van hun VPK-collectie, van begin tot eind.

Van waaruit kunstenaar Guido Geelen werkt, geeft Mirjam Mieras voor de lezers van *De Beeldenaar* in hetzelfde nummer een verslag. Zij wentelt zich daarbij kranig in zijn leefstijlwereld en beschrijft de keuzecontrasten waarmee hij wordt geconfronteerd. Zelfs zijn privé-ambiance brengt Mieras uitvoerig in als artistieke voedingsbodem voor *Handwiel*. Voor zijn aanpak van het VPK-object zie ik zijn insteek net even anders dan Mieras. Ik zie in de aanblik van het object een vertaalde, praktische wederkerigheid met hemzelf. Geelen toont ons het gemak waarmee hij een verschijnsel noteert en in essentie ongemoeid kan laten. Vanuit deze opvatting integreert hij in zijn beelden de gietkanalen als deel van het gepresenteerde geheel. Functionele delen van het productieproces ongemoeid laten is zijn plastisch concept. Van daaruit zoekt hij verder naar het toepassen en uitbenen van dit effect. Bij de functie van de handkraan ligt zijn keus anders. Het effect zou inboeten als de buitenrand niét glad zou zijn. Door van de nood (de noodzaak tot glad aanvoelen) een deugd te maken, kan de gladde buitenrand dienen voor het met ponsen aanbrengen van informatie, welke zorgt voor de gemerkte relatie van het object met hemzelf, wat gezien moet worden als een

concessie aan de VPK. Het doel van deze bewerking gaat voor Geelen in wezen al te ver, omdat hij wars is van het gebruik van dit soort toelichting in zijn werk. Daarom is deze VPK-voorwaarde in zijn uitwerking bijzonder interessant. Zijn concessie is zelfs meer dan dubbelop, want beide delen, washand en kraan, zijn elk afzonderlijk dubbel gemerkt: VPK en Guido Geelen.

Om zijn concept van een VPK-opdracht blijvend te begrijpen moet zowel de huidige eigenaar alsook de toekomstige toeschouwer/bezitter van *Handwiel* meer weten dan de door Mieras opgesomde werk- en leefstijlopvattingen van de kunstenaar. Van zijn vermogen om tegenstrijdigheden uit te spelen zodat die tot keuzen leiden, is er mijns inziens een essentieel aspect dat bij Mieras onopgemerkt bleef. Eén sterke persoonlijke eigenschap van Geelen is belangrijk geweest voor het VPK-object: goed kunnen luisteren en inderdaad, zoals Mieras meldt, dat doet hij in zijn werk met respect voor toeval. Daarvan gebruikmakend zag hij razendsnel hoe hij makkelijk kon inspelen op de hem aangereikte informatie dat kunstenaars washandjes gebruiken als penningverpakking. Het functionele daaraan lag voor het oprapen. Als je gelijktijdig merkt dat er rond de penningkunst een smeulende binnenbrand gaande is, dan kies je de kortste weg naar betekenis. Dan verdient toch de losse brandkraan als object de voorkeur voor een treffende symboliek bij een VPK-uitgifte? Ik zou in dat geval ook 'eureka' hebben uitgeroepen! Dan geef je als kunstenaar de verenigingsleden een schitterend verpakte betekenisvolle handreiking voor de oplossing bij brandende vraagstukken. Leuker kun je het niet maken. ■

Lucie Nijland is beeldhouwster, penningmaakster en lid van de redactie van *De Beeldenaar*.

Het Van Berckel Genootschap

In september herdacht 's-Hertogenbosch de tweehonderdste sterfdag van een beroemde stadsgenoot: de graveur en medailleur Theodoor Victor van Berckel. Bij die gelegenheid werd het Van Berckel Genootschap opgericht. Allerlei activiteiten, zoals een documentaire op de lokale televisie, een aantal lezingen, een tentoonstelling en de uitgifte van een nieuwe Bossche stadhuispennning, brachten de kunstenaar opnieuw onder de aandacht. Want roem is vergankelijk en heeft soms een nieuwe impuls nodig.

Theodoor Victor van Berckel

Van Berckel was de zoon van een Bossche zilversmid die, net als diens vader, de stadhuispenningen voor het bestuur van 's-Hertogenbosch leverde. Van Berckel senior stuurde zijn zoon een jaar naar Kleef, waar hij van Johann Conrad Marmé het vak van stempelsnijder leerde. Al snel bleek de jonge Theodoor een uitzonderlijk talent te hebben en vanaf ongeveer 1759 begon zijn loopbaan als graveur. Zijn oudst bekende werkstukken zijn een aantal zegelstempels voor de schepenen van 's-Hertogenbosch en in 1761 sloeg hij zijn eerste stadhuispennning. Vanaf 1764 vestigde hij zich als zelfstandig ondernemer in Rotterdam en startte een gestage productie van vroedschapspenningen, familiepenningen, herdenkingspenningen voor de dubbele eeuwfeesten van de bevrijding van de Spanjaarden en inhuldigingspenningen voor de stadhouder.

Op uitnodiging van hertog Karel van Lotharingen deed Van Berckel in 1776 mee aan een concours om de vrijgekomen post van graveur-generaal aan de Keizerlijke Munt in Brussel in te vullen. Hij stak met kop en schouders boven de

andere gegadigden uit en kreeg de aanstelling. Tussen 1776 en 1794 had Van Berckel de leiding over het muntatelier en ontwierp en produceerde hij honderden stempels. Vlak voor Van Berckels aanstelling waren de munthuizen van de Zuidelijke Nederlanden in Brussel ge-centraliseerd, zodat vrijwel alle munten en penningen tot aan het einde van het Oostenrijkse bewind onder de leiding van Van Berckel tot stand kwamen.

Naast de penningen en munten met de beeldenaren van de opeenvolgende Oostenrijkse keizers zijn vooral de munten

LEI LENNAERTS

Theodoor Victor van Berckel geschilderd door zijn broer Rutger vóór 1767 (privécollectie)



*Gouden huwelijksfeest
van Hendrik Bernard
Martini en Maria
Emelia van Schagen,
1774*



uit het revolutiejaar 1789/1790 beroemd. De zilveren leeuw van de Brabantse Omwenteling wordt terecht door onze zuiderburen als een van hun mooiste munten beschouwd.

In 1794 bezetten de Fransen Brussel en vluchtte het Oostenrijkse bewind naar Wenen, met in zijn kielzog vele ambtenaren waaronder Van Berckel. De volgende jaren verliepen voor Van Berckel niet erg succesvol. Hij werd in Wenen benoemd tot hoofdgraveur aan de Munt, maar raakte verzeild in een arbeidsconflict met als gevolg dat er uit die periode nauwelijks werk van hem bekend is. Enkele jaren later kon hij door een oogziekte niet langer als graveur werken. Hij keerde terug naar zijn geboorteplaats waar hij in september 1808 overleed.

Onbekend

Hoewel Theodoor van Berckel een enorm oeuvre heeft nagelaten, is hij tegen-

woordig zelfs onder de numismaten nauwelijks bekend. In zijn geboortestad 's-Hertogenbosch is er een Van Berckelstraat, maar tot voor kort wist slechts een handjevol Bosschenaren naar welke Van Berckel die straat was genoemd. Deze betrekkelijke onbekendheid staat in schril contrast met de belangstelling die Theodoor van Berckel in de negentiende en begin twintigste eeuw genoot. In België waren er genoeg liefhebbers van zijn werk en numismaten van naam hebben over Van Berckel gepubliceerd. Naast de Belgen Alphons de Witte, Georges Cumont, Alexandre Pinchart en Charles Gilleman, bestudeerden in Nederland mensen als Hendrik Palier en jonkheer Snoeck het werk van Van Berckel. Dat resulteerde in een stortvloed aan artikelen, monografieën en publicaties in de numismatische tijdschriften van die tijd. De inmiddels vergeelde bladen maken één ding duidelijk: er is enorm veel archiefmateriaal over Van



*Académie des
Beaux-Arts, Brussel,
1778*

Berckel gevonden in de archieven van Brussel, 's-Hertogenbosch en Wenen. Daaruit komt een beeld te voorschijn van een man die in veel opzichten een interessant leven heeft geleid en die begiftigd was met het uitzonderlijk talent om staal tot leven te brengen.

Heel opvallend is ook de wedijver die met name de Belgische numismaten aan de dag legden om elkaar de loef af te steken met nieuwe vondsten. Georges Cumont ontdekte een tot dan toe onbekend zegelstempel met het familiewapen van de Van Berckels. Ruim dertig jaar later gaf Alphons de Witte een catalogus uit, waarin hij al het bekende werk classificeerde, daarin werd dit zegelstempel opnieuw besproken en van commentaar voorzien. Ook doken er enkele portretten op van Theodoor Victor van Berckel die trots werden beschreven. De heren (want het waren altijd heren) kwamen in contact met nazaten van de familie Van Berckel, die voorwerpen en portretten in bezit hadden. Sommige van de portretten dienden als voorbeeld voor herdenkingspenningen, van andere werden litho's gemaakt die in publicaties werden afgedrukt. Na de eerste helft van de twintigste eeuw verminderde de belangstelling voor Theodoor Victor van Berckel en werd hij langzaam vergeten. Daardoor ging veel kennis verloren, waardoor bijvoorbeeld de verblijfplaats van het afge-



beeld portret van een jonge Theodoor van Berckel decennia onbekend was.

Een groepje liefhebbers van het werk van Van Berckel heeft rond de 200ste sterfdag het Van Berckel Genootschap opgericht. De vereniging bestaat uit verzamelaars, een graveur en afstammelingen van de familie Van Berckel en heeft tot doel alle beschikbare bronnen te verzamelen, te vergelijken en zelfstandig onderzoek te doen in de archieven. Maar het belangrijkste doel is om de herinnering aan deze getalenteerde kunstenaar uit de achttiende eeuw aan de vergetelheid te ontrukken.

Een van de eerste activiteiten was de uitgifte van een herdenkingspenning. De gemeenteraad van 's-Hertogenbosch

Stempel keerzijde van de medaille voor de Académie des Beaux-Arts (Koninklijke Munt België)



Tweehonderdste sterfdag van Theodoor van Berckel, zilver, 2008 (2 x ware grootte)

*Zegelstempel met
familiewapen Van
Berckel
(privécollectie)*



heeft op 9 september 2008 bij raads-
besluit het 'senatus consulto' verleend
aan deze penning, waarmee de herden-
kingspenning een officiële stadhuispen-
ning van 's-Hertogenbosch werd. ■

Lei Lennaerts is als graveur/stempelmaker werk-
zaam in 's-Hertogenbosch.

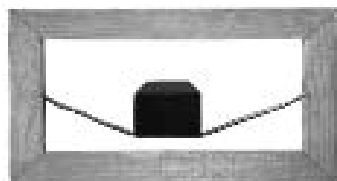
Voor meer informatie over het Van Berckel
Genootschap www.theodoorvanberckel.nl

(advertenties)

Hedendaagse Penningen, klassiek en experimenteel

**GALERIE
GEURS**

Nieuwezijds Voorburgwal 371
1012 RM Amsterdam
(tram 1, 2 en 5)



tot en met 20 december

Walter van der Horst, beelden en penningen in brons

rongeurs@gmail.com / www.steenlinde.nl / (06) 53621681

www.sipiro.nl

lid NVMH



Meer tinhaken

Reactie en aanvulling op Toon Opdam

In *De Beeldenaar* 2008-5 beschreef Toon Opdam zijn ‘overdenkingen bij een tinhaak’. Na met grote belangstelling dit artikel te hebben gelezen, voelde ik de behoefte hierop een aanvulling en reactie te geven. Mij schoten onmiddellijk de munten van Overijssel te binnen die ook een dergelijke afbeelding van een haak dragen. Helaas komen deze er in het artikel bekaaid af. Er wordt alleen even kort naar verwezen in noot 4 met de opmerking dat zij niet in het kader van het artikel passen, omdat deze munten van later datum zijn en de haak niet in stijl overeen komt. Een tinhaak is volgens mij een tinhaak en zoveel verschillen zijn er nu ook weer niet in stijl als wordt beweerd. Ook komt de afbeelding van twee gekruiste tinhaken voor op munten van de stad Groningen geslagen door muntmeester Rogier (of Rosier) Alberts Ritsema (muntmeester van 1623 tot 1649). Het teken is goed te zien op een prachtige gouden afslag van een zogenaamde langrok uit 1626, afgebeeld op de site van de numismatische kring Groningen.¹

In het artikel probeert Toon Opdam de reden te achterhalen van het plaatsen van een tinhaak op de munten van o.a. Bergh, Batenburg, Nijmegen en Vianen. Hem viel op dat de tinhaak of haken uitsluitend voorkomen op de munten met de afbeelding van een leeuw, uitgezonderd Vianen. In het boek *De stedelijke muntslag te Deventer en Nijmegen 1528/43- 1591* van Stefan Gropp is iets te lezen over de invoering te Nijmegen van de hele en halve daalders van het type met de leeuw.² Het nu volgende is een samenvatting uit dit boek: omdat het muntprivilege van Nijmegen van de kant van het Duitse rijk werd bedreigd

besloot het stadsbestuur zich meer te conformeren aan de Brusselse regering van de landsheer van dat moment: koning Philips II. De landsregering had al sinds 1539 aangedrongen op het plaatsen van een leeuw op de munten die werden geslagen in de Oost-Nederlandse stedelijke munthuizen. Het Nijmeegse stadsbestuur gaf muntmeester Derrick Vlemminck dan ook op 17 december 1563 toestemming om de beschermheilige door een leeuw te vervangen. Zo konden zij hun verbondenheid tonen met de landsheer en de overige Habsburgs-Nederlandse gewesten. Een bijkomstigheid was nu dat de daalders in de aangrenzende Duitse gebieden niet zo makkelijk meer als emissies van de stad Nijmegen werden herkend. Tot zover wat bij Gropp staat geschreven. Blijkbaar hebben Bergh en Batenburg identieke maatregelen genomen en aansluiting bij de Brusselse regering gezocht omdat ook hun muntprivilege vanuit het Duitse rijk werd bedreigd. Hier vinden wij dus de mogelijke reden van het aanbrengen van het symbool tinhaak/haken. Om de munten met de gewijzigde beeldenaar toch in het Duitse rijk te kunnen blijven slijten hebben de muntmeesters deze munttypen blijkbaar laten voorzien van het symbool tinhaak/haken dat in het Duitse rijk veelvuldig voorkwam. De reden was hier dus volgens mij het vergroten van de kans op acceptatie. Dat dergelijke, ogenschijnlijk kleine toevoegingen, zeer belangrijk waren blijkt uit het volgende. In 1589 had muntmeester Alewijn van Gelderland toestemming gekregen om hele en halve leeuwendaalders aan te munten. In een brief d.d. 11 mei 1589 schrijft Alewijn aan de raden en het hof van Gelderland:

KEES
PANNEKEET

‘die van Dordt (de munt van Holland te Dordrecht) die setten een roosken recht boven de groote leew zijn hoofd, ende wy hebben gesedt boven den grooten leew zijn hoofd een Jerusalems kruysken ende de gemeen man die ziet terstont naer het roosken, dat de Dortse boven den leew zijn hoofd heeft, ende wat de roos daer niet en heeft, dat willen zy niet ontfangen voor eenen goeden Hollantsen daelder. Die van Campen maecten den manier van een roos boven de lew ende die van Hooren maecten oock een roos boven de leew: alsoe begeren miin cooplyuden, die by miin leveren, zoe ick begeer, dat zy langer leveren, zoe moet ick oock den leew een roos boven ‘t hoofd maecten, want anders conen zy den daelder niet uitgheven’. Hij schrijft verder: ‘Gunstighe, edele heeren, alsoe wy uut kracht van de vochdy van Gelre moghen voeren een dystelbloem, zoe hebben wy de dystelbloem gestelt op onse rosenobel, voorheen by ons geslagen, ende daeromme hebbe ick den isersnyder belast te maecten de dystelbloem recht zoe die op onse rosenobel eerst es gestelt, ende dat sal ons zoveel doen als een roos ende dat mogen wy met eeren doen ende dat sal onsen daelder zoe gewillich maecten als den Hollandse daelder, te Dort geslagen’. Reeds op 13 mei 1589 kreeg hij toestemming om dit teken voortaan te gebruiken op de leeuwendaalders. Van februari tot halverwege mei 1589 zijn de leeuwendaalders dus geslagen met het zgn. ‘Jerusalems kruysken’ boven de leeuw. Daarna met een zogenaamde ‘mispelbloem’ boven de leeuw. Hier uit blijkt dat het, voor de muntmeester en

zijn leveranciers van edelmetaal althans, zeer belangrijk was wat voor bijteken er op zijn munten stond om de acceptatie te vergroten. Ik ben dan ook sterk de mening toegedaan dat het ook zo was voor de munten met de leeuw van Bergh, Batenburg en Nijmegen. De enige uitzondering is hier Vianen, mogelijk is ook hier toch ook de reden geweest het vergroten van de acceptatie door het navolgen van wat de andere muntmeesters deden.

Door de later geslagen munten die ook de afbeelding van een tinhaak/haken dragen buiten beschouwing te laten, heeft Toon Opdam mijns inziens onbedoeld een zekere scheiding aangebracht in het hoe en waarom van de tinhaak. De afbeelding van de tinhaak/haken op de Overijsselse en Groninger munten moeten m.i. gezien worden als muntmeestertekens. Daarmee wijken zij alleen af van de voorgaande munten door de reden van afbeelden. De gebroeders Melchior en Balthasar Wijntgens, zonen van Balthasar de oude en muntmeesters van Overijssel van 1582 tot 1589, hebben op hun ‘Spaanse’ gouden dukaten naast een rozet ook twee gekruiste tinhaken gebruikt. Hun broer en opvolger Hendrik Wijntgens, muntmeester van 1590 tot 1611, heeft ook gebruik gemaakt van een rozet en sporadisch van een tinhaak. De gouden dukaten hadden geen afbeelding van een tinhaak nodig ter acceptatie. De gouden dukaat was een algemeen gewaardeerde en geaccepteerde munt. De duit geslagen onder Hendrik Wijntgens met de afbeelding van een tinhaak in de tulpkrans was een inmiddels zo sterk ingeburgerd ‘Nederlands’ muntstuk met een zo duidelijk aangegeven herkomst dat een munthaak ook hier niet gezien kan worden als teken voor het vergroten van de acceptatie in een ander land.

De muntmeesters uit het geslacht Wijntgens lijken in de begintijd van hun opkomst zoekende te zijn geweest naar een muntmeesterteken. De gebroeders



*Overijssel, dukaat met
het muntmeesterteken
twee gekruiste
muntbaken of tinbaken
(foto: muntbandel
G. Henzen)*

Melchior en Balthasar junior gebruikten van 1582 tot 1589 twee gekruiste tinhaken op hun Overijsselse dukaten. Mogelijk kan de dubbele uitvoering een verwijzing zijn naar twee muntmeesters maar dit is hoogst speculatief. Hendrik Wijntgens heeft tussen 1590 en 1611 sporadisch nog een tinhaak gebruikt maar meestal een rozet. Daarna wordt gedurende de zeventiende eeuw uitsluitend nog een rozet maar ook een lelie gebruikt door diverse leden van de familie. De lelie is afkomstig uit het wapen van de familie en is afgebeeld op een glas in lood raam in de muntentoren te Deventer.³ Het wapen wordt toegeschreven aan Balthasar Wijntgens die van 1555 tot 1586 muntmeester van de stad Deventer was. Voorzover mij bekend heeft hij de lelie nooit gebruikt op zijn munten. Als muntmeester van de driesteden gebruikte hij soms een granaatappel en soms een klaverblad. Het klaverblad werd ook gebruikt door zijn voorganger aldaar, Willem van Viersen. Een meer uitgebreid wapen dat wordt beschreven, is dat van ene Joannes Wijntgens: 'een schild van goud, beladen met een lelie van keel, gedekt met een helm, ten helmteken voerende eene lelie van keel in een krans van druiventakken met vruchten in natuurlijke kleur'. Deze informatie staat in het album amicorum van Marcus Gualtherus gedateerd 18 september 1606.

Over de Groninger muntmeester Ritsema heb ik weinig informatie kunnen vinden behalve dat hij mogelijk afkomstig is uit Noordhoorn of Stitswerd.



Overijssel, duit (z.j.) met links en rechts in de bloemkrans een tinhaak waar normaal 2 bollen staan afgebeeld (particuliere collectie)

Zijn broer Lambertus Alberti Ritsema was in 1620 predikant te Bierum en noemde zich daarom later Bieruma.⁴ Een familiewapen heb ik niet kunnen vinden. Mogelijk had hij er geen en heeft hij om zijn munten te kunnen herkennen de afbeelding van twee gekruiste tinhaken gebruikt als muntmeesterteken.

Tot zover mijn overdenkingen over dit onderwerp, net als Toon Opdam hoop ik dat er meer mensen zijn die hier over nagedacht hebben of willen denken en hun ideeën op papier willen zetten. ■

Kees Pannekeet heeft een brede interesse in de numismatiek en is gespecialiseerd in het kopergeld geslagen in de periode 1500-1800. Daarnaast verzamelt hij Braziliaanse munten. Van zijn hand verschenen diverse publicaties over provinciale munten en recent een inleiding in de Romeinse numismatiek.

NOTEN

1. De site van de numismatische kring Groningen (www.numismatischekringgroningen.nl) bevat een catalogus van munten geslagen door de stad Groningen en de Groninger Ommelanden.
2. STEFAN GROPP *De stedelijke muntslag te Deventer en Nijmegen 1528/43-1591, Stedelijk particularisme tegen Habsburgs centralisme in de oostelijke Nederlanden* (Verloren, Hilversum 2004) 211.
3. PH.F.W. VAN ROMOND *De Nederlandsche Leeuw* 33 (1915) 7/8 en 9.
4. www.meertens.nl/nfd/detail_naam.php?naam=Ritsema

Bij Eric Claus

Een kort verslag van een geslaagd bezoek

HERMAN
GERRITSEN

Als antwoord op het initiatief in *De Beeldenaar* 2008-4 melden zo'n twintig penningliefhebbers zich op zaterdagmiddag 23 augustus 2008 voor een bezoek aan het atelier van beeldhouwer en medailleur Eric Claus, iets ten noorden van Amsterdam. De medailleur en zijn echtgenote Heleen Levano ontvangen ons met koffie, thee en cake in de grote woonkamer. Als inleiding op de verdere middag legt Claus uit wat hem drijft in het beeldhouwen en het maken van penningen. Dag en nacht is hij er mee bezig; eigenlijk zijn alle dagen voor hem vakantie en feest. Maar, zo vraagt hij zich af, is er nog wel toekomst voor de penningkunst - blijft de interesse bij de mensen bestaan, of gaan penningen wellicht de weg van suikerzakjes en lucifermerken en raken ze wellicht uit de gratie? Dit doemscenario wordt vooralsnog niet herkend. Vervolgens verhuizen we naar het geheel opgeruimde atelier, waar definitieve penningen en voorontwerpen vele tafels, banken en stoelen

vullen. Feest daarmee voor de bezoekers die de penningen lekker in de hand kunnen nemen, kunnen vergelijken en interpreteren, en enthousiast bespreken met hun buurman en buurvrouw. Claus is overal aanwezig voor verdere toelichting en het beantwoorden van de vele vragen. Na ruim een uur verzamelen we op de parkeerplaats en gaat het per auto naar zijn tweede atelier. In dit wel 10 bij 10 bij 5 meter grote en lichte atelier op een modern industrieterrein heeft de beeldhouwer de ruimte en de rust om ongestoord te kunnen werken aan zijn grote sculpturen. Indrukwekkend is het forse beeld dat naar hij hoopt in een van de steden nog een plaats zal krijgen als oorlogsmonument. In zijn toelichting (wat zijn inspiratie voor dit werk is, wat hij er mee beoogt, hoe het ontwerp tot stand komt en uiteindelijk is uitgevoerd) en in de daarop volgende discussie met de bezoekers, komt steeds weer zijn sterke maatschappelijke betrokkenheid naar voren. Dit in combinatie met zijn gedreven kunstenaarschap leidt dan vaak tot die sprankelende penningen en kenmerkende beelden van Claus die we zo waarderen.

Aan het eind van de middag nemen we onder veel dankzeggingen en met een boek in de hand afscheid. Een geweldige middag - zowel penningkunst, als de interesse, leven gelukkig nog volop! ■



Penningcatalogus Eric Claus

Supplement 2001/2002 - najaar 2008

Eerder verscheen in *De Beeldenaar* 2002-1 en 2002-2 de 'Catalogus van penningen door Eric Claus'. Sindsdien heeft Claus een groot aantal nieuwe penningen vervaardigd, die een supplement rechtvaardigen. Penningen vermeld met een asterisk (*) zijn ontworpen in opdracht.

Correcties

266b *Erasmus* 1998 (90 mm) genoemd onder 266a

266c *Erasmus* 1998 (120 mm) lood; vz: Erasmus en face met zijn handen op een boek; kz: compositie van een uiteengevallen portret; tekst (ruwe inscriptie langs de rand): ERASMUS

282 De penning met de titel *In memoriam* wordt in diverse tentoonstellingscatalogi vermeld onder de benaming *Overlappend*

Aanvullingen

283* Bezoekerspenninkje Het Ned. Muntmuseum 2002 (25 mm) cupronikkel, geslagen (zgn. bezoekersmuntje) (zie *De Beeldenaar* 26 (2002) 89). Laatste penninkje in

de reeks *Een nieuwe vorst een nieuwe munt* (ter gelegenheid van de gelijknamige exposities).

HANS DE KONING

vz: portret naar links van koningin Beatrix met hoed; tekst (diagonaal onder portret): BEATRIX (door de hoed); KONINGIN DER NEDERLANDEN
kz: logo van Het Nederlands Muntmuseum; tekst (daaronder): HET NEDERLANDS MUNTMUSEUM
2002 (langs de rand): EEN NIEUWE VORST, EEN NIEUWE MUNT BEATRIX (1980-)

284* *Huwelijkspenning kroonprins Willem-Alexander en prinses Máxima* 2002 (38 mm) zilver en goud, geslagen (zie *De Beeldenaar* 26 (2002) 89).
vz: portret van prins Willem-Alexander en Máxima naar rechts;
kz: het paar ten voeten uit op horizontale loper geflankeerd door de gebouwen in Amsterdam waar het burgerlijk en het kerkelijk huwelijk werd gesloten; (links): de beurs van Berlage, (rechts): de Nieuwe Kerk; tekst: 2-2-2002
HUWELIJK VAN WILLEM-ALEXANDER PRINS VAN ORANJE EN MÁXIMA ZORREGUIETA



Cat. 290
($1\frac{1}{2}$ ware grootte)

- 285 *In memoriam 11 september 2001* 2001 (70 mm) met uitsparingen.
vz: twee langwerpige, rechthoekige, verticale uitsparingen als gestyleerde Twin Towers; tekst: ELF (boven) SEP (onder); kz: als vz; geen tekst
- 286* W.F. Hoogstraten, apotheker 2001 (90 mm).
vz: binnen opstaande rand, portret naar links; kz: strandwandeling met hondje; tekst: WILHELMUS FERDINANDUS HOOGSTRATEN 1937-2001
- 287* *Hollands-Stichtse vredesbepalingen* 2002 (100 mm).
vz: verticaal in helften verdeelde cirkel naar het midden aflopend; stromende rivier (de Oude Rijn bij Leiden) met waterkering; kz: randtekst: HOLLANDS-STICHTSE VREDESBEPALINGEN De beide cirkelhelften zijn in een opstaande rechthoek gevat, voorstellende sluisdeuren daarop de tekst: RIJNLAND ONBEGRENSD en 1202/2002 design. CLAUS
- 287a *Hollands-Stichtse vredesbepalingen* 2002 variant op groter formaat (130 mm)
- 288 *Hollands-Stichtse vredesbepalingen* 2002 in vierkant (80 x 80 mm)
vz: bovenaanzicht van landschap met waterkering; kz: variatie op de voorzijde, op drie pootjes;
- randtekst: HOLLANDS-STICHTSE VREDESBEPALINGEN sign. EC in hoek
- 289 *Slangenkuil* 2002 (100 x 100 mm)
cirkel in vierkant; penning in doos met rond gat in de deksel
bovenzijde: ronde slangenkuil; onderzijde: ronde bol als spiegel, om zichzelf te bekijken; tekst in de vier hoeken: SNAKE-PIT
- 290 *Wespennest* 2002 (95 mm) met gat uit het midden.
vz: wespen bezig met het maken van een nest; kz: tekst herhaling van het woord WESPENNEST van de buitenrand naar het gat.
- 291 *Naar de haaien* 2002 (100 mm)
vz: geopende haaienbek; kz: zwemmende vrouw; tekst: NAAR DE HAAIEN.
- 292 *Galerie Moderne* 2002 (50 mm)
20 jaar bestaan grootste Cobra galerie; staande penning.
vz: oprijzende cobraslang met tekst: GALERIE MODERNE
kz: schilderijen; tekst: SILKEBORG 1982-2002
- 293a-c *Galerie Moderne* 2002 (40 mm)
20 jaar bestaan grootste Cobra galerie; zilver, drie varianten;
vz: Oprijzende cobraslang; tekst: GALERIE MODERNE 1982-2002 kz: raderboot met Himmelberg; tekst: SILKEBORG





293d* *Galerie Moderne 2002* (35 mm)
variant van 293 150 exemplaren in
silver; vz: Oprijzende cobraslang;
tekst: GALERIE MODERNE 1982-
2002 kz: idem 293

P.P. DE VRIESE 1964-2003 kz: vier
segmenten waarop tekst: WILHEL-
MINA / GASTHUIS / ACADEMISCH /
MEDISCH CENTRUM 2003

294* *De Nederlandsche Bank 2002*
(110 mm) Staande keerpenning in
vierkante lijst. Op de ene zijde de
gebouwen van De Nederlandsche
Bank; tekst: DE NEDERLANDSE BANK /
VERSATE ME / TWEE DUIZEND TWEE
(op gekantelde lijst); op de andere
zijde het Paleis voor Volksvljijt
met passage; tekst op lijst: VERSATE
ME

298* *Facialis onderzoek 2003* (90 mm);
vz: portret in vier segmenten,
twee en profil, twee en face; tekst:
FACIALIS-ONDERZOEK (in verticale
balk); kz: als 297

299-303 Serie van vijf eilanden; enkel-
zijdig

295 *De Nederlandsche Bank 2002*
(100 mm) variant op bronzen sok-
kel, zonder tekst; vz: De Neder-
landsche Bank, bovenaanzicht;
kz: Paleis voor Volksvljijt met pas-
sage, bovenaanzicht

299 *Eiland van Rudyard Kipling 2003*
(135 mm); eiland; tekst: WIJ ZIJN
ALLEN EILANDEN DIE ELKAAR LEU-
GENS TOEROEPEN OVER ZEEËN VAN
MISVERSTAND HEEN. kz: inwendig
tekst: EILAND VAN KIPLING 11-11-
2003 sign. CLAUS 2003

296 *Facialis onderzoek 2003* (85 mm);
vz: portret en profil naar links
(met bril) tekst: P.P. DE VRIESE
1964-2003; kz: in rechthoeken:
drie stadia van gezichtsverlam-
mingen; tekst WILHELMINA / GAST-
HUIS / ACADEMISCH / MEDISCH CEN-
TRUM 2003

300 *Vulkanisch eiland 2003* (120 mm);
eiland; kz: inwendig sign CLAUS
12-11-2003

297 *Facialis onderzoek 2003* (85 mm);
vz: portret en face, met silhouet-
portret en profil; naar links. tekst:

301 *Zelfmoordeiland 2003* (105 mm);
eiland met kust als van Dover;
drie secondanten en een bootje;
kz: inwendig tekst: SECONDANTEN
sign CLAUS 13-11-2003

302 *Eiland van de vuurtorenwachter 2003*
(110 mm); eiland; kz: inwendig
tekst: EILAND VAN DE VUURTOREN-
WACHTER sign CLAUS 14-11-2003

- 303 *Gestrand* 2003 (130 mm); eiland, eenzaam mannetje op de kust; kz: tekst inwendig GESTRAND sign CLAUS 15-11-2003
- 304* *Fusie De Nederlandsche Bank – Pensioen- & Verzekeringskamer* 2004 (60 mm) staande penning; vz: met de kz. samengevoegd huis; tekst: FUSIE DNB – PVK kz: met de vz. samengevoegd huis; tekst: 2004
- 305 *Fusie DNB – PVK* 2004 (50 mm); vz: twee verbonden halve cirkels; tekst: DNB / PVK kz: vier naar het midden gerichte pijlen; tekst: FUSIE 2004
- 306 *Fusie DNB – PVK* 2004 (35 mm); vz: twee personen van bovenaf gezien, elkaar omarmend; kz: tekst: DNB / FUSIE 2004 PVK
- 307 *Stadsherstel* 2004 (90 mm) enkelzijdig, met open ‘middellijn’; bovenzijde: huizen in maquette
- 307a, b *Stadsherstel* 2004 (90 mm) enkelzijdig, variant van 307; bovenzijde: huizen in maquette
- 308* *Vereniging Nederlandse Gemeenten* 2004 (95 mm); vz: façade van een deel van het gebouw te Den Haag (voormalige Willemskerk) in perspectief; kz: silhouet van het gebouw en afb vijf schilderijen; randtekst: VERENIGING NEDERLANDSE GEMEENTEN
- 309* *Verkiezingen Hoogheemraadschap van Rijnland* 2004 (95 mm) staande penning; vz: in vierkant met potlood; tekst: HOOGHEEMRAAD-SCHAP VAN RIJNLAND / VERKIEZINGEN 2004 / HET IS TIJD OM TE KIEZEN kz: web in ronde vorm, in vierkant, met logo van het Hoogheemraadschap
- 310 *Verkiezingen Hoogheemraadschap van Rijnland* 2004 vierkant (65x65 mm); vz: druppelvorm in cirkel; tekst: als 307; kz: web
- 311 *Verkiezingen Hoogheemraadschap van Rijnland* 2004 (65 mm) met gat in druppelvorm; vz: potloodje; tekst, haaks: HET IS TIJD OM TE / KIEZEN kz: druppel onder het druppelvormig gat; tekst VERKIEZINGEN 2004 HOOGHEEMRAAD-SCHAP VAN (langs de rand) / RIJNLAND / INTERNET (verticaal op de druppel)
- 312 *Trouwpenning Wouter en Veronique* 2004 (90 mm) open vlechtwerk; vz: tekst: HAARLEM; kz: tekst: WOUTER-VERONIQUE 17-7-04
- 313 *Trouwpenning Wouter en Veronique* 2004 (90 mm); vz: twee wandelaars met rugtas; kz: levensweg; tekst: WOUTER-VERONIQUE 17-7-04
- 314 *Trouwpenning Wouter en Veronique* 2004 (90 mm); vz: balkon van het stadhuis te Haarlem met twee





personen in deuropening; kz: in-
waarts silhouet het balkon van de
voorzijde; tekst links en rechts
daarvan: STADHUIS HAARLEM in cir-
kel: WOUTER-VERONIQUE 17-7-04

links; tekst: CRUYFF (verticaal langs
rechthoek) FOUNDATION (golvend
in portret); kz: Speler in sliding
met bal, in reliëf

- 315 *Portrettengalerij Presidenten De
Ned. Bank 2004* (110 mm); 'We-
reldrecord portretten op één pen-
ning'; vz: zestien portretten om
een tafel waaronder Duisenberg,
Wellink en Zijlstra. (langs de bo-
venrand); kz: In het midden afb.
De wachter van de Ned. Bank
(sculptuur van Eric Claus, op de
binnenplaats van het gebouw);
tekst: PRESIDENTEN VAN DE NEDER-
LANDSCHE BANK 1814-2004

- 318 *Cruyff Foundation 2005* (80 mm);
vz: portret Johan Cruijff en face,
voor doel; kz: portret Johan
Cruijff naar links; tekst: CRUYFF
FOUNDATION (langs de rand)

- 319 *Cruyff Foundation 2005* (80 mm)
in zilver; vz: portret Johan Cruijff
en face voor doel (als 318); kz:
Johan Cruijff met gestrekte lin-
kerarm wijzend op het veld (in
perspectief); (als 316)

- 315a *Portrettengalerij Presidenten De
Ned. Bank 2004* (110 mm) variant
315 met op de kz de namen van
de zestien presidenten.

- 320 *Cruyff Foundation 2005* (80 mm);
vz: portret Johan Cruijff naar
links; kz: Johan Cruijff met ge-
stekte linkerarm wijzend; op het
veld (in rechthoek), met rugnr 14;
tekst: CRUYFF / FOUNDATION (verti-
caal)

316 - 327 Serie Cruyff Foundation

- 316 *Cruyff Foundation 2005* (110 mm);
vz: portret Johan Cruijff naar links
met groot nr 14; tekst: CRUYFF /
FOUNDATION (links en rechts van
portret); kz: Johan Cruijff (in-
waarts) met gestrekte linkerarm
wijzend op het veld (in perspec-
tief)

- 321 *Cruyff Foundation 2005* (90 mm)
staande penning; vz: portret Johan
Cruijff naar links, met opstaand
doel; tekst: CRUYFF FOUNDATION
(langs de bovenrand); kz: elftal
voor het doel

- 317 *Cruyff Foundation 2005* (75 mm);
vz: portret Johan Cruijff naar

- 322 *Cruyff Foundation 2005* (80 mm)
gekantelde penning; vz: portret
Johan Cruijff naar links; onder
een 'open' doel, opstaand als

- standaard; kz: spelers op het veld met 'open' doel; tekst: CRUYFF FOUNDATION (langs de bovenrand)
- 323 *Cruyff Foundation* 2005 (80 mm); vz: portret Johan Cruijff naar links met uit het fond komend voetbalveld, in perspectief; kz: voetbalveld met spelers in perspectief, inwaarts; tekst: CRUYFF / FOUNDATION (links en rechts van het veld)
- 324 *Cruyff Foundation* 2005 (80 mm); vz: portret Johan Cruijff naar links; tekst: CRUYFF FOUNDATION (verlaagd langs de rand); kz: Speler in sliding met bal, in silhouet
- 325 *Cruyff Foundation* 2005 (80x80 mm) vierkant, met cirkelvormige uitsparing; vz: portret Johan Cruijff naar links; kz: tekst DE PUNTEN MOETEN DAAR / OP DE I GELEGD WORDEN / WAAR ZE HOREN 2005 / CRUYFF FOUNDATION (langs de rand)
- 326 *Cruyff Foundation* 2005 (90 mm); vz: portret Johan Cruijff naar links; inwaarts; kz: Veld in segmenten in excentrische cirkel binnen penninggrond; tekst: CRUYFF FOUNDATION (langs de bovenrand)
- 327 *Cruyff Foundation* 2005 (85 mm); staande penning; vz: portret Johan Cruijff naar links met voetbalveld; kz: Shirt met rugnummer 14 tekst: CRUYFF / FOUNDATION (verticaal)
- 328 *Cruyff Foundation* 2005 (85 mm); vz: portret Johan Cruijff naar links, schreeuwend; kz: hoek van het veld (corner) met wijzende hand; tekst: CRUYFF / FOUNDATION
- 329* *Stokpaardje* 2006 (80 x 70 mm) staande penning (object) Beleggersclub 'Het stokpaardje'; vz: groep van zes paardenhoofden, bovenuit vierkant met figuur; kz: tekst: TIJD BRACHT VRIENDSCHAP EN WELVAART 1971-2006 gesign. op zijkant CLAUS
- 330 *Stokpaardje* 2006 (95 mm) staande penning; vz: twee stokpaardjes; tekst: TIJD BRACHT VRIENDSCHAP EN WELVAART kz: hoorn van overvloed met geld, (als derde staander); tekst: 1971-2006
- 331* *Sri Sri Ravi Shankar* 2006 (90 mm) 1 exemplaar in goud, 25 in brons; vz: portret naar rechts met baard in poort met ornamenten (o.a. leeuwte met vogelsnavel)



Cat. 335
($\frac{1}{2}$ ware grootte)



kz: met twee zwanen en opkomende zon; tekst: LOVE MOVES THE WORLD – ONE WORLD FAMILY / ART OF LIVING / 25 YEARS / 2006

- 332 *Sri Sri Ravi Shankar* 2006 (100 mm); vz: portret en face; kz: inwaarts portret; tekst: SRI SRI RAVI SHANKAR / LOVE MOVES THE WORLD – ONE WORLD FAMILY / ART OF LIVING / 25 YEARS / 2006

- 333 *Kerk in Nood* 2007 (95 mm) voel-penning; vz: gespleten kerkgebouw met links en rechts elk vijf segmenten; aan de bovenrand een opstaand vierkantje (vgl. een rozekrans); tekst: KERK IN NOOD kz: tekst: WIJD HEN U TOE IN DE WAARHEID JH. 17.17 1947-2007

- 334 *Kerk in Nood* 2007 (95 mm); vz: als 333; kz: doornenkroon binnen de randtekst: WIJD HEN U TOE IN DE WAARHEID in het midden op een verhoogd cirkeltje: kruis/anker

- 334a* *Kerk in Nood* 2007 geslagen penning (40 mm) verkleind model van 334

- 335 *Provincie Noord Holland* 2007 (115 mm) staande penning; vz: dijk met polderlandschap; kz: inwaartse voorstelling van de vz; tekst: PROVINCIE NOORD HOLLAND EERVOLLE VERMELDING

- 336 *Provincie Noord Holland* 2007 variant van 335, staande penning met inkeping; vz: slingerende dijk langs het IJsselmeer met polderlandschap, stolpboerderijen en wolkenlucht, langs de dijk een bootje; kz: inwaartse voorstelling van de vz; tekst: PROVINCIE NOORD HOLLAND

- 337 *Provincie Noord Holland* 2007 (110 mm); vz: landschap met dijk en mannetje; uitsparing als horizon, kz: tekst: PROVINCIE NOORD HOLLAND

- 338 *Haven van Rotterdam* 2007 (85 mm) staande penning; vz: sleepanker met daarachter silhouet van Erasmus naar links; tekst: HAVEN VAN ROTTERDAM (langs de rand); kz: logo van de Rotterdamse haven (gestileerde golven) tekst: SLEEPANKER

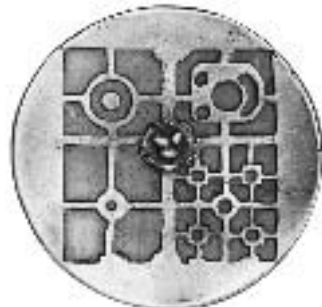
- 339 *Haven van Rotterdam* 2007 (85 mm) enkelzijdig, variant van 338; vz: sleepanker met daarachter silhouet van Erasmus naar links; tekst: ROTTERODAMUS op het anker

- 340* *Haven van Rotterdam* 2007 (150 mm) staande penning; vz: boeganker met daarachter silhouet van Erasmus naar links; tekst: HAVEN VAN ROTTERDAM (langs de

bovenrand); kz: plattegrond van de Rotterdamse haven, verzonken in horizontale band (gestileerde golven); logo rechts onder; tekst: BOEGANKER onder de plattegrond

vrouwtje met nest eieren in haar handen; kz: plattegrond van het park met beelden op sokkels; tekst: NATIONAAL BEELDENPARK DE HAVIXHORST

- 341* *Prix du port* 2007 (90 mm) bolvormig; vz: saxofoon (deels uitwaarts) met havenlogo; tekst: PRIX DU PORT, 2007 kz: gitaar met logo; tekst: ROTTERDAM 2007
- 342 *Prix du port* 2007 (80 mm) met ronde gaten; vz: twee saxofoons; kz: saxofoon; tekst: PRIX DU PORT 2007 ROTTERDAM
- 343 *Prix du port* 2007 (100 mm); vz: gitaar, deel uitwaarts; kz: Saxofoon; zonder tekst
- 344 *Minister Gerrit Zalm* 2007 (90 mm); vz: portret lachende minister; kz: kop van (zalm)snip, met links en rechts van de snavel: 1 en 2 eurocent (= 12 jaar); tekst: 22-2-2007 GERRIT ZALM 12 JAAR MINISTER VAN FINANCIEN
- 345 *Minister Gerrit Zalm* 2007 (105 mm); vz: portret naar rechts, profiel in masker; kz: (zalm)snip, met links en rechts 1 en 2 eurocent (= 12 jaar) in inwaartse rechthoeken; tekst: 22-2-2007 GERRIT ZALM 12 JAAR MINISTER VAN FINANCIEN
- 346* *Nationaal Beeldenpark de Havixhorst* 2007 (85 mm); vz: havix-
- 347 *Nationaal Beeldenpark de Havixhorst* 2007 (90 mm); vz: plattegrond van het park; havixkop aan de bovenrand, tekst: NATIONAAL BEELDENPARK DE HAVIXHORST; kz: plattegrond van het park, met in het midden nest met drie eieren
- 348 *Nationaal Beeldenpark de Havixhorst* 2007 (110 mm) staande penning; op sokkel van zwart marmer met een nest als ornament (rand) om een vierkant gedrapeerd. vz: staand vierkant met havixkop linksboven; kz: ei op sokkel; tekst: NATIONAAL BEELDENPARK DE HAVIXHORST
- 349 *Nationaal Beeldenpark de Havixhorst* 2007 (120 mm) staande penning; vz. nest als rand, tevens standaard (driepoot) havixkop linksboven; tekst: NATIONAAL BEELDENPARK DE HAVIXHORST kz: plattegrond van het park, drie eieren in het midden
- 350 *Nederlandse Boekverkopers Bond* 2007 (85 mm) open gewerkte penning (vgl cat.nr. 194); vz: opengeslagen boek met aan de bovenzijde ezelsoren; tekst: EZELS OREN (2x); kz: negatief van de vz.



Cat. 347
($\frac{1}{2}$ ware grootte)

350a *Nederlandse Boekverkopers Bond* 2007 (85 mm); als 350, 1 exemplaar de tekst: HAN VAN DER PLAS ERE-VOORZITTER NBB 23 APRIL 2007 (5 exemplaren zonder tekst)

351* *EVO–Officezorg* 2007 (100 mm) staande penning op sokkel; vz: drie ruiters, erboven EVO (logo); tekst: DE KUNST VAN HET ONDER-

NEMEN kz: impressie van de ingang van het kantoorgebouw

352 *Robert Abraham Levisson* 2008 (100 mm); vz. portret naar links; tekst: ROBERT / ABRAHAM / LEVISSON (langs de rand); kz: boek met Hebreeuwse inscriptie, logo; tekst: HET LEVISSON INSTITUUT OPGERICHT 2002

Supplement catalogus van officiële- en pseudo-munten ontworpen door Eric Claus

De tien door Eric Claus ontworpen officiële- en/of pseudo-munten uit de periode 1971-2001 zijn beschreven in de catalogus in *De Beeldenaar* 2002-2.

2005 *Stadsmunt Rotterdam 1855-2005* (30 mm) cupronikkel, oplage 1000 exemplaren; vz: brug met drie schepen; tekst: OUDE WILLEMSBRUG kz: metrotunnel, trein inwaarts; tekst: 150 JAAR STADSTIMMEREN

2005 *25 jarig regeringsjubileum 1980-2005* (38mm) zilver; vz: Koningin Beatrix, portret naar links met hoed; op vierkant (als sokkel) links onder B met kroon; kz: vanaf de rand naar binnenlopend lint met de tekst: 25 JARIG REGERINGSJUBILEUM; in het midden: 1980-2005

2005 *Nijmeegse Kroon* t.g.v Nijmegen 2000 jaar (30 mm) cupronikkel en zilver (serie van vijf stadsmunten). De leidraad voor de tekst

vormde een deel van een gedicht dat Guillaume van der Graft schreef over de stad. De dichtregels zijn verdeeld over de vijf munten (op de keerzijde); vz. 1-5 (gemeenschappelijke voorstelling): gekroond hoofd; tekst: 1 KROON / 2005 NIJMEGEN / 2000 JAAR; kz 1: Waalbrug; tekst: NIJMEGEN / DAT IS OVER DE BRUG KOMEN; kz 2: Mariken van Nieuwemeghen; vrouwenhoofd met hand; tekst: BOURGONDISCH TREUREN; kz 3: Concertgebouw De Vereeniging; plattegrond van het gebouw met silhouet van een viool of cello; tekst: CONCERTGEBOUW DE VEREENIGING / DE SCHEUREN IN DE MUREN EN DE BOMEN LANGS HET GEDULDIGE WATER; kz 4: Vierdaagse; vier voeten; tekst: VIERDAAGSE / DE STRATEN DIE REZEN EN DAALDEN; kz 5: NEC-stadion; voetbalelftal met entree van het NEC-stadion; tekst: ALSOF DE STAD ADEMHAALDE ■

Tweemaal niet oprecht

Een reactie op Karel Soudijn

TOM SENDERS

In *De Beeldenaar* 2008-4 schreef Karel Soudijn in het artikel 'Een loze garantie' over het feit dat het bestuur van de Vereniging voor Penningkunst (VPK) in zijn contracten met beeldend kunstenaars die in opdracht van de vereniging een penning ontwerpen, een clausule heeft opgenomen met de intentie om plagiaat te voorkomen. Aanleiding daarvoor was weer: *Trojka*, de inschrijfpennings 2006 van Carla Klein, waarvan de beeltenis van beide zijden ontleend was aan werk van Franz Marc (vergelijk de afbeeldingen in *De Beeldenaar* 2006-2 en *De Beeldenaar* 2007-3). Om voor de geschiedenis deze kwestie helder te houden, vraagt het artikel van Soudijn om een reactie.

Dat Carla Klein niet oprecht was, is de afgelopen jaren duidelijk geworden ook al veranderde zij na verloop van tijd de naam van de penning, informeel, in *Hommage aan Franz Marc*. Naar mijn mening was bij *Trojka* geen sprake van een 'inspiratiebron', zoals Soudijn het noemt, maar van kopiëren.

Ook Soudijn zelf is in het artikel niet oprecht. Om te beginnen draait hij om de aanleiding van de contractaanpassing heen door niet man en paard te noemen. Met zijn beschouwing over de inschrijfpennings 2008 *Man is but a worm* van Judith Pfaltzer strooit hij verder zand in de ogen. Die uiteenzetting heeft met het streven van het bestuur van de VPK om kopieergedrag te voorkomen, niets van doen. Evenmin als zijn uitspraak dat hij die penning prachtig vindt. Het aan-

tal inschrijvingen zal uiteindelijk objectief aangeven hoe de leden daar over denken.

Soudijns algemene stelling dat een oordeel over originaliteit ook afhangt van voorkennis die we hebben, overtreft alles! Voorkennis kan bijdragen aan het herkennen van de originaliteit van een werk, maar originaliteit hangt toch niet af van het feit of iemand plagiaat herkent. Er bestaat een gezegde - mij is ontschoten van wie - dat luidt: 'originaliteit is een gebrek aan historisch inzicht'. De stelling van Soudijn dat volstrekt originele kunstwerken niet bestaan, durf ik daarmee - voorzichtig - te onderschrijven. Natuurlijk zoeken en vinden kunstenaars hun aanleidingen en inspiratie mede in het verleden. Maar letterlijk kopiëren of plagiaat is wel iets essentieel anders.

Jammer dat het nodig is, maar het opnemen van de 'eigenheidclausule' in de contracten van de VPK met kunstenaars is een juist streven naar voorkoming van plagiaat in de toekomst. ■

Tom Senders is architect en zet zich zowel beroepsmatig als uit persoonlijke betrokkenheid in voor beeldende kunst. Hij is ongeveer dertig jaar enthousiast VPK-lid en betreurt de laatste jaren enkele inhoudelijke keuzes van het bestuur en zijn omgang met positieve kritiek.

De redactie heeft Karel Soudijn het artikel voorgelegd met de mogelijkheid te reageren. Deze heeft te kennen gegeven hiertoe geen behoefte te hebben. Met dit artikel wil de redactie van *De Beeldenaar* de discussie over de penning *Trojka* afsluiten.

Berichten uit het Geldmuseum

Geld in nood

In het Geldmuseum te Utrecht is op de eerste etage een nieuwe tentoonstelling te bewonderen. Deze expositie in acht vitrines dankt haar ontstaan aan de overdracht van het Staatsdepot, dat beheerd werd door De Nederlandsche Bank, aan het Geldmuseum. In het Staatsdepot bevond zich het laatste, bij de Geldzuivering van vlak na de Tweede Wereldoorlog, ingenomen buitenlandse geld. Tijdens de Geldzuivering was namelijk naast Nederlands geld ook buitenlands geld ingeleverd. Een groot deel daarvan is na onderzoek teruggegeven aan de voormalige eigenaars, een klein restant werd niet uitgekeerd. Verder bevond zich in het Staatsdepot een aantal op grond van de Rijksmarkenovereenkomst overgebrachte Rijksmarken. In de jaren zestig werd het grootste deel van het Staatsdepot vernietigd. Een restant bleef over. Dat restant werd in vier houten kisten ondergebracht in een van de kluisen van De Nederlandsche Bank. In 2007 werd vastgesteld dat eventuele claims op het zich nog in depot bevindende geld verjaard waren en dat er geen juridische gronden waren om het langer te bewaren. De kisten die alweer enkele tientallen jaren gesloten waren gebleven, werden geopend.

In de rubriek 'Berichten uit het Geldmuseum' leveren medewerkers van de afdeling Collectie en Onderzoek van het Geldmuseum bij toerbeurt een korte bijdrage om zo het onderzoek dat verricht wordt bij het Geldmuseum voor het voetlicht te brengen. De onderwerpen variëren van nieuwe aanwinsten tot een kijkje achter de schermen.

De tijden zijn veranderd en in plaats van de inhoud van het depot volledig te vernietigen, zagen zowel De Nederlandsche Bank (de beheerder) als het Ministerie van Financiën (de eigenaar) meer in het onderbrengen van het depot in het Geldmuseum. Het openen van de kisten en onderzoek naar de geschiedenis van het Staatsdepot leidde in 2007 tot een tijdelijke expositie in het restaurant van De Nederlandsche Bank. Bij de opening daarvan werd door het Geldmuseum al de toezegging gedaan om in de nabije toekomst een kleine expositie te maken over wat voorafging aan de vorming van het Staatsdepot.

Onder de titel *Geld in Nood* is vanaf 16 oktober 2008 de toegezegde tentoonstelling te zien in het Geldmuseum. In acht vitrines komen verschillende aspecten van het geld tijdens de Tweede Wereldoorlog aan bod. De expositie begint met een globale inventarisatie van wat er vóór het uitbreken van de oorlog aan papier- en muntgeld in Nederland circuleerde. Vervolgens toont ze het verschijnsel zilverbons, het sinds de Eerste Wereldoorlog in circulatie gebrachte papieren muntgeld. Dat geld had in de Eerste Wereldoorlog voorkomen dat het chartale geldstelsel instortte, nadat op grote schaal zilveren munten werden opgepot. Een fenomeen dat zich in de Tweede Wereldoorlog herhaalde, zodat de staat opnieuw op grote schaal zilverbons in circulatie bracht. In een volgende vitrine komt het noodgeld aan de orde. Hoewel zéér tijdelijk van aard, heeft het toch een rol gespeeld. Daar komt nog bij dat er een visueel aantrekkelijke en interessante variëteiten bestaan van gestencilde en met de hand ingevulde noodbonnetjes en mooi gedrukt

ERIK VAN DER
KAM

10-gulden, 1943
(Staalmeester), diverse
data, in circulatie
25 juni 1943-26 sep-
tember 1945
(143 x 68 mm)



noodgeld. Minder mooi, maar wel een onderdeel van het geld uit de oorlogspe-riode is het zogeheten kampgeld, dat on-der andere gedrukt werd voor de kampen Amersfoort, Vught en Westerbork.

De bezetter verordende het inleveren van zilveren en bronzen munten en ver-ving deze onder andere door zinken munten. Hoewel zink goedkoop en een matig geschikt materiaal was voor mun-ten, is de in de expositie getoonde 2½ cent uit 1942 een zeer gezochte munt onder verzamelaars geworden. Nadat er 200.000 exemplaren waren geslagen, bleek dat ze niet in circulatie gebracht zouden worden. Zij werden weer omge-smolten en maar 20 munten zijn de vlammdans ontsprongen.

Verder worden in de expositie ook de reguliere biljetten en munten getoond. Zo is er de f 10 Staalmeester uit 1943, dat ondertekend werd door de 'steel-meesters': de door de Duitsers benoem-de bewindvoerders van De Nederlandsche Bank Rost van Tonningen en Robertson. Als tegenwicht wordt de hele serie bil-jetten getoond, die gedurende de oorlog in opdracht van de regering in balling-schap gedrukt zijn bij de American Banknote Company met elk het portret van koningin Wilhelmina. Als symbool van de Geldzuivering tenslotte het Liefstincktientje. Een biljet dat, zoals op de expositie te lezen is, pas na 'de week van Liefstinck' in circulatie werd gebracht. De expositie eindigt met een blik in het

10-gulden, 1945
(Liefstinck-tientje),
7 mei 1945, in
circulatie 3 oktober
1945 - 1 september
1950 (133 x 71 mm)





1-gulden muntbiljet,
1943 Wilhelmina 1,
4 februari 1943, in
circulatie 13 september
1944 - 26 september
1945 (128 x 72 mm)

depot: in de laatste vitrine kan elke bezoeker tenslotte zien wat de mensen van De Nederlandsche Bank aantreffen toen zij de kist openden... ■

Erik van der Kam (1956) is als onderzoeker papiergeld en moderne betaalmiddelen verbonden aan het Geldmuseum. Hij verricht onderzoek naar ontwikkelingen op het gebied van het papiergeld in Nederland in het algemeen en naar het verschijnsel staatspapiergeld (muntbiljetten en zilverbons) in het bijzonder.

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- **JAARBOEK**
- **DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT**
- **GRATIS TOEGANG** tot de gewone bijeenkomsten van al de aangesloten afdelingen
- **PRIJSVERMINDERING** op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 11 (buiten België € 17) op rekening 000-1614677-15 van het EGMP of contacteer Johnny Bosman, Spaarzaamheidstraat 8, 9330 Aalst; e-mail: JohnnyBosman@skynet.be

WWW.EGMP.be

Boekbesprekingen

RAF VAN LAERE

HUGO VANHOUDT *Atlas der munten van België. Van de Kelten tot heden* (Heverlee 2007²) ISBN 978-90-77295-18-2

Weinig verzamelaars van Belgische munten zullen de eerste editie van dit boek, die in 1996 verscheen, niet kennen. Net als bij de vorige uitgave deed de auteur beroep op Harry Dewit voor de bibliografie en op René Waerzeggers voor de korte inleidende teksten van de hoofdstukken. Het basisconcept is onveranderd gebleven. Na een korte inleiding en een lijst van geraadpleegde werken, volgt een chronologisch en geografisch overzicht van de monetaire productie op het grondgebied van het huidige België. Elke munt wordt benoemd, het metaal, waarin ze geslagen is, wordt opgegeven. Daarna volgen de muntateliers waar de munt geslagen werd, de periode waarin en tot slot de verwijzing(en) naar de bibliografie. In uitzonderlijke gevallen worden enkele woorden commentaar toegevoegd. Net als in de vorige uitgave krijgen tekeningen de voorkeur boven foto's.

In de eerste editie werden ongeveer 4150 munten opgenomen; in de tweede editie zijn er 190 bijgekomen voor de periode vóór de Belgische onafhankelijkheid. Daarenboven werden ook de recentere uitgaven van euromunten opgenomen.

Het hoofdstuk dat aan de Keltische munten gewijd is, bleef ongewijzigd zodat ook ditmaal onder meer de munten die door Scheers in 1970 aan het Belgische kustgebied - de Menapiërs - toegeschreven werden, niet opgenomen zijn. De korte paragraaf over de Romeinse periode met de vermelding van vier lokale imitaties werd eveneens ongewijzigd

overgenomen en kan nauwelijks representatief genoemd worden. Tijdens de Romeinse tijd werd er geen munt geslagen in het huidige België. Indien men valsmunterproducten voor deze periode opneemt, dan moet men dat ook voor andere periodes doen. De al even beknopte paragraaf over de vroegste Frankische uitgifte is uitsluitend gebaseerd op een negentiende-eeuwse auteur - De Belfort - wiens toewijzingen niet altijd meer aanvaard worden. Ook deze paragraaf zou dus best achterwege gebleven zijn.

Het hoofdstukje over de Merovingische munten is verrijkt met twee nummers. Om mij onbegrijpelijke redenen doet Vanhoudt, die nochtans zelf over Merovingische munten publiceerde, geen beroep op G. Depeyrot, *Le numéraire mérovingien. L'âge de l'or. II. Les ateliers septentrionaux* (Wetteren 1998) waardoor meerdere 'Belgische' ateliers onvermeld blijven: Aulne, Battignies-lez-Binche, Kortrijk, Nethen, Ostrevent.

Ook in het hoofdstuk over de Karolingische muntslag wordt Depeyrot - *Le numéraire carolingien. Corpus des Monnaies* is inmiddels aan zijn derde editie toe - angstvallig ontweken, met als gevolg dat een aantal ateliers niet vermeld wordt en dat onder meer de sterk gecontesteerde toewijzing van de munten van TVNIERAS - verbeter ook E40, E61 en E62 in die zin - aan Luik door Frère hier, weliswaar met een vraagteken, opduikt.

De nieuwigheden in het hoofdstuk over de uitgaven op naam van de keizers en de koningen van het Heilig Rooms Rijk der Duitse Natie zijn vooral te danken aan het recente monumentale werk over de Luikse muntslag door J.-L. Dengis. Toch volgt Vanhoudt de toewijzingen

van Dengis niet altijd en blijft hij, zonder verdere uitleg, in een aantal gevallen de meer dan een eeuw oude identificaties door Dannenberg of De Chestret volgen. Dit geldt ook voor ateliers zoals Sint-Truiden waar de toewijzingen door P. Ilisch (RBN, 1987, p.103-107) geen sporen hebben nagelaten.

Voor het hoofdstuk gewijd aan de feodale vorstendommen lijkt de auteur op vastere grond te staan. De negentiende-eeuwse referentiewerken van Chalon, De Chestret en De Witte vormen de basis voor de grotere feodale vorstendommen: Brabant, Luik en Vlaanderen. Voor Luik wordt beroep gedaan op een recente publicatie door Dengis, maar voor Vlaanderen wordt het samenvattende werk door E. Schutyser *De muntomloop in Vlaanderen* (Oostkamp 2002) niet geciteerd. Voor de kleinere vorstendommen is de situatie minder duidelijk en kan men zich vaak afvragen waarom de ene bijdrage wel en de andere niet aangehaald wordt. Zo wordt voor Gruitrode naast P. Lucas *Monnaies seigneuriales mosanes* (Walcourt 1982) ook de negentiende-eeuwse publicatie door Van der Chijs (deel 8) aangehaald, maar is er nergens sprake van Wolters die tijdens de negentiende eeuw eveneens over de munten van Gruitrode publiceerde, terwijl diezelfde Wolters voor Rekem dan weer wel geciteerd wordt.

Ook bij de Bourgondische Nederlanden wordt de aandachtige lezer af en toe met anomalieën geconfronteerd. Zo wordt bij de aanmuntung door de opstandige steden tussen 1488 en 1492 melding gemaakt van een dubbele stuiver geslagen te Leuven (H196). De tekst geeft als da-

tum 1489 op terwijl op de afgebeelde munt duidelijk 1488 te lezen is. Exemplaren van beide jaargangen zijn gekend. Het is daarenboven vreemd dat in de literatuurlijst het werk van J. Crab *De munte Leuven tot het einde der XV eeuw* (Leuven 1967) aangehaald wordt, terwijl er bij de muntslag van het opstandige Leuven geen melding van wordt gemaakt.

De eerste, inmiddels uitverkochte editie van de Atlas heeft vlot zijn weg gevonden naar de verzamelaars. Het grote voordeel van deze publicatie was en is dat zij een compact, rijk geïllustreerd overzicht biedt van (bijna) alle 'Belgische' munten waarmee een verzamelaar of een metaaldetective geconfronteerd kan worden; dus ideaal om snel iets op te zoeken. Maar de Atlas is geen wetenschappelijk referentiewerk. Als kritiekloze compilatie van oude - soms verouderde - en vaak tweederangs informatiebronnen is het overzicht te weinig gedocumenteerd en zijn de verwijzingen te arbitrair en te onvolledig om verder op te kunnen bouwen. Een addendum met een echte typecatalogus zoals J.N. Roberts publiceerde over 'Franse' zilveren munten uit de middeleeuwen, zou voor de doelgroep een pluspunt kunnen vormen.

Vormelijk ziet de tweede editie er wat anders uit dan de eerste. De uitgave is gebonden in een fraaie rode linnen band en voorzien van een rood leeslint. De uitgave is gelukkig nog steeds genaaid. Het geheel is gedrukt op mat papier en het geheel is gezet in een schreefloze letter.

Raf Van Laere (Hasselt (B), 1952) was voorzitter van het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek en redacteur van *De Beeldenaar*.

JAN TEEUWISSE Nr 14 in brons (Museum Beelden aan Zee, Scheveningen 2007). 84 pag, 21 x 15 cm. geen ISBN

In de portretgalerij van museum Beelden aan Zee te Scheveningen was in de zomer van 2007 de tentoonstelling *Nr 14 in*

brons, Cruijff volgens Claus ingericht, een overzicht van alle geboetseerde en getekende portretten die de beeldhouwer Eric Claus in 2005 heeft gemaakt van de voetballer Johan Cruijff. Ter gelegenheid van die tentoonstelling verscheen op initiatief van de maker een begeleidend

HANS DE KONING

boekje met tekst van Jan Teeuwisse en vormgegeven door Camiel Claus (zoon van).

Claus werd gevraagd voor de portret-tengalerij in het museum een portret van Johan Cruijff te ontwerpen. 'Het besluit om Claus voor het Cruijff-portret te vragen, lag voor de hand. Claus behoort in Nederland tot de belangrijkste beeldhouwers die zich ook aan de portretkunst hebben gewijd en daar op authentieke wijze invulling aan hebben gegeven', aldus Jan Teeuwisse (directeur Beelden aan Zee) in de inleiding van het boekje. Wat mij betreft mag daar de penningkunst zonder meer aan toegevoegd worden. Teeuwisse vertelt over het contact van het echtpaar Scholten, oprichters van het museum, met de beeldhouwer Eric Claus. Ook schrijft hij smaakvol hoe hij in zijn jonge jaren Ajax en diens beroemde spelers meemaakte. Een aardige passage over het spelen van Cruijff bij Feyenoord: 'dat werd in Amsterdam gezien als een staaltje ontwikkelingshulp'. Teeuwisse vervolgt met een beknopte maar interessante toelichting op de persoon Claus en diens werk.

Claus was direct enthousiast om het portret van Cruijff te ontwerpen. Hij inspireerde zich op de fraaie documentaire uit 2003 van Ramón Gieling: *En un momento dado*. Met krijt schetste Claus vijftien monumentale tekeningen, in was boetseerde hij twaalf koppen, dertien reliëfs en twaalf penningen. 'Het borstbeeld dat definitief in Scheveningen zal achterblijven heeft ook dat doorschijnende en uitgeholde van de Johan Cruijff direct na de wedstrijd' [JT] (afb. p.48). Een reliëf (afb. p.8) en een kop (afb. p. 57) zijn opgenomen in de collectie van het Rijksmuseum te Amsterdam.

Cruijff heeft niet één keer voor hem geposeerd: Waar Teeuwisse in het boek-

je opmerkt: 'Attributen zijn er, zoals gebruikelijk bij Claus, volop – het speelveld, het doel, [...] – telkens zinvol en sierlijk ondergebracht in de compositie van het geheel', geldt dat zeker ook voor het dozijn penningen. Een sterk portret en face, twaalf profielportretten, soms weergegeven in een enkele lijn, een andere schreeuwend, alle verschillend en goed gelijkend. De keerzijden met aanvullende voorstellingen: een flitsende sliding in reliëf of in silhouet, de wijzende vinger, het shirt met nummer 14.

Dat Claus' penningen en beelden veelal nauw met elkaar samenhangen zal de lezer - en kijker - ook hier niet ontgaan. In het boek zijn alle penningen, op een paar na, op klein formaat (ruim 3 cm) met voor- en keerzijde afgebeeld. De penningliefhebber zou de afbeeldingen op een wat groter formaat wensen en willen weten welke voor- en keerzijde bij elkaar horen. In werkelijkheid hebben de penningen een formaat variërend van 7,5 tot 11 cm.

Het rijk geïllustreerd en fraai vormgegeven boekje bevat een beknopte biografie van Claus en een opgave van een keuze uit zijn tentoonstellingen en opdrachten. Teeuwisse besluit zijn heldere en prettig leesbare tekst met een rake opmerking: 'Deze jongen van zeventig [Claus] kan de zestigjarige voetballer, die hij met zijn meesterlijke iconografie heeft vereeuwigd, een hand geven. Beiden zijn tijdloos'.

Nr 14 in brons is een aanwinst bij de bestaande, (te) schaarse literatuur en documentatie over Eric Claus. Het is aanbevolen lectuur voor fans van Cruijff en liefhebbers van beeldhouwerspenningen. ■

Hans de Koning (1929) is oud-bestuurslid van de VPK en gewezen redacteur van *De Geuzenpenning* en *De Beeldenaar*. Hij heeft grote belangstelling voor beeldhouwerspenningen en hedendaagse penningkunst en publiceert daar regelmatig over.

Muntmelange

Een Friese (?) duit met het jaartal 1633

Onlangs vond een van ons op de beurs in Berkel-Enschot een Friese duit met het jaartal 1633. Deze munt is, voorzover ons bekend, nog niet eerder beschreven.¹ De munt is van het type Purmer en Van der Wiel 6006.

Het vinden van een niet eerder beschreven munt betekent in het algemeen niet dat er sprake is van een uniek exemplaar. In dit geval werd 'de vinder' al op de dag van zijn vondst uit de droom geholpen. De andere auteur van dit stukje toonde hem ter plekke een tweede exemplaar dat hij reeds enige tijd in zijn bezit had. Hij had het juist meegenomen om het te laten zien. Zo werden op één dag onze vermeend unieke muntstukken gedegradeerd tot de twee bekende exemplaren van de duit van Friesland met het jaartal 1633.

Op basis van de twee exemplaren kan de volgende beschrijving van de munt geconstrueerd worden.



vz: gekroond wapenschild van Friesland, vanboven met twee lobben met daartussen een punt en vanonder rond. Omschrift: NISL.(DNS.-NOB)ISCVN

kz: lauwerkrans met daarbinnen de provincienaam en het jaartal. Opschrift: FRI/SIA/1633

Beide exemplaren geven een onbeholpen indruk. De stempelsnijder lijkt grote moeite gehad te hebben met de vormgeving van de gaande leeuwen in het wapen op de voorzijde. De belettering is uiterst slordig. Samen met de spelfout in de spreuk (NOBISCVN in plaats van NOBISCVM) komt men al snel tot de gedachte dat we hier te doen hebben met een imitatie of een vervalsing. In dit geval zou dan sprake moeten zijn van een vervalsing want iedere verwijzing naar één van de bekende hagemunten ontbreekt. Een conclusie trekken we echter niet. De Friese duiten van het type Purmer en Van der Wiel 6006 zijn in het algemeen slordig uitgevoerd. We kennen ook een duit met het jaartal 1619 met dezelfde spelfout (dat wil zeggen 'NOBISCVN') in het omschrift. De duit uit 1633 zou simpelweg de slordigste uit de legale Friese reeks kunnen zijn.

RONALD
WIENTJES /
WILLEM VAN DEN
NIEUWENHOF

NOOT:

1. Er is onder andere gezocht in de oudere literatuur, zoals Verkade, De Vries en Van der Wiel en de catalogus van Zonnebloem. Ook in de meest recente literatuur is het jaartal 1633 niet te vinden: W. BOS *Oord en Duit in Noord en Zuid* (Zwolle, 1995); D. PURMER/H.J. VAN DER WIEL *Handboek van het Nederlands kopergeld 1523-1797* (Vriezenveen, 1996); T. PASSON *Catalogus van de Nederlandse munten geslagen op naam van Philips II tot en met de Bataafse Republiek (1556-1805)* (Apeldoorn 2006). De 'kopergeldpagina' (www.duiten.nl) van Pannekeet werd op 6 juli 2008 bezocht. Ook daar was de Friese duit 1633 niet te vinden.

Biljetten met stempel

Deze zomer verspreidde een studenten-uitzendbureau in de Utrechtse binnenstad honderd bankbiljetten van tien euro, voorzien van een stempel met de oproep naar het uitzendbureau te komen voor werk. Namens het uitzendbureau verkondigde woordvoester Charlotte Mol in de media dat de actie een groot succes was en dat veel studenten aanvankelijk niet wilden geloven dat het echt geld was: 'Pas op het moment dat ze in de gaten kregen dat de biljetten echt waren, doken de studenten er massaal op af'.

Bij monde van woordvoerder Tobias Oudejans liet De Nederlandsche Bank weten niet blij te zijn met de actie. Het beplakken, stempelen en beschrijven van bankbiljetten beschouwt de bank als beschadiging van staatseigendom en dat mag niet. Gehavende biljetten die bij de bank terugkeren, worden uit de roulatie genomen. Dat kost de staat tussen de vijf tot tien cent per biljet. De Nederlandsche Bank liet in zijn reactie in het midden of er actie zou worden ondernomen tegen het uitzendbureau: 'Daar zeggen we gewoonlijk niks over', aldus de woordvoerder. ■

De rubriek Muntmelange biedt ruimte om één of meer opmerkelijke numismatische zaken in kort bestek te behandelen. Alle wetenswaardigheden die met antieke, middeleeuwse of moderne munten te maken hebben – bijvoorbeeld puzzelstukjes voor nader onderzoek – passen in deze rubriek. Suggesties, ideeën of kant en klare korte artikelen kunt u sturen aan de redactie van *De Beeldenaar*, Postbus 11, 3500 AA Utrecht of per e-mail naar redactie@debeeldenaar.nl.

Individuele abonnementen *De Beeldenaar*

Als gevolg van toegenomen verzendkosten zullen de tarieven voor individuele abonnementen voor *De Beeldenaar* verder worden gedifferentieerd en aangepast. De nieuwe tarieven bedragen met ingang van 1 januari 2009:

Voor abonnees binnen Nederland: € 25,00

Voor abonnees in België en Luxemburg: € 27,50

Voor abonnees in andere delen van Europa: € 37,50

Voor abonnees buiten Europa: € 40,00

De prijs voor losse nummers van *De Beeldenaar* wordt gehandhaafd op € 5,00. Voor verzending naar adressen buiten Nederland zal deze prijs worden verhoogd met een bijdrage voor de extra verzendkosten.

Abonnementen op *De Beeldenaar* worden stilzwijgend verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk of per email is opgezegd.

Leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (KNGMP) en van de Vereniging voor Penningkunst (VPK) ontvangen *De Beeldenaar* als onderdeel van hun lidmaatschap. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

Penningnieuws

Drie echte ronde penningen heb ik voor u. De eerste is zelfs een slagpenning; die zien we tegenwoordig nog maar weinig in deze rubriek. De volgende twee zijn vrije penningen, geïnspireerd op respectievelijk een reis naar India en op het levenswerk van Darwin.

CHRISTIEN NIJLAND

200 jaar KNAW, 2008, brons, Koninklijke Begeer B.V. Zeist, slagpenning.

Op 8 mei jongstleden vierde de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) haar 200-jarig bestaan. Het paste in haar traditie om dat heuglijke feit te vieren met de uitgifte van een penning. Vanwege haar eerdere uitgaven ging de voorkeur uit naar een slagpenning, uit te voeren door de Koninklijke Begeer in Zeist. Ik zal u later nog verslag uitbrengen over een bezoek aan dat bedrijf. Christien Nijland kreeg als randvoorwaarden mee dat de naam van de KNAW voluit op de penning moest, alsmede het KNAW-vignet: een gestileerde afbeelding van het Trippenhuis te Amsterdam, alwaar de KNAW resideert. Verder moesten natuurlijk de kroonjaartallen op de penning. Nijland heeft er een sobere maar fraaie penning van gemaakt. Op de voorzijde van de penning zien wij het Trippenhuis-vignet, rechts aangevuld met de drie Griekse wetenschapssymbolen die de nauwe verbondenheid van de drie wetenschappelijke hoofdstromingen weer geven. De groep mensen op de voorgrond staat voor de wisselwerking tussen wetenschap en samenleving.

Op de keerzijde staan de twee jaartallen 1808 en 2008, waarbij de gemeenschappelijke 8 vervangen is door het on-eindigheids-symbool (op zijn kant), passend bij de duurzame wetenschap waar de KNAW voor staat.

Op 8 mei is de penning, vervat in een doosje, uitgereikt aan alle KNAW-leden.

HENK VAN DER
VORST



MARIA VAN GERWEN

Bharata Natyam, 2008, bronzen gietpenning

Maria van Gerwen is gefascineerd geraakt door specifieke Indiase dansvormen. Tijdens recente open atelierdagen in Zaltbommel toonde ze deze penning en vertelde er het volgende bij: 'Bharata Natyam is een klassieke Indiase dansvorm. In tempels verbeelden de vrouwelijke priesters de verhalen over Goden uit de Mahabharata en de Ramayana. De laatste decennia bloeit de dans weer helemaal op.

De dans is ontstaan uit yoga. Vanuit deze basisbeweging, samen met de ge-

zichtsuitdrukking, de voeten en handen tot in de uiterste kootjes van de vingers, vormt het geheel een prachtige totaal-expressie.

Deze penning is gemaakt na een bezoek aan het dansfestival in Chennai in India in januari 2008. En waarom zijn die voetjes nou eigenlijk zo mooi? Snel-ler dan mijn ogen wentelen ze voorbij...'

Naast afbeeldingen van beide zijden (de danseres en de voetjes) ziet u hier ook een zijaanzicht, omdat dat zo aardig de dansbeweging weergeeft.

Meer werk van Maria is te vinden op www.mariavangerwen.nl.



CIL VAN INGEN SCHENAU

150 jaar Evolutietheorie van Charles Darwin, 2008, vrije penning, terracotta.

Cil van Ingen Schenau is zeer geboeid door evolutionaire ontwikkelingen, ook die van heden ten dage, en deze penning is ontstaan ter herdenking van 150 jaar evolutietheorie. Op zich vond zij het niet zo interessant dat het Darwin-jaar in 2009 op komst is en dat hij dan 200 jaar geleden geboren is. Wel dat hij na een lange tocht met *The Beagle*, o.a. naar de Galapagos Eilanden, werkend aan zijn evolutie-onderzoek, op zijn 50ste levensjaar de evolutietheorie naar buiten bracht door middel van zijn publicatie *The Origin of Species*. Zijn geboortjaar is daarom niet op de penning vermeld, maar wel het jaar van de publicatie.

De maakster vertelt er het volgende bij:

‘Een foto met allemaal penningen, liggend in een raamkozijn, die door Frank Letterie gemaakt zijn uit droge kleitabletten, vond ik heel erg mooi en het maakte mij nieuwsgierig naar zijn techniek. Daarnaast boeit het mij enorm dat je op zo’n klein vlak als een penning een heel beeldverhaal kan neerzetten. Meteen in droge klei zo’n beeldverhaal neerzetten vraagt een van de tevoren goed doordachte opzet. De Darwin ‘Beagle’-penning is een poging daartoe geworden.’

Op de voorzijde zien we de Beagle, op de keerzijde de Galapagos-archipel samen met de kroonjaartallen. Op die zijde treffen we ook het vignet van de Penningwerkplaats aan. ■



²/₃ x ware grootte

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek (circa 100 woorden) nieuwe penningen onder de aandacht te brengen.

Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn. e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

Euroruimte

Weer een euroland erbij

ROB KOOIJ

Vanaf 1 januari 2009 zullen ook de circa 5,4 miljoen Slowaken gaan betalen met de euro. De munten worden geslagen bij de Kremnica Munt (Mincovňa Kremnica š.p.) en het muntteken van deze munt komt voor op alle munten.

Op de 1, 2, en 5 eurocent is de top van de berg Kriváň in het westen van de Hoge Fatra afgebeeld. Het ontwerp is van Drahomír Zobeck. Op de munten komt zijn initiaal Z voor.

De burcht van Bratislava, hoog uit-torend boven de Donau, komt voor op de 10, 20, en 50 eurocent. Dit ontwerp is van Ján Černaj en Pavol Károly. Op de munten komen de gestileerde initialen JČ en PK voor.

De munten van 1 en 2 euro tonen het Patriarchenkruis uit Dreiberg als Staats-symbool. Dit ontwerp is van Ivan Řehák. Op de munten komen de initialen voor IR als ligatuur.

Behalve de standaardserie van acht euromunten zal Slowakije in 2009 eveneens twee speciale circulatiemunten van 2 euro uitbrengen (zie artikel hieronder). De tweede zal in november 2009 verschijnen ter herinnering aan de 'Fluwelen Revolutie' van 17 november 1989, die een einde maakte aan de communistische alleenheerschappij in Tsjechoslowakije.



De Slowaakse euromunten

Tien jaar euro

Ter herinnering aan het feit dat de girale euro tien jaar geleden (1 januari 1999) werd ingevoerd, geven de aan de euro deelnemende landen in 2009 een speciale circulatiemunt van 2 euro uit. Daarmee is dit de tweede gezamenlijke euroherdenkingsmunt die het daglicht zal zien. De voorzijde van de munt toont een gestileerd mannetje dat een euroteken vasthoudt. Het ontwerp is gekozen na een internetverkiezing begin dit jaar. Met uitzondering van Monaco, San Marino en Vaticaanstad, zullen alle landen binnen de eurozone de nieuwe munt uitgegeven. Op de voorzijde valt de naam van het uitgevende land te lezen.



(advertentie)



MUNTHANDEL

C. HENZEN



Wij bieden u een ruim assortiment van

*Grieks, Romeins en
Byzantijns*

*Middeleeuws en
Provinciaal*

Koninkrijk en Overzee

*Buitenlands en
Archeologie*

(niet vercoopen geen tekenmuntten)

Wij kopen ook graag goede munten aan
en betaalen zeer hoge prijzen!

Vraag onze rijk geïllustreerde prijslijsten aan!

E-mail: info@henzen.org
Postbus 47, NL-3720 AZ, Utrecht
t. 0143-270664 x. Fax 0143-270665
website: www.henzen.org

De rubriek Euroruimte bericht in kort bestek wederwaardigheden over euromunten. Is u iets opgevallen aan de circulatiemunten en wilt u die kennis delen met de samensteller van deze rubriek, dan kunt u die sturen naar euroruimte@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

John Sillevius

Portretten van glas



'Sebastien', pasta de vetro (gietglas), groen, hoogte 11 cm. (foto Piet Gispen, Den Haag)



'Alberto, de fotograaf', pasta de vetro (gietglas), azuur, hoogte 11 cm. (foto Piet Gispen, Den Haag)



'Edwin', pasta de vetro (gietglas), kobalt, hoogte 11 cm. (foto Piet Gispen, Den Haag)

De portretpenningen van John Sillevius zijn, zoals hijzelf zegt: 'de neerslag van mijn emotionele relatie tot bepaalde mensen die ik ken. Door hun koppen te boetsen, leg ik ze vast ze, letterlijk, in contouren en plastische vormen. Hun soms te overweldigende mate van aanwezigheid is zo tot binnen bepaalde grenzen teruggedrongen.'

Sillevius werkt in was. Uit een klein pannetje giet hij de verhitte was op een stenen plaat. De ronde vorm die de was zo vanzelf aangenomen heeft, vormt het uitgangspunt voor zijn modelleren. Hij probeert de plastische kop uit de cirkelvorm te laten ontstaan. Ontwerptekeningen maakt hij zelden: 'Ik wil meteen in volumes werken. Penningen boeien mij omdat de vorm en daarmee ook de ruimte er omheen in reliëf wordt gesuggereerd zonder in werkelijkheid te bestaan. Ik ben bang dat een ontwerptekening mijn penning te grafisch maakt: een fraaie omtrekslijn bijvoorbeeld, zonder evenwel de benodigde plastische spanning.' Sinds een paar jaar laat Sillevius in Venetië sommige wasvormen ook in gekleurd glas, pasta de vetro, gieten. De plastische vorm wordt aldus tegelijkertijd lichtdoorlatend: wonderlijke lijnen tekenen zich af in de glasmassa. Als je zo'n glazen penning omdraait lijkt het portret als een soort van geestesverschijning door de keerzijde heen te schemeren.

Meer penningen van John Sillevius zijn te zien bij Kunstzaal van Heijningen.

Geopend: wo. t/m zon. 12.00 – 17.30.

Noordeinde 152, 2514 GR Den Haag

Tel 070 345 90 53

Info@kunstzaalvanheijningen.nl

www.kunstzaalvanheijningen.nl

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Jaarpenning 2008 - Guido Geelen

De jaarpenning 2008 is in september verzonden aan de leden die de contributie 2008 hadden voldaan.

Inschrijvenpenning 2008 - Judith Pfaeltzer

Tot 1 september 2008 konden leden van de Vereniging voor Penningkunst inschrijven op de penning *Man is but a worm* van Judith Pfaeltzer (zie *De Beeldenaar* 2008-3). De oplage van deze penning wordt 37 exemplaren in zilver en 26 exemplaren in terracotta. De penningen zijn in bewerking en zullen in de laatste maanden van dit jaar worden verzonden aan hen die er op inschreven.

Ledendag 2009

De ledendag 2009 zal zaterdag 18 april 2009 plaatsvinden.

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
Secretaris: J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl
www.munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Secretariaat (informatie over lidmaatschap,
adreswijzigingen en opzeggingen):
M. Kemper-Koel
Herman de Ruijterweg 2
4254 EG Sleeuwijk
tel. (0183) 307236, fax (0183) 307356
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
A.M.W. Slager-Dijkstra
Galderie 1
4116 DS Buren
tel. (0344) 601653
a.b.slager1@hetnet.nl

TENTOONSTELLINGEN

Geld en je leven!

In samenwerking met De Nederlandsche Bank ontwikkelt het Geldmuseum een lifestyle-tentoonstelling voor jongeren over geld. Doel is de jongeren te prikkelen bewust met geld om te gaan en om de gevolgen van hun geldgedrag te overzien. U kunt telefonisch reserveren of mailen. Na ontvangst van uw reservering ontvangt u aanvullende informatie over uw bezoek.

Tot en met 31 mei 2009 in het Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 12-17 uur.

DNB Bezoekerscentrum, Achtergracht 4, 1017 WP Amsterdam. ma.-vr. (uitsluitend op afspraak!)

www.geldenjeleven.com

Geld in nood

In het Geldmuseum te Utrecht is op de eerste etage een tijdelijke tentoonstelling gewijd aan de overdracht van het Staatsdepot, dat beheerd werd door De Nederlandsche Bank. In het Staatsdepot bevond zich het laatste bij de Geldzuivering van vlak na de Tweede Wereldoorlog ingenomen buitenlandse geld. Meer informatie over deze tentoonstelling op pag. 271 van dit nummer van *De Beeldenaar*.

Tot en met 2009 in het Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo.

www.geldmuseum.nl

Nieuwe directeur Geldmuseum

Op 1 januari 2009 begint Heleen Buijs als nieuwe directeur van het Geldmuseum in Utrecht. Zij was achtereenvolgens projectleider bij de Rijksdienst Beeldende Kunst in Den Haag, directeur van de Stedelijke Musea Zutphen, zelfstandig adviseur bij tentoonstel-

lingsprojecten en sinds 2005 directeur van het Nationaal Gevangenis­museum. Buijs volgt Taeke Kuipers op, die de tot­standkoming van het Geldmuseum bege­leidde en tot juli dit jaar directeur was.

Goud langs de Moezel

Gouden medaillons en nog veel meer moois zijn tot 18 januari 2009 te zien in de tentoonstelling *Moselgeld. Der römische Schatz von Machtum, ein kaiserliches Geschenk* in het Musée National d'Histoire et d'Art Luxembourg.

Musée National d'Histoire et d'Art, Marché-aux-Poissons, L- 2345 Luxembourg. di.-zo. 10-17 uur (do. 17-20 uur vrij entree) www.mnha.public.lu

Penningen in Amsterdam

Bij Galerie Geurs worden penningen tentoongesteld van onder andere Siemen Bolhuis, Wilma den Blanken, Judith Bloedjes, Vincent Burger, Manja Hazenberg, Pauline Hoeboer, Walter van der Horst, Kees de Kloet, Pier van Leest, Gerda Maas, Francien Maas, Ignacy Nowodworski, Joop Phielix, Jolanda Prinsen, Frans Stokhof de Jong, Jesse van de Thillart, Frans en Truus van der Veld en Linda Verkaaik

Galerie Geurs, NZ Voorburgwal 371, 1012 RM Amsterdam. do.-za. 13-17 uur www.steenlinde.nl

Penningen in Den Haag

Kunstzaal van Heijningen toont onder andere penningen van Miep Maarse, John Sillevius, Barbara de Clercq, Nynke Schepers en Henk van Bommel.

Kunstzaal Van Heijningen. do.-za. 13-17 uur www.kunstzaalvanheijningen.nl

BIJEENKOMSTEN

Van Gelder-lezing 2008

Donderdag 27 november 2008 organiseren Stichting Nederlandse Penningkabinetten en Het Geldmuseum voor de zevende maal de jaarlijkse Van Gelder-lezing. De lezing op 27 november zal verzorgd worden door dr. Karel Soudijn

(1944), universitair hoofddocent psychologie verbonden aan de Universiteit van Tilburg. De titel van zijn voordracht luidt: 'Naar het u lijkt. Munten, penningen en waarnemingspsychologie'.

Soudijn verzamelt munten en penningen en wil graag weten hoe ontwerpers het vertrouwen van het publiek kunnen beïnvloeden en hoe onze aandacht door hen kan worden gemanipuleerd. Inzichten uit de psychologie van de menselijke waarneming helpen hem op weg bij de beantwoording van dergelijke vragen. De Van Gelder-lezing is vernoemd naar dr. H. Enno van Gelder (1916-1998), Nederlands meest productieve en invloedrijke numismaat van de twintigste eeuw. Als directeur van het Koninklijk Penningkabinet (1949-1980) en later als hoogleraar numismatiek en geldgeschiedenis in Leiden (1976-1983), verbond hij de numismatiek met andere disciplines.

Van Gelder-lezing, donderdag 28 november. Geldmuseum, Leidseweg 90 te Utrecht. Voor vragen of een uitnodiging kunt u een e-mail sturen naar aanmelding@geldmuseum.nl onder vermelding van 'Van Gelder-lezing 2008'.

Atelierbezoek

Lezers van *De Beeldenaar* kunnen zich aanmelden voor het laatste atelierbezoek van 2008, dat gepland staat op 22 november. Willem Noyons zal in zijn werkplaats in Utrecht uitgebreid stilstaan bij de ets-techniek, een voor de lithografische industrie ontwikkelde techniek, die Noyons vooral gebruikt voor de belettering van penningen. Willems penningoeuvre omvat onder andere de *Rekenpenning* (2001) en de *Stadspenning van Vianen* (2006). Voor januari en februari staan bezoeken aan Willem Lenssinck en Niko de Wit gepland. ■

Aanmelden per email: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam, adres en de datum van de bijeenkomst en naam van de penningmaker. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd en plaats van de bijeenkomst. Per bijeenkomst is er plaats voor maximaal 20 deelnemers.



MUNTEN- EN POSTZEGEL ORGANISATIE

Veilingen & Taxaties

Munten, postzegels, bankpapier, etc.



Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

Grootste klantengroep, dus hoogste opbrengst

- Bij verkoop hoogste prijs
- Bij veiling laagste commissie
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling



MPO, Energieweg 7, 3401 MD IJsselstein

Tel. 030-6063944 www.mpo.nl Fax 030-6019895

Échte munten koopt u bij de leden van de

NVMH



Kijk ook op onze website

www.nvmh.nl

De NVMH is opgericht in 1982 om de belangen van de munthandel en van de verzamelaar op effectieve wijze te beschermen. Alle leden van de NVMH onderschrijven de erecode van de vereniging:

- Een NVMH-lid zal nimmer verkopen, doen verkopen, produceren of laten produceren: vervalsingen, kopieën en niet-officiële naslagen, tenzij duidelijk als zodanig herkenbaar of aangeduid.
- Een NVMH-lid zal nimmer numismatische voorwerpen kopen of verkopen, waarvan hij aan de rechtmatigheid van de verkrijging twijfelt of hoort te twijfelen.
- Voorwerpen, waarover de koper gegronde klachten heeft, dienen te worden teruggenomen, mits de klacht binnen een redelijk termijn kenbaar wordt gemaakt.
- Een NVMH-lid zal naar beste vermogen objectieve en eerlijke voorlichting geven.
- Een NVMH-lid zal zijn numismatische voorwerpen dienen te kwalificeren volgens gangbare normen.



Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*



NEDERLANDS-INDIE. VOC. GELDERLAND. 3 Gulden 1786

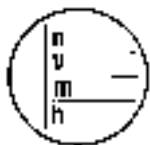
Vz. Staande Nederlandse maagd, jaartal in de afsnede.

Omschrift: HAC NITIMVR - HANC TVEMVR

Kz. Generaliteitswapen tussen waarde aanduiding, daaronder in een cartouche VOC.

Omschrift: MO:ARG:ORD:FOE:BELG:D:GEL:&:C:Z:

zilver, 41.5 mm., 31.52 gram. Met kabelrand



POSTBUS 5803 - 3290 AC STRIJEN
TEL: (078) 674 77 12 - FAX: (078) 674 44 24

info@verschoor.com
http://www.verschoor.com



De Nederlandsche Muntenveiling



OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20

Fax. 0294 - 43 30 55



De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuvenveldseweg 14

1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder en taxateur

Internet:

www.nmv.nl